
Nebojša Kuzmanović

ROMANTIZMUS
V SRBSKO-SLOVENSKÝCH
LITERÁRNYCH
STYKOC

vedecké zošity

Nebojša Kuzmanović
ROMANTIZMUS V SRBSKO-SLOVENSKÝCH LITERÁRNÝCH STYKCH

S finančnou podporou

ÚRADU
PRE SLOVÁKOV
ŽIJÚCICH
V ZAHRANIČÍ

**Preklad do slovenského jazyka
podporilo Ministerstvo kultúry a informovania
Republiky Srbsko.**

**Prevod na slovački jezik
podržalo je Ministarstvo kulture i informisanja
Republike Srbije.**

Nebojša Kuzmanović

ROMANTIZMUS

V SRBSKO-SLOVENSKÝCH

LITERÁRNYCH

STYKOC

Druhé vydanie

Zo srbčiny preložil

Martin Prebudila

Nový Sad / Bácsky Petrovec
2023

1. ÚVODNÉ SLOVO

Priestory strednej a juhovýchodnej Európy sú v novoveku, a zvlášť v 17. storočí, miestami stretávania rozličných kultúr: byzantskej, orientálnej a západoeurópskej. Toto samotné prelínanie a stretávanie sa kultúr, ktoré je sprevádzané porozumením a dobrými vplyvmi jedných na druhých, vyvoláva všeludské kultúrne hodnoty a prispieva k tomu, aby tie kultúry nežili jedna povedľa druhej, ale jedna s druhou.

Iba multikultúrnosť, ktorá je vytvorená vďaka dlhodobým kultúrnym stykom, a nie tá, ktorá sa štátno-politickými nátlakmi a abstraktnými ideami vnucuje určitým národom, je predpokladom na zrušenie kultúrnej sebestačnosti a vlastnej getoizácie. Učenie sa od iných a o iných pomáha nám, aby sme sa lepšie spoznali a aby sme sa zviditeľnili v iných, lebo sami o sebe nemôžeme jestvovať. Jedine prostredníctvom rozličnosti, a v žiadnom prípade nie prostredníctvom uniformnosti a jednotvárnosti, sa vyvíja svojbytnosť a udržiava sa vitalita jednej kultúry.

Pre južnoslovanské národy, a zvlášť pre srbský národ, osobitný význam má tak byzantsko-pravoslávne dedičstvo, ako aj vplyvy racionalisticko-osvietenského Západu, predovšetkým v literatúre, filozofii a architektúre. Styky nášho národa so Západom boli najvýraznejšie v oblastiach Podunajska a Vojvodiny, kde sa stretali početné kultúry a národy, samým tým aj kultúry srbského a slovenského národa. „Hospodárske, spoločenské a politické pomery na Slovensku boli v podstate totožné s politickými pomermi Srbov v Uhorsku. Slovensko bolo, na rozdiel od Srbska, rozdelené na katolíkov a protestantov (evanjelikov), takže v slovenskej kultúre boli prítomné dva súbežné prúdy. Srbsko, na rozdiel od Slovenska, bolo vo výhodnejšom postavení, keďže malo akú-takú samostatnosť – kniežatstvo (1829), a neskôr štátnu samostatnosť (1867), čo dávalo osobitný význam národno-emancipačnému hnutiu Srbov a Slovákov.“¹

Od konca 17. storočia až po prvú polovicu 20. storočia viac ako 2 500 srbských kultúrnych dejateľov a tvorcov: spisovateľov, filozofov, osvietencov a vedcov študovalo v Bratislave, Košiciach, Kežmarku, Modre a v ďalších slovenských mestách. Toto nám hovorí, že veľký počet našich učených ľudí vzdelanie získalo nielen vo Viedni, Budíne, Pešti alebo na nemeckých univerzitách, ale aj na Slovensku. Tento fakt je často prehliadnutý a naň svojou odovzdanou literárno-vedeckou prácou v prvom rade najviac poukazoval srbský literárny historik, archivár a básnik Risto Kovi-

¹ Emil Horák, *Vuk Karadžić a Ludovít Štúr*, časopis *Srbistika/Serbica*, ročník 2, číslo 1 – 2, Priština 1999, 265. Práca prvýkrát bola uverejnená roku 1987 na Slovensku: HORÁK, E. Vuk Karadžić a Ludovít Štúr. In. *Studia Academica Slovaca*, 16, Bratislava 1987, s. 127 – 137.

janić² a v súčasnej dobe sa zo Slovákov najviac tomu venujú Ján Jankovič a Emil Horák.

V XVIII. a XIX. storočí – podľa Kovijanićových výpisov zo školských archívov – na Slovensku študovalo viac ako 2 500 Srbov. Určite ich bolo aj oveľa viac, ale k presnému počtu sa ťažko dostaneme, keďže sa mnohí učili súkromne a tí frekventanti neboli zapísaní v žiadnych záznamoch. Okrem toho, ani početné školské záznamy neboli zachované.

Evanjelické lýceum v Bratislave navštevovalo 1 150 srbských žiakov, katolícke gymnázium 38, právnickú akadémiu 450, evanjelické kolégium v Prešove 185, lýceum v Kežmarku 530, v Levoči 14, v Modre 52, katolícke gymnázium v Trnave 6 a právnickú akadémiu v Košiciach 19 srbských žiakov. Mnohí kvôli lepším podmienkam pokračovali v štúdiách prechodom z lýceí na akadémiu, vlastne častým prechodom z jednej školy do druhej.

V 18. storočí (1730 – 1800) na Slovensku študovalo viac ako 680 a v 19. storočí (do roku 1880) viac ako 1 400 Srbov. Takže za 150 rokov (1730 – 1880) zo slovenských škôl do srbského kultúrneho života vstupovalo ročne 14 – 15 srbských intelektuálov: spisovateľov, vedcov, pedagógov, sudcov, advokátov, notárov, lekárov, teológov, publicistov a ďalších verejných činiteľov.

Za tých 150 rokov (1730 – 1880) na Slovensku študovalo teda viac ako 2 500 významných srbských verejných osobností, z ktorých okolo 160 boli spisovateľmi. Medzi nimi sú niektoré veľké mená srbských kultúrnych a politických dejín. Napočítame tie najvýznamnejšie: Dositej Obradović, Jovan Sterija Popović, Jovan Jovanović Zmaj, Đura Daničić, Svetozar Miletić, ako aj veľký počet ďalších významných súdobých spisovateľov: Pavle Julinac, Jovan Muškatirović, Pavle Janković Mirijevski, Jovan Rajić, Pavle Kengelac, Joakim Vujić, Milovan Vidaković, Todor Pavlović, Jovan Ilić, Vasa Živković, Bogoboj Atanacković, Jovan Grčić Milenko, Sima Popović, Pavle Marković-Adamov, Kosta Trifković a iní. Bolo tam i niekoľko významných štátnikov-spisovateľov: Dimitrije Davidović, Jovan Filipović, Aleksa Janković, Stevan Marković, Jovan Bošković.

V slovenských protestantských školách sa tiež učilo hodne pravoslávnych srbských kňazov, ktorí sa tam učili aj protestantskú teológiu (a všeobecnú históriu cirkvi a cirkevné právo). Medzi nimi je aj niekoľko známych metropolitov a episkopov ako napríklad: Vićentije Vidak, Gedeon Petrović, Josif Putnik, Josif Škabenta, Jovan Jovanović, Teodosije Mraović, Stevan Avakumović, Petar Vidak, Sergije Kačanski, Pantelejmon Živković.

Srbskí žiaci mali tam aj svoju družinu, ktorá spolu s bratislavskou a peštianskou srbskou literárnou družinou vydávala almanach *Slavjanku* (1847).

Počas 30 rokov v Prešove študovalo 185 Srbov. Študovali filozofiu, právo, teológiu, klasické a živé jazyky. Medzi nimi bolo viac ako 20 spisovateľov. Okrem Jovana Ilića

² Risto Kovijanić (1895 – 1990) bol jeden z najlepších znalcov srbsko-slovenských stykov a vzťahov v 18. a 19. storočí. Ako dlhoročný lektor pre srbochorvátsky jazyk a juhoslovenské literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1927 – 1939) robil na systematickom archívnom výskume na slovenských školách, lýceách, historických archívoch, inštitútoch a knižniciach. O tomto veľmi dôkladne hovorí viac ako dvesto jeho textov na srbsko-slovenské témy, ktoré boli uverejňované v srbských a slovenských vedeckých a publicistických edíciách (knihy, zborníky, časopisy, noviny).

Risto Kovijanić uvádza aj ďalších: Petar Radovanović, Ignjat Stanimirović, Aleksa Janković, Đorđe Natošević, Miloš Dimitrijević, Jovan Bugarski, Jovan Dimitrijević, Svetozar Riđički, Mihailo Panić, Vasa Nikolić, Dimitrije Mihailović (barón Mita), Svetozar Stojadinović (brat Milice Stojadinovićovej Srbky) a mnohí iní.³

Okrem žiakov a študentov, ktorí odchádzali na školenie do slovenských miest, t. j. na „Hornú zem“, veľký počet Srbov v 18. a 19. storočí tam aj žil. O tomto sa viac dozvieme v knihe Ljubivoja Cerovića *Srbi na Slovensku*. Cerović uvádza: „Srbské obyvateľstvo v menšom počte osídľovalo Komárno aj pred 15. storočím. Intenzívne osídľovanie prebiehalo aj v nasledujúcich dvoch storočiach, od pádu Despotoviny až po Veľké sťahovanie. Najväčší počet Komárňanov bol srbského pôvodu. Boli to potomkovia tzv. šajkášov, ktorí sem prišli v 15. a 16. storočí.“ A ďalej pokračuje: „V dobe najväčšej koncentrácie srbského obyvateľstva v Hornom Podunajsku, od polovice 17. až po polovicu 18. storočia, v Komárne žilo okolo 2 500 obyvateľov srbskej príslušnosti. Podľa súpisu z roku 1826 v meste, v ktorom žilo viac ako 10 000 obyvateľov, bolo aj 256 srbských domácností, vlastne približne 1 500 obyvateľov. Od druhej polovice 19. storočia zaznamenané sú presné údaje o počte obyvateľstva podľa národnej príslušnosti. Už súpis z roku 1869 hovorí o tom, že v tomto meste žilo iba 112 príslušníkov srbskej národnej príslušnosti z celkového počtu 13 595 obyvateľov.“⁴ Impresívny je zoznam Srbov, ktorí sa školili v slovenských školách, čo však aj nechalo hlboké stopy vo vzťahoch dvoch národov až podnes.

Vzťahy medzi slovenským a srbským národom cez viac stáročné dejiny vyznačuje neprítomnosť hocijakých zrážok alebo nedorozumení, ba naopak, vysoká úroveň spolupráce a vzájomnosti, hlavne na duchovno-kultúrnom pláne, ale aj politickom, čo sa najväčšmi prejavilo v 18. a 19. storočí. Tieto vzťahy môžu poslúžiť ako príklad mnohým európskym národom, zvlášť slovanským, ktoré sa napriek etnickej a jazykovo-kultúrnej blízkosti často nachádzali v konfliktných situáciách (Rusi a Poliaci, Srbi a Chorváti, Česi a Slováci).

Národné spojenectvo a kultúrno-literárna blízkosť medzi srbským a slovenským národom sa obzvlášť prejavili v druhej polovici osemnásteho, cez celé devätnáste až po prvú polovicu dvadsiateho storočia. Slováci „vstupovali do života Srbov v Uhorsku prostredníctvom školských a politických stykov“ – uvádza Nikola Radojčić, a pridáva: „Presne sa cítilo, že sa Srbi v činnostiach, na ktoré vtedy ešte nemali školených ľudí, práve na nich môžu spoľahnúť.“⁵

O tom, že je tomu tak, tvrdenie nachádzame aj u Cerovića: „Na Slovensku, ktoré sa stalo nositeľom idey panslavizmu, okrem nadobúdania vedomostí najvyšších európskych štandardov generácie mladých srbských intelektuálov sa pripravovali a uschop-

³ V našom archíve (N. K.) sa nachádza bohatý archívny materiál z pozostalosti Ristu Kovijanovića a Jary Ribnikarovej. Najväčšia časť materiálu darovaný je Bibliotéke Matice srbskej v Novom Sade roku 2000 a jedna časť Bibliotéke Matice slovenskej v Báčskej Palanke roku 2004, podľa želania Ristu Kovijanovića. Jedna časť archívu bude aj v priestoroch Čestného konzulátu Slovenskej republiky v Báčskej Palanke.

⁴ Ljubivoje Cerović, *Srbi na Slovensku*, Kultúra, Báčsky Petrovec – Spolok srbsko-slovenského priateľstva, Nový Sad 1999, 133.

⁵ Nikola Radojčić, *Za viac svetla v našom 18. storočí*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, zv. 6-7/1958 – 1959, 50 – 51.

ňovali do boja za národnú emancipáciu. V dobe osvietenstva a racionalizmu, ako aj všeslovanského národného upovedomovania na srbskú mládež, ktorá študovala na Slovensku, veľký vplyv vykonávali aj slovenskí národní nadšenci, neoblomní bojovníci za národnú emancipáciu.“⁶

Na druhej strane povest', ktorú Srbi získali v osloboditeľských bojoch, bola veľká a veľmi prítomná medzi Slovákmi. Na toto poukazuje aj Risto Kovijanić v jednom svojom texte: „Okolie Rybárov a Hájnika, kde Tekelija mal sobáš, veľmi je romantické, kopcovité a zalesnené. ...V tom kraji na strednom Slovensku ľudia sú tvrdí a odvážni, zvlášť Detvania, ktorých sami Slováci menujú „slovenskými Čiernohorcami“.“⁷

Veľmi je dôležité na tomto mieste upozorniť aj na slová Živana Milisavca: „Tie styky vrcholia najmä v 19. storočí, keď sa vysokoškolské ustanovizne v slovenských mestách stávajú strediskami humanistického vzdelávania, na jednej, a slovenskej kultúrnej vzájomnosti, na strane druhej. Nepochybné je, že Srbi v tej dobe veľa dlhujú svojim bratom Slovákom, ako aj to, na druhej strane, že aj Slováci v srbskej kultúre nachádzajú hodnoty lákavé a prijateľné pre slovenské kultúrne snaženia. Ten proces vzájomného podnecovania a prelínania sa bol stále prítomný a trvá do dnes.“⁸

Michal Harpáň nám poukazuje na smerovníky: „A keď ide o slovenskú a juhoslovenskú literatúru 19. storočia, vzájomných prelínaní bolo oveľa viac a teraz už, keď sú zväčša zhromaždené a zaregistrované, bolo by potrebné presunúť sa na vyšší plán porovnávania a na odhaľovanie tých príznakov, ktoré podstatne označujú konkrétne diela tak z jednej, ako aj z tej druhej literatúry. Taktiež osobitnú pozornosť by bolo treba venovať problematike prekladania; a znovu nepozastavovať sa iba na bibliografickom registri, ale aj pátrať po príčinách – prečo sa na Slovensku z juhoslovenskej literatúry prekladalo a stále prekladá tak veľa, a v Juhoslávii zo slovenskej literatúry iba zriedkavo a tak málo...“⁹

V Bratislave a Prahe sa hodne písalo o týchto stykoch, takže nachádzame aj v českých *Lidových novinách* zo dňa 31. 12. 1933 príspevok o sedemdesiatom výročí narodenia Bogdana Popovića. V texte J. Heinricha hovorí o ňom ako o veľmi dôležitom tvorcovi a dáva ho do rangu „učiteľov“, akými boli Vuk a Dositej. Tiež nachádzame aj obsiahle texty o srbských ľudových piesňach a umení v pražských novinách *Prager presse*, ktorý v medzivojnovom období vychádzal po nemecky. Autorom textu je Frank Wollman, veľký priateľ srbského národa.¹⁰

Významný slovenský slavista Branislav Choma (1924 – 2007) tiež vyzdvihoval význam slovensko-juhoslovenských stykov a dôležitosť prekladateľov v rámci týchto stykov. Choma hovorí, že je takmer neveriteľným faktom, že v slovenskej kultúre až

⁶ Cerović, Tamže, 167 – 169.

⁷ Risto Kovijanić, *Po stopách Savu Tekeliju na Slovensku*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, zv.31/1983, 97 – 101.

⁸ Zborník prác *Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky*, Matica srbská, Nový Sad 1991, 5.

⁹ Radovan Popović, *Vojvodinské rozhovory* (šestnásť umelcov o svojej tvorbe); Michal Harpáň: *Vášnivý komparatista*, Minerva, Subotica 1981, 179.

¹⁰ Von Professor Dr. F. Wollman, *Jugoslavische Dichtkunst in der Tschechoslovakei*, Sonderbeilage der Prager presse: Die kleine Entente, 31. mája 1933, 6-7.

štyridsaťpäť prekladateľov vytváralo základ pre porozumenie medzi Slovákami a južnými Slovanmi. „Určite je vzácnou pravdou, že medzi nami a južnými slovanskými bratmi neprichádzalo k prejavovaniu neznášanlivosti alebo nenávisťi, a že sa iba chybou našich mladých politikov stalo, že pod silným nátlakom ustúpili náš národný priestor na barbarské ničenie časti hrdinských Srbov, ich hmotných a kultúrnych dedičstiev. Ľudia s tým, samozrejme, nesúhlasili; predsa my strední a južní Slovania sme v novoveku trpeli takmer pol milénia následky vpádu osmanských podmaniteľov, bránili sme našu civilizáciu a umožnili sme západným národom, aby pokojne rozvíjali svoju kultúru. Ak už naši politici bez dôstojnosti ničili naše bratské styky s južnými Slovanmi, nepáchala to aj naša kultúra, ešte menej literatúra. Pravda, ešte v nedávnej imformbyrovskej dobe boli prítomné pokusy, aby nás rozdelili a z nás urobili nepriateľov Titovej Juhoslávie. Vtedy bolo prítomné úsilie o to, aby sa prerušila naša spolupráca; znemožnené boli akékoľvek kontakty, neboli uverejňované preklady. Ale už šesťdesiate roky ukázali, že znovu a silne vzplanul záujem o našich juhoslovanských bratov, takže už v tom desaťročí bolo vytlačené toľko prekladov ako nikdy predtým. O to sa najviac zaslúžili práve prekladatelia, nezničiteľní priatelia juhoslovanských kultúr a ich tvorcov.“¹¹ Choma tiež hovorí, že sa prekladanie stalo seizmografom našich politických a kultúrnych stykov, do ktorého sa zapájali nové desiatky tvorcov a prekladateľov, z ktorých osobitne vyzdvihuje Jána Jankoviča, Františka Lipku a Karola Chmela.

Choma ešte uvádza, že sa prekladanie južnoslovanských literatúr na Slovensku začalo ešte v období romantizmu. Predtým však prekladať ani nebolo nutné, lebo vtedajšia všadeprítomná latinčina u intelektuálov úplne stačila na odborné a liturgické dorozumievanie. Iba občasne sa od začiatku reformátorského obdobia pre cirkevné potreby prekladali a redigovali nemecké a iné piesne porekadlá a na konci aj *Biblia*. Svetový preklad na vyššiu úroveň pozdvihol preromantický básnik Samuel Rožnay, ktorý správne pocíťoval nástup ľudových piesní a eposov, ktorý medzi prvými vo svete preložil praslávanú južnoslovanskú baladu *Hasanaginicu*.

Romantizmus sa na Slovensku potom stal osnovou na prekladanie. „Naši básnici romantici začali používať južnoslovanskú metriku *deseterca* a takmer spravidla všetci písali o junáckych Juhoslovanoch a o jedinečnej Čiernej Hore, zlákaní najmä srbskými a čiernohorskými povstaniami proti tureckej moci,“ podčiarkuje Choma.

Keď ide o srbsko-slovenské styky, Choma poukazuje na veľký význam tvorcov, „osobitne na tých, akým bol srbský slovakista Risto Kovijanić“. Zároveň odkazuje: „Konečne sa pred nami rozširuje celý priestor na prekladanie slavistických diel, ako aj vzájomná popularizácia. Aj keď ešte stále na povrch vychádzajú politické záujmy a hodnotenia alebo znehodnocovania, musíme konečne pozdvihnúť túto činnosť na úroveň prejavu a posolstva slobodného ducha v slobodných krajinách. Zvlášť medzi nami, slovanskými bratmi.“¹²

Na tomto mieste treba poukázať aj na ďalší veľmi dôležitý fakt: na znak vďaky a spomínania na bratské vzťahy Srbov a Slovákov dve veľké ulice v Bratislave po prvej

¹¹ Branislav Choma, *Cesta na slovanský juh*, T.R.I. Médium, Bratislava 2000. 9 – 12.

¹² Tamže, 12.

svetovej vojne nesú mená Vuka Karadžića a Svetozara Miletića, a tak sa menujú dodnes. Pred niekoľkými rokmi (2004) na budove Matice slovenskej v Bratislave bol postavený pamätný štít vďačnosti Svetozarovi Miletićovi.

2. OD MORAVY PO MORAVU CEZ TISÍCROČIE

Väzby Srbov a Slovákov možno sledovať až do minulosti, dokonca k Veľkej migrácii národov, a možno ešte ďalej, ale toto je už predmetom iných vied: archeológie, protohistórie, paleolingvistiky atď. Za zmienku stojí aj pohľad slávneho českého antropológa a archeológa Lubora Niderleho, ktorého kniha o slovenskej archeológii sa objavila v srbskom jazyku v roku 1931: „Koncom 7. storočia už vidíme, že sa Slovania rozprestrelí na nových územiach, ktoré boli oveľa väčšie, ako boli pôvodné osady v ich pravlasti. Na severe dorazili na celé južné pobrežie Baltského mora, na západe prešli cez Labe, Sal a povodie horného Mohanu, ako aj Šumavy a In, prenikli hlboko do Álp, dosiahli benátsku oblasť a na Balkáne obsadili väčšinu častí polostrova, nevylučujúc ani časť Grécka a jeho súostrovie. Na východe sa dostali miestami na Čierne more, napríklad na sútoku Dnestrova a Donu, kde Prokopie vedel, že *αμετρα εθνη του εΑντων*, okupovali celé stredné Rusko až po hornú oblasť Donu, Oky, horného Dnepra, Ilmena a povodie medzi Pripetom, Berezinou a Nemenom.

Kedy tam dorazili, nevieme presne, s výnimkou juhu. Na Strednom Dunaji už boli počas vládnutia Hunov, ako vieme zo správy Prisca z roku 448 a podľa Jordanusa; koncom 6. storočia už útočili na mestá na Istrii: ako aj v pohraničí s Talianskom, a roku 595 sa už spomína na prameňoch riek Dráva a Mura. Na Balkán útočili od samého začiatku šiesteho storočia za vlády Justiniána (518 – 527) a v Dobrudži zostali dlho pred panovaním cisára Justiniána.

O západe a východe je menej údajov. O západe sa dá povedať len toľko, že pravdepodobne prenikali do Česka, na Moravu a Karpát pravdepodobne od konca druhého storočia nášho letopočtu. Ale prvé historické spoľahlivé správy o Slovanoch boli tu až od začiatku VI. storočia u Prokopia a od začiatku 7. storočia u Fredegara. ... Slovania sa teda rozptýlili po rozsiahlom území a obsadili väčšinu z nich v takom množstve, že všetky zvyšky cudzích prvkov, ktoré sa tam našli, rýchlo zmizli, buď ustúpili, alebo boli absorbovaní alebo sa stali Slovanmi. V skupine západného jazyka sa v Česku a na Morave zhromaždili české a okrem nich z oboch strán Malých Karpát Slováci, najprv nazývaní Moravanmi. Ďalej nad nimi boli srbské kmene od horného Mohanu a Sudetských Hôr až po líniu, ktorá vedie od ústia Saly cez Dubno, Cosne (Zossen), Fürstenwalde a Krosna smerom k Saganu. A nad nimi bol, ešte ďalej na sever, medzi riekami Labe a Varta veľký počet kmeňov zjednotených do politicko-cirkevnej skupiny Obodriga a Ľutiča alebo Veleta, ktoré sa preslávili ich tragickým bojom za vieru a nezávislosť. Niektoré slovanské kmene prenikli aj cez Labe, ako napríklad Drevani k riekam Jecel a Ilmenavu v Lineburgu, a cez Sale prešiel veľký počet menších srbských rodov až po rieku Fulde, franské Sale a stredný Mohan s Radnicom a Pegnicom. Na rieke Labe sa stretli s Čechmi, ktorí prenikali cez Šumavu a České Lesy. V Uhorskej

Nížine príchodom Maďarov doslova bol zabodnutý klin medzi severnými Slovákami a východnými Slovanmi, ktorí prenikli do Karpát z jednej strany, a južnoslovanského bloku z druhej strany; no predsa zostalo aj dosť Slovanov roztrúsených v Panónii, v okolí rieky Tisy a v Banáte. Južní Slovania kompaktno žili aj pri Nemcoch v alpských krajinách, a to Slovinci až po Travne, Salzburg, Taur, Karantanské Alpy a Soču. Už za Sočou boli Chorváti na celom širokom prímorskom dalmatínskom pobreží, a za nimi na juhu vo vnútrozemí na riekach Bosna, Drina a Morava srbské kmene až po riekou Čierny Drim.“

Niderle ďalej tvrdí, že z hľadiska archeologických pozostatkov je prekvapivo medzi Slovákami a južnými Slovanmi väčšia podobnosť ako Slovákov a Čechov: „Ibaže sa Slovensko, ako sa vidí, líši od Česka a Moravy a prikláňa sa k južnoslovanskej skupine. Je to veľmi zaujímavý jav. V desiatom storočí predstavovali Slováci s Čechmi lingvistický celok, oddelený iba dialektologicky. Ale kultúrne akoby boli súčasťou stredného Podunajska. Tu vidíme, ako geografické okolnosti prekonalí kmeňové príbuzenstvo. Celá uhorská kotlina ukazuje napr. na jednu slovanskú kultúru, hoci bola obývaná rôznymi kmeňmi ... Je to určite geografický celok, akou je kotlina stredného Podunajska, ktorá vytvorila aj jedinečný typ kultúry.“¹³

Pre našu prácu sú relevantné súvislosti, ktoré sa objavili pri vytvorení prvých slovanských štátov na priestore Európy, so začiatkami kresťanstva slovanských kmeňov.

Aj keď Slovania mali rovnaké etnické vlastnosti, už boli rozdelení do troch veľkých kmeňových skupín: Anti – dnešní východní Slovania, Veneti – západní Slovania a Sklavi (Sklavenia, Slovania) by boli južní Slovania.

Tu treba dodať, že hoci boli podľa pôvodnej historiografickej školy rozdelení do početných kmeňov, všetci Slovania až do šiesteho storočia n. l. boli pomenovaní Srbi, Sorabi alebo Serbi, ako napísal Pavel Jozef Šafárik vo svojej „knihe-recenzii“ *O pôvode Slovanov – podľa Lorenza Surovejckeho*, uverejnenej v roku 1828.¹⁴

¹³ Vidieť v Lubora Niderlea, *Slovanské starožitnosti*, z češtiny preložil Miodrag Grbić, Matica srbská; Nový Sad, inv. č., III 431940, 22-27

¹⁴ Pavel Jozef Šafárik, *O pôvode Slovanov – podľa Lorenza Surovejckeho*, preklad Stojanka Čekerevac, Slovanský inštitút, Nový Sad 1998. V „Predisloviji“ Pavle Stanojević o Šafárikovi píše nasledovné:

„Pavel Jozef Šafárik sa narodil 13. mája 1795 v dedinke Kobeliarovo, kde jeho otec bol evanjelickým kňazom. Základnú školu vychodil v Rožňave, nižšie gymnázium v Dobšinej (1808 – 1810) a protestantské lýceum v Kežmarku v rokoch 1810 – 1814. Po dvojročnom štúdiu (1815 – 1817) histórie, filozofie a filológie na Univerzite v Jene získal titul doktora filozofie. Do polovice septembra 1819 pobudol v Bratislave, kde vychovával syna podžupana Kubínyiho, a potom odchádza do Nového Sadu za profesora a riaditeľa Veľkého srbského gymnázia. Biografické údaje, rodinný život, školenie, jeho profesori, spolužiaci a priatelia, vplyvy a politické ovzdušie, v ktorom sa vyvíjal a tvoril, podrobne sú spracované v početných textoch a zborníkoch prác venovaných Šafárikovi, v češtine a srbsčine, takže ich tentoraz nebudeme obsirnejšie uvádzať.“ (str. 5)

Obsiahlejšie o Šafárikovi v srbskom jazyku vidieť:

Letopis Matice srbskej, 186 (1898) pri príležitosti stého výročia narodenia celý bol venovaný Šafárikovi; Sima N. Tomić *Literárna a vedecká práca Pavla J. Šafárika. Literárno-historický prehľad*, LMS 197-202. 1899 – 1900;

Vasa Stajić, *Pavol Jozef Šafárik prvý profesor Srbského novosadského gymnázia*, Nový Sad, 1927;

Je zrejme, že Vuk Karadžić bol tiež oboznámený so Šafárikovým výskumom, pretože v texte *Srbi všetci a všade* z roku 1836 hovorí: „Kto po tomto (dokáže, že starí Ilýri neboli Slovania, prip. N. K.) nechápe, mohol by povedať, že meno *Srbi* z dnešného *Srbska*, ako napríklad aj Slavónčan zo Slavónie, Hercegovinec z Hercegoviny, Čiernohorec z Čiernej Hory atď.; ale každý, kto pozná slovanské dejiny, musí vedieť, že Srbi s týmto menom prišli do našich krajov a krajina je podľa nich pomenovaná. Tam, kde je dnešné Srbsko, južný región (Kosovo a Metóchia) je *stredom*, siahajúc od Dunaja k súostroviu a od Jadranského mora po Macedónsko. Aj ja si myslím, že tento názov *Srbsko* vznikol v novej dobe, keď sa Srbská ríša rozpadla; lebo neviem, či by sa dalo zistiť, že niektorý z našich kráľov alebo cisárov bol nazývaný kráľom alebo cisárom *Srbska*, ale *Srblijem*. Dobrovský a Šafárik dokázali, že *Srbmi* boli niekedy nazývané všetky slovanské národy a že je meno *Srbi* staršie ako *Slavenia* alebo *Slovania*.“ (Podčiarkol N. K.)¹⁵

O tomto probléme sa veľa diskutovalo a kvôli jeho dôležitosti uvedieme tento príklad: v *Dalimilovej kronike* sa pre Slovanov používa pojem *Srbi*. Tak napr. bohemista Krešimir Georgijević v *Prehľade českej a slovenskej literatúry* uvádza, že keď Dalimil hovorí *Srbi*, že on vlastne chce povedať *Slovania*, a keď povie „srbské krajiny“, chce povedať „slovanské“ a „juhoslovanské“ krajiny.¹⁶ Georgijević tvrdí, že autor *Dalimilovej kroniky* vo svojej práci nenapísal to, čo si myslel a vedel, a tak sa ukazuje, že tvrdenia uvedené v tomto texte sa musia prehodnotiť v súlade s vládnuou ideologickou štruktúrou tej doby. Potvrdenie našej tézy nájdeme v Šafárika: „Neznámy autor tzv. *Dalimilovej kroniky* z roku 1310 chápal význam slova *Srb* celkom správne a bez pochyb čerpal materiál zo starších zdrojov, najmä z dnes už stratených ľudových piesní. On spieva: *V srbskem yaziku gest zemie, Giž Charvati gest gmie*, čo znamená, že v jazyku Srbov alebo národností existuje jedna krajina, ktorá sa volá *Harvatien*, alebo ako to uvádza nemecký prekladateľ zo 14. storočia: *Czu Winden ist ein gegent, Die ist Graucia genent* (v preklade: *pri Vinde je jedna oblasť, ktorá sa menuje Graucia*). Táto Chorvácia v krajine *Vindov*, z ktorej sa podľa básnika presťahovali Česi do Česka, nie je nič iné ako Karpatské pohorie v Sarmácii. Český historik sa zhoduje s Procopiusom v používaní názvu *Srb*; a českí autori pätnásteho a šestnásteho storočia mali celkom pravdu, keď v prekladoch z nemčiny neustále nahrádzali slovo *Wend* slovom *Srb* (Durich B. S.p. 268. Dobrowsky čech S. 4.ff. Abh. VI. 280). Podobnosť mien *Vendianov* a ilýrskych *Srbov*, hovorí Dobrovský, nie je náhodná, ale siaha až do staroveku; toto meno znamenalo obe rády slovanských národov predtým, ako sa objavil všeobecný názov *Slovan*.“ A ďalej: „Z toho, čo už bolo povedané o vysokom veku a veľkej rozší-

Stanoje Stanojević, *Dejiny srbského národa v stredoveku. O prameňoch*. Belehrad 1937;

Vasa Stajić, *Srbské pravoslávne veľké gymnázium v Novom Sade*, Nový Sad. 1949;

P. J. Šafárik (1795 – 1861. Zborník článkov pri príležitosti stého výročia úmrtia, MS Nový Sad. 1963;

Ď. S. Kostić, *Pavel J. Šafárik. O novej srbskej literatúre*, SAVU, Balkanologický inštitút. 34. kn. Belehrad. 1988;

Pavel Jozef Šafárik, Život a dielo, Zborník prác z vedeckého zhromaždenia v Novom Sade v roku 1995.

¹⁵ Vuk Stefanović Karadžić, *Srbi všetci a všade*, v chrestomatii Petra Milosavljevića, *Srbi a ich jazyk*, Národná a univerzitná knižnica Priština 1997, 129

¹⁶ Krešimir Georgijević, *Prehľad českej a slovenskej literatúry*, I. (skripta), Belehrad 1950, 35.

renosti názvu Srb, sa zdá, že z toho vyplýva, že pomenovanie Slovan, nevedno odkedy, názov osobitného kmeňa vzrástol až v neskoršej historickej epoche ako spoločný názov pre všetky národy rovnakého srbského (sarmatického) pôvodu“.¹⁷

O srbských starožitnostiach v podunajskej oblasti hovorí filozof Aleksandar M. Petrović v *Krátkej archeológii Srbov* kde uvádza, že nám aj veľký egyptský vedec Claudios Ptolemaios vo svojej práci *Geografia* z roku 175 n. l. „ponúka pre nás ešte dôležitejšie, že v Panónii sa nachádza mestská osada (Serbinum). Toto „srbské mesto“ alebo „Srbica“ je zaznamenané na mape Dolnej Panónie alebo podunajských oblastí niekde v povodí rieky Sáva na mieste dnešnej Gradišky.“¹⁸

Na základe uvedeného Petrović uzaviera: „Prítomnosť názvu mesta, ktoré svoje toponýmum dostalo zrejme podľa národu, ktorý v ňom žil, je prvotriednym svedectvom o tom, že sa nemohla uskutočniť nejaké náhodné kmeňové spoločenstvo, ktoré sa tam ocitlo, alebo nejaký novovzniknutý prvok v Panónii bez zodpovedajúcich charakteristík národa s kultúrnou identitou, ktorá sa odzrkadľuje predovšetkým v sebedomovaní vlastného mena.“¹⁹

Slovenský a srbský národ sa v IX. storočí nachádzali na území medzi Byzantskou a Franskou ríšou, vlastne nemecko-rímskeho štátu, a neskôr v X. storočí boli aj fyzicky oddelení príchodom uhrofínskeho kmeňa – Maďarov.

Základné charakteristiky slovanskej kultúry, ktorá sa zjavuje vytváraním Veľkomo-ravskej ríše, na území dnešnej Strednej Európy, v X. storočí sú cyrilo-metodská, vlastne kresťanská kultúra a starosloviensky jazyk. Táto kultúra a jazyk vznikli z autentických stykov južných a západných Slovanov.

O tomto Ján Kmeť hovorí: „Všetko, čo sa dialo v súvislosti s vytváraním novej slovanskej kultúry a písomníctva, kulo sa práve v priamych literárnych a kultúrnych stykoch dnešných juhoslovanských národov a Slovákov ... Hovorový jazyk južných (macedónskych) Slovanov dal vtedy (začiatkom šesťdesiatych rokov 9. storočia) jazykovú základňu pre prvý slovanský literárny jazyk – starosloviencinu, ktorá sa vyvinula kultivovala práve na Veľkej Morave (v Metodovom sídle v meste Staré Město ... pri dnešnom meste Mikulčice na rieke Morava) a neskôr sa preniesol hlavne na juh (cez Belehrad do Bulharska a Macedónska, a odtiaľ do Chorvátska a Srbska), keďže práve tam po Metodovej smrti (roku 885) odišlo jadro jeho žiakov a nasledovateľov. Tak aj tento rozhodujúci krok emancipácie predkov juhoslovanských národov a slovenského národa bol vykonaný za plnej a vzájomnej spolupráca...“²⁰

¹⁷ Šafárik, *O pôvode Slovanov*, Archív Vojvodiny – Slovanský inštitút, Nový Sad 1998, 131-136. Jedna z príloh k autochtonickej historiografickej škole sú aj Kovijanovičove *Kotorské medailóny*, kde on archívnym materiálom dokazuje dávnu slovanskú prítomnosť na priestoroch Boky a Kotora. Na tom mieste Kovijanić uvádza: „Radobrat je najstarší kotorský majster staviteľ lodí, o ktorom doposiaľ vieme. Zjavuje sa v období kotorskej samostatnosti. Jeho klasické slovanské meno, ako aj mená početných kotorských remeselníkov XIV. storočia, svedčia nám o slovanskom obyvateľstve mesta.“ Risto Kovijanić, *Kotorské medailóny*, Centrum ARS, Belehrad 1976, 90.

¹⁸ Aleksandar M. Petrović, *Stručná archeológia Srbov (Srbi podľa spisov starých povestí)*, druhé, pozmenené a doplnené vydanie, Nevkoš, Nový Sad 1997, 15-16. Petrović uvádza Ptolemaea podľa vydania: Claudii Ptolemaei, *Cosmographia...*, Ulmae, 1486, V, s. 9.

¹⁹ Tamže, 9.

²⁰ Ján Kmeť, *Juhoslovansko-slovenské slavistické styky*, VANU, Nový Sad 1987, 16.

Z tohto vidíme, že súčasná slovanská jednotnosť srbského a slovenského národa môže čerpať vitalitu zo samých základov a začiatkov vznikaní ich kultúry, a tým pádom vzťahy „dobrej jednotnosti“ majú tradíciu dlhšiu ako tisíc rokov.

A do tej tradície, okrem iného, patria:

Snahy, aby sa Metodovo arcibiskupstvo z Veľkej Moravy presťahovalo do Sriemskej Mitrovice roku 869. Rímsky pápež Ivan VIII., ktorý mal jurisdikciu nad Veľkou Moravou, sa snažil, aby týmto premiestnením získal srbské knieža v Raške, Mutimira.²¹ Tiež, príchod vyhnaných Metodových žiakov z Moravy do Rašky roku 885, keď „tu trvale budujú také národné a nacionálne základy cirkevno-kultúrnej činnosti, ktoré predstavujú pilier na výstavbu spoločenských a triednych vzťahov, ako aj srbskej nacionálnej štátnosti vo vtedajšej ranofeudálnej spoločnosti“, tvrdí Ján Kmeť.²²

Po príchode Maďarov, panónski Srbi spolu s nimi sa zúčastňovali v ranofeudálnych bojoch. Takže: „Jazdectvo, pozostávajúce zo Srbov z Banátu roku 1044 obhájilo mesto Győr pred Nemcami a roku 1052 pod velením vojvodu Uroša Srbi obhájili aj Bratislavu pred nemeckým cisárom Henrichom III.“.²³ Okolo roku 1150 pri Kovíne v Banáte vzniká srbský kláštor a v XIII. storočí na území severne od Dunaja, kde žil srbský národ pod uhorskou administratívou postavené sú štyri kláštory: Zlatica, Bazjaš, Mesić v Banáte a Kovilj v Báčke.

Činnosť Ochridskej a Preslávskej školy a vývin staroslovienskeho písma – cyriliky, ako aj srbskoslovanského spisovného jazyka, ktorý „svoj prvý rozkvet dosiahol už začiatkom 13. storočia počas panovania kráľa Stevana Prvovenčaného (1196 – 1227) a jeho učeného brata Rastka Nemanjića – Sávu, ktorý ako prvý srbský arcibiskup svojimi prekladmi cirkevných kníh a životopisnými záznamami položil národné základy pre celkovú vtedajšiu srbskú kultúru a písomníctvo“. – uvádza Ján Kmeť.²⁴

Veľkomoravská tradícia je prítomná u Srbov ešte v staroveku a nachádzame ju aj v *Letopise kníza Dukljanina*. O tomto Peter Ratkoš hovorí: „Tradícia veľkomoravského kniežatva Svätopluka vystupuje aj v srbskom prostredí. V dalmátskom meste Bar vzniklo v 12. storočí dielo sv. *Ljetopis popa Dukljanina* a v ňom sa politické dejiny srbského kniežatstva Zeta, ležiaceho medzi Neretvou a Bojanou, spájajú s osobnosťou

²¹ V Kmeť, 27, a zo štúdie: Peter Ratkoš, *Zo slovensko juhoslovanskej problematiky*, v zborníku: Československo a Juhoslávia, Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov, Bratislava 1968, 22.

²² Kmeť, Tamže, 37.

²³ Вопрос о Банате... (Skupina autorov) Мировая война и современные вопросы..., Н: 4. б. м. б. г. стр. 6-7. a podľa: Yovan Radonyitch, *Histoires des Serbes de Hongrie*. Paris 1919. VI. Vidieť ešte v Jovan M. Pejín, *Srbi a Mađari*, NIP Komuna, 10-11.

²⁴ Kmeť, Tamže, 45. Cyrilská literatúra stáročia bola prítomná v strednej Európe. Avšak kvôli náboženským vojnám a prozelitiskickým akciám Vatikánu prichádza k jej postupnému zhasínaniu. „Zmizli stopy cyrilskej literatúry, ktorá tiahla líniu od Belehradu po Krakov. Neďaleko Košíc boli nájdené v medzivojnovom období úlomky cyrilské prax-evanjeliá v tlačenom žaltári z roku 1847, o ktorých prof. Valerij Pogorjelov tvrdí: že sú z XII. alebo XIII. storočia, „srbské redakcie, srbského odpisovateľa“. Do Levoče z Krakova prvý tlačiar prišiel roku 1627. Vidieť v: Risto Kovijanić, *Kosta Trifković na štúdiách (v Bratislave a Košiciach)*, Zborník Matice srbskej pre literatúru, XII., zv. 2, Nový Sad 1964, 266. Kovijanić použil údaje z: Alojz Miškovič, Valerij Pogorjelov, *Spišské cyrilské úlomky XII. – XIII. storočia*, Bratislava III (časopis), Bratislava 1929, 80-84.

Svätopluka, ako i s Konštantínom a Metodom, čo by poukazovalo na súvislosť s biografickými spracovaniami oboch bratov.²⁵ Ratkoš ďalej uvádza, že je Svätopluk pozitívna osobnosť v dalmátskej, srbskej a chorvátskej tradícii, zatiaľ čo je v bulharskej negatívna.

Srbom boli známe aj slovenské kniežatá: Pribina bol knieža v polovici IX. storočia, ktorý spravoval Nitrianske (825 – 833) a Blatenské kniežatstvo (840 – 861). Roku 828 v Nitre postavil prvý kostol medzi Západnými a Východnými Slovanmi, aby neskôr aj sám prešiel na kresťanskú vieru a práve z tohto dôvodu je pokladaný za jedného zo zakladateľov christianizácie Západných Slovanov. Moravské knieža Mojmir I. (830 – 846) roku 833. potláča Pribinu a zjednocuje dve kniežatstvá do jedného Veľkomoravského kniežatstva. Rastislav bol veľkomoravským kniežatom (846 – 870), ktorý roku 862 pozval do moravsko-panónskej misie Cyrila a Metoda. Toto predstavuje začiatok slovanského písomníctva bod obratu prechodu Slovanov na kresťanskú vieru. Rastislav sa vyhlásil za kráľa a prerušil vazalské vzťahy s Východným Frankom. Svoju moc rozšíril aj na susedných Čechov, Srbov a Pobaltských Slovanov a na hranici s Východným Frankom na ochranu postavil viacero opevnení. Okrem o kniežati Slavomírovi vedelo sa ešte aj o kráľovi Svätoplukovi a o jeho synoch: Mojmirírovi II. a Svätoplukovi II.²⁶

Styky srbských kráľov a šľachticov so slovenskými mestami, predovšetkým s Požúňom, dnešnou Bratislavou, siahajú do dávnej minulosti. Uroš I. Nemanjić (1243 – 1276) „prichádzal do Bratislavy na veľkolepé hostiny európskych kráľov a veľikánov“, čiže na svadobné slávnosti, a v Bratislave sa nachádzajú aj dve charty srbskej princeznej Kataríny Brankovićovej, dcéry srbského despota Ďurađa Brankovića z roku 1421 a roku 1429; srbský cisár Dušan Silný navrhoval rímskemu pápežovi, aby sa postavil na čelo kresťanského sveta s čím sa pápež, ako aj Karol Veľký (ktorého sídlo bolo v Prahe) zhodli, avšak pre predčasnú Dušanovu smrť tento zväz nebol realizovaný, – uvádza Kovijanić.

Cisár Dušan a Karol Veľký si vymenili niekoľko listov. Tak sa z jedného dozvieme, že Karol navrhoval Dušanovi, aby sa dal pod záštitu Rímu a katolíckej cirkvi. V liste píše: „Vznešenému Kniežatŕu a Panovníkovi Stefanovi Kráľovi Rašky, nášmu najmilšiemu bratovi v Kriste, pozdrav a blaho v terajšom a tak isto aj v budúcom živote. Bratu najmilší!“... A ďalej pokračuje: „to, že sme si ako ľudia na základe svojej kráľovskej dôstojnosti blízki, ešte viac nás zblízuje náš spoločný vznešený slovanský jazyk (eiusdom nobilis Slavici udiomatis paticibis facit esse communam) ... Odovzdané v Pisi, 19. februára 1355, v deviatom roku nášho panovania. Karol IV.“²⁷

O česko-srbských stykoch nachádzame stopy aj v ľudovej piesni. Tak nás Radovan Jovanović v medzivojnovom období oboznamuje s jestvovaním srbskej ľudovej piesne

²⁵ Peter Ratkoš, *Zo slovensko-juhoslovenskej problematiky*. V zborníku: Československo a Juhoslavia, *Z dejín československo-juhoslovenských vzťahov*, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1968, 23.

²⁶ Bližšie vidieť v: Milan Ferko, Richard Marsina, Ladislav Deak, Imrich Kružliak, *Starý národ – mladý štát*, Národná banka slovenská vo vydavateľstve Litera, Bratislava 1994, 12-38.

²⁷ M. Jovanović, *Politika*, Belehrad 26. júna 1933, 6.

Dušanov pochod na Byzantsko. Tiež hovorí, že sa po prvej svetovej vojne v obvode Kladanj, v Bosne, v kruhu istej dávnej kňazskej rodine za sprievodu *guslí* spievala táto ľudová pieseň. Jovanović nám prináša text piesni a dáva nám vysvetlenie. Tak napríklad v tretej časti piesne Dušan hovorí vojvodcom o svojom vzťahu k susedným štátom a spočítuje priateľov a nepriateľov Srbska:

„Ešte že mám rodové šľachtictvo
Okolo mojej zemi hrdej:
Mám sestru moskovskú kráľovnú,
A ešte lepšia sestrička mi je,
Moja sestra pani Ľubuša,
V známom meste, v Zlatej Prahe.
Že ma cisár od nej oddelil,
So slasťou by som ho dobyl,
No, načo mi bude cudzia bieda,
Keď ja mám krásne cisárstvo.
A odňaté je vždy prekliate?!
Prisahám milostnému Bohu,
Keby mi sestra v trápení bola,
Tak prejdem celú zem a mestá,
Rozkopem všetky dediny a mestá,
Aby som sestru zbavil trápenia...“²⁸

V XV. storočí Đurađ Branković Smederevac mal pozemky v Dunajskej Strede, medzi Bratislavou a Komárnom, a roku 1525 prešiel zo Šumadie do Uhorska, posledný srbský despota Pavle Bakić: „Za veľké zlato a rytiersky preliatu krv 'agarjana' dostali Bakićovci ohromné majetky, ktoré tiahli od juhoslovanskej rieky Drávy až po česko-slovenskú Moravu. Na tie územia nast'ahovali Srbov, ktorých ochraňovali a s ktorými oslavovali po víťazstvách v bojoch. Ich neprehľadné pozemsky šírili sa južnom a strednom Uhorsku, okolo tvrdých a nedobytných Bakićových miest.“

O prítomnosti Srbov na slovenskom území v XVI. storočí, okolo sídlisk Dachtice a Košolna v blízkosti Trnavy svedčí Kovijanić: „Všade, pri živých ohniskách, na náhrobných kameňoch povedľa kostolov, na listoch zožltnutých kníh nachádzame nasledujúce priezviská: Marković, Milosavljević, Vlahović, Grdinić, Kraljević, Stanković, Stojković, Stevanović, Svetić, Simonović...“²⁹

Slovenský spisovateľ Ján Čajak ml. napísal svoje hlavné dielo, ktoré bolo inšpirované životom brata Pavla Bakića – Petrom. „Za jeho životné dielo môžeme považovať

²⁸ Radovan Jovanović, *Dušanov pochod na Byzantsko v ľudovej piesni*, Politika, Belehrad 19. februára 1928, 3.

²⁹ Risto Kovijanić *Srbski spisovatelja v Bratislave a Modre v XVIII – XIX storočí*, Matica srbská, Nový Sad 1973, str. 11. Ako aj: Risto Kovijanić, *Po stopách posledného srbského despotu (Pavla Bakića)*, Národná obrana, Belehrad 1938, 4-5. O legendárnom srbskom despotovi Pavlovi Bakićovi spieval aj Branko Radičević: „Pavo bol sokol sivý, / Čudoval sa každý živý“, u Kovijanića, *Srbski romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad 1979, 115.

román *V zajatí na Holičskom hrade*, ktorý čoskoro vyjde vo vydavateľskom podniku „Slovenský spisovateľ“. Ide o historický román, ktorého sa dej odohráva koncom šestnásteho a začiatkom sedemnásteho storočia a v ktorom je hlavným hrdinom srbský panovník Petar Bakić.³⁰

V príručke *Bratislava a Juhoslovania*, ktorú uverejnil po príchode na Slovensko, Kovijanić juhoslovanského čitateľa oboznamuje s tým, ako Srbi boli už dávnejšie nastáňovaní v okolí Bratislavy. Kovijanić uvádza: „Časť bratislavského predmestia bola svojho času pomenovaná ako *srbská vároš* (Reitzlstadt), lebo bola osídlená prevažne Srbmi, najviac tými, ktorí obchodovali na Dunaji. Bratislava sa spomína ako najsevernejší bod, kam sa na pozvanie grófa Pálffyho roku 1598 nastáňovali skupiny srbských kolonistov. Samozrejme, že ich tu bolo aj skôr, možno už po roku 1421, keď prišlo k väčšiemu sťahovaniu sa pred Turkami. Po sťahovaní patriarcha Crnojevića (1690), tieto severné srbské kolónie boli posilnené novými pristáňovalcami, ako to bol prípad s Komárnom, kde už v roku 1511 bol postavený prvý srbský kostol v Maďarsku...“³¹

Po páde srbského stredovekého štátu Srbi boli prinútení sťahovať sa pred Turkami na sever.³² Týmto spôsobom balkánski Srbi prišli do styku so Srbmi staroosádkami, na území Podunajska, tiež s Maďarmi, Slovákami, Rumunmi a ďalšími národmi. Ďalším prienikom Turkov v období XIV. až XVI. storočia v Podunajsku, Srbi boli potláčaní ďalej na sever, ale „v časti Podunajska, ktorú dobyli Turci, známej ako Raczország – Srbsko, Srbi aj ďalej tvorili väčšinu obyvateľstva. Moslimovia, ktorí tam žili spolu s nimi, boli tiež srbského pôvodu“.³³

Ako keby bolo predurčené, aby sa srbskou históriou zaoberali Slováci. Tak vnuk Pavla Jozefa Šafárika Konstantin Jireček roku 1911 napísal *Dejiny Srbov*, kde v Predslove uvádza: „Srbi ešte od sťahovania Slovanov na starý Ilirik oddávna boli a zostali početný národ na Balkánskom polostrove. Ich dejiny možno rozdeliť na dve obdobia;

³⁰ Andrej Vrbacký, *70. výročie Jána Čajaka*, Politika, Belehrad, nedeľa 6. augusta 1967, 5. Ján Čajak sa narodil v Selenči a školil sa v Báčskom Petrovci, Novom Sade a Belehrade, kde študoval dejiny a srbochorvátsky jazyk. Čajak prekladal do slovenčiny básne J. J. Zmaja, Vojislava Ilića, Jovana Dučića, Aleksu Šantića, ako aj prózy Veljka Petrovića.

³¹ Risto Kovijanić, *Bratislava a Juhoslovania*, Slovensko, Bratislava 1932, 2. Kovijanić využíva údaje z knihy: Dr. Dušan J. Popović, *Problémy Vojvodiny*, I, 38.

³² O páde srbského stredovekého štátu Risto Kovijanić písal roku 1938 v Bratislave. Kniha *Juhoslovanská štátna myšlienka* vyšla ako bibliofilské vydanie v tlačiarni Karola Jarona, po slovensky, v rozsahu 30 strán. Kovijanić knihu o ideí juhoslovanskej štátotvornosti napísal so zámerom, aby upovedomil československého čitateľa o potrebách udržania slovenskej vzájomnosti („dnes tak potrebnú slovenskú vzájomnosť“) pred valiacim sa nacistickým nebezpečenstvom. Kovijanić, okrem iného, uvádza: „Pred mocným nepriateľom nemohli sme sa udržať. Nejednotnosť štátnej myšlienky a odboja zapríčinila rýchlejší pád samostatnosti a národnej slobody. V druhej polovici XV. storočia padli pod tureckú nadvládu a tyranii: Srbsko, Bosna, Hercegovina a Zeta (1499). XVI. a XVII. storočie sú dobou nášho úplného otroctva pod Turkami a Rakúsko-Uhorskom. Výnimku tvorí náš klasický Dubrovnik, ktorý ako samostatná republika udržal svoju slobodu od XIV. storočia až po Napoleonov bratislavský mier (1805). Dubrovnik slávneho Gundulića a svetochýrneho Ruđera Boškovića mal svoju veľmi bohatú kultúru, na ktorú sú pyšní nielen Juhoslovania, ale aj celé Slovanstvo.“ Risto Kovijanić, *Juhoslovanská štátna myšlienka*, Bratislava 1938, 27.

³³ Dušan J. Popović, *Srbi vo Vojvodine*. Kniha II., Nový Sad 1957, 212, a v knihe Jovana M. Pejina, *Srbi a Mađari*, NIP Komuna, Kikinda 1966, 9-22.

v prvom sú prítomné ich styky s Východo-rímskou ríšou a v druhom s osmanskými Turkami.

Srbi v stredoveku, v rôznych obdobiach, boli spojencami, vazalmi a protivníkmi Byzantsku, ale nikdy aj priami podaní carihradským cisárom, ako napríklad v istom čase ich susedia Bulhari od roku 971, čiastočne od 1018 až po 1186. Pritom boli verní príslušníci pravoslávnej cirkvi, ostatní na severozápade k Rímskej cirkvi, ktorá panovala v Dalmácii, Chorvátsku a Uhorsku, ako ja k patarenskej sekte (Bohumilom alebo Babunom), ktorá sa usadila v Bosne. Ako sa menili panovníci, tak sa menilo aj politické sídlo srbského národu, ktoré sa v rôznych časových obdobiach nachádzalo v údolí rieky Lim, na Skadarskom jazere, na pobreží rieky Raška pri dnešnom Novom Pazáre, v Skopji v severnom Macedónsku a nakoniec v Belehrade a Smedereve na Dunaji. Srbská národná cirkev však svoje sídlo v období XIII. až XVIII. storočia mala v meste Peć, v blízkosti východnej hranice s dnešnou Čiernou Horou.

Srbskí panovníci sa menovali kniežatá alebo *hercezi*, veľkí župani, despotovia, kráľmi, a v XIV. storočí dokonca aj cisármi, keď sa srbský štát počas vládnutia „cisára Srbov a Grékov“ Stefana Dušana (1331 – 1355) rozprestieral na najväčšej časti Balkánskeho polostrova. Čoskoro na to sa začali boje proti Turkom známe ako Boj na Marici (1371) a Boj na Kosovom poli (1389). Pritlačení Maďarmi a Turkami Srbi úporne odporovali prieniku Osmanov. Pád starosrbského štátu vyvolal silnú migračnú vlnu na sever a severozápad, do Uhorska, Chorvátska a Dalmácie, a tým zároveň aj klesla srbská časť obyvateľstva vo vnútrozemí polostrova, v dnešnom „Starom Srbsku“... Počas upádania osmanskej ríše Srbi sa zúčastňovali vo všetkých bojoch po boku Rakúšanov, Benátčanov a Rusov proti Turkom. Srbské boje za oslobodenie vytvorili dva nové srbské štáty, dnešné kráľovstvá Srbsko a Čiernu Horu.“³⁴

Styky medzi Slovákmi a Srbmi, zvlášť vojvodinskými, nemali iba vojenský charakter, aj keď vznikli zo spoločného protitureckého zväzu. Tie styky osobitnú kvalitu nadobudli vytváraním vzdelávacích inštitúcií v habsburskej monarchii. V oblastiach, kde žili Slováci, sa otvárali gymnázia, lýcea a neskôr univerzity, a tak Srbi získali vzdelanie v slovenských mestách aj v nedostatku vlastných vzdelávacích inštitúcií. „Bratislavské lýceum – ktoré v roku 1615 vyrástlo z Bratislavského protestantského gymnázia, založeného v roku 1606, sa stalo miestom stretnutia a zamerania nových juhoslovansko-slovenských slavistických väzieb už v prvej polovici 18. storočia, keď po jeho reorganizácii v roku 1714, pod vedením Mateja Bela Funtíka, sa na ňom čoskoro objavili noví mladí študenti vojvodinských Srbov a v tvorivej vlasteneckej práci spolu s miestnymi slovenskými profesormi, študujúc okrem rôznych povolání aj európske literatúry, geografiu a históriu nielen maďarskú, ale aj širšie – juhoslovanskú.“³⁵

V tej dobe v Uhorsku zo Srbov najvplyvnejší bol nesúdený vojenský vodca a srbský despota gróf Ďorđe Branković (1645 – 1711), ktorý skončil vo väzení v českom mestečku Chebe, lebo jeho charizmatická úloha medzi Srbmi a orientácia na Rusko sa nepáčili viedenskému dvoru. Podľa historika Kostu Petrovića gróf Ďorđe Branković bol

³⁴ Konstantin Jireček, *Dejiny Srbov*, Prvá kniha po rok 1537 (Politické dejiny) Druhé opravené a doplnené vydanie, Preložil Jovan Radonjić. Vedecká kniha, Vydavateľský podnik Národnej republiky Srbsko, Belehrad 1952, 11.

³⁵ Kmet', Tamže, 145.

prvým ideológom cirkevných vrchností u Srbov, ktorý prvý inauguroval ideu „Balkán balkánskym národom. Petrović uvádza: „Svojimi ideami Đorđe Branković bol predchodcom meštiackej ideológie a tak v XIX. storočí v dobe mládežníckeho hnutia vo Vojvodine vznikol skutočný kult Brankovića.“³⁶

Na konci toho storočia Kamenko Subotić o Đorđovi Brankovićovi tvrdil, že jeho úloha bola veľmi dôležitá pre búrlivý politický boj srbského ľudu v Uhorsku: „... despota bol vzatý ako dôkaz srbského práva na slobodné územie, ktorý pracoval vo verejnej oblasti, si pre neho vytvoril hlbokú úctu. Đorđe Branković sa stal legendárnou osobou, ...“³⁷ Potvrďuje to aj Đuro Daničić v článku *Pohľad na minulosť*, ktorý publikoval v *Podunavke* číslo 39-40 za rok 1845. V tomto texte mladý Daničić uviedol život Đorđa Brankovića, keď ho považoval za pravého srbského despota. V texte Daničić tvrdí, že ho cisár Leopold I. uväznil, aby odcudzil srbský ľud: „Keď telu zotneš hlavu, čochvíľa všetky údy padnú“ – hovorí Daničić. Subotić vedel aj o jeho historickom zápise *Kronika* a stále ľutoval, že nevyšli tlačou: „Vraj nikto sa nenašiel, aby ju vydal, a tak rukopis stále leží v karloveckej knižnici, kde ho ničia mole.“³⁸

Srbi sa vo väčšom počte nasťahovali na územie Vojvodiny a Podunajska, presnejšie habsburskej monarchie, koncom XVII. storočia pod vedením Arsenija III. Černojevića, čo je známe ako „Sťahovanie Srbov“. Toto sťahovanie, ktoré trvalo tridsať rokov, sa konalo po „Veľkej viedenskej vojne“ 1683 – 1699 a podpísaní „Karloveckého mieru“ 1699. Rakúsko-Uhorsko malo v boji proti Turecku spojencov v Srboch a po porážke Turkov na území Srbska museli Srbi ustúpiť pred tureckým terorom. „Predpokladá sa, že celkový počet Srbov, ktorí sa prisťahovali do Maďarska a Slavónie od začiatku vojny až po Karlovecký mier, bol okolo 70 000 ľudí,“ hovorí Kosta Petrović.

V novoobývaných oblastiach si Srbi mysleli, že zostanú dočasne a vrátia sa do Srbska, ale keďže sa tak nestalo, začali sa zapájať do hospodárskeho a sociálneho života habsburskej monarchie. „Migrácia Srbov bola ešte neskôr, ale toto je hlavná udalosť

³⁶ Kosta Petrović, *Trojsté výročie od podpísania Karloveckého mieru* časopis Krovovi, Srijemské Karlovice 1999, č. 44/45/46, str. 49-50. Počet srbských utečencov vedených Arsenijom Černojevićom sa pohyboval, podľa rôznych prameňov, od 30.000 do až 100.000.

Známe je však, že sa od roku 1751 do roku 1753 viac ako 10.000 Srbov – čo na tú dobu bol veľký počet osôb – odsťahovalo do južného Ruska na pobrežie rieky Dnepra, aby tam založili „Nové Srbsko“ alebo „Slaveno-Serbiu“, ktorá mala predstavovať vojenskú oblasť v boji proti krymským Tatárom. Pozrieť v: Kmeť, Tamže, 153.

V súvislosti s „Viedenskou vojnou“ a exodu Srbov najznámejší znalec XVIII. a XIX. storočia na týchto priestoroch akademik Slavko Gavrilović hovorí: „Tragédiu najväčších rozmerov Srbi zažili počas Viedenskej vojny, keď sa pripojili kresťanskej európskej Svetovej lige, keď zažili najväčšie ničenie a spustošenie svojej krajiny a vo veľkom počte museli opustiť ohniská svojich predkov, predovšetkým na Kosove a Metóchii a vysťahovať sa na uhorské a rakúske územia (ktoré pred príchodom Maďarov a Nemcov boli slovanské!)“, Slavko Gavrilović, *Za historickú pravdu – a proti genocídy nad Srbmi*, Krovovi 1999, č. 44/45/46, 44.

³⁷ Dr. Kamenko Subotić, *O idej srbskej Vojvodiny a ľudovo-cirkevnej autonómii na konci XVII. storočia (Úryvok z kultúrnych a politických dejín srbských)*. Text uverejnený v: *Letopis Matice srbskej*, kniha 183, zväzok tretí, Nový Sad 1895, 29-30.

³⁸ Vidieť v: Đorđe Živanović, *Mladý Daničić* (1825 – 1845), Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha III / 1955, 8.

pri sťahovaní na územie korunovanom sv. Štefanom na konci XVII. storočia. Dôsledky tohto sťahovania nie sú malé; v dôsledku toho prevládal srbský ľudový prvok v južných častiach koruny sv. Štefana; a toto bolo príčinou: aby sa zameranie srbského kultúrneho a politického života na dlhú dobu prenieslo do južných častí územia Koruny sv. Štefana. Srbského národu aj predtým bolo v tých krajoch, ale teraz je tu srbský prvok prvý a najsilnejší,“ vyzdvihuje Kamenko Subotić.³⁹

Pre spojenectvo o cisárskom dvorom a vyjadrenú odvahu získal „srbský roľník a vojak“ výsady.⁴⁰ Keďže novoprijatí Srbi sa stále usadzujú v katolíckom štáte, ich pravoslávna viera je ohrozená.

Medzi katolíckym dvorom a pravoslávnyimi Srbmi je netolerancia, takže už v roku 1699 primárus Uhorska, gróf a kardinál Leopold Kolonić nazýval Srbov kvôli ich pravoslávnej viere „stúpcami diabla“, a to iba počas jedného roku, v roku 1728, 128 srbských kňazov museli byť utlmení, stavba nových cirkevných chrámov im bola zakázaná a neustále prichádzalo k pokatolíčťovaniu.⁴¹

O tom svedčia srbskí historici koncom XIX. storočia: „Títo Srbi *Krajišnici*, alebo Hraničná stráž, boli po 300 rokov pravou rukou a hlavnou obranou rakúskej ríše, ale nie všetky ich veľké obete ich mohli uchrániť pred nátlakmi rímskych kňazov. Žiadali prenasledovanie srbských biskupov a aby Srbi platili desiatok rímskym kňazom. A aby ľahšie presadili rímsku vieru Srbom, začali šíriť unionizmus so všetkou ich silou. Zatiaľ čo v Chorvátsku a Slavónii boli Srbi pokatolíčení i a asimilovaní, kalvinistickí biskupi v Uhorsku silou mocou ich prevádzali na kalvinistickú vieru. Na všetkých stranách je prítomné prenasledovanie proti srbskému ľudu a srbskej cirkvi, takže Srbi trpeli hrozivé prenasledovanie, ktoré bolo pre nich ťažšie ako všetky utrpenia v boji s Turkami.

³⁹ Tamže, 44

⁴⁰ To, že Srbi boli prítomní vo významnom počte v oblasti dnešnej Slavónie ešte pred sťahovaním pod Čarnojevičom, dokazuje dokument nazvaný *Statuta Valachorum*, ktorý v roku 1630 priniesol cisár Ferdinand I. Tieto „vlachské“ alebo srbské štatúty stanovujú osobitné práva srbskej pohraničnej stráže. Pozri *Letopis tisíc deväťsto deväťdesiatosem*, Srbská kultúrna spoločnosť Prosvjeta, Záhreb 1998, zväzok III, s. 450-451. Dôkazom prítomnosti, ale aj vzdelania a rozvinutého umeleckého ducha srbskej populácie v tom čase je srbský maliar z druhej polovice XVIII. storočia Jakov Nedić, ktorý sa narodil v malej sriemsko-slavónskej dedinke Bobota. „Jakov Nedić je jedným z neskoro barokových maliarov, ktorí získali maliarske vzdelanie v dielni domáceho alebo zahraničného majstra. Maľoval ikony srbských cirkví v Bataseku, Majši a Borjade (Maďarsko) a v roku 1811 ikonu, v dnes zbúranom, kostola zostupu sv. Duchu vo Vinkovciach. Jedna z jeho kópií Matky Božej Vinčanskej sa zachovala v kostole v Bobote.“ Borivoj Čalić, *Osobnosti vukovárskeho kraja v srbskej kultúre*, v *Letopise*, 15.

⁴¹ Jovan Skerlić, *Srbská literatúra v 18. storočí*, c. č. 35, v Kmet', 151. Súčasný rakúsky historik Karl Kaser uvádza presvedčivé dôkazy o násilnom zjednotení srbského obyvateľstva, čo potvrdzuje Skerličovu tézu. V knihe *Slobodný roľník a vojak*, ktorá sa zaoberá sociálnymi dejinami vojenskej hranice, najmä jej slovanskou časťou, Kaser tvrdí, že: „Hnutie Únie v 17/18. storočí, podporované štátnou správou, vyvolalo veľké napätie, neprinieslo však očakávané výsledky. Keďže nezávislá pravoslávna cirkev nebola v záujme Habsburgovcov, bol vykonaný nátlak na prvého srbského / pravoslávneho biskupa, aby sa pripojil k uniatskému hnutiu, takže bol v roku 1611 nútený uznať záhrebského biskupa za svojho vodcu cirkvi a pápež ho vymenoval za grécko(pravoslávneho)-katolíckeho biskupa v Marči (Slavónsko)“. Pravoslávni veriaci to však neakceptovali.“ Nikola Ivančević v texte *Slobodný roľník a vojak*, v *Letopise SKS Prosvjeta*, Záhreb 1998, 493.

Pre tieto prenasledovania Srbi mnohokrát povstali a hrdinsky bránili vieru svojich predkov.⁴²

Uhorský katolícky štát mal veľké vnútorné problémy a väčšinou súviseli so zachovaním národnej identity, predovšetkým srbského, ale aj iného utláčaného obyvateľstva v habsburskej monarchii. Srbi v Banáte, Báčke a Barani povstali: 1527, 1594 a od roku 1703 do 1711 sa viedla skutočná vojna, v ktorej Srbi podľa maďarských zdrojov stratili veľmi veľké množstvo mužov, žien a detí.⁴³

Po upokojení konfliktu s Tureckom a konfliktu doma sa uhorská šľachta úplne obrátila na politiku maďarizácie. S pomocou rímskokatolíckej cirkvi sa uskutočňovalo systematické asimilovanie Srbov, Rusínov a Rumunov, a pokiaľ ide o jazyk, latinčina ako administratívny jazyk bola nahradená maďarčinou, najmä v rokoch 1844 – 1867, aby boli národné jazyky úplne potlačené, čo úplne potlačilo slovenský jazyk, dokonca viac ako srbsky. „Uhorsko tak začalo nadobúdať maďarský charakter, zatiaľ čo nemaďari boli znemožňovaní vo vývoji kultúry a boli vyhlásili za nepriateľov maďarského národa.“⁴⁴

Okrem pokatolíčťovania maďarská šľachta uskutočňovala intenzívnu maďarizáciu, mali však aj odporcov v Habsburgoch, ktorí v XVIII. storočí obývali nemecké obyvateľstvo v podunajskej oblasti. Napriek nemeckému odporovaniu Maďari maďarizovali veľké množstvo, predovšetkým Slovákov, a potom Rusínov, Bunevcov, Srbov, Židov, ale aj Nemcov. „Od roku 1787 do roku 1850, teda spolu 63 rokov, Maďari asimilovali 1 700 000 Nemaďarov.“ Na začiatku XVIII. storočia boli Maďari menšinovou populáciou: „Napríklad v roku 1720 žilo v Báčke 72 % Srbov a 22 % Bunevcov a Šokcov, alebo ako ich nazývali Maďari, „Ráci katolíckeho poriadku“ a o sto rokov neskôr, po kolonizácii Nemcov a Maďarov, bolo 44 % južných Slovanov, 31,5 % Maďarov a 24,5 % Nemcov.“⁴⁵

Pred druhou svetovou vojnou Risto Kovijanić tiež písal o maďarizácii neslovanského obyvateľstva Uhorska ako o systematickej politike o knihách Dimitrija Kirilovića, čo uverejňoval v slovenskom jazyku v literárnom časopise „Bratislava“. Uvádza tam štatistiky, ktoré hovoria najjasnejšie o tejto maďarizácii. „Roku 1787 bolo Maďarov 2,322.000, ostatných 5,681.000. Roku 1809: Maďarov 3,000.000, Nemaďarov 7,000.000. Roku 1900: Maďarov 8,500.000 (51,4%), Nemaďarov 8,100.000 (48,6%).

⁴² Sima Lukin Lazić, *Krátke dejiny Srbov: od povstania srbstva dodnes* – (Reprint prvého vydania z roku 1893), Slobodná kniha, Belehrad 1998, 73.

⁴³ D. J. Popović, Tamže, 77.

⁴⁴ Rustem Vambéry, *Hungary - to be or not to be*, Frederick Ungar Publishing Co., New York 1946, str. 60. V Pejín, Tamže, 14-15.

⁴⁵ Dr Vlada Jojkić, *Nacionalizovanie Báčky a Banátu*, Nový Sad 1931, 15,22. V Pejín, Tamže, 18-19.

Podľa akademika Čedomira Popova Srbi mali rozvinuté národné povedomie ešte pred revolúciou v roku 1848, ktorú definuje ako občiansko-národnú revolúciu: „Pred rokom 1848 sme aj my mali naše protifeudálne vzbury a odpory a vedeli sme, aké sú politické a občianske práva ešte v XVIII. storočí, keď sme boli národom a mali sme rozvinuté národné povedomie ešte pred revolúciou v roku 1848, ... Či Emanuil Janković nepísal ešte v roku 1787: „Nie som Slovan, ale Srb. Nepíšem v slovančine, ale v srbčine.“ Čedomir Popov, *Správy „Nedokončenej revolúcie“*, časopis „Krovovi“, Srijemské Karlovce 1998, č. 41/42/43, 6.

Roku 1910. bolo Maďarov, podľa maďarskej štatistiky, 9,0944.628 (54,5 %) a nemaďarov len 8,319.905 (45,5 %).

Kovijanić ďalej v texte hovorí, že maďarizácia sa uskutočnila premenou srbských cirkevných škôl na štátne, s maďarskými školskými osnovami, maďarizáciou slovan-ských mien, predovšetkým srbských a slovenských, čo sa uskutočnilo na základe roz-hodnutí maďarského parlamentu a vlády: „Vláda a maďarská akadémia menami, prelo-ženými do maďarčiny, podľa ktorých si menili nemaďarské krstné mená. Tak napríklad srbské meno Dušan zmenili na Lehel, Nedeljko na Domonkos, Mirko na Frigyes, Vuk na Farkaš, Živko na Vitalyos, Zlata na Aranyka, Zorka na Hajnalka atď.“ Najviac boli pomadařčení Srbi a Slováci: „pomadařčené rodiny v 78 mestách a obciach v Bácske, Banáte a Barani, najviac pomadařčených Srbov a Slovákov.“ Pri zhromaždovaní úda-jov o pomadařčených slovenských menách pomáhali slovenský biskup Samuel Štarke a Dr. Janko Bulík.⁴⁶

V druhej polovici XIX. storočia bola v Uhorsku vytlačená učebnica geografie pre ľudové školy. Autormi sú Gejza Emericzy a Andrej Karpati a do slovenčiny ju preložil Ján Nemessányi. Z tejto učebnice sa dozvieme veľa štatistických údajov o Uhorsku v tom čase (1878). Autori teda tvrdia, že väčšinu obyvateľstva 15,5 milióna tvoria Maďari a že národnosti v Uhorsku sú Slováci, Srbi, Chorváti, Vlachovia, Nemci: „Slováci bývajú v polnočno-západnej časti Uhorska, rutheni v polnočno-západných stolicich, Srbi v južných krajoch a Slavónii, Horvati v Horvatsku a v Pomorí.“⁴⁷ Zistíme tiež počet obyvateľov niektorých miest: Komárno 12 000, Nový Sad 19 000, Osek 17 000, Prešov 10 000, Štiavnica 14 000, Velika Kikinda 18 000, Senta 19 000, ako aj Záhreb, ktorý mal vtedy 19 000 obyvateľov.

V časti o ďalších krajinách, a keď sa hovorí o Dalmácii, autori tvrdia, že Srbi obý-vajú predovšetkým Dalmáciu: „Od južnozápadnej časti Uhorska ku juhovýchodu sa rozkladá úzka klha krajna (obkruží ju). Jej meno je Dalmácia. ... Riek ma málo, a to sú nie splavné, lebo sú krátke, len popribrežné. Plodiny: v dolinách rožní dobytok, morské ryby; živnostné články. Obyvatelia prevažne pôvodu srbského, medzi nimi však jesu italiani a nemci; náboženstva: katolíckeho...“⁴⁸

Násilná maďarizácia zvýšila povedomie o zmiznutí a páde Srbov v unitárnom štáte. Keďže formy odporu voči takýmto násilným procesom boli vyčerpané a obmedzené na maďarský parlament, v ktorom sa proti maďarizácii nedalo veľa urobiť, našli Srbi okrem iného východisko v poézii.

Okrem Srbov bola čepel' násilnej maďarizácie zameraná najmä na Slovákov. Za-čiatkom XIX. storočia tak program maďarizácie prevzali okrem maďarizácie oficiálnej maďarskej vlády aj maďarské literárne kruhy. Z nich najvýznamnejším bol peštiansky

⁴⁶ Risto Kovijanić v texte: *Dve knihy o maďarizácii v bývalom Uhorsku*. O knihách Dr. Dimitrija Kirilovića: *Pomadařčovanie v bývalom Uhorsku*, Nový Sad 1935; a *Asimilačné úspechy Maďarov v Bácske, Banáte a Barani*, Nový Sad 1937. Kovijanić text uverejnil v časopise „Bratislava“, časopis Učená spoločnosť Šafaříkova, XI., zv. 1, Bratislava 1937, 92-94; a v podtitule časopisu stojí aj: „Bratislava“, Časopis pro výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

⁴⁷ Dr. Gejza Emericzy a Andrej Karpati, *Zemepis v ľudových školách – pre učiteľov a čakateľov učiteľstva*, preložil Jan Nemessányi, Vlastnost Kral. Uhors. Državy, v Budapešti 1878, 280-282.

⁴⁸ Tamže, 203

Vedecký zborník (Tudományos Gyűjtemény), založený v roku 1817, ktorý sa v číslach z rokov 1817, 1824, 1825 vyznačuje „hrubými protislovenskými výbuchmi“.

Vo *Vedeckom zborníku* sa tvrdí, že Maďari ako majitelia štátu prijali Slovanov v Uhorsku iba podmienene – ak akceptujú maďarský jazyk a maďarské zvyky, a slovenský jazyk sa v *Zborníku* nazýva jazykom biedy a chudoby, vlastne jazykom bezdomovcov a nádenníkov.

Postavenie Slovákov v Uhorsku sa zhoršilo tým, že sa Slováci nemohli odvolávať na tradíciu stredovekej ríše ako Srbi alebo Česi a ich jazyk nebol od českého jazyka diferencovaný. Nemali národný kostol ani zhromaždenia cirkvi ako Srbi, ktorých by metropolitní biskupi boli prítomní v Uhorskom sneme.

Potvrdenie násilnej maďarizácie Slovákov možno nájsť v niekoľkých knihách. Tak napríklad Lazo M. Kostić, pôvodcom z Kovijaničovho Kotoru, právnik, ktorý po druhej svetovej vojne opustil Juhosláviu ako politický emigrant a žil na Západe, píše v knihe *Srbská Vojvodina a jej menšiny*: „Slováci boli skutočne najvhodnejší pre maďarskú asimiláciu, najmä tí, ktorí boli rozptýlení a vyhnaní z jeho starobylých miest. Zo všetkých národov Uhorska Maďari si najmenej vážili Slovákov (Tot ember – nem ember!), takže sa im títo najľahšie dostali do siete národného prozelytizmu.“⁴⁹

Preto Slováci hľadali východisko v literatúre a vo svojom ľudovom jazyku, takže založením „Slovenskej spoločnosti“ a „Spoločnosti milovníkov slovenského jazyka a literatúry“ v Budíne v roku 1834 dostali inštitúciu, ktorá veľmi aktívne a plodne bojovala pre slovenskú, a tým aj pre národnú svojbytnosť.⁵⁰

Postavenie nemaďarského obyvateľstva v Uhorsku sa stalo ešte ťažšie v polovici XIX. storočia, pretože viedenský cisársky dvor schválil Maďarom ešte prísnejšie asimilačné opatrenia. Uhorský parlament teda na zasadnutiach v rokoch 1830 a 1832-36. prijal ešte prísnejšie zákony o zavedení maďarského jazyka do verejnej správy a celého verejného života v Uhorsku. To ešte viac sťažilo postavenie slovenských a srbských obyvateľov.

Keďže Slováci, ako aj Slovania a protestanti nemali dobré vzťahy s viedensko-peštianskymi vrchnosťami, pretože ich náboženstvo a jazyk boli potlačené a zakázané, „stretnutie“ Srbov a Slovákov v habsburskej monarchii bolo nevyhnutné. S cieľom ubrániť sa pred maďarizáciou nemaďarské obyvateľstvo v Uhorsku vychovávalo svoje deti v mestách, v ktorých žila slovanská väčšina, a preto sa Srbi vzdelávali v slovenských mestách, ale aj v nemeckých školách, a Slováci okrem vo svojich školách aj v Prahe, ako aj v nemeckých prostrediach.

O nadviazanie srbsko-slovenských kultúrnych stykov najzaslúžitejšou osobnosťou je metropolita belehradsko-karlovecký Mojsije Petrović (1677 – 1730), ktorý mal dobré vzťahy s ruským cisárom Petrom Veľkým, ktorý posielal učiteľov do srbských krajín, a tak isto aj so Slovákmí, s ktorými tiež udržiaval priateľské vzťahy. V roku 1728 známy Slováč Ján Tomka Sásy napísal listy metropolitovi v srbčine, v cyrilike,

⁴⁹ Lazo M. Kostić, *Srbská Vojvodina a jej menšiny*, Demograficko-etnografická štúdia. Vydáva Srbský kultúrny klub „Svätého Sávu“ v edícii „Srbské problémy“ – Seriál národných spisov. II. zväzok. Toronto, Kanada 1962, 80.

⁵⁰ Ján Kmeť, tamže. Viac pozrieť v kapitole „Šírenie slovanského povedomia ako základu pre slavistické diela“, 233-244

„a pripravoval sa, že príde osobne do Belehradu, aby „označil srbské veci“, aby podľa priloženého návrhu do troch zväzkov napísal *História ríše srbskej krajiny*.“⁵¹

Aj keď boli Rusi v náboženstve bližšie k Srbom, Slováci boli k nim priestorovo bližší, takže od roku 1830 začali Srbi hromadne chodiť do slovenských miest na školenie. Risto Kovijanić, ktorý prehľadával archívy škôl na Slovensku, tak prišiel k údajom, že sa od roku 1730 do roku 1830 v Bratislavskom evanjelickom lýceu školilo 670 srbských študentov, medzi prvými Jovan Rajjić, a potom Dositej Obradović, Jovan Muškatirović a ďalší srbskí racionalisti.

Štúdium na bratislavskom lýceu popri rozvíjaní literárneho ducha vyvolalo u srbských študentov potrebu prebudenia a posilnenia historického povedomia prostredníctvom zostavovania histórie srbského ľudu, ktoré potom posilňovali národné vedomie, a tak sa zjavujú autori prvých srbských historiografických diel medzi nimi Pavle Julinac, Úvod do srbskej histórie, Benátky 1765, Jovan Muškatirović, *Odvolačí projekt srbských nárokov*, 1790, ktorí študovali v Bratislave, a Jovan Rajjić, „hlavný a posledný srbský historik 18. storočia“ – (Kmeť), hoci neštudoval v Bratislave, ale v Komárne a Šoproni, napísal v rokoch 1757 – 1768 rozsiahlu srbskú históriu, v štyroch knihách na 2 000 stranách, s názvom *Dejiny rôznych slovanských národov, najmä Bulharov, Chorvátov a Srbov*...⁵²

Srbsko-slovenské vzťahy mali aj opačné smerovanie, takže veľa vzdelaných Slovákov prišlo k Srbom do Vojvodiny, aby posilnili školy, ktoré sa začali otvárať v Petrovaradíne, Sremských Karlovcích a Novom Sade. Od polovice XVIII. storočia pôsobili tam Matej Jelenek, Ján Šaroši, Andrej Gemza, Michal Koroni, Friedrich Koroni, Matej Honeci a Juraj Ribay pôsobil v dnešnom Savinom Sele v roku 1798, priateľ Dositeja a metropolitu Stratimirovića.

Po založení prvého srbského gymnázia v Sremských Karlovcích v roku 1791, v záujme zjemnenia maďarsko-katolíckeho vplyvu, na pozvanie metropolitu Stratimirovića jeho prvými hlavnými protestantskými slovenskými profesormi boli: Ján Gros (1791 – 1798), Andrej Voľný (1798 – 1817), Karol Rummy (1817 – 1821) a Pavel Magda (1821 – 1825). Práca týchto profesorov „predstavuje novú úroveň a osobitnú kapitolu juhoslovansko-slovenských slovakistických stykov“, hovorí Ján Kmeť.⁵³

⁵¹ Kmeť, tamže, 153, a širšie v: Kovijanić, *Srbskí spisovatelia v Bratislave a Modre*..., 74.

⁵² Kmeť, 158-167. Aj v Kovijanić, *Srbskí spisovatelia v Bratislave*..., 75-76, a Petar Milosavljević tiež tvrdí, že sú Đorđe Branković a Jovan Rajjić hlavnými historikmi medzi maďarskými Srbmi. Petar Milosavljević, *Systém srbskej literatúry*, Národná a univerzitná bibliotéka, Priština 1996, 284.

Jovan Rajjić bol tiež známy ako spisovateľ kázni a piesní. Skladal kázne aj pre ostatných, ako napr. aj pre báčskeho biskupa Jovana Jovanovića. Báčsky biskup konal propagandu medzi srbskými vojakmi Šajkaša počas bojov proti Turkom v druhej polovici XVIII. storočia. Dimitrije Kirilović bol prvý, ktorý vydal tieto kázania. „Z kázni, ktoré boli prednesené vojakom sú tieto tri, prvé ktoré sú zatiaľ známe v srbskej literatúre XVIII. storočia. Rajjić sa v nich – rovnako ako aj v tých kázaniach, ktoré publikoval v roku 1793 – slúžil ľudovou rečou, – čo je celkom pochopiteľné, keď si uvedomíme, kto boli poslucháči a aký bol účel týchto kázaní. Slovo jat dokonca nahradil písmenom e.“ Dr. Dim. Kirilović, *Kázne Jovana Rajjića vojakom*, Zborník Matice srbskej pre literatúru, III. (1955), Nový Sad 1956, 164.

⁵³ Kmeť, 153.

Okrem nich najväčší vplyv na týchto priestoroch určite nechal veľký slovenský filozof a literárny historik Pavel Jozef Šafárik.

Šafárik prišiel do Nového Sadu na miesto profesora a riaditeľa „Srbského pravoslávneho veľkého gymnázia“. Tento príchod je výsledkom silných kultúrnych, obchodných a priateľských stykov medzi Slovákami a Srbmi v XVIII. a XIX. storočí. Tieto styky priviedli mnohých slovenských štátnych pracovníkov učiť práve v srbských školách vo Vojvodine (Karol Romy, Pavel Magda, Pavel Benický, atď.), napriek odporu uhorských oficiálnych vrchností voči takejto spolupráci najumnejších predstaviteľov dvoch blízkych slovanských národov. Okrem týchto stykov a kamarátenia sa so srbskými žiakmi a študentmi v Kežmarku a Požuni, k tomu prispelo aj to, že sa Šafárik začal zaujímať o srbský jazyk a začal sa učiť cyriliku, tiež jeho záujem o ľudové piesne, ktoré Vuk publikoval v roku 1814, ako aj o našu históriu.

Šafárik prišiel do Nového Sadu 15. septembra 1819 a jeho prvé dojmy z mesta, budovy gymnázia a jeho obyvateľov mu boli mimoriadne krásne. V liste Františkovi Palackému z 19. októbra 1819 hovorí: „Mesto Nový Sad je výnimočné. Ten, kto sem príde, sa nemôže načudovať, odkiaľ pochádza táto rozkoš, zaľudnenosť, vzdelanie.“⁵⁴ A ďalej pokračuje: „Mesto Nový Sad je výnimočné“ v ňom prúdi „skutočný poetický život čerstvého slovanského národa“, a pre seba verí, že „sa za rok určite stane Srbom“. Po štyroch rokoch videl v Novom Sade „hniezdo Srbov“ a po ďalších troch rokoch, teda v roku 1826, si všimol, že „nemáme slovanskejších Slovanov ako Srbov“.⁵⁵ Toto vysoké hodnotenie Nového Sadu a Srbov, ako aj predtým o srbských ľudových piesňach, ktoré zhromaždil Vuk St. Karadžić ho prirodzene priviedlo nielen k obdivu, ale aj k spracovaniu srbskej literárnej histórie. „Šafárikovi sa Nový Sad veľmi páčil. Tam nielenže zažil veľmi pekné zvitanie sa so srbskými občanmi, ale mal tiež možnosť študovať srbskú literatúru v knižnici Metropolitanátu a Novosadskom gymnázii, a tiež v mnohých bohatých súkromných knižniciach,“ – hovorí Živan Milisavac.⁵⁶

Počas svojho pobytu v Novom Sade v období 1819 – 1833 Šafárik zažil protichodné momenty, tu však našiel a študoval predovšetkým pôvodnú literatúru v meste, potom v metropolitnej rezidencii v Srijemských Karlovcach a potom v okolitých fruškohorských kláštoroch.

Nový Sad mal v tom čase asi 20 000 obyvateľov a bol silným kultúrnym, obchodným a politickým centrom Srbov v Rakúsku, „najväčšou srbskou spoločnosťou“, ako povedal Vuk. Silná obchodná a remeselná trieda formovala občanov a v tom čase početnú inteligenciu, dali mu výrazný srbský príznač.

Šafárik neskôr napísal o Novom Sade, že „... tu je hniezdo srbstva“. Šafárik je obzvlášť potešený „svätou Fruškou horou“, ktorá mu pripomína jeho vlasť: Karlovcami, početnými kláštorami s bohatými knižnicami, známou úrodou hrozna a radosťou z tohto „pravého slovanského obyvateľstva“.

⁵⁴ P. J. Šafárik, *O pôvode Slovanov*, podľa Lorenca Surovjeckého, Archív Vojvodiny, Nový Sad 1998, 6.

⁵⁵ *Korespondence Pavla Josefa Šafařika s Františkem Palackým*, Praha 1961, 40-41.

⁵⁶ Živan Milisavac, Šafárik a Letopis Matice srbskej, Zborník prác *Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky*, Matica srbská, Nový Sad 1991, 86.

Vo svojom úvodnom príhovore pri príležitosti prevzatia povinností profesora a riaditeľa srbského gymnázia Šafárik, okrem iného, obvinil vtedajší školský systém, podľa ktorého sa slovanské národy v Uhorsku museli učiť v latinčine a nemčine, takže nebol priestor na učenie sa ich materinského jazyka a ľudovej literatúry: „Nám nedali to, čo si užilo staroveké Grécko a Rím, čo sa dnes dostalo Nemecku, Anglicku, Francúzsku, Rusku, aby sme sa vzdelávali v našom materinskom jazyku...“⁵⁷ Podľa Šafárika dejiny európskych národov svedčia o tom, že žiadny národ „nedosiahol svojbytnosť a vrchol slávy bez svojho materinského jazyka“. Takýto prejav nového riaditeľa gymnázia sa dotkol všetkých vlastencov, „prebudil sladké pocity občanov“ a diskutovalo sa o tom niekoľko dní v novosadských intelektuálnych kruhoch – upozorňuje Pavle Stanojević.

Veľký význam Pavla Jozefa Šafárika pre srbsko-slovenské kultúrne styky vyzdvihuje aj slovenský slavista Branislav Choma vo svojej knihe *Cesta na slovanský juh*.

Z tohto textu sa dozvieme, že Šafárik prejavil osobitné sympatie k srbskej literatúre. Svedčí o tom aj Šafárikov bratranec Josef Jireček, ktorý v roku 1865 publikoval *Geschichte der sudslawischen Literatur* v troch zväzkoch zo svojho dedičstva. V úvode kapitoly o srbskej literárnej histórii Jireček napísal: „K srbskej histórii a literatúre prejavil Šafárik neobvyklý sympatie“.

O týchto sympatiách svedčí 480 strán Šafárikových *Dejín srbskej literatúry*, čo je takmer rovnako ako dvojzväzková história slovinskej a chorvátskej literatúry. Podľa Chomu bolo nadšenie Šafárika pre srbskú literatúru podmienené jeho bezpodmienečným akceptovaním Herderových romantických princípov. Podľa Herdera jazykové kritérium určuje štátnu príslušnosť (vlasteneckú vlastnosť). Týmto spôsobom Šafárik prijal stanovisko; „nekryštalizovaný, ale zo strany Vuka Stefanovića Karadžića vyslovene nútený romantický pohľad“; (Choma) že do srbskej literatúra, písanej štokavským dialektom patrí aj dalmátsko-dubrovničke písomníctvo. Tak vo svojej knihe Šafárik má aj kapitoly „Katolícki Srí, ktorí píše v cyrilike“, alebo „Protestantskí spisovatelia, ktorí píše po srbsky“. Choma tvrdí, že „po uverejnení jeho *Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* napísanej v nemčine v roku 1826 niektorí obyvatelia Dubrovníka protestovali proti zahrnutiu ich literatúry do dejín srbskej literatúry“.

Šafárik po siedmich rokoch (1833) vydal pokračovanie *Dejín...*, kde bol jeho pohľad na srbskú literatúru kriticky vyostrený (časť „Přehled nejnovější literatury illyrských slovanů“). Tento prístup Šafárika považoval náš prominentný slavista Živan Milisavac za pamflet.⁵⁸

V tom čase si Šafárik pre seba pripravil bibliografický materiál a zároveň písal o politických okolnostiach, živote, kultúre, jazyku a literatúre Srbov od čias Cyrila a Metoda po jeho čas. Pritom si zapisoval staré srbské mená, prezeral historické záznamy, originálne spisy, správy, rukopisy zo všetkých písaných oblastí. Šafárik vytvoril zoznamy autorov a diel od najstarších čias, „pričom rozšíril staré heslá o biografické údaje a vyhodnotenie diela, takže v tom čase Šafárik vypracoval úplnú a pôvodne podloženú históriu, ktorú srbská kultúra dovtedy nemala. Takto pripravil aj všestranný

⁵⁷ Vasa Stajić. *Srbské pravoslávne veľké gymnázium v Novom Sade*, Nový Sad 1949, 228.

⁵⁸ Živan Milisavac, Šafárik a „Letopis Matice srbskej“, v *P. J. Šafárik (1795 – 1861)*, Matica srbská, Nový Sad 1963, 119.

materiál pre posmrtné vydanie jeho *Dejín juhoslovanských literatúr*, čím sa stal zakladateľom srbskej literárnej histórie,“ tvrdí Branislav Choma.

Odchodom z Nového Sadu do Prahy nebol prerušený Šafárikov záujem o srbskú literatúru, čo potvrdzuje jeho práca *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanů* z roku 1833. Podľa Chomu sa o srbskej literatúre v rokoch 1839 a 1843 v Prahe Šafárik vyjadril v listoch ruskému slavistovi O. M. Bod'anskému kritickejšie. Už v roku 1822 Šafárik „cítil“, že „Srbi v literatúre robia príliš málo“, a tak v roku 1827 Šafárik konštatoval, že „vládnuci a málo produktívni pravoslávni rehoľníci zvíťazil nad priekopníkom Vukom St. Karadžicom, čo spôsobí, že „všetka srbská literatúra musí zmiznúť“.

Ján Kollár zazlieval Šafárikovi, že žije ako „vo vyst'ahovalectve“, ale Šafárik bol potešený, že „v dolnom Uhorsku sú aj Slováci“.⁵⁹ Podľa Chomu stále platí, že vzdialenosť od slovenského teritoriálneho centra stále viac ovplyvňovala jeho neistotu, depresiu, oslabovalo jeho národné vedomie; okrem toho, rastúca diferenciacia balkánskych národov spôsobila, že Šafárik zostal „pritlačený“ vo svojom karadžičovskom chápaní literatúry a zrejme z týchto dôvodov nedokončil svoje rozsiahle *Dejiny južnoslovanských literatúr*. Presunul sa teda z veľkých konceptov na konkrétne aspekty a analýzy – hovorí Branislav Choma.

Pre výskumníka Šafárikovho diela nevyhnutne sa nastoľuje otázka, prečo sa on konkrétne priblížil k výskumu južnoslovanských literatúr, najmä srbskej literatúry. Určite to ovplyvnila skutočnosť, že „Dolná zem“ poskytla jemu a jeho rodine prostriedky na živobytie a existenciu.

Šafárik sa prvýkrát zjavil v literatúre na Kežmarskom lýceu v roku 1814 s básňou *Tatranská múza s lýrou slovanskou*. Táto báseň bola napísaná po stretnutí so srbskými študentmi. Na tomto lýceu v rokoch 1813 až 1820 študovalo tridsaťpäť Srbov a v nasledujúcom desaťročí ich bolo vďaka Šafárikovi až stoosemdesiattri. V rokoch 1810 (1811 a 1813) 1814, keď aj Šafárik študoval v Kežmarku, bol spolu s dvoma novosadskými študentmi aj ich pedagóg, spisovateľ predromantickej orientácie Milovan Vidaković. Šafárik určite bol s nimi v kontakte, čo sa odrazilo na jeho záujme o srbský jazyk a neskôr o Karadžičove srbské ľudové piesne. Choma nás oboznamuje s tým, že Šafárik už v *Tatranskej múze s lýrou slovanskou* má v poznámke pod čiarou pri vysvetlení slova „obočie“ podobu českého, staroslovanského, ale aj srbského „obočia“ s doplnením vysvetlenia „ako u nás“. V nasledujúcich básňach publikovaných v roku 1816 vo viedenskom *Prvotínách* vysvetľuje svoje poetické slovakizmy „ružový“, „kalný“, „zasľúbený“, „súhlasí“ a „ľúbila“ nielen poľskými, staroslovanskými a ruskými, ale aj srbskými slovami. To znamená, že sa Šafárik zoznámil so srbským jazykom v Kežmarku kvôli jeho prirodzenému sklonu, ktorý bol neskôr posilnený štúdiom slavistickej

⁵⁹ Potvrdenie Šafárikových slov možno nájsť okrem iného aj v texte nedávno zosnulého srbského akademika Slavka Gavriloviča, Štatistické údaje o Slovákoch a Nemcoch v Bačke a Srijeme v roku 1818, Zborník pre históriu, 4/1971, 119-120. Gavrilović teda prináša údaje o počte a roku osídlenia Slovákov na Dolnej zemi, čo ukazuje, že sú Slováci prítomní na mnohých miestach v Bácske a Srijeme: Nový Sad, Bajša, Nová Pivnica, Silbaš, Lalić, Bačko Novo Selo, Petrovec, Kulpín, Hložany, Palanka, Čib, Begeč, Kysáč, Stará Pazova. Daniel Dudok vo svojej knihe o priezviskách v Juhoslávii uvádza presný čas sťahovania Slovákov na Dolnú zem: Petrovec 1745, Kulpín 1745, Hložany 1756, Selenča 1758, Kysáč 1773, Pivnice 1790, Laliť 1790 atď. Viac o tom v: Daniel Dudok, *Priezviská Slovákov v Juhoslávii*, Spolok vojvodinských slovakistov, Nový Sad 2001, 7.

literatúry. Určite ho ovplyvnilo nové stretnutie s Vidakovičovými študentmi v Bratislave pred odchodom do Jeny, keď s priateľmi Františkom Palackým a J. Benediktom-Blahoslavom čítali a obdivovali slávnu Karadžičovu knihu ľudovej poézie z roku 1814 *Malý prstonárodný slovansko-srbský spevník*.

Vo svojom životopise Šafárik uviedol, že sa o slovanskom vedomí dozvedel ešte ako šesnásťročný, keď náhodou čítal článok pre časopis J. Jungmana *Dvojí rozmlouvaní o jazyku českém*, v ktorom sa nielen idealizoval český jazyk, ale na bratské zjednotenie Slovanov bol navrhnutý aj „istý stredný dialekt“. Okrem toho v roku 1812 v Kežmarku narazil na dvojzväzkovú knihu lužického slavistu Karla Gottloba Antona: *Erste Linien eines Versuches uber der alten Slaven Ursprung, Sitten, Gebrauche, Meinungen und Kenntnisse* (1783, 1789), z ktorej sa veľa dozvedel o starých slovanských dejinách, morálke, zvykoch a pôvodoch. V roku 1813 vyšlo vo viedenských *Prvotínach*, v českom preklade, Herderovo dielo *Slavische Volker*, v ktorom bola predpovedaná veľká budúcnosť Slovanov.

Všetky tieto stretnutia viedli mladého Šafárika k obdivovaniu a objavovaniu slovanskej minulosti, ľudových piesní, teda aj k srbskej literatúre. Už vtedy poslal niekoľko slovenských ľudových piesní do viedenských *Prvotín*, ktoré zozbieral Benedikt-Blahoslav, ale aj on sám počas kežmarského obdobia. Spolu s nadšeným Palackým, ktorý k okrajom pridal kritické poznámky, napísal svoje slávne dielo *Promluvení k Slovanům*, ktoré vyšlo 1. januára 1817. V tomto podnetnom článku sa Šafárik prejavil nielen ako znalec slovenského jazyka, ale aj ako nadšený zberateľ ľudových piesní, ktorý poukazuje na „magickú silu“ Karadžičových piesní a zároveň na rozdiel od „oslabeného Slováka“ vyzdvihuje celý rad srbských spisovateľov od Jovana Rajića až po Milovana Vidakovića, s ktorým sa zoznámil ešte v Kežmarku. V tomto článku ocenil aj prácu srbských spisovateľov, ktorí odklonením od prekonaného slovansko-srbského jazyka a priklonením sa k ľudovej reči vytvárajú predpoklady, že „vzkriesením ich jazyka oživujú svoj národ“. Šafárik takticky obmedzil túto herderovskú myšlienku na predkaradžičovský čas, ale opakovane vyjadroval svoje nadšenie a vnútorný súhlas s Karadžičom a jeho jazykovou reformou. Počas svojho pobytu v Novom Sade to verejne nepriznal, pretože Karadžičova reforma spôsobila medzi Srbmi dlhotrvajúce rozpory. Keďže Šafárik bol prostredníctvom práce a výskumu spojený s srbskou protikaradžičovskou hierarchiou, nemohol jasne vyjadriť svoje nadšenie pre Vuka. Jeho nezhody sa týkali iba spôsobu jazykového boja, pretože úplne súhlasil s podstatou Karadžičovho jazykového počínu.

Počas svojho štvorsemesestrálneho štúdia v Jene Šafárik sa ocitol v období nemeckej romantickej eufórie, ktorá sa na jednej strane vyznačovala podceňovaním Slovanov, ale na druhej strane aj vysokým oceňovaním a prekladom srbských ľudových piesní. Na Goethovu žiadosť, Šafárik 19. januára 1818 poslal do Weimaru dve slovenské, tri moravské, jednu staročeskú, jednu srbskú ľudovú pieseň *Ajde draga da se milujemo* (ktorú počul od srbských študentov na kežmarskom či bratislavskom lýceu) a jednu „morlačkú“ pieseň *Udadba Hajkune djevojke*. V tom čase Šafárik prekladal Aristofanove *Oblaky* a Schillerovu *Máriu Stuartovú*, ale po vyššie uvedenom liste Palackému s informáciami o jeho odvrátenia od umenia k vede sa začal viac zaujímať o štúdium slovanských jazykov a literatúr.

A tak 22. apríla 1817 napísal Františkovi Palackému, že okrem prekladu pracuje aj na *Krátkej histórii slovanskej literatúry pre všetky dialekty* s poznámkou, že ju píše „po prvým navrhnutí nemecky“. Už v roku 1818 jeho bolo cieľom postaviť „slovanskú pevnosť“ ako protiváhu stavaným pevnostiam iných jazykov. Veril, že „priekopnícky čas drobenia jazykov, teda čas Cyrila a Metoda už uplynul“. Preto kritizoval snahy Metelky a Dainka vytvoriť nové slovinské hláskovanie, ako aj proti Herkeľovému pokusu s inovatívnou všeslovinčinou. Považoval sa za „horlivého slavistu“, ktorý bol pripravený v roku 1826 po tom, čo bol odvolaný z funkcie riaditeľa novosadského gymnázia pre nové činnosti v Rusku. aby sa „anacionalizoval“ a po svojom pobyte medzi Srbmi v roku 1828 už sa cítil „posrbčený Slovan“ – uvádza Choma.

Po veľkom úspechu *Dejín slovenského jazyka a literatúry všetkých nárečí* Šafárik sa pustil do ďalšieho slovanského výskumu a v súlade s týmito pracovnými plánmi hľadal najvhodnejšie pracovisko pre svoju sebarealizáciu. Tak po štrnástich rokoch života a práce v Novom Sade odišiel do Prahy.

Choma ďalej dodáva, že si Šafárik ešte v mladom veku uvedomil, že v Novom Sade ho čaká vážna príležitosť na priekopnícke vedecké práce na srbskom jazyku. V roku jeho narodenia prvý český slavista Václav Fortunát Durych vydal vo Viedni prvý zväzok plánovaného päťzväzkového vydania *Bibliotheca slavica* so zámerom zozbierať staroslovenské politické, cirkevné, literárne a kultúrne dejiny. Durychovi sa podarilo vydať iba tri kapitoly o pôvode mien slovanských národov, o charakteristikách najstarších slovanských slov a staroslovanských zvykoch. Durych tak opísal pravoslávne kláštory na Fruškej hore, ktoré veľmi priťahovali pozornosť Šafárika; Durychovu knihu tiež ocenil ako „zbierku a kritické osvetlenie najstarších slovanských slov“.

Aj keď v Novom Sade nenašiel také materiálne zabezpečenie, aké mal Jozef Dobrovský, a vo všeobecnosti, aké v Česku poskytovali tvorcom šľachtickí mecenáši, a hoci prejavoval aj nespokojnosť so svojimi veľkými školskými povinnosťami a od roku 1825 po jeho odvolaní z funkcie pre jeho protestantskú vieru, Šafárik predsa zostal v tomto meste a neodpovedal na pozvania do Kežmarku a Bratislavy, alebo neskôr do Ruska, Srbska a Berlína, pretože po Novom Sade sa jeho myšlienky obrátili iba na Prahu.

Je dôležité poznamenať, že Šafárik slovenský jazyk považoval za nezávislý dialekt spolu s českým jazykom, ale trval na jednotnom literárnom jazyku Slovákov a Srbov, pretože slovenskú budúcnosť videl iba na troskách maďarizácie. V úprimnom priznaní Jánovi Kollárovi v roku 1824 pripustil, že už nedostal stimuly pre ľudové umenie, že jediný, čo mu ostalo, bolo túlať sa „bez domova a vlasti“ a zastaviť sa pri ceste u niektorých „spolubratov“. A tak medzi Srbmi zostal ďalších deväť rokov vo „vyhnanstve ducha“ a usilovne pracoval „potichu medzi svojimi“. Výsledkom tejto predsa istej práce boli *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, potom nedokončená veľké *Dejiny južnoslovanskej literatúry* a veľmi pozoruhodná „prvá vedecká práca o srbsko-chorvátskom jazyku“ (Choma) a jeho staroveku *Serbische Lesekörner*, ktorú publikoval v roku 1833.

Šafárik ani jednej literatúre nevenoval toľko tvorivých a výskumných schopností ako srbskej. Ak bol v iných slovanských literatúrach predovšetkým „kultúrnym historikom“, v srbskej bol jej veľkým znalcom, hodnotiteľom jej hodnôt a histórie.

Šafárik bol tiež v kontakte so slovinským lingvistom Jernejom Kopitarom, ktorý bol duchovným mentorom Karadžičovej jazykovej reformy. Aj v ňom Šafárik videl znamenie smerovania k srbskej literatúre, k ľudovým piesňam a ľudovému jazyku. Preto sa s ním stretol pred príchodom do zamestnania v Novom Sade, ale aj po odchode z Nového Sadu. Medzitým mali bohatú korešpondenciu. Šafárik si ho vážil pre jeho odvážne slovanské priekopnícke dielo – pre prácu z roku 1808 *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Karsten und Steyermark* a pre jeho pozitívny postoj k slovenským otázkam od čias Cyrila a Metoda po Bernoláka a Kollára (Kopitar v roku 1832 polemicky písal o Slovákoch, že sú „vetvou českých Slovanov alebo naopak“). Kopitar pomohol Šafárikovi napísať *Dejiny juhoslovanskej literatúry* a zároveň ho so sympatiou považoval za svojho učeníka.

Od konca dvadsiatych rokov, a najmä po uverejnení Kopitarovho diela *Glagolita Clozianus* v roku 1836, vznikli medzi nimi hádky a ironické poznámky. Šafárik prijal stanovisko o historickej prioritě hlaholiky pred cyrilikou, ale neustále kritizoval Kopitarovu panónsko-karantanskú teóriu pôvodu starosloviensčiny. V ich vzťahu prevládali ich tvorivé záujmy a podnety. V zásade obaja sledovali rovnaký cieľ – zveľaďovanie slovanského sveta a jeho kultúry.

Šafárik v dejinách srbskej literatúry až dodnes mal nenahraditeľnú zakladateľskú a podnecujúcu úlohu. Literárny historik David Bogdanovič ho ešte počas prvej svetovej vojny vo svojich dejinách chorvátskej a srbskej literatúry hodnotil takto: „Šafárik je prvý panslavistický učenec, na ktorého sa všetci pozerali ako na najuznávanejšieho učiteľa, a ešte viac jeho práce získali hlas apológie Slovanstva pred západnými národmi.“⁶⁰ – dozvedáme sa vo veľmi hodnotnom texte *Pavel Jozef Šafárik a srbská literatúra* nedávno zosnulého slovenského slavistu Branislava Chomu.

Už koncom 19. storočia niektorí Srbi videli veľký význam Šafárika pre slovanskú kultúru a duchovnosť, takže Sima Tomić píše v *Letopise Matice srbskej* píše: „Pred ním ani neexistoval v pravom slova zmysle, vo väčšom štýle slovanskej filológie; po ňom to bolo možné, a to samo osebe stačí na to, aby zostalo zvečnené jeho meno v jej análoch“.⁶¹

O význame Šafárika pre srbskú filológiu, ale aj pre kultúru všeobecne, Petar Milosavljevič vydal syntetický úsudok, ktorý vo svojej knihe *Systém srbskej literatúry* v kapitole „Budúci vzťah k Šafárikovi“ hovorí: „Šafárik sa objavil vo filológii o niečo neskôr ako Vuk. Aj keď nebol Srb, a hoci nikdy nepísal ani nevydával v srbskom jazyku, pre srbskú filológiu urobil veľa. Jeho výkon v tejto oblasti sa dá porovnať s výkonom Vuka. Vuk zapísal a publikoval najlepšie diela srbskej ústnej literatúry a čiastočne sa zaoberal písomnými pamiatkami. Šafárik sa tiež čiastočne venoval ústnej literatúre, a zaznamenal srbské písomné pamiatky a niektoré z nich aj vydal. V tomto ohľade s ním sa nemôže porovnávať žiadny iný filológ, ani Srb niektorej inej národnostnej príslušnosti. Jeho dielo je komplementárne s dielom Vuka. Iba obaja položili základy srbskej filológie v prvej polovici 19. storočia. Vuk Karadžič a Šafárik mali v zásade rovnaké názory na srbský jazyk a na korpus srbskej litera-

⁶⁰ David Bogdanovič, *Prehľad literatúry chorvátskej a srbskej* II, Záhreb, 1916, 24.

⁶¹ *Letopis Matice srbskej* na rok 1899 (kn. 198, zv. II., 2)

túry. Meno Šafárika by sa malo mať neustále na pamäti ako prvého autora dejín srbskej literatúry, ako autora prvých dejín srbského jazyka a ako jedného z najdôležitejších srbských bibliografov všetkých čias. (Podčiarkol N. K.) To, inými slovami, znamená, že jeho dielo je zakotvené v samotných základoch srbskej filológie“.⁶²

Šafárik bol riaditeľom novozaloženého „Srbského pravoslávneho úplného gymnázia“ v Novom Sade v rokoch 1819 až 1825. V roku 1823 uhorská vláda vydala osobitné rozhodnutie zakazujúce evanjelikom, aby boli profesormi a správcami pravoslávnych škôl alebo sekretármi srbských biskupov, proti čomu sa Srbi búrili a vyhľadávali rôzne formy, aby takéto rozhodnutie odložili alebo obchádzali. „Po tom, ako maďarské úrady odstavili Šafárika z funkcie riaditeľa (1824), Patronát gymnázia mu až do konca jeho pobytu poskytoval plat, ako keď bol riaditeľom.“⁶³

Významný srbský filológ Đuro Daničić „pod priamym dojmom Šafárikovej smrti“ napísal: „Stratili sme najlepšieho muža medzi Slovanmi. ... Zosnulý vedel o Slovanoch všetko, čo sa dalo vedieť v jeho dobe. ... A povedal svetu, čo vedel. ... Nemali by sme byť hrdí na to, že taký muž, jeden z prvých ľudí svojej doby v Európe, bol učiteľom v prvej významnej srbskej škole – na gymnázium v Novom Sade?“⁶⁴

Napriek významu Šafárika pre srbskú kultúru: „Je však ničivé poznanie, že Šafárik nebol po jeho smrti dostatočne publikovaný, ani prekladaný ani nadostač preskúmaný. Znamená to len, že Srbi nevedia dosť o základoch svojej filológie. Ak je srbská filologická tradícia neznáma a zradená, ak je aj samotný Vuk nesprávne interpretovaný, súvisí to vo veľkej miere s hriechom spáchaným proti Šafárikovi. Nie je to hriech iba proti jednému veľkému jedincovi, ale nepriamo proti samotným základom srbskej filológie.“ – dodáva Milosavljević.⁶⁵

Ešte skôr o jeho pobyte v Novom Sade písali Đorđe Živanović v texte Šafárik v Novom Sade a Živan Milisavac v texte Šafárik a „Letopis Matice srbskej“. Milisavac tiež vníma Šafárika ako ideologického a programového spolu-redaktora *Letopisu*. Milisavac píše: „V lete roku 1823 Magarašević uverejnil inzerát na vydanie srbského časopisu pre vedu a literatúru. Časopis sa bude nazývať *Serbský letopis* a bude vychádzať „v jednej alebo viacerých častiach“ ročne. ... Aj v prvom zväzku nového časopisu, ktorý vyšiel koncom roku 1824, Magarašević zdôrazňuje, že predmetom *Letopisu* je „všetko, čo činia Slovania od Jadranského po Ladové more, a od Baltického po Čierne

⁶² Petar Milosavljević, *System srbskej literatúry*, Národná a univerzitná knižnica, Priština, 1996, 83.

⁶³ Tamže, 83.

⁶⁴ Nikola Radojčić, *Učiteľ náš*, v *P. J. Šafárik*, zborník prác pri príležitosti 100. výročia úmrtia, Matica srbská, Nový Sad, 1963, 8.

V tom istom zborníku v texte s názvom *Na Šafárikových základoch* Đorđe Sp. Radojčić píše: „Prostredníctvom štúdia rukopisnej a tlačenej srbciny, ako aj začiatkov novej srbskej literatúry, Šafárik položil pevný základ pre srbskú literárnu históriu. Všetko, čo neskôr urobili Đ. Daničić, V. Jagić, St. Novaković, Sv. Vulović, Pavle Popović a ďalší, spočíva na týchto základoch. Neskôr boli rozšírené o opis a štúdium rukopisov, ktoré neboli pre Šafárika neznáme. V tejto súvislosti je potrebné ešte veľa toho urobiť, ale to bude už len pokračovanie Šafárikovej solidnej a príkladnej práce.“ Tamže, 156.

⁶⁵ Milosavljević, tamže, 83.

more; a najmä čo sa týka nás Srbov, dokonca aj v literárnom pohrďaní “... Šafárik sa nepochybne podieľal na určovaní tohto obsahu a tejto línie *Letopisu*.”⁶⁶

O Šafárikovom význame pre srbskú vedu bolo písané aj pred druhou svetovou vojnou. Keď bol Pavle Popović vyhlásený za čestného doktora Univerzity Komenského v Bratislave, mal príhovor, v ktorom okrem iného zdôraznil: „Syn vášho národa; Pavel Jozef Šafárik je otcom dejín juhoslovanskej literatúry.”⁶⁷

Viac o Šafárikovi a jeho pobyte v Novom Sade sa začalo písať v posledných rokoch, keď sa posilňovala myšlienka slovanskej vzájomnosti, keď sa začali prekladať aj jeho diela, ktoré majú historický význam pre srbskú historiografiu a históriu srbskej literatúry.

Je dôležité uviesť, že pri príležitosti dvojstého výročia narodenia Šafárika sa v Srbsku konali dve vedecké stretnutia venované jeho dielu – v Novom Sade a v Starej Pazovej v roku 1995. Po týchto zhromaždeniach boli uverejnené dva zborníky s rovnakým názvom *Pavel Jozef Šafárik (1795 – 1995)*. Prvý publikovali Matica srbská a Filozofická fakulta v Novom Sade v roku 1996 a druhý Ľudová knižnica Dositeja Obradovića v roku 1997 v Starej Pazove. Zároveň Filozofická fakulta v Prešove a Matica slovenská v Martine usporiadali na Slovensku konferenciu s názvom *Pavel Jozef Šafárik a slavistika*. Na začiatku stretnutia slovenský slavista Imrich Sedlák zdôraznil: „Pavel Jozef Šafárik predstavuje vesmír vedeckých poznatkov, systematickosti a kompaktnosti, zatiaľ čo sa mi k vedeckej pravde dostávame iba čiastočne... pinzetou vyťahujeme naše problémy a problémiky.“ Podľa Sedláka je Šafárik zakladateľom slavistiky a zakladateľom modernej metodológie vedy – tvrdí Michal Týr.⁶⁸ Týr tiež uvádza svoju pozíciu, podľa ktorej: „Šafárik si zaslúži náležitú úctu aj v srbskosti. V slavistických kruhoch je dobre známe jeho duchovné tvorivé nadšenie v novosadskom období (1819 – 1833), pokračujúce a dokončené v Prahe (1833 – 1861). Je potrebné poznamenať, že bol uznávanou autoritou a v Prahe ho navštevovali nielen Slováci, ale aj príslušníci iných slovanských národov v súvislosti so slovanskými otázkami. Okrem toho, zaslúžil sa aj za vedecký výskum, realizáciu školských reforiem, zakladanie slavistických katedier, vydávanie materiálov pre štúdium slovanských dejín, folkloristiku a filológiu.”⁶⁹

Pokiaľ ide o význam Šafárikových myšlienok a diel pre kultúru srbského ľudu, mali by sme sa osobitne pozrieť na knihu Petra Milosavljevića *Systém srbskej literatúry*, Kniha dva, *P. J. Šafárik o srbskej literatúre*. Z tejto štúdie vyplýva, že vzhľadom na

⁶⁶ Živan Milisavac, Šafárik a Letopis Matice srbskej, v zborníku o Šafárikovi, Matica srbská, Nový Sad, 1963, 109. Milisavac citoval časť predslovu z prvého zväzku *Letopisu: Letopis*, zv. 1, 1824. *Predisloviye*, str. V-VI. Okrem Milisavca aj Vaso Milinčević uvádza veľký význam Šafárika pre *Letopis*, a hovorí: „Dodajme, že Šafárik mal významný podiel na uvedení časopisu *Letopis Matice srbskej* v roku 1824 v Pešti, dnes najstaršom európskom literárnom periodiku. Pozri v Vaso Milinčević, *Spolupráca P. J. Šafárika s kniežaťom Milošom a Mihailom Obrenovičom – Neznáme listy kniežaťa Miloša a Mihaila Obrenovića P. J. Šafárikovi (1795 – 1861)*; zborník *Pavel Jozef Šafárik*, Národná knižnica Dositeja Obradovića, Stará Pazova, 1997, 44.

⁶⁷ *Slovenský denník*, Bratislava 17. 6. 1932. Text je uverejnený na titulnej strane novín.

⁶⁸ Vidieť v: Michal Týr, Šafárikova klasifikácia slovanských jazykov, v zborníku *Srbská otázka a srbskita* – referáty a vyhlásenia, Logos, Báčska Palanka – Logos Valjevo 2007, 487.

⁶⁹ Tamže, 488

dôležitosť Šafárika pre srbskú kultúru je potrebné preložiť celý jeho filologický a historografický opus.

Významní slovenskí kultúrni pracovníci a patrioti neboli prítomní len medzi vojvodinskými Srbmi, ale pracovali aj v Srbskom kniežatstve v polovici XIX. storočia. Tak v Novom Sade istý čas žil aj slávny srbský vedec a akademik a synovec Pavla Jozefa Šafárika Ján (Janko) Šafárik.⁷⁰

Ján Šafárik sa narodil 1/14. novembra 1814 v Kiskőrösi v Peštianskej župe, kde ukončil základnú školu a bol poslaný do Nového Sadu do nemeckého gymnázia. Až do roku 1823 býval u svojho bratranca Štefana, novosadského evanjelického farára, a toho roku sa presťahoval do domu svojho strýka Pavla Šafárika. Mladý Ján Šafárik sa kamarátil so srbskou mládežou a naučil sa srbský jazyk. V dome svojho strýka mal možnosť vidieť veľa srbských starožitností, najmä knižné rukopisy, ktoré študoval jeho strýko.

Po ukončení gymnázia v Novom Sade v roku 1829 odišiel študovať filozofiu a právo do Bratislavy, kde sa mládež schádzala pod slovenskou vlajkou, ktorú rozvinul Ľudovít Štúr. Potom odišiel do škôl v Pešti, Viedni a Prahe a v roku 1840 prichádza do Nového Sadu, kde získal prácu mestského lekára. Takto pokračoval v spoločenstve so Srbmi, ku ktorým bol od mladosti pripútaný. Spolupracuje s *Letopisom Matice Srbskej* už od roku 1840, prekladá to, čo jeho strýko rok predtým uverejnil v Časopise Českého múzea, záznamy o južných Slovanoch, a v *Danica Ilýrskej* opísal hlaholskú starovekú pamiatku.⁷¹

Ljubomir Durković-Jakšić upozorňuje na význam Jána Šafárika pre srbsko-slovenské kultúrne styky, ktorý hovorí: „Na pozvanie ministerstva v roku 1843 prišiel Janko Šafárik do Belehrade a už 7. júla bol menovaný profesorom fyziky v Lýceu, pretože jeho život a práca patrili predovšetkým Srbsku, kam priniesol slovanskú ideológiu, najmä v súvislosti so starožitnosťami a túžbu zveľadiť srbské školstvo, literatúru a vedu. Svoj program práce predstavil v Srbsku na začiatku školského roku 1843/44, keď oslovil Ministerstvo osvety a požiadal ho, aby v nedeľu a počas sviatkov verejne prednášal o histórii a literatúre v Lýceu, aby, ako povedal, „moje slabé sily mohli na tento účel využiť svoje sily, bolo moje najúprimnejšie prianie, a moje najobľúbenejšie povolanie slovanská história a literatúra, prečo som práve sem prišiel; ale keďže som sa

⁷⁰ Milan Tripković sa odvoláva na dielo Janka Šafárika v predslove v knihe *Správy o cestách v Srbsku ...*: „Po viac ako 150 rokoch čitateľom saponúka zaujímavú prácu Janka Šafárika, *Správy o cestách v Srbsku v roku 1846*. Tento cestopis sa začal objavovať v pokračovaní v novinách Šumadinka, ktoré redigoval Ljuba Nenadović, ale so zákazom slobodne mysliacej Šumadinky ostal čakať na lepšie časy. Zhodou okolností táto práca bola publikovaná v strýkovom Ljubinom Valjeve. Šafárikov životopis a jeho správy sú známe malému počtu intelektuálov. Pri tejto príležitosti sa v plnom rozsahu prejavuje Šafárik, Slovák podľa národnosti, veľký milovník Srbska. Všestranný vzdelaný človek, veľký znalec histórie a monumentálnych pokladov Srbska, sa líši od väčšiny cestopiscov tým, že dal svoje znalosti do služby našim ľuďom. Čo ho robí výnimočným, je to, že nielenže pozoruje a uvádza, ale ako skutočný hosťiteľ tiež radí, navrhuje, slovom, sa snaží byť všetko v prospech Srbska. Šafárik patrí k malému počtu cestopiscov, ktorí slovami a kresbami na plastický spôsob evokujú Srbsko 19. storočia.“ Pozri: Dr Janko Šafárik, *Izvjestije o putovanju po Srbiji 1846. godine*, Pripravili: Dr Ljubomir Durković-Jakšić, Miloje Ž. Nikolić, Ustav pre ochranu kultúrnych pamiatok „Valjevo“, Valjevo, bez roku uverejnenia, 2.

⁷¹ Vasa Stajić, *Novosadské biografie*, Nový Sad 1940, zv. V, 258.

presťahoval sem do strediska milej srbskej rodiny, že existencia zavádzania slovanskej katedry to zatiaľ nie je možná, budem s potešením očakávať jej založenie, keď príde šťastnejšie obdobie, keď budem mať príležitosť čo najviac prispieť k pokroku slovanského rodu v Srbsku; no, plynie čas a na veľkú škodu nás a celého Slovanstva, v Srbsku o tom nikto verejne nehovorí, ešte Srb nič o tom, o bratoch svojich nič nesliši“. – hovorí Ljubomir Durković-Jakšić a dodáva: „V pokračovaní tejto žiadosti Šafárik napísal: „Srb by mal vedieť, kto je dnes na svete, kto sú jeho slovanskí bratia, kto bol jeho dôležitým osudom a históriou, aké úctyhodné útechy plní, ktoré im ukladá prozreteľnosť Božieho diela, a vykonáva ich tak, aby nadšene poznali bývalú slávu a veľkosť svojho ľudu, jeho budúcnosť, stále určenú pre neho, a aby sa naň mohol dôstojne pripraviť. Z dlhého storočného sna sa slovanský ľud prebudil, že keď raz vykonali toľko veľkých služieb pre ľudstvo svojou fyzickou silou, statočnými svalmi a vzácnou krvou, zaujali miesto na spoločenskom poli hodnom jeho veľkosti a schopnosti. Nechajte Srbov začať pracovať pre túto dôležitú úlohu, najprv sa zoznámiť so svojimi bratmi, všeobecným slovanským národom a cestou, ktorá je preň určená osudom, a potom, v súlade so svojimi spolubratmi, pracovať na dokonalosti ľudského rodu na slávu Božiu.

Minister školstva prijal túto žiadosť, takže 22. septembra pán súhlasil so začatím prednášok Šafárika, ktorý pochválil jeho úmysel, a tak aj predniesol svoju prvú prednášku 1. októbra a tiež sa začal zjavovať aj so svojimi písanými textami.“⁷²

A keď sa v zreľých rokoch presťahoval do Belehradu, ako zástanca slovanskej jednoty, medzi prvými pristúpil „Tajnému demokratickému panslavistickému klubu“. Durković-Jakšić uvádza: „Zatiaľ nie je známe, ako sa to stalo, keď sa v Srbsku rodili veľké idey a akcie, že SlovákJanko Šafárik prišiel v tom istom roku ako Franja Zach, Moravec, a že sa v roku 1844 spoločne podieľali na založení *Tajného panslavistického klubu* v Belehrade, v ktorom okrem ich dvoch, boli aj členovia z Chorvátska Srb Stevan Hrkalović a Chorvát Paja Čavlović, z Bosny Toma Kovačević, z Vojvodiny Miloš Popović, potom Srb Miloš Davidović a dubrovničky Srb Matija Ban, ktorému minister vnútorných vecí Ilija Garašanin sľúbil ochranu, Stevan Knićanin, člen Rady, pomoc, a knieža Aleksandarako patrón, keď z tejto spoločnosti neskôr vyšla idea na vytvorenie juhoslovanskeho federálneho štátu. Tu treba zdôrazniť najmä to, že člen spoločnosti Franjo Zach, vypracoval v roku 1844 plán, ako by malo Srbsko vykonávať svoju domácu a zahraničnú politiku, tzv. *Načertanije*.“⁷³

Tento klub bol založený v roku 1844 v Belehrade. Zhromaždil Srbov, Chorvátov, Slovákov, Bulharov a šíril myšlienky o juhoslovanskom zjednotení, pričom Srbsko bolo lídrom všetkých južných Slovanov. „Tajný klub sústredil svoju spoločenskú činnosť na prebudenie slovanskej solidarity, ako základ pre prípravu oslobodzovacieho boja juhoslo-

⁷² Pozri: Ljubomir Durković-Jakšić, Đura Milutinović (1770 – 1844), *Historický časopis*, Belehrad, 3. 1952, (141-156). Durković uvažuje aj o nasledujúcich Šafárikových textoch: Janko Šafárik, *Svätý Konštantín (Cyril) a Metod učiteľa slovanskí*, Golubica, Belehrad, 5, 1843 – 1844, 327-350; Tiež: *Nekrológ* (asi o Đurovi Milutinovićovi-Slepom), *Noviny srbské*, Belehrad, 16. septembra 1844 (asi Đuro, kníhkupec).

⁷³ Ljubomir Durković-Jakšić, *Srbsko-čiernohorská spolupráca* (1830 – 1851), Belehrad 1957, 66 - 68 a 87 - 90; Archívy Srbska. Dedičstvo Stranjakovića (nespracované – listy J. Šafárika Kovačevićovi z 31. decembra 1845 a Tenkovi Stefanovićovi z 18. apríla 1848. A ďalej v: Lj. Durković-Jakšić, *O vzniku Načertanija roku 1844*, [in:] *Ilija Garašanin (1812 – 1874)*, Belehrad 1992, 20-43.

vanských národov.“ Táto činnosť, napríklad v literatúre o zblížovaní slovanských jazykov, postupne získala jasnejší politický charakter“. – uvádza ruský historik Nikiforov.⁷⁴

Juhoslovanská koncepcia členov klubu mala veľa protivníkov ako v Maďarsku, tak aj v Kniežatstve Srbsko. Proti slovanstvu bol spisovateľ a srbský minister školstva Jovan Sterija Popović, ktorý „previedol profesora belehradského gymnázia M. Teodorovića (prekladateľa knihy Jána Kollára, ideológa slovenského národného obrodzenia – *O vzájomnosti Slovanov*) do gymnázia v Kragujevci. Podľa J. Steriju Popovića, to bol príliš mierny trest za „šírenie slovanskej myšlienky medzi mládežou“, píše D. Stranjaković v texte *Srbsko je lákavým strediskom Juhoslávie*.⁷⁵

Význam Jána Šafárika pre srbskú kultúru je veľký. Je nevyhnutnou osobnosťou pri vytváraní *Spoločnosti srbskej slovesnosti*, predchodcu *Srbskej akadémie vied*. Potreba zbierať a študovať srbské starožitnosti vznikla medzi mála vzdelaných ľudí, ktorí pracovali v obnovenom Srbsku. „Začali sa koncom roka 1840 a začiatkom roku 1841 profesori lýcea v Kragujevci, najprv medzi sebou, a potom aj s vedúcimi Ministerstva školstva súkromne dohovárať o vytvorení spoločnosti, ktorej úlohou by bolo vychovávať v ľudovej reči a šíriť vedu v srbskom národe.“⁷⁶

V roku 1841 bola založená *Spoločnosť srbskej slovesnosti*, ale v dôsledku zmien na tróne Srbska sa vedecká práca v tejto spoločnosti začala až v roku 1844, keď na jej zasadnutí 1. augusta bol za jej člena, medzi inými, zvolený aj Dr. Ján Šafárik, doktor medicíny, profesor fyziky a slovanskej filológie Lýcea, „člen Osvieteneckej rady a spoločnosti skúmajúcej prírodu“, a to z „rešpektovania práce vo vzdelávaní srbskej a vlasteneckej mládeže, ako aj z úcty k ich vynikajúcej schopnosti zlepšovať materinský jazyk a literatúru.“⁷⁷

⁷⁴ Stranjaković D.(ragoslav), *Srbsko lákavé stredisko Juhoslovánov 1844 – 1848*, Srbský literárny hlásnik, 1940, kn. 61. č. 7, 509 - 510. Viac informácií o činnostiach „Tajného demokratického panslavistického klubu“ nájdete v: K. B. Nikiforov, *Srbsko v polovici XIX. storočia - Začiatok aktivít týkajúcich sa zjednotenia srbských krajín*, Nový svet, Priština 1995, 80-89. Historik Dr. Dragoslav Stranjaković bol medzi dvoma svetovými vojnami považovaný za jedného z najlepších znalcov XIX. storočia. Pokiaľ ide o slovanskú jednotu, Stranjaković hovorí: „Po Milanovej smrti na srbský trón prišiel Milošov mladší syn Mihailo, ktorý mal vtedy sedemnášť rokov. Na národnej úrovni mal Mihailo širšie názory ako jeho otec Miloš. Prekročil rámec úzkeho srbsko-šumadijského nacionalizmu. Okrem práce na oslobodení a zjednotení Srbov uvažoval a pracoval na oslobodení ďalších Južných Slovanov pod tureckou nadvládou. Srbsko bolo v tom čase centrom srbsťva a v menšej miere aj Juhoslávie. Všetci Srbi a Bulhari, ktorí utiekli pod otroctvom inej vlády, našli útočisko a ochranu v malom a vazalskom Srbsku a veľmi srdečne ich prijali knieža a ďalší predstavitelia srbskej vlády. V: Dragoslav Stranjaković, *Vláda obhajcu ústavy 1842 – 1853. Vnútorne a vonkajšie okolnosti*, vydanie nadácie Velimirianum, ktorú spravuje Štátna rada, Belehrad 1932, 266.

⁷⁵ Pozri Risto Kovijanić, *Srbskí romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad, 1979, 71-72. Istý čas bol Štúr fascinovaný aj panslavistickými myšlienkami, o čom sa dozvedáme z Kovijanićovho textu *Njegošova báseň Štúrovi*. Kovijanić píše: „Niektoré Štúrove myšlienky sa ukázali ako utopické. Kázal: že všetci Slovania majú jeden slovanský jazyk – ruský, aby vytvorili jeden spoločný štát – Vsesláviu, a jedno spoločné náboženstvo – pravoslávne (Štúr bol protestant-evanjelik); jeden štát na čele s cisárom, jeden kostol na čele s patriarchom.“ Viď Risto Kovijanić, *Njegošova báseň Štúrovi*, Zborník Matice srbskej pre literatúru, Nový Sad 1986, 37.

⁷⁶ Archív SAVU, SSS – protokol zasadania 1. VIII. 1844, 26. II. – 11. VI. 1845, Hlásnik SSS

⁷⁷ Tamže, 5.

Od tej doby sa Šafárik venuje predovšetkým práci na jazyku, pretože už v roku 1845 pripravoval „srbské výrazy“ – terminológiu pre fyziku a chémiu, a keďže sa koncom toho roku rozhodlo, aby sa vypracoval plán zhromažďovania údajov o nedávnej srbskej histórii. a keď bol plán predložený 13. apríla 1846, uskutočnila sa o ňom diskusia, na ktorej sa zúčastnil aj Šafárik a navrhol, aby sa údaje zbierali a písali „nielen nedávne, ale aj staré srbské dejiny“.⁷⁸

Okrem Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika a Jána Šafárika najvýznamnejšou slovenskou intelektuálnou prednou osobnosťou, ktorá najviac ovplyvnila srbských študentov a ich literárne a politické smerovanie, bol slovenský romantický a národný ideológ Ľudovít Štúr.

Objavil sa na konci národného obrodzenia a jeho povest' sa najsilnejšie prejavila počas revolučného roku 1848. Na rozdiel od Kollárove myšlienky o panslavistickej jednoty a potreby slovanskej vzájomnosti, Štúr obhajoval národnú nezávislosť každého slovanského národa individuálne. Podľa neho bude pre Slovanov skutočná a praktická národná nezávislosť každého slovanského národa: slovenského, českého, srbského a ďalších, užitočnejšia ako Kollárov ideologický panslavizmus.

Vďaka takým ideologickým základom a bojovej politickej práci počas revolučného roku 1848, predovšetkým vďaka Štúrovi, v Prahe sa konal prvý a jediný po rok 1918, Slovaný kongres. Týmto spôsobom sa ukazuje, že boj o jednotlivca (slovenská seba-dôvera) povedie k všeobecnej (slovanskej jednote).

Štúrova reputácia medzi slovanskými národmi bola v tom čase veľmi veľká. Podľa Miloslava Hurbana a Jána Jiríčka popri slovenskej aj česká mládež v Štúrovi našla svojho lídra a Risto Kovijanić sa najviac zaujíma o povest', ktorú mal medzi Srbmi. Podľa Kovijanića Štúr „udržiaval vzťahy s Belehradom, Novým Sadom, Karlovcami a Záhrebom, so Srbmi a Chorvátmi vo Viedni a Pešti, s Vukom, kniežaťom Mihajlom, ... a ďalšími. Bol priateľom s Jovanom Hadžićom, s ktorým sa spojil „na Dijete v spoločnom boji svojich národov, ...“⁷⁹

Styky a vzájomný rešpekt tiež existovali medzi Njegošom a Štúrom, o ktorých Kovijanić napísal aj text *Njegošova báseň Štúrovi*, ale predseda Štúr nechal najväčší vplyv na srbskú mládež, ktorá sa vzdelávala na Slovensku. Zo všetkých študentov, ktorí v roku 1837 počúvali Štúra na Bratislavskom lýceu, boli traja srbskí študenti. Štúr v liste Vrchovskému z 18. októbra 1837 uviedol 27 srbských študentov, ktorí ho počúvali, a snažil sa ich ovplyvniť „presvedčaním a vypožičaním kníh“, aby ich „upovedomil a pre verejnú prácu získal“.⁸⁰

⁷⁸ Tamže, 5.

⁷⁹ Risto Kovijanić, *Srbskí romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad 1978,62.

⁸⁰ Risto Kovijanić, *Vojvodina a srbsko-slovenská spolupráca*, Doslov I. časť (napísané: Belehrad. o Sv. Sávovi, 1940) vo vydaní – Vladimír Mičátek, *Srbské rozprávky*, Petrovec – Báčka, 1940, 120.

K tejto poznámke treba dodať, že Kovijanić, ktorý si značil mená Srbov, ktorí sa vzdelávali na Slovensku, zapísal „bez špeciálneho výskumu“ aj mená vojvodinských Bunevcov a Slovákov, ktorí študovali na slovenských školách. Uviedol údaje o 66 Slovákoch z Vojvodiny a 52 Bunevcov, ktorí sú uvedení v registroch podľa národnosti ako „Ugri“ alebo „Maďari“, jeden bol uvedený ako Bunjevac, dvaja ako „Illyri“ a jeden ako Srb: Vojnić-Tunić Stefan, narodený v roku 1883, katolík, Srb („Szerb“) právo II, 1904-5. Risto Kovijanić, *Bunjevci-Vojvodinčania, ktorí študovali na Bratislavskej akadémii a Slováci z Vojvodiny, ktorí študovali na Slovensku*. Oba texty boli uverejnené jeden po druhom v Zborníku Matice srbskej pre literatúru a jazyk, XXII., roč. 3, Nový Sad 1974, 503-507.

Štúrove idey padli na úrodnú pôdu, takže si slovanskí študenti: srbskí, slovenskí, českí, chorvátski vymieňali patriotické listy, chodili na domáce návštevy, spoločne chodili do prírody, v súlade s romantickým duchom času, učili sa jazyky, spoločne čítali slovanskú tlač, bratali sa a atď.

Teda boli traja najvýznamnejší slovenskí intelektuáli: Kollár, Šafárik a Štúr, ktorí svojou erudiáciou, myšlienkou o slovanskej svojbytnosti a reputáciou, zasiahli a posilnili základy srbsko-slovenskej literárnej a kultúrnej spolupráce.

Výsledky srbsko-slovenskej kultúrnej a literárnej spolupráce sa najlepšie prejavili počas európskych národných obrození, v prvej polovici a polovicou XIX. storočia, pretože z niekoľko stoviek srbských študentov, ktorí študovali na slovenských evanjelických školách vynikli tí, ktorí sa objavili ako zakladatelia nových oblastí a inštitúcií srbskej kultúry.

Risto Kovijanić ako najlepší znalec v tejto oblasti to zhrnul takto: „Z obrovského počtu spomeňme len niekoľko najslávnejších a najvýznamnejších mien srbskej kultúry a politickej histórie, ktoré sa týkajú týchto škôl (slovenské, prip., N. K.). Sú to: – prví srbskí historici Pavle Julinac a Jovan Rajić, prvý zberateľ národného dedičstva Jovan Muškatirović, prvý organizátor srbských škôl vo Vojvodine Todor Janković-Mirijevski, zakladateľ novej srbskej literatúry, veľký filozof a verejný pedagóg, prvý minister školstva v oslobodenom Srbsku Dositej Obradović, zakladateľ prírodných vied Atanasije Stojković, zakladatelia srbského divadla: Joakim Vujić, Jovan Sterija Popović a Kosta Trifković, zakladateľ srbského románu (Srb z užšieho Srbska, ktorý žil vo Vojvodine) Milovan Vidaković, zakladateľ srbskej žurnalistiky: autor prvej srbskej ústavy a minister Srbska Dimitrije Davidović, Todor Pavlović a Kosta Bogdanović, zakladateľ moderného srbského vzdelávania Đorđe Natošević, prvý srbský spisovateľ Bogoboj Atanacković, zakladateľ modernej srbskej filológie: slávny Đuro Daničić a srbský minister Jovan Bošković, jeden zo zakladateľov modernej srbskej poézie Jovan Jovanović-Zmaj, vodca hnutia a politického života vo Vojvodine, slávny Svetozar Miletić. Okrem toho významní autori: Dimitrije Tirol, Stevan Živković-Telemak, Jovan Berić, Vasa Živković, Đorđe Rajković, Sima Popović, Jovan Grčić-Milenko, Pavle Marković-Adamov atď.; srbskí štátnici: Aleksa Janković, Stevan Marković, Jovan Filipović atď.; verejní pracovníci: Todor Stratimirović, Stevan Branovački, Pavle Trivunac, Todor Mandić, Miša Dimitrijević, barón Jovan Živković, Đorđe Radak, Petar Jovanović, Stevan Pavlović a mnoho ďalší; vedúci vojenski dôstojníci: barón Petar Duka, podmaršál Andrija Stojčević, gróf Petar Čarnojević atď.; cirkevní hodnostári: Stevan Avakumović, Pavle Kengelac, Petar Vidak, Gedeon Petrović, Pantelejmon Živković, Sergije Kačanski, Teodosije Mraović atď.“⁸¹

Keď sa pozrieme na tento Kovijanićov zoznam popredných Srbov v oblasti vedy a kultúry, získame dojem, že neexistuje jediný prominentný Srb z XVIII. a XIX. storočia, ktorý nezískal vzdelanie na slovenských školách.

Myšlienka slovanskej vzájomnosti, ktorá vznikla z praktickej spolupráce srbského a slovenského ľudu, sa tak stala základom, t. j. ideovou axiómou, z ktorej sa ďalej vyvíjali: národné jazyky, národná historiografia a v najširšom zmysle národná kultúra slovenského a srbského ľudu. „Všetko, čo bolo založené a inštitucionalizované u väč-

⁸¹ Risto Kovijanić, *Srbskí romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad 1978, 62.

šiny slovanských národov na kultúrnom pláne národného obrodenia, sa stalo v tomto období za krátkych 25 rokov, od roku 1823 do roku 1848, pretože predtým, t. j. do roku 1823, neexistovalo nikde takmer nič a do roku 1848 už bolo všetko založené alebo formované, vlastne to, čo aj dnes existuje.“ – hovorí Ján Kmeť.⁸²

Srbsko-slovenské styky boli intenzívne v druhej polovici XIX. storočia, najmä v politickom živote. Knieža Mihailo Obrenović mal kaštieľ v Ivanke, v dedine na Žitnom ostrove, neďaleko Bratislavy. Ivanka je zaujímavá pre našu históriu, pretože v roku 1867 sa tu konalo stretnutie medzi princom Mihailom a premiérom uhorskej vlády Gyulom Andrássym, za prítomnosti Ilije Garašanina, predsedu vlády Srbska: „Štátnici sa tu dohodli: že Srbsko kniežat'a Mihaila, ktoré sa pripravovalo na vojny za oslobodenie, by malo svoje aspirácie na Vojvodinu obrátiť na Bosnu, bez odporu a prekážok Uhorska.“ Pri tejto príležitosti sa Andrassy sťažoval kniežat'u Mihailovi na konanie Svetozara Mileticia a Srbskej mládeže vo Vojvodine.⁸³

O týchto súvislostiach sa tiež veľa dozvieme z korešpondencie medzi Ďurom Daničićom a manželkou kniežat'a Mihaila, kňažnou Julijou.⁸⁴ Kovijanić tieto listy našiel v kaštieli Mihaila Obrenovića v Ivanke, malej podunajskej dedine neďaleko Bratislavy, a skopíroval ich. Boli tu tieto listy: knieža Mihailo 110 kusov, knieža Miloš 2, knieža Milan 3, biskup Štrosmajer 17, Ďuro Daničić 5 a ďalších menej známych osobností 22. Listy väčšinou boli písané v nemčine, iba niekoľko v srbčine a niekoľko vo francúzštine. V jednom liste Daničić píše Juliji o vedeckej práci Miklošiča, Šafárika, Vuka a spomína aj kniežat'a Mihaila.

Spomenieme tiež, že Ďuro Jakšić bol zahľadený na svetlé vzory Slovanov, takže v roku 1877 napísal báseň *Ján Hus*. Báseň bola spomienkou na Jána Husa, keď ho v roku

⁸² Ján Kmeť, tamže, 331.

⁸³ M. S. Piroćanac, *Knieža Mihailo a spolupráca balkánskych národov*, Belehrad 1895, 74-93. Z textu Risto Kovijanić, *Daničićove listy adresovaný kňažnej Juliji*, Zborník o Ďurovi Daničićovi, 462.

Kaštieľ patril kniežat'u Mihailu podľa manželského zákona, pretože jeho manželka Julija, pôvodom z rodiny Hunjadiovcov, bola majiteľkou kaštiela. Knieža tam často zostával a v decembri 1855 ho navštívil Ľudovít Štúr, mesiac pred jeho nešťastnou smrťou 12. januára 1856. (Štúr sa náhodne zranil do nohy loveckou puškou a čoskoro zomrel následkom zranenia.) Jovan Jovanović Zmaj, ktorý si Štúra hlboko vážil, si na neho neskôr spomenul a venoval mu tieto verše:

Spomínate si láskavo
O šťastnejšej dobe?
Schádzate sa často
Pri Štúrovom hrobe?

R. Kovijanić, *Zmajovo školenie na Slovensku*, separát tlačený z Hlásnika spoločnosti pre históriu v Novom Sade, kniha VIII, zv. 2 a 3 z roku 1935. Separát bol vytlačený tlačiarňou srbského kláštora v Srijemských Karlovciach v roku 1935, 247.

V čase „bavenia sa“ kniežat'a Mihaila na Slovensku Srbi boli vysoko rešpektovaní, a Kovijanić uvádza: „Medzi Slovákmí v 60. a 70. rokoch XIX. storočia rástol u Slovákov srbský kult, mladistvý a romantický. Čítala sa srbská ľudová poézia, oslavovali sa boje Srbska a Čiernej Hory proti Turkom.“ Kovijanić v texte *Kosta Trifković na štúdiách*, 266.

⁸⁴ Risto Kovijanić, *Daničićove listy kňažnej Juliji*, Zborník o Ďurovi Daničićovi, 461-467.

1415 upálila katolícka inkvizícia za slobodné myslenie. Jakšičova báseň bola recitovaná v tom istom roku v Národnom divadle v Belehrade, a ten rok bola vytlačená v *Srbskej zore* vo Viedni.⁸⁵

Hlasy o reformných predstavách Jána Husa a o jeho mučeníctve sa v roku 1415 dostali do Srbska v čase, keď v Srbsku vládol despota Stefan Lazarević. Po jeho smrti na žiadosť srbského parlamentu Konštantín Filozof napísal životopis Stefana Lazarevića (1431). V životopise tiež hovorí: „Z Prahy prišiel hlas, že povstali proti svojmu kráľovi, že českú krajinu odtrhli od Uhorska husitskí heretici, o ktorých niektorí hovoria, že sú blízko pravoslávnej cirkvi. O Husovi sa hovorí, že bol v Jeruzaleme, aby sa poklonil svätým miestam a že prišiel na Sinaj, kde Pán hovoril s Mojžišom. Tam žil v kláštore so svojimi bratmi, prostredníctvom ktorých sa zoznámil s pravoslávnu vierou... Potom sa vrátil domov...“⁸⁶

Koncom XIX. storočia začali srbskí študenti chodiť do škôl vo veľkom počte do Prahy, skôr ako do Bratislavy, a keď sa po prvej svetovej vojne rozpadla rakúsko-uhorská monarchia a vznikli slovanské štáty: Kráľovstvo Juhoslávie a Československá republika, vzťahy a styky medzi srbským a slovenským národom nadobudli nové formy.

Jednou z najjasnejších chvíľ, ktoré svedčia o tejto spolupráci a priateľstve, je pomoc, ktorú slovenský doktor filozofie, vedec a generál Milan Rastislav Štefánik poskytoval Srbom. Po začiatku prvej svetovej vojny generál Štefánik priletel vo svojom lietadle na pomoc napadnutému Srbsku. 24. septembra 1915 odletel do Nišu a 26. septembra na letisko Kovioni neďaleko Ralje. Štefánik v tom čase nemal bojové, ale iba skúšobné lety. Hoci jeho misia bola politická, pretože sa mal stretnúť s premiérom Srbska Nikolom Pašičom, Štefánik 25. októbra mal bojový let. Vtedy sa vydal do boja s jedným nemeckým lietadlom na bulharskom fronte. Tieto údaje nachádzame v spomienkach divízneho generála srbskej armády Dobrosava Milenkovića, ktorý nám dosvvedčuje, že Štefánik navštevoval náš región ešte predtým. „Poslednýkrát (podčiarkol NK) Štefánik navštívil svojho brata Igora v Báčskej Palanke v roku 1912, keď mu Štefánik povedal: „Srbsko-turecká vojna je len predohrou k veľkým historickým zmenám. Oslobodenie Slovanstva od Germánstva nepríde cez Rusko. Ono je tiež príliš roztrhané... Bude mať veľa práce doma, kým samé neprekoná krízu...“⁸⁷ Teda, dozvedáme sa, že generál Štefánik predpovedal prvú svetovú vojnu a sovietsku revolúciu v Rusku a že prišiel do Báčskej Palanky, kde jeho brat slúžil ako evanjelický kňaz, niekoľkokrát. To určite predstavuje výzvu pre ďalší archívny výskum srbsko-slovenských stykov.

⁸⁵ Živojin Boškov, *O Jakšičovej básni Ján Hus*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha 19 / III, Nový Sad 1971, 453. Ján Hus hlásal proti odpustkom (odpustenie hriechov za peniaze). Hus tvrdil, že pápež alebo biskup nemali právo vziať meč v mene cirkvi. Hovoril tiež, že by sa mali modliť aj za svojich nepriateľov a že ľudia by mali dostať skutočné odpustenie hriechov prostredníctvom skutočného pokánia a nie prostredníctvom vykúpenia hriechov peniazmi. Teológovia odhovárali Husa, ale bezúspešne. Husovi nasledovníci spálili pápežskú bulu a povedali, že by mali poslúchnuť Husa, nie cirkev, ktorú považovali za skorumpovanú inštitúciu.

⁸⁶ *Ohlasy o Husovi (v Srbsku v XV. storočí)*, Politika, Belehrad 19. 12. 1919.

⁸⁷ Dobrosav Milenković, *Zvestovatelia československej slobody*, Politika, Belehrad 15. mája 1929, 6.

Okrem toho je dôležité spomenúť vzburu slovenských vojakov v radoch rakúsko-uhorskej armády v roku 1918. Trenčiansky peší pluk umiestnený v Kragujevci nechcel bojovať proti Srbom. Pre túto vzburu rakúski dôstojníci odsúdili ich päťsto na smrť, z čoho bolo zastrelených 44 slovenských vojakov. Ako spomienka na bratstvo Srbov a Slovákov z tej doby stojí aj dnes v kragujevských Šumariciach pamätník popraveným Slovákom a nedávno bola u nás preložená kniha súčasného slovenského spisovateľa Laca Zrubca o tých udalostiach.⁸⁸

Obdobie národného romantizmu a bratstva bolo nahradené štátnou kultúrnou politikou. Príklad toho nachádzame v slovách ministra zahraničných vecí Československa Dr. Eduarda Beneša, ktorý v roku 1929 napísal: „Medzi Juhoslovánmi a Čechoslovákmi sú tradičné sympatie. Ešte v prvej polovici XIX. storočia si Havlíček uvedomil, že zo všetkých slovanských národov boli títo dvaja spojení najodôvodnenejšími väzbami. Vzájomné sympatie sú tak hlboko zakorenené, že sa Čechoslováci v Juhoslávii sa cítia ako doma, rovnako ako Juhoslovania v Československu. My sme neustále svedkami vážnych prejavov juhoslovansko-československého priateľstva. Nie je potrebné dráždiť a vyvolávať vzájomné priateľské pocity: prenikli už hlboko do srdca oboch národov. Stále však treba dopĺňať a prehľbovať vedomosti jedného národa o živote, význame, histórii, aspiráciách a vzťahoch toho druhého národa.“⁸⁹

Kultúrno-historické styky medzi Srbmi a Slovákami sú dôležité, ale literárne väzby sú to, čo dokazuje našu hypotézu, že Srbi a Slováci majú najlepšie styky a vzťahy zo všetkých národov na tomto stredoeurópskom priestore. Potvrdenie toho možno nájsť aj v nedávno uverejnenej monografii *Multietnické Slovensko a jeho kultúrna mnohotvornosť – Srbi*, kde sa hovorí: „O historickom a etnokultúrnom vývine Srbov na Slovensku nám sprostredkovávajú svedectvo nielen archívne dokumenty, pamiatky sakrálneho umenia, zachovaný ikonografický materiál a rôzne muzeálne predmety, ale aj viaceré literárne diela. Jednak také, ktoré vynikli v prostredí odlúčenej srbskej minority ako organická súčasť ich etnokultúrneho jestvovania. Ako vedomý prejav svojho seba-poznávania, hľadania svojej jazykovej, kultúrnej a etnickej identity. Odlišnú kategóriu predstavujú literárne diela, ktoré zobrazili niektoré stránky života príslušníkov srbskej minority na základe toho, ako sa uchovali v kultúrnej pamäti, čiže v rôznych povestiach, legendách, rozpomienkach, ako aj v historických písomnostiach, pamiatkach a iných dokladoch kultúrneho dedičstva.“⁹⁰

Srbsko-slovenské literárne styky počas dva a pol storočia boli početné a najintenzívnejšie boli počas romantického obdobia.

⁸⁸ Laco Zrubec, *Kragujevská vzburá*, Báčska Palanka 2008.

⁸⁹ Dr Aleksije Jelačić, *Československé dejiny*, Vydavateľské knižkupectvo S. A. Kaškina, Belehrad 1931, 5.

⁹⁰ *Multietnické Slovensko a jeho kultúrna mnohotvornosť – Srbi*, Bratislava 2017, 58.

3. OSVIETENSTVO A RACIONALIZMUS MEDZI SRBMI

Na otázku „Čo je osvietenstvo?“ Immanuel Kant v roku 1784 v časopise *Berlínsky týždenník* dáva odpoveď: „Osvietenstvo je cestou von zo skrytej nezrelosti človeka. Nezrelosť je neschopnosť použiť náš rozum, bez niekoho iného. Táto nezrelosť je skrytá, ak jej príčina nespočíva v nedostatku rozumu, ale v nedostatku odhodlania a odvahy ho použiť bez vedenia niekoho iného. *Sapere aude!* Maj odvahu používať ho bez vedenia v l a s t n ý m rozumom! –

To je teda heslo osvietenstva.“⁹¹

Osvietenstvo sa javí ako hnutie občianskej triedy a občianskeho vedomia proti viere a dogmám stredoveku. Osvietenci sa zaviazali k morálnej a sociálnej rovnosti všetkých ľudí. Vzniklo v Anglicku na konci XVII. storočia (Bailey) a rýchlo sa rozvíjalo vo Francúzsku s Montesquiueom, Diderotom, Lametriusom, Holbachom, Helvetiusom, Condiacom a jeho vrchol dosiahol s Rousseauom a Voltaireom. Pre osvietencov ľudská myseľ je orgánom sveta, ktorou sa prekonávajú všetky dogmy, viery a, podľa nich, aj teologické a náboženské klamstvá.

V roku 1749 Akadémia vied vo francúzskom Dijone vyhlásila súťaž s otázkou: „Prispelo obnovenie vedy a umenia k zlepšeniu morálky?“ Rousseau sa prihlásil do súťaže s dielom *Debata o vedách a umeniach*. V ňom dal zápornú odpoveď. Totiž, Rousseau mieni, že vedy nového veku neprispeli k zlepšeniu človeka a jeho morálnych vlastností. Naopak, prispeli k pádu človeka. Pre Rousseaua sú kultúra a civilizácia negáciou prírody, ktorá je základom skutočného ľudstva. Preto Rousseau káže návrat k prírode. Poukazuje na to, že pred dvoma a pol storočiami veril, že „moderná kultúra je úplne falošná a škodlivá“, že je založená na predsudkoch a mylných predstavách a že ako taká nie je ani zďaleka ľudským srdcom. Rousseau srdce a dušu predpokladá mysle a intelektu, ktoré vytvárajú klamstvá, ilúzie a predsudky. Šťastný človek môže byť iba prírodný človek, čo je Rousseauov ideál.

Akadémia v Dijone v roku 1754 opäť vyhlásila súťaž s otázkou: „Čo je príčinou nerovnosti medzi ľuďmi a či je to odôvodnené prirodzeným zákonom!“

Rousseau sa znovu prihlásil. Tentoraz s knihou s názvom: *O pôvode a základoch nerovnosti medzi ľuďmi*. Základnou zásadou je, že človek je od prírody slobodný a rozumný. Z toho vyplýva, že všetci ľudia sú si rovní a rovní. Vďaka týmto myšlienkam sa Rousseau právom považuje za patriarchu moderného liberálneho veku. Jeho myš-

⁹¹ Immanuel Kant *Werke*, Hrsg. von E. Cassirer, Bd IV, S. 169, Verlag B. Cassirer, Berlin 1913. Pozri v: Danilo Pejović, *Francúzska osvietená filozofia*, Vydavateľský ústav Matice chorvátskej, Záhreb 1982, 8.

lienka – Človek sa narodí slobodný, a predsa je všade v putách⁹² – platí pre všetky časy a pre všetky spoločenské usporiadania.

Kulty rozumu, vedomostí, slobody a práce značne znížili úlohu a vplyv náboženstva a cirkvi a aristokracie na vtedajší ľud. Osvietenci tak pripravili úrodnú pôdu pre myšlienky Francúzskej buržoáznej revolúcie.

Pavle Julinac, Zaharije Orfelin, Jovan Muškatirović, Jovan Rajić, Simeon Piščević, Dositej Obradović a mnoho ďalších známych a neznámych, srbských osvietenecova racionalistov so svojimi znalosťami, pokročilými myšlienkami, prekladmi európskych autorov do srbskej kultúry, veľkými krokmi vniesli myšlienky osvietenstva a duch racionalizmu. Títo srbskí ľud oboznámili s antickými a rímskymi spisovateľmi Vergíliom, Plautusom, ale aj Petrarcom, Miltonom, Goetheom a Schillerom. Znalosť cudzích jazykov: latinčina, gréčtina, nemčina, francúzština, angličtina a dokonca aj ruský jazyk, ktorý bol blízky Srbom, sa nám dnes javia ako dar od Boha, ktorý mali a ktorý medzi Srbov tej doby priniesli pokročilé myšlienky.

Hoci na začiatku XVIII. storočia neboli medzi Srbmi gramotní ľudia, s výnimkou kostolov a kláštorov, gramotnosť sa začala objavovať s príchodom zahraničných učiteľov do srbských krajín. Podľa Lazara Čurčića rok 1726 môžeme považovať za dôležitý rok pre srbskú gramotnosť.⁹³ V tom istom roku Maxim Suvorov prišiel z Ruska do Srijemských Karloviec a založil školu, a už v roku 1727 založil školu aj v Belehrade.

V tom roku bol v biskupskej tlačiarňi v Rimniku (Rumunsko) vytlačený šlabikár Teofana Prokopovića, čím sa obnovila tlač srbských kníh. V Rimniku bolo v rokoch 1726 až 1761 vytlačených celkom päť kníh. Podľa Čurčića *Rimnické knihy* predstavujú obnovenie srbskej tlače a „zavedenie novej srbskej osvety“.⁹⁴ Tieto knihy neboli známe Pavlovi Jozefovi Šafárikovi, prvému srbskému bibliografovi. V roku 1878 ich vedeckej verejnosti prvýkrát objavil Stojan Novaković, a až v roku 1964 boli zaradené do srbskej bibliografie, uvádza Čurčić.

V tom istom roku 1726 sa narodili Zaharija Orfelin a Jovan Rajić, spolu s Dositejom naši dvaja najdôležitejší racionalisti a osvietenci. Ich životy a diela sú hlboko v základoch modernej srbskej kultúry.

⁹² *Spoločenská zmluva alebo princípy štátneho práva*. Napísal Jean Jacques Rousseau, preložil dr. Milan Gruber; Záhreb 1918, Komisiona naklada Chorvátskeho tlačiarenskeho ústavu, s. 45. Pre viac informácií pozri v: D. Pejović, *Francúzska osvietenecová filozofia*, 50-65.

⁹³ Lazar Čurčić, *Srbské knihy a srbskí spisovatelia 18. storočia*, Literárna spoločnosť nového Sadu 1988, 72.

⁹⁴ „Keď v roku 1724 tajomník belehradsko-karloveckého metropolitu Mojseja Petrović, Vladul (Vladislav) Maiescu, priniesol z Ruska 255 alebo 400 šlabikárov (*Prvé učenie deťom*) Teofana Prokopovića, arcibiskupa a reformátora Petra Veľkého, ktoré na metropolitovu žiadosť poslal ruský Svätý synod, nikto nemohol očakávať ani predpokladať, že iba o dva roky neskôr bude táto kniha dotlačená pre Rumunov a Srbov a že jej publikovanie obnoví tlač srbských kníh, ktorá bola prerušená pred osemdesiatimi osem rokmi. V Benátkach v roku 1638 Bartol Ginami vytlačil Žaltár, prvú srbskú knihu s titulnou stranou a očíslovanými listami, ako poslednú knihu starej srbskej tlače.“ - Čurčić, 63. Podrobnejšie sa pozrite na Dr. Dim. Kirilović, Šlabikár Teofana Prokopovića medzi Srbmi, Zborník MS pre literatúru a jazyk, III, Nový Sad 1956, 19, 23.

Na tomto mieste je potrebné spomenúť jedno menej známe dielo, ktorému však patrí významné miesto v srbskej kultúre. Budínsky biskup Dionisije Novaković v roku 1741 napísal *Epitón alebo krátke rozprávania o posvätnom chráme, jeho vzniku a atď.* Podľa Čurčiča, „táto kniha je v prvom rade prvou príručkou pre Srbov a zároveň je prvou srbskou originálnou učebnicou pre stredné školy.“⁹⁵ O tejto knihe tiež vedel Šafárik, ktorý spomína *Epitón* pod poradovými číslami 947 a 949 vo svojej *Histórii srbskej literatúry*⁹⁶. Podľa Čurčiča to bola najviac prepisovaná kniha medzi Srbmi v druhej polovici XVIII. a prvej dekády XIX. storočia. Okrem iných srbských krajov sa dostala aj do Dalmácie.⁹⁷

Okrem toho treba spomenúť aj spisovateľa prvej srbskej autobiografie v novoveku. Borivoje Marinković poukazuje na to, že až v roku 1891 bolo známe, že autorom prvej autobiografie v srbskom jazyku nebol Dositej Obradović, ale „nejaký cestovateľ“ Partenije Pavlović. Za menom Partenija Pavlović sa kryl vášnivý cestovateľ, biskup srbskej cirkvi a spisovateľ, ktorý napísal svoju autobiografiu okolo roku 1745 v Sriemskych Karlovciach. „Tento záznam, napriek všetkému, má určitú fyziognómiu a má formálne rysy zaujímavého literárneho diela.“ – hovorí Marinković a dodáva: „Pritom je možné povedať, že v hluchej dobe duchovného života srbského ľudu sa objavil celkom neočakávane, v osobe Partenija Pavlovića, spisovateľ, ktorý pristupoval k literatúre z nových a iných pozícií a ktorý vynaložil prvé úsilie na oslobodenie od starodávnych bremien kresťansko-teologickej kultúry. Význam jeho autobiografických poznámok je v tom, že sa raz a navždy skoncovalo s predchádzajúcou tradíciou...“⁹⁸

Na srbskú kultúru v polovici XVIII. storočia značne vplývali predovšetkým ruskí klasicisti A. P. Sumarokov (1717 – 1777), I. G. Reicheľ (1727 – 1778), N. N. Popovski (okolo 1730 – 1760) a Lomonosov, ktorých čítali Zaharija Orfelin a Simeon Piščević. Orfelin tiež čítal ruské dobové časopisy: *Эжемесечния сочинения* (1755 – 1764), *Праздное время в пользу употребленное* (1759 – 1760), *Невинное упражнение* (1763) a *Свободные часы* (1763).

V druhej polovici XVIII. storočia bola srbská kultúra výrazne ovplyvnená nemeckou filozofiou a literatúrou. Okrem latinčiny sa na školách vyučuje aj nemčina. „Jeden zo zástupcov srbského osvietenstva, Stefan Vujanovski, prepracoval v roku 1770 gramatiku Johanna Christopa Gotscheida pre potreby srbských škôl. V tom čase Mirijevski preložil Felbigerovu *Metodiku* (1776), napísal srbsko-rumunsko-nemecký šlabikár a Sekereš preložil Felbigerovu *Čítanku* (1777). Prednášky na Karloveckom gymnázii v roku 1792 zahŕňali vyučovanie nemeckého jazyka v prípravnej triede, ako aj vo všetkých šiestich stupňoch, pričom sa čítalo aj Campeho dielo *Objav Ameriky*. Vyučovacími jazykmi sú latinčina a nemčina a neskôr v XIX. storočí sa používala Adelungova gramatika nemeckého jazyka. Srbskí kadeti počúvajú prednášky počas XVIII. storočia v Halle, Lipsku a Göttingene alebo na protestantských školách na Slovensku, kde

⁹⁵ Tamže, 76.

⁹⁶ P. J. Šafárik, *Geschichte der serbischen Literatur*, Praha 1865, 466. V Čurčič, 77.

⁹⁷ Vladimir Mošin a Milan Radeka, *Cyrilské rukopisy v severnej Dalmácii, Starožitnosti*, Kniha 48, Záhreb 1958, 198, 206.

⁹⁸ Borivoje Marinković, *O spisovatelovi prvej srbskej autobiografie v XVIII. storočí*. Literatúra a jazyk, XV, 4/1968, 49.

sú programy pod vplyvom nemeckého osvietenstva, takže aj Dositej v Modre tiež absolvoval súkromné hodiny nemčiny.⁹⁹

V tom čase sa európski myslitelia začali pozerat' na Slovanov, a dokonca aj na Srbov, s vierou v slovanskú humanistickú úlohu. K tomu určite prispeli aj Herderove myšlienky o duchu ľudí a Rousseauove myšlienky o návrate k prírode. Vtedajší najväčší nemecký orientalista, o ktorom je dnes málo známe, Johann David Michaelis (1717 – 1791), profesor na univerzite v Göttingene, „začal poukazovať na potrebu študovania slovanských textov Sv. písma a vyzval slovanských vedcov, aby ako prví začali s touto prácou, a tak z teologických potrieb vznikol živý vedecký záujem o Slovanov. Hľadálo sa skúmanie jazykov týchto národov, ktorých minulosť, pôvod, vzájomná príbuznosť, vlastnosti, distribúcia a kultúra boli málo alebo aspoň veľmi málo známe. ... Preto sa v tejto dobe začal vývoj mnohých vedeckých odborov, dovtedy nerozvinutých alebo zanedbávaných, objavili sa mnohé cestopisy o neznámych slovanských krajinách, počiatky zaznamenávania folklóru, ľudová ústna literatúra, počiatky filológie slovanských národov.“¹⁰⁰

Srbi najskôr čítali v pôvodnom znení Lessinga, Wielanda, Herdera, Klopstocka, Schillera a Goethea a potom ich preklady v *slavenoserbskom* jazyku.

Vplyv anglického myslenia (filozofia a literatúra) je tiež prítomný, najskôr vo forme prekladov z nemčiny a francúzštiny a potom z originálu. Simeon Piščević v nemčine čítal *Robinsona Crusoea*, nemeckého Daniela Defoea a Dositej Bacona, John Locke, potom Swifta, Chesterfielda, Defoea a Richardsona. Čítal tiež anglické časopisy: *The Spectator*, *The Tatler*, *The Guardian*, *The Rambler* u *The Adventurer*.

Gavril Stefanović Venclović v polovici oseemnásteho storočia vo svojich kázaniach hovoril o srbských a byzantských dejinách v srbskej ľudovej reči. To podľa Milorada Pavića umožnilo z toho zostaviť jednu históriu Byzancie. Táto možnosť však nebola realizovaná. Dôležitým prístupom k našej práci je to, že Venclović bol priateľom Slovákov: „Znie to takmer ako legenda, že okrem Venclovića sa v Győri v tom čase byzantskou históriou zaoberal aj Ján Tomka Sásy, autor známeho diela *Illyricum vetus et novum* (1746), v ktorom bol prepracovaný a doplnený opus veľkého francúzskeho byzantského učenca XVII. storočia Dicangea.“¹⁰¹

⁹⁹ Milorad Pavić, *Klasicizmus, Literárne okolnosti v období osvietenstva*, <http://www.rastko.org.yu/knjizevnost/pavic/klasicizam/> Pavić tu hovorí: „V živote a prepojeniach (1783) Dositej ukazuje, že čítal Goetheho *Werthera*, z ktorého Dositejov priateľ Sekereš zrušil zákaz cenzúry v Rakúsku, pretože Dositej bol prvý, kto prekladal zo známej zbierky Libeskind *Palmové listie*. „Kritický princíp“ Dositejevov - jeho metóda slobodného myslenia podľa najnovšieho výskumu za svoj vznik vďačí okrem Descartesovi, Spinozovi a Lockeovi, - Leibnizovi. Dositejova sekularizovaná morálka veľa vďačí anglickým filozofom, ale aj Eberhardovému sprostredkovaniu a jeho interpretačným ambíciám Wolfového hermeneutického učenia. Dosahuje ho už v Modre 1777, kde Dositej počúva prednášky podľa nedávno uverejneného programu, takže je zrejme, že zahrnul aj *artis hermeneuticae regulas*. Názory Dositeja na jazyk boli podporované okrem iného aj v nemeckých vzoroch (Fridrich II.) a nemecké zdroje niekedy slúžili ako sprostredkovatelia iných literatúr (angličtina a francúzština, napríklad v *Miláčikovi*).“

¹⁰⁰ Nada Đorđević, *Prinos Jozefa Dobrovského k oboznámeniu Európy s našou kultúrnou tradíciou*, Zborník pre slavistiku, Matica srbská 1973, 10.

¹⁰¹ Milorad Pavić, *História, trieda a štýl (lingvistická pamäť a poetická forma)*, Matica srbská, Nový Sad 1985, 48.

Dositej Obradović (narodený ako Dimitrije) bol najväčší srbský osvietenec a reformátor. Narodil sa v rumunskej časti Banátu v Čakove (1742 – 1811). Učil sa za mnícha, ale opustil toto povolanie a vydal sa na cestu po celej Európe, kde prijal myšlienky európskeho osvietenstva a racionalizmu. Na základe takýchto myšlienok pracuje na osvietení svojho národu. Prekladal rôzne diela a potom sám písal diela prevažne typu programu, z ktorých najznámejší je *Život a spojenia*. Dositej povzbudil kultúrne prebudenie srbského národa s hlbokou vierou v boj proti dogme a predsudkom, v čom mu pomáhali hodnoty európskeho osvietenstva a racionalizmu, ktoré prijal z celého srdca.

Úsilie a boje srbských spisovateľov toho času neboli abstraktným a samostatným príbehom pre uspokojenie prízemných potrieb, ale mali hlboký existenciálny motív. Konkrétne, srbskí osvietenci si uvedomili, že širšie vrstvy ľudí sa musia vzdelávať, aby sa neasimilovali do mora iných národov a kultúr. Potvrdenie tohto nachádzame u Stojana Novakovića, ktorý v roku 1911 vo svojom texte *Dositej Obradović a srbská kultúra* zdôrazňuje potrebu „zmieriť túto starú byzantskú kultúru a uviesť ju do súladu so západnou Európou a aby ľudia mali čo bojovať za svoje prežitie medzi národmi“. (podčiarkol N. K.)¹⁰²

Stojan Novaković dobre videl, že kultúra a osvietenie sa nemôžu rozvíjať samy osebe. Konkrétne, až po rozhodnutí cisára Jozefa II., aby sa v cisárstve začali vykoreňovať povery a všetky druhy pokrytectva, dokonca aj náboženské, je otvorený priestor na prítomnosť a činnosť osvietencov, vrátane aj nášho Dositeja. Takto Dositej vypsieval vo svojich *Listoch Haralampiovi* celú pieseň cisárovi Jozefovi. Dositejovi Jozefove náboženské reformy poslúžili na formulovanie jeho plánu rozvoja srbskej osvety. Tento plán Novaković formuloval v siedmich bodoch. A tie sa môžu obmedziť na rozvoj národného jazyka, náboženskú toleranciu a slobodu názoru.

Zdá sa nám vhodné na tomto mieste citovať myšlienku nášho prominentného mysliteľa Vladetu Jerotića, ktorý hovorí o Dositejovom živote a myslení: „V čase Dositeja väčšina balkánskych krajín pod Turkami podporovala nielen silnú túžbu po oslobodení, ale aj úspechy európskeho osvietenstva. Problém bol a zdá sa, že pretrváva dodnes, ako akceptovať európsku civilizáciu a zachovať si svojbytnosť, čo znamená, pokiaľ ide o Srbov, svoju kresťanskú, pravoslávnu vieru, svoje dejiny a pozitívne duchovné charakteristiky srbského národu: počestnosť, pravdivilosť, štedrosť, duch slobody, čisté srdce, triezvosť. Nemalo by sa zabúdať na to, že Dositej Obradović nebol kritikom národného života a zvykov, ale pri každej príležitosti zdôrazňoval aj tie dobré stránky srbskej národnej kultúry.

Zdá sa, že je ľahšie hovoriť o západnom osvietení, ako vysvetliť podstatu pravoslávneho osvietenia. Osvietenie pravoslávnych národov na Balkáne a v Rusku sa rozvíjalo prerušovane, s preskokmi, s mnohými medzerami a neúplnosťou, ktoré boli všetky spôsobené zložitou a často tragickou históriou týchto národov. Vývoj filozofického myslenia na Západe, najmä však výskyt jedného Erazma, Francisa Bacona, potom Decarta, Spinozy, Locka, až po Kanta a Hegla, vďaka prirodzenejšiemu vývoju štátov ako celku a udržiavanej kontinuite pamäti, ktorá často poskytuje potrebnú skúsenosť identity v jednotlivcovi, ale aj v národe, akoby poskytoval priaznivé podmienky pre

¹⁰² Stojan Novaković, *Dositej Obradović a srbská kultúra*. Vid' Dositej Obradović, *Diela*, Vydavateľstvo *Draganić* – Biblioteka mesta Beograd, Beograd 2007, 363-370.

rozvoj mysle, ktorá plodne pochybuje, ale aj mysle, ktorá kriticky myslí. Nepredstaviteľné sú dôsledky prítomnosti alebo neprítomnosti skeptického rozumu a kritickej mysle vo väčšine členov jedného národa. Uvažujme teraz, či existujú nejaké zvláštnosti pravoslávneho osvietenia vo vzťahu k západnému osvieteniu.

O osvietení mysle človeka západnej pologule a osvietení srdca človeka pravoslávnej sféry života sa hovorí všeobecne, nedostatočne jasne, ale nie aj nesprávne. Toto ďalšie osvietenie by sa nemalo interpretovať ako prehnane zdôraznená citlivosť, búrlivá afektivita alebo nebezpečná iracionalita života, ale ako ideálne osvietenie, pre ktoré má pôvodné kresťanstvo šťastné príslovie: *Blahoslavení ste, ak vo vašom srdci rozum spočíva!* Ide teda o úspešnú a plodnú syntézu mysle a srdca, racionálnu a emocionálnu, a hĺbkoví psychológovia by ešte povedali, vedomého a nevedomého.¹⁰³

Svojím životom a prácou Dositej Obradović položil základy súčasnej srbskej kultúry. Okrem kníh táto kultúra potrebovala aj iné formy vyjadrenia ducha. V druhej polovici XVIII. storočia sa medzi Srbmi začali objavovať časopisy, pomocou ktorých sa čoraz viac rozširovali idey racionalizmu a predromantizmu.

Počas osvietenstva sa aj medzi Srbmi začali objavovať periodické publikácie (noviny, časopisy a kalendáre). Prvým je Orfelinov *Slovansko-serbský magazín*, ktorý vyšiel v roku 1768 v Benátkach v *Typografii Slovansko-Gréckej* Dimitrija Teodosijeva. Podľa Živana Milisavca Orfelin už v roku 1766 pripravoval kalendár, v ktorom bolo veľa literárnych príspevkov a recenzií ruských a srbských kníh a oznámení pre časopis.¹⁰⁴ Program časopisu obsahoval texty z geografie, dejepisu ekonomiky a vzdelávania. Písaný bol rusko-srbským písmom. Časopis obsahuje Orfelinove diela a ruské preklady Teofana Prokopoviča. Okrem prekladu boli uverejňované aj verše. Možno ho teda právom považovať za literárny časopis. Nikto nestál za Orfelinom a nemal dostatok finančných prostriedkov na jeho ďalšie tlačenie. Okrem toho mal iba troch spolupracovníkov. Ambiciózny Orfelin však nemohol pokračovať vydávanie časopisu, takže vyšlo iba prvé číslo *Magazínu*.

Srbský spisovateľ a prekladateľ Emanuil Janković (1758 – 1791) založil kníhkupectvo a tlačiareň v Novom Sade v roku 1790 a plánoval vydávanie novín, ale nedostal na ne povolenie. Tu treba zdôrazniť, že „Srbí v parlamentoch hľadali založenie tlačiarne 1708, 1722, 1730, 1731, 1735, 1744, 1749, 1769 a 1790.“ – píše Lazar Čurčić a dodáva: „V roku 1730 Srbi boli poslaní tlačiť v Trnave, ale to, samozrejme, neprijali, pretože tá tlačiareň bola jezuitská, v bosnianskej cyrilike, na spájanie Srbov a Rusínov.“¹⁰⁵

V roku 1791 vyšlo prvé vydanie časopisu *Serbskija povsednevnija novini* vo Viedni, keď ho vydali bratia Markides Puljo. Celkom do roku 1792 bolo vydaných 99 čísel, keď časopis zanikol. Išlo o informatívne noviny, ktoré okrem iného prinášali správy o

¹⁰³ Vladeta Jerotić, *Dositej Obradović. Medzi pravoslávnymi a západnými osvietenstvami* Zdroj: Darčeky našich príbuzných 2, Zbrané diela, III. Kolo, Nadácia Vladetu Jerotića v spolupráci s IP Ars libri, Belehrad 2007.

¹⁰⁴ Živan Milisavac, *Dejiny Matice srbskej* (1. časť, „Čas národného prebudenia a kultúrne prežitie 1826 – 1864“), Matica srbská, Nový Sad 1986, 11-26.

¹⁰⁵ Lazar Čurčić, *Takzvaná úniová tlačiareň v Trnave*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha 19 / III, 1971, 402 - 423.

srbských metropolách, parlamentoch, udalostiach na bojiskách, požiaroch, katastrofách, súdnych škandáloch, samovraždách a rôznych zázrakoch. Je zaujímavé, že sa noviny okrem iného zaoberali aj poľsko-srbskými vzťahmi.¹⁰⁶ Je skutočne fascinujúce, že z hľadiska tém nezaostávali za dnešnými novinami a časopismi. V *Srbských novinách* bol publikovaný aj prvý fejtón, boli to časti *Krátkej histórie Srbov* Pavla Julinca.¹⁰⁷

V roku 1792 Stefan Novaković vo Viedni zahlásil *Slovansko-srbské vjedomosti*. Noviny vydané v rokoch 1793 a 1794 boli vytlačené občianskymi písmenami a vychádzali dvakrát týždenne. V hlavičke mali obrázok rakúskeho orla s dvoma hlavami, namiesto hrdinu so srbským erbom, ktorý bol na titulku *Srbských novín*. Podľa Živana Milisavca bol to znak lojality k viedenskému dvoru. *Vjedomosti* mali podobný obsah ako aj *Srbské noviny*, s tým, že prinášali veľa správ o revolúcii vo Francúzsku. Stefan Novaković plánoval vydávanie brožúr o vzdelávaní, domácnosti, geografii, histórii a srbských osvietencoch. Dokonca mal v pláne poslať tieto brožúry novinárom zadarmo. V týchto novinách boli uverejnené aj básne Andriju Kačića Miošiča. Jovan Skerlić uvádza, že *Vjedomosti* v čísle 74 z roku 1794 priniesli Kačićove verše o Stefanovi

¹⁰⁶ *Srbské noviny* tiež zaznamenávali a komentovali diskusiu v Sejme (tzv. Štvorročný Sejm), búrlivé oslavy prijatia, podpisu a vyhlásenia slobodne zmýšľajúcej ústavy z 3. mája 1791, správanie susedných dvorov a úsilie Sejmu a kráľa Stanislava Augustao zachovanie poľskej nezávislosti. a tak aj konfederácia v Targovici a postavenie kráľa na stranu odporcov ústavy. Pozri: Petar Bunjak *Prehľad poľsko-srbských literárnych stykov* (do druhej svetovej vojny), doplnené a opravené internetové vydanie, <http://www.rastko.org.yu/knjizevnost/poljska/>. V tom čase boli slovanské problémy veľmi bežné. Takto sa rusko-poľských sporov dotkol aj ideológ slovenského národného obrodzenia Ľudovít Štúr. „Rus a Poliak – hovoril - sa musia zmieriť v duchu Slovanstva: a to sa musí stať aj napriek nepriateľovi slovanského mena, ktorý sa ich chystá rozdrviť z povrchu zeme.“ V Risto Kovijanić, *Vuk a Štúr*, Súčasník, zv. 10, Belehrad 1964, 331.

¹⁰⁷ Julincova kniha *Kratkoje v'vedenije in istoriju proishozdenija slaveno-serbskago naroda* vydaná v Benátkach v roku 1765. Vznikla na základe práce slovenského historika a jeho bratislavského (požuňského) profesora Jána Tomku-Saského. Pavle Julinac (1731 alebo 1732 – Viedeň, 25. februára 1785) bol autorom prvej publikovanej histórie Srbov v srbskom jazyku. Nie je známe, kde sa narodil (pravdepodobne v Szegede, ale môže byť aj v Čurugu). Pochádzal z ušľachtilej pohraničnej rodiny, syna dôstojníka Arsenija Julinca a vnuka majora Vasilija zo Szegedu. Lýceum ukončil v Bratislave. V roku 1753 ho do Ruska priviedol podplukovník Jovan Šević, jeden z vodcov srbskej migrácie do Nového Srbska, kde začal svoju kariéru vojaka.

Prínos k srbskej vede racionalistického veku určite dal aj Pavle Kengelac, podľa niektorých Kendelac (1766 – 1834), autor „prvého srbského prírodovedca“ – *Jestastoslovija*, t. Prírodopisu, ktorý bol vytlačený v Budíne v roku 1811. Kengelac bol veľmi vzdelaný: vedel rusky, francúzsky, nemecky, anglicky, rumunsky, maďarsky, latinsky, grécky a hebrejsky. Kengelac cestoval po mnohých krajinách a študoval, okrem iného, na lýceách v Kežmarku, Bratislave a Šoprone. Kovijanić uvádza, že 21. septembra 1786 v matrike lýcea v Kežmarku bolo napísané „Paulus Kengyeaz, Nagy Kikinda, Temenssiensis, graeci ritus non uniti, ignob (ilis) gramaticus“. Risto Kovijanić, *O Pavlovi Kengelcovi, autorovi prvého srbského prírodopisu*, časopis *Nauka a príroda*, VI, Belehrad, zv. 4, 1953, 167.

O vedomostiach a reputácii Kengelca Kovijanić písal aj v belehradskej Politike, v rubrike „Či viete?“, bez podpisu: „Raz, keď Fridrich Veľký navštívil univerzitu (v Halle, prip. N. K.), v mene študentov s ním hovoril Pavle Kendelac. Kráľ mu kládol rôzne otázky, na ktoré musel zodpovedne odpovedať a to podľa všetkých pravidiel rétoriky. Kendelcové odpovede natoľko potešili Fridricha Veľkého, že si sňal meč a dal mu ho povediac: „Tu ho máte, kolega, nech vám tento môj meč bude na pamiatku!“ Politika, Belehrade 1955.

Nemanjovi. Podľa neho bol to jediným dalmatínskym spisovateľom, ktorý zanechal stopy v srbskej literatúre tej doby.¹⁰⁸ Noviny sa tiež zaoberali prenumeráciou, takže zbierali aj predplatné na Rajičovu *Históriu*.¹⁰⁹

Podľa Marka Maletina skutočný začiatok srbskej žurnalistiky predsa začína s Dimitrijem Davidovičom a Dimitrijem Frušičom, ktorí v roku 1813 vo Viedni začali vydávať *Srbské noviny z cisárskeho mesta Viedeň*, ktoré boli nepretržite vychádzali vyše sto rokov. V roku 1835, v Pešti, Teodor Pavlovič začína vydávať *Srbský národný vestník* a v roku 1838 *Srbské národné noviny*. „Od tej doby až do konca svojej práce, do roku 1848, Pavlovič bol predstaviteľom srbskej žurnalistiky.“ Na žiadosť Pavloviča sa *Srbský ľudový vestník* stal „literárnym orgánom“, v ktorom srbskí autori publikovali básne, ale aj príbehy a poviedky.¹¹⁰

Okrem novín a časopisov potreba času diktovala, aby medzi Srbmi boli tlačené publikácie s názvom *Mesecoslovi*. Z dôvodu potreby viery (svätých a sviatkov), ale aj obchodu (jarmoky) sa začali tlačiť kalendáre. V tom čase mali široký kultúrny význam. O nich Milorad Pavić hovorí takto: „Literárne ročenky-kalendáre boli na prelome XVIII. a XIX. storočia čoraz častejšie ako skutočné časopisy. Orfelinov *Večný kalendár* (v troch vydaniach po roku 1783), skutočná „encyklopédia vedomostí“, priniesol okrem rozsiahlej Fyziky aj príspevky z oblasti vzdelávania (zoznam univerzít v Európe), rady v oblasti populárnej medicíny a predovšetkým listy o svetových a srbských dejinách. *Slovansko-srbský mesecoslov* (Viedeň 1792), Novakovičovi *Mesecoslovi* (1794-5), Davidovičov *Zábavník* (Viedeň, 1815-6, 1819-21 atď.) a Vukova *Danica* (1826-29, 1834), tiež priniesli príspevky z srbskej histórie, predromantické články s orientálnymi témami, klasicistickou poéziou a ďalšími, kde sa táto séria kalendárov-almanachov s vydávaním Vukovho časopisu *Danica* zmenila na časopisy.“¹¹¹

Osvietenstvo umožnilo vznik klasicizmu a predromantizmu v literatúre, bez ktorých nemožno romantizmus osvetľovať. Potvrdzujeme to s Miloradom Pavićom, ktorý hovorí: „Keďže sa stále zaujímate o klasicizmus a predromantizmus, dôvody sú nasle-

¹⁰⁸ Jovan Skerlić, Štúdie, kapitola *Význam XVIII. storočia v dejinách srbskej lteritúry*, Matica srbská – Srbská literárna zadruga, Nový Sad - Belehrad 1961, 29-39. Kačić píše; „V roku 1190 bude kráľom Stipan Nemaníć, syn uvedeného Nemanju. V roku 1200 Simeon, syn Stipana Nemaníća, bol kráľom Rašije a Dalmácie. Tito dobyli mnoho banovín. V tom čase vládol v Bosne bán Kulin.“ Pozri v: Andrija Kačić Miošić: *Rozhovor dobrého národa slovanského*, výber. Webová stránka <http://dzs.ffzg.hr/html/Kacic.htm>.

¹⁰⁹ Jovan Rajić sa narodil v Srijemských Karlovciach v roku 1726. Tam dokončil „Slovanskú školu“ Emanuela Kozačinského a potom v Kyjeve teologickú akadémiu. Vrátil sa domov, kde pôsobil ako učiteľ v teologicko-pedagogickej škole v Karlovciach a potom v novosadskej bohoslovii. Neskôr sa stal mníchom v kláštore Kovilj, kde ako archimandrit zostal až do svojej smrti v roku 1801. Napísal *Katechizmus*, niekoľko kresťanských dejín, rituálne knihy a polemické teologické spisy. Jeho najvýznamnejšou prácou je *História rôznych národov, najmä Bulharov, Chorvátov a Srbov*. Napísal tiež literárne diela: *Bitka draka s orlami*, *Tragédia cára Uroša*, prepracované z nemeckeho jazyka stredovekej zbierky poviedok a dvoch zbierok príležitostných a zbožných básní (*Na pamiatku smrti* a *Na Pánove sviatky*).

¹¹⁰ Marko Maletin, *Teodor Pavlović*, Hlásnik dejepisnej spoločnosti v Novom Sade, VIII/1935, 372-396.

¹¹¹ Milorad Pavić, *Klasicizmus / Literárne okolnosti počas osvietenstva*, <http://www.rastko.org.yu/knjizevnost/pavic/klasicizam/>

dujúce. Romantizmus, ktorý trval takmer do konca XIX. storočia, sa nedal pochopiť bez nahliadnutia do predromantických udalostí v srbskej literatúre, takže v tomto zmysle predromantizmus prežil v romantizme svoje formálne zhasnutie a zostal trvalým záujmom. Klasicizmus s jeho neustálym obnovovaním zostal v srbskej literatúre relevantným literárnym fenoménom v XIX. a XX. storočí, takže bez týchto stylistických rozhodnutí nie je možné pochopiť ani interpretovať udalosti a vznik novej srbskej literatúry ako celku. Osobitne je zaujímavá otázka reprezentatívnych literárnych osobností, ktoré zanechali svoje stopy na začiatku tejto literárnej epochy ako Dositej, alebo svojimi neskoršími úspechmi ako Jovan Sterija Popović. Obdobie, ktoré sa začína Dositejom a končí sa Sterijou, si zaslúži viac, ako by sa malo klasifikovať v prechodnom období (ako to srbská literárna historiografia robila), ale nie preto, že by sme si to tak viac chceli, ale preto, že nás v tom literárno-historické fakty vedú v tom smere.¹¹²

Miloslav Samardzic poukazuje na dôležitosť slovenských lýceí pre srbských predromantistov: „Na rozdiel od klasicistov nemali predromantisti väčšie strediská na srbskom území, ale boli viac pripútaní k tranzitným strediskám. Väčšina z nich bola vzdelávaná na protestantských lýceách na Slovensku, najmä v Požúne, zatiaľ čo najväčší počet kníh bol vydaný v Terste vďaka záštite bohatej srbskej obchodnej kolónie. Na konci XVIII. a začiatku XIX. storočia bola okolo Dositej Obradović vytvorená terstská škola, ku ktorej patria takmer všetci predromantici. Okrem Dositeja žili v Terste aj ďalší predstavitelia tohto štýlu: Jovan Došenović, Pavle Solarić, Vićentije Rakić, Vikentije Ljuština, Joakim Vujić, Jeftimije Popović a ďalší. Vďaka Napoleonovom dobytí Benátok (kde sa nachádzala srbská tlačiareň) a Terstu, prostredníctvom týchto autorov do srbskej literatúry prenikli nové, románske vplyvy.“¹¹³

Pre Jovana Skerlića je táto literatúra Srbov v Rakúsko-Uhorsku dôležitá pre celé Srbsko. Skerlić hovorí: „tu sa myslelo a písalo pre celý srbský národ“ a tvrdí, že duchovný a kultúrny život v iných srbských krajinách vôbec nejestoval, takže táto literatúra je o to dôležitejšia. Podľa neho „naše lokálne literatúry“ – dalmatínska, bosniánska, slavonska, a dokonca ani stredoveká neovplyvnili vývoj literatúry medzi Srbmi v južnom Uhorsku. Domnieva sa, že srbská literatúra tohto obdobia vznikla spontánne. Zo začiatku bola náboženská a konfesionálna a potom sa stalo svetskou a osvietenou, predovšetkým vďaka Dositejovi, ktorý ju povýšil „na vrchol svetskej ľudovej a modernej literatúry“.

Skerlić obhajuje myšlienku diskontinuity srbskej literatúry a je presvedčený, že epocha XVIII. storočia predstavuje „prvé, počiatočné a základné obdobie celej srbskej národnej a súčasnej literatúry“.¹¹⁴

Po tomto môžeme oprávnenne vyvodiť záver: že obdobie osvietenstva a racionalizmu existovalo medzi Srbmi a bolo značne rozvinuté. Že toto obdobie vytvorilo klasicizmus a predromantizmus v srbskej literatúre. A svojím vlastenectvom, svetskosťou a obrátením sa k širokým národným potrebám vzbudzovalo a vytváralo národné povedomie medzi Srbmi. Keď sa pozrieme na širší spoločenský kontext, tak európsky, ako aj srbský, s revolučnými udalosťami vidíme, že sa vytvorila úrodná pôda pre vznik romantizmu ako kultúrneho hnutia, ktoré zasiahne široké vrstvy spoločnosti s intenciou, aby prinieslo obrodenie.

¹¹² Tamže.

¹¹³ Miroslav Samardžić, *Tajomstvo Vukovej reformy*, Pohl'ady, Kragujevac 1997, 107.

¹¹⁴ Skerlić, tamže, 39

4. HISTORICKO-FILOZOFICKÉ ZÁKLADY ROMANTIZMU

Dlhodobé triedne konflikty a napäté spoločenské rozpory viedli takmer celú Európu k veľkej vlne občianskych revolúcií koncom XVIII. storočia. Francúzska buržoázna revolúcia z roku 1789 predstavovala zvrhnutie a koniec starého feudálneho poriadku. Táto revolúcia nielen zmenila politické vzťahy a formu spoločenského zriadenia, ale od základu posunula aj celkové vzťahy v európskych spoločnostiach. Zmena spoločenských vzťahov išla ruka v ruke s migračnými zmenami. Mestá, ktoré sa začali rýchlo rozvíjať, mali rastúcu potrebu obyvateľstva. Nevoľníci opúšťali feudálnych pánov a presťahovali sa do miest, kde boli zamestnaní v továrňach. Občianske revolúcie mali v úmysle zvrhnúť feudálny poriadok a vytvoriť občiansko-kapitalistickú spoločnosť, ale tiež aj zvýšiť upovedomiť a inaugurovať národné túžby európskych národov.¹¹⁵

Kategórie „rovnosť, bratstvo a sloboda“ sa pre európskeho človeka stali orientačným bodom. Francúzska revolúcia radikálne zvrhla starý poriadok (ancien régime), stelesnený v nerovnosti a útlaku, ale na druhej strane nevytvoril vzťahy slobody a rovnosti, ale priniesol stav bezhraničnej chamtivosti vo forme liberálneho kapitalizmu. Človek už nebol otrokom alebo nevoľníkom u nejakého feudálneho pána, ale stal sa otrokom peňazí, vlastne kapitálu a práce. Takýto stav šedivosti a zradených ideálov spôsobil celkovú vzburu – robotníci protestovali proti majiteľom tovární a strojov, búrili sa aj filozofi, vedci a politici. „Z tohto všeobecného povstania sklamaného a podvedeného ľudstva vznikol romantizmus ako filozofická a umelecká negácia existujúcej reality života.“¹¹⁶

Ideály rovnosti, spravodlivosti a slobody boli zradené najskôr vo Francúzsku – feudálny útlak a nerovnosť boli nahradené gilotínou, pred ktorou sa však všetci vyrovnali. Sklamanie z ideálov bolo najvýraznejšie v Anglicku. Konkrétne, ak by sme sa držali teórie textu a kontextu, je nám jasné, že zradené sľuby musia byť najviditeľnejšie v Anglicku, ktoré bolo vtedy priemyselne najrozvinutejšie. Tento vývoj priviedol k úplnej degradácii človeka jednotlivca a k jeho redukcii na strojový prívěsok. Z takéhoto stavu sa zrodilo povstanie, ako medzi najširšími vrstvami obyvateľstva, tak aj medzi filozofmi, spisovateľmi a básnikmi. Toto povstanie v kultúre malo podobu odmietnutia a negácie existujúceho stavu šedivosti a útlaku a na druhej strane, východisko sa našlo vo fantázii, intuícii, citovosti.

Pramene romantizmu nachádzame vo Fichteho a Schellingovej filozofii citovosti, na rozdiel od Kantovho racionalizmu. „Aká filozofia bude vybraná, záleží na tom, kto je aký človek, pretože filozofický systém nie je mŕtvy kus nábytku, ktorý je možné

¹¹⁵ Čedomir Popov, *Veľké Srbsko* (realita a mýtus), Vydavateľstvo Zorana Stojanovića, Srijemské Karlovice – Nový Sad 2007, 36.

¹¹⁶ Miodrag Popović, *Dejiny srbskej literatúry, Romantizmus I.*, Nolit, Belehrad 1965, 16.

zlikvidovať alebo prijať podľa vlastného uváženia, ale je duchovne spirituovaný dušou človeka, ktorý ho má. Od prírody jemný alebo duchovným otroctvom, vedeckým luxusom a márnosťou ochabnutý a zlomený charakter, nikdy nebude viesť k idealizmu.¹¹⁷ V tejto Fichteho myšlienke, a podľa nášho názoru, sa nachádzajú zárodoky romantizmu. Prekonanie zlej reality je možné dosiahnuť pomocou fantázie, intuície, srdca, ale na dosiahnutie tohto cieľa je potrebné povstanie a krok vpred.

Sám Fichte sa vydal na cestu povstania. Hoci pochádzal z chudobnej rodiny, ukončil vysoké školy. Stal sa profesorom v Jene a sám Goethe mu dal odporúčania. Myšlienka o slobode ho však priviedla do konfliktu s teológmi, ktorí ho obviňovali z toho, že je ateista. Bol prepustený zo služby, takže začal prednášať súkromne, a tak sa sám vydržoval. V roku 1799 sa teda presťahoval do Berlína, keď sa pripojil k romantickému kruhu: Schleiermachersa, Schlegela, Ticka a iných nemeckých romantikov.

Hoci je Fichte blízky romantikom, jeho filozofia je filozofia idealizmu, ktorá stavia ducha nad prírodu a považuje samotnú prírodu za „nič“: nespĺňa romantické požiadavky.

Veľký nemecký básnik Hölderlin práve toto aj vyčítal Fichtemu. „Preto pre Hölderlina Fichteho etika, hoci je sama osebe významná a hodnotná, predstavuje na druhej strane negáciu a vzdanie sa hodnôt voči celému stvorenému svetu, v ktorého kráse a harmónii si užívajú romantici... Pre Hölderlina je príroda živý, harmonický celok, v ktorom sa aj človek javí ako súčasť, a to malá duchovná súčasť nekonečného a veľkolepého duchovného vesmíru. Toto je najzreteľnejšia antitéza k Fichteho chápaniu.“¹¹⁸

Hölderlin a nemeckí romantici požadovali, „aby sa z duchovných základov prírody“ chápal a tlmočil človek. Tejto úlohy sa ujal Friedrich Schelling, ktorý postavil filozofiu prírody na základoch romantickej ontológie, ale aj romantizujúcej estetiky. Táto estetika vyvrcholila v kategórii krásy prírody. Schelling sa podľa Hartmanna po vybudovaní svojej filozofie prírody stal prvým skutočným filozofom romantizmu. Schelling bol tiež blízko empirizmu, pretože mienil, že bez skúsenosti príroda nemôže byť pochopená. Uvádza: „Pôvodne nevieme vôbec nič, ale iba skúsenosťami, a preto sa všetky naše vedomosti aj pozostávajú z empirických téz.“¹¹⁹ Zo Schellingových téz, že celý vesmír je umelecký a nevedomý tvorivý tok, že myseľ a predstavivosť sú hlavnými kategóriami vesmíru, sa dospelo k presvedčeniu, že Schelling bol predchodcom romantickej filozofie prírody. Tu je aj jedna Schellingova myšlienka, ktorá dáva romantikom krídla, a to nielen im. „Základným charakterom umeleckého diela je teda *nevedomé nekonečno* (syntéza prírody a slobody).“¹²⁰

Osvietenstvo a racionalistický duch XIII. storočia vytvorili u človeka presvedčenie, že nie je otrokom, nevoľníkom, utláčateľom, ako aj u iných ľudí, tak ani Božou prozreteľnosťou. Decartovsky spochybňuje všetko, čo existuje, okrem vlastného rozumu a

¹¹⁷ Johann Gottlieb Fichte, *Prvý úvod do vedy o znalosti*, preložil V. D. Sonnenfeld. Pozri v: Vladimír Filipovič, *Nemecký klasický idealizmus*, Nakladateľstvo Matice chorvátskej, Záhreb 1982, 185.

¹¹⁸ Tamže, 71.

¹¹⁹ Tamže, 78.

¹²⁰ Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *System des transzendentalen Idealismus (Systém transcendentálneho idealizmu)*, Z rukopisu preložil Viktor Zonenfeld, v V. Filipovič, 233.

pocitov, ten a taký človek sa obracia k sebe, ale nie solipsisticky. Chápe, že patrí k určitej spoločenskej skupine a kolektivitě, ktorá sa vyznačuje spoločným jazykom, podobnou duchovnou tradíciou, zvykmi, historickými spomienkami, podobnými náboženskými presvedčeniami a dokonca aj blízkyim pohľadom na svet. Vtedy sa začínajú formovať národné pocity. Úlohu spoločného jazyka pri formovaní národa prvýkrát formuloval nemecký lingvista Johann Christoph Adelung.¹²¹

Adelungova teória umožnila Johannovi Gottfriedovi Herderovi formulovať *národný duch* („Volksgeist“) ako súbor jazykov, pocitov a historických a kultúrnych tradícií. Keďže určovanie kolektivity podľa jazyka a kultúry túto kolektivitú neuzatvorilo do jedného štátneho rámca, boli v nej uznané najmä slovanské národy, pretože nemali svoje vlastné národné štáty. Herderovu definíciu prijali mnohí Európania, najmä slovanskí filológovia a spisovatelia, a ovplyvnili vývoj národného myslenia. Myšlienky Herdera („Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“)¹²² akceptovali poprední slovanskí lingvisti: Josef Dobrovský, Jernej Kopitar, Pavel Jozef Šafárik, Adam Mickiewicz a Vuk Karadžić.

¹²¹ Werner Bahner, *Sprache und Kulturentwicklung im Blickfeld der deutschen Spatsaufklärung. Der Beitrag Cristoff Adelung*, Berlín 1984. Pozri v: Čedomir Popov, 17.

¹²² Súčasný srbský filozof Aleksandar M. Petrović nás odkazuje na túto knihu a hovorí, že Herder bol medzi prvými, ktorí poukázali na Slovanov európskej verejnosti. „Vzhľadom na to, že dovtedy „obsadili viac miesta na Zemi ako v histórii“, pretože sa vďaka svojmu pokojnému duchu stali obeťami silnejších a tvrdších susedov – Nemcov, Maďarov, Tatárov a Turkov. Náchylní k domácejmu životu a zviazaní so zemou, Slovania trpeli viac nevyhnutnosťou vojny, ako chceli, a dôsledkom bolo, že tí, ktorí sú viac agresívni, ich dokázali potlačiť a znížiť ich etnický a historický význam v európskej civilizácii. Herder píše: „Milovali poľnohospodárstvo, stavy stáda a obilia a niektoré domáce zručnosti a rozvíjali zo všetkých strán s výrobkami svojej krajiny a ich prácou užitočný obchod. Pozdĺž Východného mora, počnúc Lübeckom, stavali námorné mestá, medzi nimi Vinetu na ostrove Rigen, ktorý bol slovanský Amsterdam; tak, aby udržiavali kontakt s Prusmi, Courlandermi a Lotyšmi, ako ukazuje jazyk týchto národov. Na Dnepri postavili Kyjev, na Volge Novgorod, ktoré sa čoskoro stali vyspelými obchodnými mestami, spájali Čierne more s Východným a tak dodávali výrobky z východu do severnej a západnej Európy. V Nemecku sa zaoberali ťažbou; porozumeli si navzájom pri tavení a liatí kovu, vyrábali soľ, vyrábali látky, varenú medovinu, vysádzali ovocné stromy a tak viedli šťastný a spokojný, muzikálny život. Boli veľkorysí, pohostinní až do extravagancie, milovali slobodu v krajine, boli však pokorní a poslušní, nepriatelia rabovania a plienenia. To všetko im nepomohlo proti útlaku; navyše to prispelo k útlaku. Keďže nebojovali o nadvládu vo svete a nemali medzi sebou bojujúcich dedičných vládcov, a keďže uprednostňovali dávanie hold, aby mohli žiť iba v mieri vo svojej krajine, mnohé národy sa v nich veľmi mýlili, a najviac národy nemeckej vetvy... Kolo času, ktorý prináša zmeny, sa točí; nezastaviteľne – a ako títo ľudia väčšinou žijú v najkrajšej časti Európy, kedy by bolo úplne obrozené a obchod by sa z neho vyvinul, a ako si nie je možné predstaviť si inak, že v Európe bude stále viac zákonodarstvo a politika namiesto bojovného ducha, budú sa musieť navzájom podporovať, budú skutočne musieť navzájom podporovať tichú usilovnosť a vzájomný vzťah s národmi, takže sa budete musieť aj vy, tak hlboko upadnutí, niekedy pracovití a šťastní ľudia, konečne prebudiť z dlhého pomalého spánku, oslobodiť od svojich otrokárskych reťazcov, aby ste sa odvážili využívať svoje krásne kraje od Jadranského mora po Karpaty, od Donu po Moldavsko, ako svoj vlastný majetok, a v nich oslavovať vaše staré sviatky pokojnej usilovnosti a obchodu.“ Preklad z nemeckého jazyka A. M. Petrović (Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, Berlín, 1784 – 1791, s. 24-26). Pozriet u Alexandra M. Petrovića, *Prehistória Srbov*, Pešić a synovia, Belehrad 2001.

Čech Josef Dobrovský (1753 –1829) sa považuje za otca slavistiky, staroslovanskej gramatiky a slovanskej filológie. „Začal skvele štúdium slovanských jazykov na základe staroslovienciny a ukázal cestu pre štúdium literárnej a historickej minulosti a etnografie slovanských národov. Stopy jeho mnohonásobnej práce sa dostali aj k nám a mnohí z jeho študentov ich nasledovali.“ – píše Miloš Moskovljevič a dodáva: „Potrebne je poznamenať, že sa Dobrovský dodržiaval svojej teórie, že je starosloviensky jazyk v skutočnosti starosrbský...“¹²³

Keďže spoločenská skutočnosť (zradené očakávania) umožnila zmeniť postoj devätnásťstoročného človeka k tejto realite, a filozofia vymyslela a položila základy tohto vzťahu, bolo len otázkou času, ako sa romantizmus vyvinie ako hlavný smer v kultúre, umení a literatúre. Spisovatelia a básnici sa obracajú na novú citlivosť a fantáziu, povstávajú proti obmedzeniam a kánonom racionalizmu, oslobodzujú tvorivú individualitu človeka. Predstavivosť a citlivosť privádzajú na trón básnici v Anglicku, Nemecku, Francúzsku a Rusku: Coleridge, Wordsworth, Novalis, Madame de Stahl, Chateaubriand, Byron, Kleist, Žukovskij, Puškin.

Romantizmus sa prejavil nielen v poézii, ale aj v iných žánroch literatúry, predovšetkým v próze a dráme. Nemeckí romantici: Ernest Theodor Amadeus Hoffmann, Adalbert von Chamisso, Heinrich von Kleist, Josef Freicher von Eichendorf píšu očarujúce príbehy a Schiller, Hugo, Goethe a Puškin píšu angažované a „lyricky naklonené“ (T. Popovič). Píšu sa romantické romány plné fantastiky, rozprávkovosti a „sherlock-holmeských“ zápletiiek (Edgar Allan Poe, E. T. A. Hoffman). Poeova poetika je nám všeobecne známa, ale Hoffman je možno menej. Hoffman vo svojich príbehoch používa psychologické metódy. Vo veľkej miere používa podvedomie ako metódu, pomocou ktorej je zlá, temná a kriminálna realita prekonaná fikciou. Teda, takmer storočie pred Freudom predchádza modernej psychológii.

Konkrétne sa Hoffmanov čitateľ fiktívne stotožňuje so zločincom, prechádza cestou zločinu a tým pádom ho presahuje. „Musíte prejsť fiktívnym zločinom, v bláznivej skúsenosti s chúlостivým zjavením – a to je rozdiel medzi kresťanom a Hoffmanovou etikou, pretože prvá z nich zbavuje človeka z jeho vnútorného pekla tým, že ho v skutočnosti zredukujú na zločinca – zatiaľ čo v pre druhú, prostredníctvom fiktívnej skutočnosti, ktorú okolo teba splietla tvoja ohnivá salamanderská obrazotvornosť, ty sa identifikuješ so zločincom, preberáš na seba jeho zločinecké vedomie, ponáraš sa do vedomia pod vplyvom alkoholu a zaťaženého zločinom a s takým fiktívnym oslobodením sa oslobodíš od skutočnej možnosti stať sa zločincom.“¹²⁴

U Hoffmana sa všetko deje fikciou, takže aj začína jeden zo svojich príbehov. Vo *Vol'be nevesty*, Hoffman v *antrfile* (ako v nejakom úvodníku pre dnešného čitateľa novin) hovorí, že ide o príbeh o niekoľkých úplne neuveriteľných dobrodružstvách, „v ktorých ide o snúbencov, svadby, tajných kancelárskych sekretárov, turnaje, súdne konania čarodejniciam a o iné príjemné (podčiarkol N.K.) veci“.

Rozvoj občianstva a miest viedol k zvýšenej koncentrácii obyvateľstva, k rozširovaniu školstva a k zvýšenej komunikácii medzi ľuďmi, ako aj medzi štátmi a národmi.

¹²³ Miloš Moskovljevič, *Josef Dobrovský*, LMS, CIII, kniha 322, zv. 3 Nový Sad 1929, 359-368.

¹²⁴ *Nemecký romantizmus – Vybrané poviedky II.*, (Výber autorov a poviedok pripravil Vasko Popa), Nolit, Belehrad 1959, 102. (Z nemčiny preložil Branko Stražičić).

Zvýšené vzdelávanie a komunikácia okrem iného umožnili šírenie písaného slova a literatúry do všetkých strán. Literárne diela sa začali čoraz viac prekladať do rôznych jazykov. Prekladajú sa Goethe, Schiller, Helderlin, William Blake, Walter Scott, Charlotte Bronte, George Byron a mnoho ďalších. V slovanských krajinách má romantizmus nielen literárnu funkciu. Spája sa s formovaním národnej identity, s vytváraním literárneho jazyka, s vytváraním národných kultúr. Okrem Puškina, Šafárika, Kollára, Mickiewicza, Dobrovského, Vuka Karadžića, slovanských národno-romantikov „patria aj Žukovskij, Lermontov, Tjutčev, Nekrasov v Rusku, F. Prešern medzi Slovincami, Ljudevít Gaj, A. Šenoa a I. Mažuranić medzi Chorvátmi. V srbskej literatúre romantizmus sa prakticky rozprestiera po celé XIX. storočie a z jeho početných zástupcov treba vyzdvihnúť S. M. Sarajliju, P. P. Njegoša, J. J. Zmaja, Đ. Jakšića, L. Kostića, B. Atanackovića, M. a Lj. Nenadovića a atď“.¹²⁵

Dovoľte mi teda uzavrieť: romantizmus (fr. *le romantisme*, nem. *die romantik*, angl. *romanticism*) je jedným z najrozšírenejších kultúrnych a literárnych hnutí, ktoré sa okrem Európy rozšíril aj do Ameriky. Siahla od konca XVII. storočia do začiatku XX. storočia. Najprv sa javí v Nemecku, potom prichádza do Anglicka cez Francúzsko, a potom do Ruska. O niečo neskôr do Talianska a Španielska. Z Anglicka sa dostane do Ameriky a z Ruska do slovanského sveta, aby sa až koncom XIX. storočia rozvinul v Bulharsku.

Romantizmus prináša myšlienky individualizmu, sentimentalizmu, nacionalizmu, primitivismu (ako niečo prirodzené pre človeka – bratia Schlegel). Básnici, spisovatelia a filozofi sa obracajú do hlbokej minulosti, v ktorej hľadajú ľudové artefakty (piesne, príbehy, rozprávky, kroje, folklór). Predovšetkým sú to Jakob a Wilhelm Grimmovci, Tick, ale tiež Goethe, potom Percy, McPherson, Burns, Merimee, Puškin. Romantik Fuke „nemeckého človeka“ hľadal v starej nemeckej minulosti, vo svete ság a legend. „Idealizácia bola jeho intímna potreba a poetické filtrovanie života používal aj v každodenných stykoch... Romantické kúzlo Fukeovho rozprávkového kráľovstva spočíva v tom, že v ňom nevykonával racionalizačnú systematizáciu a hierarchickú konštrukciu ako v gréckej mytológii...“

U Fukeho, za jeho imaginárnou mytológiou, stále existuje neprerušené a nerozdelené vedomie primitívneho človeka pregermánskeho mytologického typu... Základy Foukeho fenomenológie spoločensky a psychologicky siahajú do relatívne vzdialenej minulosti od starogréckej mytológie, zachytávajú začiatky germánskej a nórskej mytológie, od čias, keď sa začal proces prevrstvovania kmeňovej spoločnosti.“¹²⁶

Romantik sa stotožňuje so svojimi hrdinami. Keďže nedokáže napraviť jestvujúci svet, žije v medzipriestoroch, vo fantázii a v minulosti a jeho obľúbeným miestom je nedotknutá príroda. Stal sa z neho onirický a fantastický. V minulosti hľadá formy, ktoré mu vyhovujú, a to predovšetkým rytierske príbehy a balady, romance, legendy a tradície.

Romantik sa pri stretávaní so svetom zaoberá metafyzickými otázkami, a keďže ich nemôže dosiahnuť a vyriešiť, nesie na svojich pleciach „svetskú bolesť“ (Weltschmerz) a „chorobu storočia“ (mal du sciécle).

¹²⁵ Tanja Popović, *Slovník literárných termínov*, Logos Art, Belehrad 2007, 638.

¹²⁶ Zoran Gluščević, *Blúdenia v romantike – Fukeova fenomenológia rozprávkového sveta*, predslov v knihe *Nemeckí romantici – Vybrané poviedky II.*, Nolit, Belehrad 1959, 8.

Teda romantizmus ako literárna metóda (nadčasová kategória pozostávajúca z komplexu postupov, výrazových prostriedkov a umeleckých príbuzností), ktorá sa javí vo všetkých literatúrach od staroveku po súčasnosť ako opak klasicistickej metódy, znamená literatúru, ktorá považuje svet ľudských pocitov za svoj predmet, dáva prednosť iracionálnemu pred racionálnym, inšpiráciu hľadá v dávnej minulosti, najmä v stredoveku, a rozvíja záujem o ústnu tvorbu svojho vlastného a iných národov, ktoré boli mimo západoeurópskeho kultúrneho kruhu.¹²⁷

¹²⁷ Tanja Popović, Tamže, 634-638.

5. SRBSKÝ ROMANTIZMUS

Spoločná reč, náboženstvo a historická tradícia srbského národa koncom XVIII. storočia, v kontexte určitých historických okolností (dlhotrvajúce vojny tureckých a rakúsko-uhorských ríš) viedli k prebudeniu a obnove národného povedomia. Toto národné vedomie bolo prítomné počas dlhodobej tureckej okupácie, bolo však ohrozené. Spomienka na srbské stredoveké cisárstvo a srbskú kultúru nezmizla. Najvýznamnejšími artefaktmi tejto kultúry sú *Dušanov zákon*, srbské pravoslávne kláštory a byzantské maliarstvo fresiek.

Chýbajúce širšie vzdelanie a knihy (iné ako náboženské) boli kompenzované ústnym vyjadrením. Srbské národné vedomie, od dávnych čias a počas stredoveku, bolo medzi Srbmi zachované prostredníctvom ústnej literatúry. Podľa Čedomira Popova možno ústnu poéziu „... považovať za špecifický druh ústnej histórie srbského národa.“¹²⁸ Potvrdenie tejto tézy nachádzame aj u Veselina Čajkanovičova, ktorý hovorí: „Pozorne si prečítajúc naše básne, my skutočne nemôžeme zaprieť dojmy, že sú konglomeráciou starého a nového a že, aj napriek úplne novým veciam, často obsahujú dedičstvo zo starých čias, často aj z najstaršej srbskej minulosti.“¹²⁹

Podľa Miodraga Popovića hoci sa romantizmus objavil medzi Srbmi neskôr ako medzi ostatnými európskymi národmi, stále ho možno spoznať pri spievaní ľudových spevákov, od konca XVIII. a začiatku XIX. storočia. Nepokoje z konca XVIII. storočia a srbské povstanie zo začiatku XIX. storočia viedli k tomu, že ľudoví speváci, ktorí dovtedy spievali ľudové piesne iba vo forme rozprávania o hrdinských činoch; teraz spontánne začali do piesní pridávať predstavivosť a citlivosť. Ako príklad junáckej piesne, v ktorej sa nachádza psychodráma, Popović cituje pieseň *Smrť matky Jugovićovcov*. Všetci ľudoví speváci spievajú o Prvom srbskom povstaní a Kosove: „Vnášajúc vlastný duch a hrdinov vzbury do svojich piesní, povstaleckí speváci prispeli k romantickému vzletu ústnej poézie. Hlásnici doby, ktorá revolučným spôsobom zmenila chátrajúci feudálny svet, boli v poézii skorými zvestovateľmi novej romantickej epochy srbskej literatúry.“¹³⁰ Témy a motívy ľudového speváka zostali rovnaké, zmenilo sa iba vnímanie týchto tém „ako aj zdokonalenie samotnej formy: tým, že ju dovedie k dokonalosti“ – hovorí Tanja Popovićová. V týchto piesňach spevák nachádza

¹²⁸ Čedomir Popov, Tamže, 27.

¹²⁹ Dr Veselin Čajkanović, *O pôvode a vývoji srbskej ľudovej epickej poézie*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha VI, VII (1958 – 1959). Náš najvýznamnejší mytológ Čajkanović napísal toto dielo 9. júna 1945 v Belehrade. Vo svojej práci okrem iného tvrdí, že kult Marka Kraljevića pochádza z kultu Alexandra Macedónskeho. Marko pochádza z Prilepu a v Prilepe bol kult Alexandra Macedónskeho, takže Marko „zdedil mýty a kult svojho macedónskeho predchodcu“.

¹³⁰ Miodrag Popović, Tamže, 19.

veľa lyriky, lásky a tepla. Ako príklad uvádza verše z piesne Tešana Podrugovića *Marko Kraljević a dcéra kráľa arabského*.

„Kráľ ma hodil na dno žalára,
Tam som odpykával sedem rokov, –
ani som nevedel, kedy mi prišlo leto,
Nevedel som ani, kedy mi prišla zima,
Okrem jedného, moja stará matka:
V zime by sa dievčatá hrali so snehom,
Hádzali by na mňa sneh až nad pás,
Tým som vedel, že zima prišla;
V lete mi hodia stonky bazalky,
Podľa toho viem, že leto je, matka –“

Potvrdenie tohto tvrdenia nachádzame aj u Dragišu Živkovića: „Keď Vuk Karadžić, o desať rokov neskôr, začal vydávať svoje zbierky ľudovej poézie, vtedy sa nielen učení ľudia v Európe, ale aj mnohí srbskí spisovatelia s obdivom dozvedeli o veľkom básnickom poklade, ktorý sa skrýval v dielach ľudového speváka, víťazstvá ľudových povstání a epické slávenie týchto víťazstiev v piesňach ľudového speváka posilnili povedomie Srbov o ich národnej svojbytnosti a sile, dali im sebavedomie a vieru v národnú slobodu a šťastnejšiu budúcnosť, spôsobili pocit sebavedomia a hrdosti. To, čo Dositej spieval o prvom srbskom povstalcovi, sa stalo bežným javom v srbskej literatúre celého romantického obdobia: zrútenie srbskej ríše na Kosove, päťstoročné otroctvo, povstanie proti Turkom a vzkriesenie nového srbského štátu – to sú hlavné témy srbských básnikov tej doby a ich inšpirácia. Niekedy u slabších a neskúsených básnikov tá tematika a tá inšpirácia aj privádzala k schematickej imitácii ľudovej poézie, najväčších básnikov – B. Radičević, Njegoš, Đura Jakšić, Zmaj, Laza Kostić – vyjadrili tieto pocity silným pátosom a vo vysokej umeleckej podobe. Srbskí básnici tak našli v ľudovej poézii nielen zdroj pre svoje témy a inšpirácie, ale aj hotové vzory poetických slov a umeleckého vyjadrenia. Ľudová poézia ponúkla týmto básnikom nielen množstvo motívov a špecifickosti ducha naivnej, prírodnej poézie, ale aj hotové formy poetického prejavu: básnickú lexiku, poetické versologické formy, poetické kompozičné celky, na tomto základe budú srbskí básnici, umelecky rozvíjajúc formy a vyjadrenie ľudovej poézie, aj realizovať umeleckú poéziu srbského romantického obdobia“.¹³¹

V prvej polovici XIX. storočia bola Národná romantická Európa otvorená pre nové „primitívne“ vplyvy, takže ľudová poézia, najmä srbská ľudová poézia, hrala hlavnú úlohu v romantickom hnutí Nemcov, Angličanov a Škandinávcov, tvrdí Vojislav M. Jovanović. Podľa neho u Francúzov ten vplyv bol menší, ale jeden menej známy Francúz zohral dôležitú úlohu pri šírení srbskej ľudovej poézie v celej Európe. Bol to Claude Fauriel, ktorý bol priateľom Stendhala, Prospera Mériméa a Wilhelma Schlegela. Faurielova kniha *Ľudové piesne dnešného Grécka* vyšla v Paríži v roku 1824 (zahŕňala aj preklady srbských ľudových piesní). „Kniha mala veľký úspech vo Fran-

¹³¹ Dragiša Živković, *Srbská literatúra romantickej éry*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha 28, zv. 2. 1980, 201-235.

cúzsku aj v zahraničí. Už 10. júla 1824 starý Goethe písal Talfiovej. Touto knihou nás naši susedia predbehli tam, kde sme my Nemci roky chodili a ohmatávali.¹³² Faurielova kniha bola preložená do angličtiny, nemčiny a taliančiny.

Je zaujímavé, že Prosper Mérimée bol počas písania *Guslí* ovplyvnený Claudeom Faurielom. „Saint Bev poznamenáva, že Mérimée prišiel s nápadom napísať svoje ilýrske balady po tom, čo dostal prvé hodiny ľudovej poézie od Fauriela. ... Keď ho Mérimée prvýkrát videl, mal na svojom stole prácu, ktorú mu ukázal. – Hľa, povedal, tu sú dva zväzky srbských ľudových piesní, ktoré mi posielajú; učte sa srbsky.“¹³³ Mériméeove *Gusle* tvorí výber „ilýrskych piesní, zozbieraných v Dalmácii, Bosne, Chorvátsku a Hercegovine“.¹³⁴

Francúzi o srbských ľudových piesňach vedeli veľmi skoro. „Už v apríli 1819 *Encyklopedický Prehľad*, jeden z najuznávanejších a najzávažnejších novín svojej doby, predstavil *Srbský Slovník* a zmienil sa o zbierkach Vuka Karadžića, pravdepodobne podľa nejakých nemeckých novín. Poznámka je anonymná a keďže Fauriel neustále spolupracoval na *Encyklopedickom Prehľade*, je veľmi pravdepodobné, že je toto pravdepodobne prvá zmienka o Vukových dielach vo francúzskej tlači.“ – tvrdí Vojislav Jovanović.¹³⁵

O srbských ľudových piesňach sa hovorilo a písalo veľa chvály, najmä v XIX. storočí. „Keď sa pred vzdelanou Európou zjavili naše ľudové piesne v ich skutočnej podobe, zvolal slávny nemecký vedec Jakov Grimm: *Európa sa naučí srbský jazyk kvôli srbským piesňam!*“¹³⁶

Historik Pera P. Đorđević v roku 1888 v Belehrade napísal, že zo všetkých európskych národov srbskú ľudovú poéziu do svojho jazyka prekladajú Nemci, pričom uvádza Goetheho, Grimma, Humboldta, Severina Fatera a Leopolda Rankeho. Okrem Nemcov sa so srbskou poéziou tiež zoznámili slovanské národy, o čom Đorđević hovorí: „Medzi českými bratmi (t. j. Slovákmi, prip. N. K.) našlo sa hneď po Vukovi dosť priateľov, napr. k našej poézii: a tu sú väčšinou prví a najslávnejší spisovatelia. Ich mená sú: Fr. L. Čelakovský, V. Hanka, S. Kaper, P. Šafárik, Jungman, V. Křížek, M. Fialka, Ludovít Štúr, v poslednej dobe Josef Holeček, Eduard Jelínek, Moravská Matice atď.“¹³⁷

Začiatky romantizmu v srbskej kultúre nachádzame nielen v piesňach ľudových spevákov, ale aj v písomnej literatúre. Na to poukázal aj Vladimir Čorović vo svojej slávnej *Histórii srbského národa*. Pokiaľ ide o úlohu a význam Dositeja Obradovića pre celkovú srbskú kultúru, Čorović hovorí, že nové myšlienky nachádzame „s ním a bez

¹³² Vojislav M. Jovanović, *Claude Fauriel a srbská ľudová poézia*, Srbský Literárny Vestník, XXIV., č. 3, 1. II. 1910, 200-209.

¹³³ Tamže, 205.

¹³⁴ Pera P. Đorđević, *Stručný prehľad srbských ľudových piesní (literárne-historický návrh)*, Bratstvo, III, 1889, 191.

¹³⁵ Vojislav M. Jovanović, *Claude Fauriel a srbská ľudová poézia*, Srbský Literárny Vestník, XXIV., č. 4, 16. II. 1910, 270.

¹³⁶ Pera P. Đorđević, *Stručný prehľad srbských ľudových piesní (literárne-historický návrh)*, Bratstvo, III, 1889, 153-154.

¹³⁷ Tamže, 193.

neho vo vtedajšej srbskej lyrike, ľúbostnej a satirickej, ktorá sa zvlášť pestovala v pokročilej občianskej triede“. Túto poéziu napísali ľudia, ktorí prekročili cirkevno-školskú tradíciu v tej dobe.

Pozerali sa na zahraničné, predovšetkým na nemecké, ale aj francúzske diela „s ich galantériou a iróniou galského typu“. Ćorović tvrdí: *Pašhalija* Jovana Avakumovića, vzdelaného srbského básnika z XVIII. storočia, vyspieraná v roku 1775, má na tú dobu nielen krásny tvar, šikovný verš, veľa ducha, ale aj úplne slobodne premýšľajúci pohľad na veci. Dalo by sa len ťažko uveriť, že také verše pochádzajú z tej doby z nášho prostredia.¹³⁸

*Deň a noc Savka vzdychá k oblohe,
„Keď počuje zvon, tiež sa kajá,
Aj keď spí, len o modlitbe sníva,
Rozmazala ikonu, ktorú často bozkáva,
A tak znovu, verte, že toto leto bude,
Že sa aj ona venuje modlitbe.“*

Najvýznamnejšími predstaviteľmi srbského romantizmu sú Vuk, Njegoš a Sima Milutinović Sarajlija, ako aj Branko Radičević a Đura Daničić. Okrem nich medzi srbských romantikov patria: Vaso Živković (1819 – 1891), „básnik ľahkých, melodických a preto veľmi obľúbených ľúbostných piesní a vlasteneckého obsahu“ a Jovan Subotić (1817 – 1886). „Subotić, prvý z najvýznamnejších srbských spisovateľov v Uhorsku, sa rozhodol pre Vukovu reformu, vyhlásil našu ľudovú pieseň za základnú národnú poéziu a sám, bez veľkého talentu, začal spievať lyrické a epické piesne v ľudovom duchu (v jeho dobe bol oslavovaný jeho epický *Kráľ Dečanský* napísaný v tzv. *deseterci*). Vzdelaný a sčítaný, oboznámený s najnovším vývojom európskej literatúry, Subotić bol podľa svojich kritických spisov zo štyridsiatych rokov, viac ako podľa svojej poézie, jedným z iniciátorov romantizmu v srbskej literatúre,“ hovorí Deretić.¹³⁹

Podľa Dragišu Živkovića: „To, čo sa v srbskej literatúre a kultúre môže nazývať *srbský romantizmus* vzniklo v dôsledku pôsobenia mnohých politicko-historických a kultúrno-historických procesov v Európe a v srbských pokrajinách na prelome XVII. a XIX. storočia. Francúzska revolúcia so svojimi ideami slobody, rovnosti a bratstva medzi ľuďmi a národmi, napoleonské vojny, národnooslobodzovacie hnutia za oslobodenie, myšlienky liberalizmu a demokracie, prvé a druhé srbské povstanie, vytvorenie srbskej štátnosti na základe ľudovo-roľníckej revolúcie, predromantický záujem o „prirodenú poéziu ľudí“ (Herder, duch historizmu a národnej tradície, právo každého národa na svoju národnú duchovnú existenciu a rozvoj, chápanie jazyka a literatúry ako výrazu „ducha národa“ – to všetko predstavovalo spoločenské a duchovné ovzdušie, z ktorej vychádzalo európske hnutie, dokonca aj srbský romantizmus.

¹³⁸ Vladimír Ćorović, *Dejiny srbského národa*, V. P. LOGOS ART, Belehrad 2006, 501.

¹³⁹ Jovan Deretić: *Krátká história srbskej literatúry VII.*, Romantizmus, Romantizmus v 40. rokoch, Romantizmus mladého veku.

Pozrieť na: <http://www.rastko.org.yu/index.sh.php>

Špecifickosť podmienok, za ktorých toto hnutie vzniklo medzi rôznymi národmi, viedla k rozmanitosti, ktorá bola formulovaná v známej definícii A. Bremona, že *mat' tol'ko romantizmu, ako aj romantikov*.¹⁴⁰

Podľa Jovana Skerlića medzi Srbmi prišiel romantizmus neskôr a v našej krajine bol „zmenený, vyštrbený, zmiešaný s inými často opačnými myšlienkami“. Čo však ešte stále tvorí romantickú podstatu nášho romantizmu, sú: nacionalizmus, kult minulosti, láska k ľudovej a orientálnej poézii, subjektivismus v lyrike, *vriace nadšenie*.¹⁴¹

Podľa Skerlića romantizmus do srbskej literatúry zaviedli mladí básnici, ktorí sa vzdelávali vo Viedni, Pešti, na nemeckých univerzitách, ale aj na slovenských školách. Duch romantizmu sa v 30. a 40. rokoch XIX. storočia zrodil a rozvíjal v mládežníckych združeníach. Mladí ľudia si vytvorili „večné priateľstvá“, brali si slovanské mená, obdivovali národné mýty, nežili z básne, ale žili pre ňu – žili poéziu so všetkou svojou bytosťou. Podľa Jovana Deretića sú hlavnými predstaviteľmi romantizmu mládeže: Jovan Jovanović Zmaj, Đura Jakšić a Laza Kostić.

Medzi nich patria významní srbskí romantici: Stevan Vladislav Kačanski (1828 – 1890), Jovan Grčić Milenko (1846 – 1875), Milorad Popović Šapčanin (1841 – 1895), Stojan Novaković (1842 – 1915). Novaković nám je známy aj ako politik, zaoberal sa však aj filológiou a históriou. Podľa Deretića je „jednou z najvýznamnejších osobností v Srbsku v druhej polovici XIX. storočia, patril k mládežníckej generácii“. Novaković v rokoch 1865 – 1868 redigoval hlavný romantický časopis v Srbsku *Vila* a podľa Deretića „písal slabé piesne“.

Rovnako ako u väčšiny slovanských národov aj srbský romantizmus bol neoddeliteľne spojený s národným obrozením, ktoré sa prejavilo srbskou politickou a kultúrnou revolúciou. Jovan Deretić o tom hovorí takto: „Zdá sa, že každé literárne obdobie má kľúčovú otázku o tom, kedy sa spisovatelia a literárni pracovníci zhromažďujú a rozchádzajú. V čase Dositeja to bolo osvietenie, v čase Vuka Karadžića to bol národný jazyk a v období romantizmu to bude politika. (podčiarkol N. K.) Celá romantická literatúra je preplnená politikou a rad jej významných predstaviteľov zohral veľmi dôležitú úlohu v politickom živote národa. Horké skúsenosti z roku 1848, sklamanie z národnej politiky vedenia srbských cirkví a z politiky viedenského dvoru voči Srbom a k iným privilegovaným národom Rakúska, zanechali nezmazateľnú pečať po celé obdobie. Základné príznaky romantickej politiky sú: srbský nacionalizmus, občiansky liberalizmus, antiklerikalizmus a protirakúska nálada. Nositeľom nových národno-politických a literárnych ambícií bola mládež. Vo veľkých strediskách, v ktorých študujú mladí Srbi, vznikajú študentské skupiny (*Preodnica* v Pešti, *Zora* vo Viedni), ktoré sa stávajú strediskami politického a literárneho života mládeže. Z týchto skupín na zhromaždení mládeže v Novom Sade v roku 1866 bolo založené *Zjednotené srbské mládežnícke hnutie*, ktoré sa neskôr rozšírilo do Srbska a ďalších častí, kde žili Srbi. Základom tohto mládežníckeho programu je myšlienka oslobodenia a zjednotenia Srbov, ktorá zhromažďí mladých ľudí z celého sveta a dá pečať celej romantickej literatúre.

Literárne predpoklady romantizmu sú rôzne: jazyková a kultúrna reforma Vuka Karadžića, poetická reforma Branka Radičevića, ľudová poézia, európske vplyvy.

¹⁴⁰ Dragiša Živković, *Srbská literatúra romantického obdobia*, 202-203.

¹⁴¹ Jovan Skerlić, *Duch romantizmu*, v knihe Štúdie, 69.

Vplyvy sú tiež rôzne: nemecká poézia, najmä Heine, Petőfi a širšia maďarská romantická poézia, Byron a byronizmus, Shakespeare a ďalšie. Základným romantiky je lyrickosť. Krátka lyrická báseň, podľa obsahu zvyčajne láska, vlastenecká alebo meditatívna, je hlavným žánrom romantickej poézie, ale lyrickému princípu sú podriadené aj ďalšie dva základné básnické žánre romantizmu: poéma (syntéza epického a lyrického) a poetická dráma (syntéza dramatickosti a lyrickosti). Lyrizmom je obohatená aj romantická próza, ktorá je v literatúre tohto obdobia vedľajšou oblasťou.¹⁴²

Plné lyrizmu je aj celé dielo najvýznamnejšieho srbského romantického básnika Branka Radičevića. Podľa Dragišu Živkovića ešte pred Brankom sme mali talentovaných básnikov, ale „Radičević v úplnosti prekonal predchádzajúcu srbskú lyrickú tradíciu“. Sava Mrkalj, Jovan Pačić, Jovan Subotic, Aleksandar Budimirović (pseudonym: Đorđe Pobratić), Đorđe Maletić, Jovan Sterija Popović a ďalší básnici pred Brankom písali tiež veľmi úspešné básne. „Všetky tieto predbrankovské lyrické inscenácie pripravili množstvo motívov, dali určité poetické vzorce a poukazovali na vysokú poéziu rozvinutejších európskych literatúr.“ Branko Radičević musel pokračovať v lyrickej tradícii obohatenej o nový obrovský fond lyrickej ľudovej poézie. A naozaj, v prípade Radičevića často narazíme na motívy, s ktorými sa stretávame aj u predchádzajúcich srbských básnikov, Brankova báseň *Kad mlidijah umreti*, akoby nadväzovala na Pačićovu báseň *Na konci leta 1825*:

„Smutno končím staré obdobie leta.
Ešte smutnejšie pre mňa bude nové:
Čokoľvek dúfam – nič z toho, hľa,
Nedostal som to, len staré bóle.

Šťastia sa mi, úbohému, nesmeje,
Láska mi vždy zamilovanému beží,
Mne veselie ani radosť neveje:
V mojom srdci iba smútok leží.

Srdce mi zvädnuté trýzni
Zaľúbenec, smutné v hrudi,
Všetka krása v pokoji sa mi hnuší:
Smutno, temno mi pred očami.

Slnko môjho života zapadne,
Uniká mi všetko šťastie zo sveta,
Ešte len činiť a *Jestestvo* mi zostalo:
Niet mi pomoci, že som zakliata.“

¹⁴² Jovan Deretić: *Krátka história srbskej literatúry VII.*, Romantizmus, Romantizmus v 40. rokoch, Romantizmus mladého veku.

Pozrieť na: <http://www.rastko.org.yu/index.sh.php>

Brankove *Nezbedy* pripomínajú opäť Maletičovu pieseň *Chlapec a dievča*: dievča spí pri potoku, prichádza mladý chlapec, ktorý pobozká dievča, ono sa prebudí a utečie, ale chlapec ju dohoní, –

„Drž dievča v objatí,
Bozkaj ho a vyobjímaj, –
Oko sa stretlo s okom,
Dievčenské srdce zvíťazilo,
Oheň jej posypal tvár,
Milému na tvár padol,
Oko v láske sa vzdalo,
Srdce v jednom bilo,
Ruka v ruke sa chvela,
Zblkli pery na perách,
Duša sa do duše zliala,
Pocity v slasti plavia sa.“
(1843 – 4)

Brankovo *Kolo* z Ďačkog rastanka nám pripomína motívom a veršom nielen jednu pieseň občianskej lyriky, ale aj Trlajičovu *Rodné radosti*. Brankove „romance“ z prvej knihy básní (1847) s ich idylickým tónom a naratívnu textúrou, sú dozvukom našej a nemeckej rokokovou poéziou. A tak ďalej. To všetko naznačuje kontinuitu, ktorá existuje medzi Radičevičovou poéziou a predchádzajúcou srbskou lyrickou poéziou. Ale iba s Brankom nájdeme, okrem toho všetkého, silný a rozhodujúci vplyv ľudovej lyrickej poézie a tie Vukove, ako aj tie básne z Brankovej vlasti, ktoré Vuk nezbieral (*bećarcov* a *poskočice* v kole, a „báčvanských piesní“ – ako ich Vlk volal) a iba s ním budú verše a výrazy prúdiť ako voda zo živého zdroja: spontánne, ľahko, prirodzene a zažité. Radičevič si v duchu ľudového jazyka a ľudovej poézie dovolil najosobnejší poetický prejav, dovtedy v srbskom poetickom jazyku neznámy plynulosť dikcie a silu expresivity. Po ňom nebolo ťažké, aby Zmaj rozšíril register poetických motívov a versifikačných foriem v duchu ľudovej poézie a Lazovi Kostićovi na tomto základe vybudoval už artificálnu srbskú umeleckú lyriku – tvrdí Dragiša Živković.¹⁴³

Đura Daničić vyjadril význam národného jazyka a ľudovej poézie pre tvorbu srbskej národnej umeleckej literatúry v jeho *Vojne za srbský jazyk a pravopis* (1847):

„Ľudová literatúra: Dnes je to veľká myšlienka, s ktorou všetky slovanské kmene súhlasia... Preto sú ľudové piesne a iné ľudové výtvyry veľmi potrebné a pre ľudovú literatúru sú pre nás nevysvetliteľným prínosom. Tu sa už nepozeráte na ducha v zrkadle, nepozeráte sa na jeho obrázky, ale na neho samotného, nie je vám povedané druhými, ale vám o sám hovorí, on sám sa s tebou zhovára. V ľudových výtvyroch vidíte, ako bije srdce národa, kam vzlietajú ich myšlienky, takže sa dozviete, čo im majú hovoriť a z ktorej strany, ak chcete, aby vás počúvali, ak chcete byť ľudovým spisovateľom.

¹⁴³ Dragiša Živković, *Srbská literatúra romantického obdobia*, 206-207.

Ľudové výtvary sú semená: z tohto semena by mala vychádzať literatúra, bude to iba skutočná literatúra.¹⁴⁴

Srbský romantizmus je komplexný jav. Vyjadruje sa nielen v literatúre, ale aj v iných formách spoločenského života, takže na začiatku XIX. storočia boli založené dôležité národné inštitúcie: najprv založenie Matice srbskej v Pešti (1826) a potom uvedenie jej literárneho orgánu *Srbského letopisu*, ktorý dodnes vychádza pod názvom *Letopis Matice srbskej*. V kniežatstve Srbsko bolo založené *Lýceum* (1838), ktoré neskôr prerástlo do *Veľkej školy* (1863). V Belehrade bola založená aj *Spolok srbskej slovesnosti* (1841 - 1864), ktorý sa neskôr stal *Srbskou akademickou spoločnosťou* (1864 - 1886 - 1892). Prvá tlačiareň v oslobodenom Srbsku (1831), dve alebo tri v Novom Sade (1831, 1844, 1847), jedna na Cetinji (1834) a druhá v Zadri (1838), ktoré začínajú nielen tlačou srbských kníh, ale tiež vydávanie novín, časopisov, zabávačov a kalendárov. Už v prvých šiestich desaťročiach XIX. storočia bolo vydaných niekoľko literárnych príloh k niektorým novinám: *Dodatok k viedenským Srbským novinám* (1815 - 1822), *Srbské národné noviny* (1835, 1837 - 1848) ako príloha k *Peštianskym srbským novinám*, *Podunavka* (1843 - 1848) ako doplnok *Belehradským novinám*, *Sedmička* (1852 - 1858) ako doplnok k novosadskému *Denníku*. Okrem toho sa objavili ďalšie časopisy: peštiansky *Magazín pre umenie, literatúru a módu* (1838 - 1839), novosadský: *Danica* (1860 - 1871), *Javor* (1862 - 3), *Matica* (1866 - 1870), *Mladá Srbadija* 1870, 1871 - 2 v Belehrade), belehradský: *Šumadinka* (1850, 1852, 1854 - 57), *Vidovdan* (1861 - 76), *Vila* (1865 - 68), *Práca* (1874 - 5), *Vlast'* (1875, 1880 - 3, 1887 - 92), ako aj celý rad almanachov, zabávačov a kalendárov, *Zábavník* (1815 - 1821, 1833 - 6), *Danica* (1826 - 9, 1834), *Srbská včela* (1830 - 41), *Uranija* (1837 - 8), *Holubica* (1839 - 44), *Hrdlička* (1835 - 9), *Milovník školy - Srbsko dalmatínsky almanach* (1836 - 1870). V Belehrade začal vychádzať prvý vedecký časopis medzi Srbmi: *Vestník Spolku srbskej slovesnosti* (1847 - 1862), resp. *Vestník Srbskej učenej spoločnosti* (1864 - 1892).

Podľa Dragišu Živkovića najvýznamnejším počinom masového národno-kultúrneho vzdelávania bolo určite založenie stálych verejných divadiel v Novom Sade (1861) a v Belehrade (1868). Dôležitosť divadla pre zvyšovanie a šírenie národného povedomia uznali srbskí verejní pracovníci už v prvých desaťročiach XIX. storočia. Prvé divadelné predstavenia, ktoré usporiadal Joakim Vujić na rôznych miestach (Pešť, Zemún, Pančevo, Kragujevac) zatiaľ nemali prebudenie národného cieľa, s výnimkou všeobecného vyvolania záujmu o divadlo. Ale už v roku 1837 bol v *Letopise Matice srbskej* uverejnený programový článok *Divadlo, Národné divadlo, Srbské národné divadlo*, v ktorom bola predstavená národno-romantická teória divadelného umenia. V ňom sa parafrázuje všeobecne známa myšlienka Lessinga a Schillera, že „dobré javisko má veľký vplyv na ducha národa ... Iba javisko môže v najväčšej miere vyvolať výzvy národa“. Ak sa dožijeme, že budeme mať národné divadlo, potom budeme mať aj národ.“ Odvtedy sa význam divadelného a dramatického umenia pre formovanie národného ducha bude čoraz častejšie zdôrazňovať. V roku 1852 Jovan Đorđević, zakladateľ Srbského národného divadla v Novom Sade, v jednom novinovom článku zvolal:

¹⁴⁴ Tamže, 209.

„Dajte nám drámy – nové, pôvodné drámy! Každá udalosť zo starších, nových a najnovších dejín dáva nám dostatok materiálu, ktorý ani Shakespeare nemal, keď napísal svoje nesmrteľné diela. Tu sú zlaté a krvavé časy Nemanjićov, tu je skvelo-bledá epocha srbských despotov, tu je junácke hniezdo Čiernej Hory, tu je smutná epocha srbského otroctva a tureckého útlaku, tu je Čierny Ďorđe a Mišarské pole, tu je srbsko-maďarská vojna a srbské obrany opevnení! Píšte srbské, skutočné srbské divadelné hry, doparoma!“

Divadelné a literárne časopisy tak zohrali veľmi dôležitú úlohu pri formovaní širšieho divadelného a čitateľského publika a významne prispeli k národnému osvieteniu a literárnemu vzdelávaniu širších národných vrstiev. Píše Dragiša Živković.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Vid' v: Dragiša Živković, Tamže, 217.

6. SLOVENSKÝ ROMANTIZMUS

Slovenský štát, aký poznáme dnes, v predošlých storočiach bol časťou rakúsko-uhorskej monarchie. V tej monarchii slovenský národ bol v utlačanej pozícii. Začiatkom XIX. storočia Maďari stredoveký latinský jazyk, ktorí bol jedinečným jazykom v štáte, začali vymieňať svojím národným jazykom, ktorí uviedli do škôl a verejného života. „Podľa slov Vasu Stajića v dvoch ťahoch, 1790 a pred Povstaním 1848 a 1849, žiaci sa museli naučiť hovoriť a písať po maďarský. Po pléne v Temešvári 1790, nariadením najvyšších mocností otvorené sú osobitne katedre pre maďarský jazyk na akadémiách a uviedli aj učenie maďarského jazyka na gymnáziách. Aktom Ilýrskej súdnej kancelárie z 30. augusta 1791 odporúča sa metropolitu Stratimirovićovi, aby sa maďarský jazyk uviedol do srbských národných škôl.“¹⁴⁶

Predstavovalo to silnú vlnu maďarského štátneho nacionalizmu či cieľ bolo vytváranie jednotného a nezávislého uhorského štátu. Maďari to robili na účet a proti vôli nemaďarských národnosti. (Podľa maximálneho ohodnotenia na začiatku XIX. storočia Maďari s 10 miliónov obyvateľov Uhorska činili najviac tri milióny, teda ani tretinu.) – tvrdí Pišút.¹⁴⁷

Tým vzbudili národnostné povedomie Srbov, Rumunov, Slovákov a ostatných národov, ktoré sa v tom štáte cítili utlačaní. „Postavenie Slovákov je špeciálne ťažké aj ony sú národnostne stíhaní bez akéhokoľvek šetrenia (Maďari majú, aj príslovie „Slovák nie je človekom“). Na čelo slovenských buditeľov prichádza Anton Bernolák, ktorý bude upevňovať slovenskú národnú individualitu nielen k Maďarom, ale aj k Čechom, vytvárajúc slovenský spisovný jazyk na základe jedného z tých dialektov, ktorými sa slúži obyvateľstvo západných slovenských regiónov (a to je *Trnavský* dialekt).“¹⁴⁸

Koľko Slováci túžili po vyjadrení svojej národnostnej identity vidno zo slov arcibiskupa a kardinála Alexandra Rudnayho, ktorý povedal: „Slovák som a, keby sedel i na stolici svätého Petra, Slovák budem.“ Slovák Rudnay od roku 1819 do 1831 bol najvyšším kňazom katolíckym v celom Uhorsku.“¹⁴⁹

¹⁴⁶ Ivanka V. Veselinov, „Vengerská gramatika Georgija Petrovića z roku 1795“, Zborník Matice Srbskej pre literatúru a jazyk, kniha. 19/III, 1971, 424-438.

¹⁴⁷ Keďže v srbcine nejestvujú štúdiá o slovenskom romantizme použili sme tu Pišútovú knihu „Dejiny slovenskej literatúry“ – stať: „Romantizmus a začiatky realizmu (1836 – 1875)“, viď: Milan Pišút a kolektív, „Dejiny slovenskej literatúry“, Obzor, Bratislava 1984, 235-305.

¹⁴⁸ Aleksije Jelačić, 85.

¹⁴⁹ „Slavus sum – ego sum Slavus!“, Národné noviny, Turčiansky Sv. Martin, streda, 19. februára 1919, číslo 41.

Anton Bernolák a jeho kamaráti – osvietení spisovatelia nazývaní sú Bernolákovou generáciou. Predstavujú prvú generáciu slovenského národného znovuzrodenia, ktorá v roku 1787 uviedla do kultúry slovenský spisovný jazyk, čo bolo základom pre šírenie vzdelávania medzi národom. Bernolák v roku 1789 v Trnave založil prvú slovenskú všeobecnú národnú kultúrno-osvetovú spoločnosť pod názvom „Slovenské učené spoločenstvo, (Slovenské učené tovarišstvo). Spoločnosť mala pobočky po celom Slovensku, kde vydávali knihy v bernolákovčine – rozširujúc tak slovenský spisovný jazyk. Do roku 1800, kedy spoločnosť prestala s prácou zverejnili 11 titulkov v 20 zväzkoch v duchu poučenia národa (o včelárstve, trávach a prírode a tomu podobné). Najvýznamnejší autor z tohto Spoločenstva bol Juraj Fándly. Táto spoločnosť zoskupovala slovenských katolíckych intelektuálov.

Slovenský národ bol okrem triedneho rozdielu aj nábožensky rozdelený, na protestantov a katolíkov. Cítilo sa to zvlášť v kultúre, kde sa kultúrni pracovníci pokúsili prekonať náboženské rozdiely, lebo vedeli, že je to jediným spôsobom, aby sa založil slovenský národ a zachránili sa od uhorskej asimilácii.

Slováci evanjelici v čele s Jurajom Ribayom v roku 1793 založili Česko-slovenský inštitút (*Institutum seu societas slavo-bohemica inter Slavos in Hungaria*), ktorý sa mal zaoberať národnostnou históriou, kultúrou, literatúrou, etnografiou. Avšak táto spoločnosť sa neudržala.

Potom sa zrodili aj iné osvietenecké združenia, akými sú: *Inštitút pre česko-slovenský jazyk a literatúru*, potom *Katedra česko-slovenského jazyka a literatúry* v Bratislave a v roku 1827 na evanjelickom lýceu slovenskí študenti založili *Slovenskú bibliotéku*. Potom v roku 1829 založili Česko slovenskú spoločnosť. Hodné je spomenúť založenie *Učenej spoločnosti malohontskej* v roku 1808, ktorá sa zaoberala vedeckou prácou v oblasti filozofie, dejín, etnografie, geografie, teológie, pedagogie. Zakladateľom bol Matej Holko a spoločnosť fungovala do roku 1842. Okrem toho existovala aj *Učená spoločnosť banského okolia*, ktorú v roku 1810 založil spisovateľ Bohuslav Tablíc. Na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici táto spoločnosť založilo *Katedru českého jazyka*, ktorá trvala do roku 1832.

Začiatkom deväťdesiatych rokov XIX storočia na národnostno-kultúrnu scénu vstúpili Ján Kollár a Pavel Jozef Šafárik, Martin Hamuliak, Juraj Palkovič a Ján Hollý.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Pred nimi u Slovákov sa hlásia predromantici, ktorí svojimi prekladmi predovšetkým starých Grékov pripravujú obdobie romantizmu. Jeden z najvýznamnejších slovenských prekladateľov je Samuel Rožnaj (1787 – 1815), básnik, prekladateľ a publicista na prelome klasicizmu a predromantizmu. Ešte počas bratislavských štúdií mal rád nemeckú a grécku literatúru a v roku 1806 začal vydávať v *Hlásateli* preklady z Anakreonta a Horácia v českom jazyku. Jeho preklady, podľa vtedajšej praxe boli slobodne prebásnene. V roku 1812 vydal v Prahe celú grécku prebásnenú zbierku *Básne Anakreontove* preložené z gréckeho s dodatkom niektorých iných básni, ide o šesťdesiat básni z Anakreonta, dve básne z Sapfe, po dve z Mimmermu a Bakchilidu, po jedna z Aritrónu, Eriny, Biony, Tirtaii a Antipatrona. Okrem toho aj z poľského jazyka preložil Krišického *Mišiádu* (1815) a nedokončenú vydal v časopise *Začiatky krásneho umenia*. Po smrti mu zverejnili diela z Homérovej Iliady (1816) v češtine a nemčine. Taktiež do češtiny a nemčiny preložil ruský EP Slovo o Polku Igorovu, okrem toho preložil aj Theokrita a Homérovu *Žabomyšiu vládu*, z čoho sú zverejnené úryvky v roku 1817 a 1834. Po návrate z nemeckých štúdií, v jeseň 1812 vo Viedni sa stretol so slovinským slavistom J. Kopitarom, ktorý ho nahovoril na spoluprácu v oblasti slovinskej literatúry vo viedenských novinách a zvlášť pre prekladateľa Goetheovho prekladu slávnej juhoslovanskej

Títo naštartovali *Spoločnosť slovenskú* v roku 1825, *Slovenské čitateľské spoločenstvo* v roku 1826 a *Slovenskú bibliotéku* v roku 1829. Bojovali o vydávanie slovenských novín a literárnych časopisov, za, čo od rakúsko-uhorských mocností nedostali povolenie.

Ján Kollár a Martin Hamuljak v roku 1834 v Budíne založili *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*. Spolok bojoval o silné slovenské národné obrodenie a proti maďarizácii. Vydávali almanach *Zora*, v ktorom písali v češtine a Bernolákovým slovenským jazykom.

Po Bernolákovi, Kollárovi a Šafárikovi tí, ktorí najjasnejšie vyjadrovali odpor zajaťu, boli básnici, z ktorých najhlasnejší boli štúrovci. Začiatky tvorivosti štúrovských básnikov boli práve, vtedy, keď sa v Európe zjavila vlna revolučných hnutí, protifeudálneho odporu a kedy vznikajú národnostné hnutia. V Európe a v Uhorsku vzniká nová spoločenská situácia. Mladá buržoázia silnie a prichádza do konfliktu so šľachtou. Slovensko v tú dobu bolo hospodársky nevyvinuté a jeho buržoázia bola slabá a „väčšinou odnárodnená“.¹⁵¹

V Uhorsku ešte vždy bola vedúcou triedou veľkostatkárska šľachta, ktorá spolupracovala s cisárskym dvorom. Proti nemu a súbežne proti politickému absolutizmu, po roku 1830 vytvorená je opozícia nižšej šľachty, stredných majiteľov, až aj malých majiteľov. Sila proti feudálneho hnutia nachádzala sa v provinciálnej vrstvy majiteľov, v grófskej byrokracii a mestskej inteligencii. Nemaďarské občianstvo bolo ekonomicky veľmi slabé, a preto malo malú úlohu v povstaní.

V Uhorsku neboli podmienky pre typickú buržoáznú revolúciu, aká bola vtedy na Západe. Stredná majiteľská vrstva mala charakter nižšej šľachty a záujmom a rodinnými vzťahmi bola spojená s vyššou šľachtou. Toto spojenie trvalo do tridsiatych rokov. Majitelia sa ešte na Uhorskom sneme v roku 1830 postavili proti reformám a odsudzovali liberalizmus. Tak po povstaní poľnohospodárov na východnom Slovensku a jeho surovom udusení hľadali radikálne reformy. Pochopili, že v boji proti kolonizátorskej politike Viedne môžu im byť silným spojencom. Boj proti Viedni o samostatnosť Uhorska na nejaký spôsob priblížila vyššie a nižšie vrstvy spoločnosti a ukryla hlboké triedne rozdiely.

V čele maďarského hnutia pre samostatnosť Uhorska od Viedne bol Ľudovít Kossuth (1802 – 1894), ktorý získal veľkú popularitu kritickými vystúpeniami na Krajskom sneme v rokoch 1832 – 1836 v Bratislave, Tými vystúpeniami zapríčinil veľkú obavu viedenskej vlády, tak ho námestnícka uhorská vláda odsúdila na tri roky väzenia. Avšak, na ten spôsob to len zosilnelo Kossuthovu pozíciu a potvrdila jeho vodcovstvo.

Kossuthové vystúpenia v sneme boli späté so silnou vlnou maďarského nacionalizmu. Bratislavský okres v roku 1832 uzniesol rozhodnutie o plánovanom šírení maďar-

balady *Hasanaginica*, ktorý je zverejnený v jeho dedičstve v *Hlásateli* v roku 1819. S týmto vydareným prekladom začal sa česko-slovenský záujem pre kult ľudovej poézie. Všeobecne Rožnay bol vysokokultivovaný a hodnotný prekladateľ, ktorý podľa J. Škultétyho bol tak nasmerovaný do slovanskej literatúry „ako v tom čase medzi Slovanmi pravdepodobne nebol nikto iný,“ – tvrdí Choma. Vidieť v: Branislav Choma, *Cesta na slovanský juh*, Bratislava 2000, 13.

¹⁵¹ Vid' u Augustína Maťovčíka, *Slovenské inštitúcie po založení Matice slovenskej*, v zborníku prác *Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky*, Matica srbská, Nový Sad 1991, 87.

ského jazyka medzi slovenským národom. Podobné rozhodnutie uzniesli aj iné okresy a kancelárie, školy a cirkvi ich začali uplatňovať. Plánovaná maďarizácia vyvolala odpor ostatných národov v Uhorsku a nútila ich hľadať ochranu práv od spiatočnickej vlády vo Viedni.

Slovenské národné hnutie upriamené na občianstvo a inteligenciu z provincie, zo začiatku bolo silne orientované proti feudalizmu. Keďže nemalo vlastnú tradíciu ani zodpovedajúcu ekonomickú moc, národné hnutie sa šírilo veľmi pomaly. Len keď v tridsiatych rokoch nastúpila generácia, ktorá všetkými prostriedkami chcela získať širšie národné vrstvy pre svoje pokrokové idey a pre boj pre národné práva, sa národné hnutie stalo vážne.

Táto generácia sa zo začiatku organizovala ako literárna a jej ústrednou a organizačnou osobnosťou sa stal Ľudovít Štúr. Začiatok a rozvoj štúrovskej literatúry sa vcelku kryje s obdobím romantizmu v slovenskej literatúre. Jej hlavní predstavitelia boli v literárnej odbočke študentov bratislavského lýcea. Cieľom odbočky bolo vzdelávanie v národnom jazyku a literatúre, systematické študovanie „československej,, literatúry ako aj slovenskej literatúry, navčičovanie štýlu a prednášky a oceňovanie vlastných prác.

Túto literárnu odbočku založili v období rokov 1828 – 1829 študenti Samo Chalupka, Karol D. Štúr, Daniel Lichard, Daniel Godra, Štefan Caltík, Samuel Babylon a Matej Holko. K nim sa neskoršie pridali aj ostatní. Podrobnejšiu správu o ich aktivitách nájdeme len v nasledujúcom roku, keď začali písať zápisnice zo svojich zasadnutí. Prvotný názov prvého zväzku zápisníc je Zapisovanie všetkých aktivít Spolku československej v roku Pána 1829. V roku 1834 určili aj pečiatku, na ktorej písalo: „Pečiatka vedcov československého jazyka a. v. v Prešporku“.

Za predsedu spolku volili farára alebo profesora, ktorý zodpovedal za činnosť odbočky pred vyučovacím kolégiom. Samotnú aktivitu odbočky mal na starosti zvolený podpredseda. Zo začiatku sa stretávali raz týždenne a od roku 1833 dvakrát. V roku 1834 založili triedy, vlastne odbočky, a to: 1. trieda filozofická, 2. historická a geografická v spojení s entografiou a 3. básnická. Ľudovít Štúr sa prihlásil do historickej a básnickej (na lýceum prišiel v roku 1829 ako štrnásťročný).

V školskom roku 1835/1836 Štúr sa stal podpredsedom a ním bol aj nasledujúce tri roky vďaka búrlivým a dôležitým udalostiam, ktoré hlboko zasiahli aktivity odbočky.

Keď prevzal odbočku, maďarská vlastenecká mládež už oslavovala Ľudovíta Kossutha, vtedajšieho snemového spravodajcu ako vodcu pokrokovej opozície. Začiatkom roka 1837 začali sa spontánne demonštrácie študentov, smerujúce proti profesorovi Šimka, ktorý sa údajne surovo správal k jednému študentovi. Patrioticky inšpirovaná maďarská mládež to prijala ako urážku národa. Počas demonštrácií zaútočila na senát lýcea, silou donútila prijatie a žiadala odvolanie vyhlášky profesora. Na ulici potom zaútočila aj na voz starostu. Vláda tieto demonštrácie považovala za protištátne a 5. apríla v roku 1837 vydala nariadenie, ktorým zakazuje všetky študentské odbočky. Onedlho nariadila zatknutie Ľudovíta Kossutha v Budíme. Štúr neúčinkoval v demonštráciách, ale nemohol zabrániť, aby sa ich zúčastnilo niekoľko slovenských študentov, medzi ktorými bol Jozef Miloslav Hurban. Aktivita Spolku česko-slovenského slávnostne sa zakončila 7. apríla v roku 1837.

Aby pokračovali s pokrokovou prácou, Štúr a jeho kamaráti spomenuli si na jestvanie Inštitútu jazyka a literatúry Československa a katedry profesora Palkoviča. Žiadali, aby ich ochránil ako študentov svojej katedry. Palkovič dovolil a určil Štúra za svojho zástupcu so záväzkom učiteľa. Cirkevný konvent potvrdil Štúrovu funkciu zástupcu profesora na katedre slovenského jazyka, a tak v prerušenej aktivite mohli pokračovať. Zasadnutia mládeže teraz dostali názov výkonné, vlastne praktické hodiny československého jazyka. Na organizáciu odbočky a jej ďalší rozvoj silne zapôsobilo tajné demokratické združenie v čele s Alexandrom Boleslavom Vrchovským zo Skalice, neskôr advokátom v Pešti, a básnikom Samom Chalupkom.

Funkcia zástupcu profesora umožnila Štúrovi pôsobiť na mládež tak silne, že ho uznávala nielen ako učiteľa, ale aj ako vodcu nového patriotického hnutia.

Už od roku 1835, keď prevzal vedenie odbočky, Štúr rozvíjal takú širokú literárnu a organizačnú činnosť, kvôli čomu sa tento rok môže považovať začiatkom Štúrovej školy, ktorá potom takmer štyridsať rokov diktovala príznak literatúry a smer boja o práva národa, a to nielen slovenského, ale aj všetkých iných zotročených národov v Rakúsko-Uhorsku.

Dôležitým a nezabudnuteľným medzníkom v začiatku básnickej Štúrovej školy je rok 1836. V apríli toho roku zverejnený je zborník literárnych prác jeho podporovateľov, almanach *Plody*, ktorý obsahoval básne a jazykové rozpravy. V ten istý čas, 24. apríla v roku 1836 staršia študentská mládež na rumoch pevnosti Devín pri Bratislave, slávnostne dala prísahu na vernosť kollárovskej ideám humanizmu a na znak oddanosti a lásky k slovanstvu. Každý k svojmu rodnému menu prijal aj symbolické slovenské. Toto oduševnenie mládeže malo aj revolučný charakter. Ctiboh Zoch recitoval aj svoju, revolučne prifarbenú báseň, z ktorej Jozef M. Hurban v životopise L. Štúra zapamätal len tieto príznačné verše:

„Už um chce kraľovať, traste sa, tyrani,
už voľnosť prichodí, tešte sa, otroci!...“

Najlepší obraz o aktivite literárnej odbočky v čele so Štúrom môžeme dostať z výročnej správy 1837 – 1838. Vtedy bolo 78 zasadnutí, 76 podaných prác, z čoho 46 básní, 19 prozaických (príhovory, rozpravy, listy) a ostatné boli preklady z latinského, gréckeho, talianskeho, ruského, poľského a nemeckého jazyka. Členov bolo 50. Po desaťročnej aktivite už mali bibliotéku s okolo 800 zväzkov.

Boli predplatení na nasledujúce časopisy: *Kvety*, *Pražské noviny*, *Ilýrske národné noviny*, *Danicu*, *Srbské národné noviny*, *Gazetu Lwowsku* a *Rozmanitosti*. Z tohto všetkého jasne vyplýva, že okolo roku 1840 ide o dobre zorganizovaný inštitút, ktorý dopĺňa vyššiu školu jazyka a literatúry a súběžne bola aj praktická škola rečníctva, poézie, filozofie, histórie, politiky, etnografie, pedagogie a zvlášť vzdelávania v národnom duchu. Na ten spôsob sa na bratislavskom inštitúte začal rozvíjať organizovaný kultúrny život v národnom a pokrokovom duchu.

Udalosti z roku 1830 – Júlová revolúcia v Paríži a Poľské povstanie u mladých v celej Európe vyvolali vlnu radikálnej demokratickej mienky a jav odporu k politickému absolutizmu a vládnutia aristokracie. Vtedy vznikli tajné spolky mladých, republi-

kánsky orientovaných patriotov, ktorí mali kontakty po celej Európe. Šírila sa vlna sympatií k porazeným poľským patriotom, k talianskym carbonárom, surovo prenasledovaných a zatknutých zo strany rakúskej polície. Na Slovensku k tomu bolo dodané aj rozčúlenie pre popravy poľnohospodárov na východnom Slovensku po potlačení takzvaného Kolerovho povstania. Táto vlna zasiahla aj českú, aj slovenskú pokrokovú mládež. Národné hnutie medzi mládežou dostáva výrazne demokratický charakter. Mládež bola oduševnená zvlášť poéziou Byrona a Mickiewicza. V literatúre postupne začína revolučný romantizmus.

Slovenská mládež taktiež prichádza do kontaktu s týmto literárno-ideologickým hnutím, zvlášť zásluhou Alexandra Vrchového a Sama Chalupku, ktorý sa v roku 1831 zúčastnil poľského hnutia. Samo Chalupka po návrate a po uzdravení od následkov zranenia zakončil štúdie v Bratislave a viedol Spolok česko-slovenský ako podpredseda. V školskom 1833/34 roku študoval vo Viedni, kde spolu s Alexandrom Vrchovským a Jurajom Matúškom bol v priamom kontakte s poľskými študentmi a poľskou emigráciou. Snívali o federálnom zväze slobodných slovenských národov na demokratickom a republikovom princípe.

Okrem bratislavského krúžku existovali aj krúžky v Levoči, Kežmarku, Prešove a neskôr v Banskej Štiavnici. Najaktívnejšia bola mládež v Levoči, kde profesor Michal Hlaváček založil *Inštitút jazyka a literatúry Československa* už v septembri v roku 1832. V roku 1840 Levočský inštitút mal 69 členov a toho istého roku levočská mládež vydala aj zborník – almanach *Jitřenka* – podobného obsahu ako *Plody*.

Medzi jednotlivými inštitútmi horlivo si vymieňali listy a medzi sebou kritizovali aktivitu. Bol zvláštny hlad mladých po nových knihách. Veľa listov napísali autorom a vydavateľom so žiadosťou, aby im darovali knihy. Ich záujmy boli veľmi široké. Predovšetkým sledovali súčasnú slovenskú literatúru. Učili sa cudzie jazyky, aby mohli čítať veľkých básnikov v origináli. Nemecký a maďarský sa naučili v škole alebo doma, francúzsky a anglický sa učili sami, slovenských autorov čítali v origináli a prepisovali výňatky z nich, azbuku vedel takmer každý. Širšie pohľady dostávali aj na nemeckých univerzitách. Zaujímalo ich všetko, od poézie po hospodársku štatistiku, od gramatiky po filozofiu, históriu, ale podľa svojej orientácii boli farári, učitelia, rečníci a básnici.

Čulá aktivita na bratislavskom inštitúte neprestávala ani vtedy, keď Štúr v roku 1838 odišiel na štúdiá do Halle. V školskom roku 1838/39 na jeho miesto prišiel Benjamin Pravoslav Červenák a v školskom roku 1839/40 August Horislav Škultéty. Keď sa v jeseň 1840 Štúr vrátil do Bratislavy a začal znovu prednášať, zo začiatku len súkromne, nadišiel na zmenenú spoločenskú a politickú situáciu. Nacionálne napätie vzrástlo. Uhorský snem, ktorý sa stretol v Bratislave roku 1840, vynútil prepustenie Ľudovíta Kossutha z väzenia. Jeho slová a články znovu rozpálili maďarských vlastencov, nielen proti viedenskej vláde, ale aj menších národov v Uhorsku, ktorí sa vzpierali maďarizácii. Od roku 1840 množili sa útoky maďarskej tlače proti Štúrovej aktivite. Silne vyvrcholili zvlášť po vydaní almanachu levočskej mládeže *Jitřenka*. Aktivita slovenskej mládeže bola ocharakterizovaná ako protištátna a zradná, jej rozmýšľanie ako panslavizmus v službe Ruského cisárstva. Literárne oduševnenie slovenskej mládeže, ktorá túžila za slobodou národa a tešila sa ideou s víziou budúceho demokratic-

kého slovanstva, odrazu sa stalo vážnou politickou otázkou. Na generálnom konvente evanjelickej cirkvi 8. septembra 1841 hovorilo sa o panslavizme, o nebezpečenstve ruského šírenia, o jej pôsobení na slovenské národy. Maďarské delegácie v čele s Kossuthom žiadali, aby ani jeden farár nemohol byť osvietený bez poznávania maďarského, aby sa rozpustil Slovenský študentský krúžok a, aby sa vyučovanie českého jazyka zviedlo len na nacvičovanie služieb. Navzdor týmto útokom a konkrétnym prípadom násilného nútenia maďarského jazyka v cirkvi a školách v slovenských mestách Slováci evanjelici podali roku 1842 sťažnosť vládcovi. Týmto ešte viac utvrdili podozrenie Kossuthovej strany, že sú proti maďarskému a tým pádom podľa nich aj proti štátnemu názoru. *Rekurs* (tzv. *Prestolný prosbopis*) odovzdali vo Viedni Dr. Pavel Jozef, Michal M. Hodža, Ján Chalupka a Samuel Ferienčík.

Kossuthove noviny *Peštiansky spravodaj* na jar roku 1843 silne zaútočili na Inštitút jazyka a literatúry Československa pri lýceum v Bratislave a obvinili ich z protištátnej machinácie, z idey domoviny a nenávisťi k maďarskému národu. Štúrovci neskrývali zodpovednosť k uhorskej šľachte a k predstaviteľom feudalizmu všeobecne, a preto nemohli rozvíjať sympatie k nemeckej šľachte. Pretože najsilnejšie cítili triedny nátlak od uhorskej šľachty a zmaďarizovaných majiteľov, ich nepriateľstvo usmernili aj k celému maďarskému patriotickému hnutiu, ktoré sa bojom proti rakúskemu cisárskemu absolutizmu stalo pokrokovým a liberálnym.

Výpad v *Peštianskom spravodaji* mal za následok vyšetrovanie na Inštitúte od 27. do 29. júna roku 1843, ktorú viedol gróf Pulský. Pozvaní boli profesor Palkovič, Ľudovít Štúr, Ján Francisci a Ján Kalinčiak. Hoci dôvod na vyšetrenie bol, to, že Štúrovci zbierali podpisy na *Slovenský prestolný prosbopis*, Pulský im chcel dokázať spojenia s Ruskom. Obvinili ich medzi iným aj za to, že dostávajú knihy z Ruskej akadémie vied. Vyšlo najavo, že spomenutá objednávka kníh bola pre bibliotéku grófa Apponyiho. Na základe nepodložnej pochybnosti cirkevný konvent 31. decembra roku 1843 odňal Štúrovi katedru. Jeho oddaní študenti vzbúrili sa proti tomuto rozhodnutiu a začiatkom marca 1844 masovo odišli na lýceum do Levoče.

Roky 1842-1843 boli vzrušujúce nielen z polemík s maďarskou tlačou, ale aj nádejou o zjavených slovenských novinách a slovenských literárnych časopisoch, o čom sa už dlhšie uvažovalo. Avšak, len po viacročnej námahe a za pomoci Jána Kolára a na základe petície medzi slovenskými statkármi (pričom veľkou pomocou bol Turčiansky majiteľ Ďurko Košut, strýko Ľudovíta Kossutha) podarilo sa dostať povolenie pre noviny.¹⁵² S ich vydávaním vyplávala na povrch otázka spisovného jazyka. Štúr správne pocítil, že slovenský národ potrebuje novú spisovnú normu, a to takú, ktorá ani katolícka väčšina, ani evanjelici nebudú spomínať na staré konfesiónálne boje a ktorá by sa rozlišovala od jazyka religióznej literatúry.

¹⁵² O tom správu priniesol aj mladý Ďuro Daničič, ktorý v Srbských novinách píše, že do Pešti prišli dvaja vynikajúci Slováci, pán Štúr a Hurban, aby zakončili nejakú prácu s cenzúrou, aby mohli vydávať slovenské noviny, ktoré sú už schválené. Bude to epochálny význam pre Slovákov a pre všetkých uhorských Slovanov. Toto môže bez obáv povedať každý, kto pozná silný Štúrov duch, kto pozná pracovitosť a čestnosť intelektuálneho vrchného Slováka. Vid' u Ďorđe Živanovića, „Mladý Daničič“, 3.

Čas si žiadal literárnu normu, ktorá by sa najviac priblížila národnému jazyku, ktorá by spájala západné a východné dialekty, a tak by sa stala živým spojením všetkých Slovákov, zmiešaných dovtedy ako kostolmi, tak aj grófstvami na nacionálne nevedome religiózne a regionálne skupiny. Preto už v lete roku 1843 po porade na fare v Hlbokom Štúr, Hodža a Hurban navštívili básnika Jána Hollého, aby im dal súhlas pre reformu spisovného jazyka. Hollý s tým návrhom súhlasil a mládež začala prakticky riešiť túto významnú úlohu. Za základ spisovného jazyka zobrali stredoslovenský dialekt (podtatranský, ako ony hovorili) a schválili fonetický pravopis.

Po návšteve Jána Hollého Hurban napísal literárne príspevky pre almanach *Nitra* v novej slovenčine, aby druhá ročenka už vyšla po slovensky. Už 9. septembra roku 1843 uvíta Janko Matúška študentskú mládež na lýceu v Bratislave slovenskou básňou (*Pri uvítaní bratov v Ústave 9. 9. 1843*). Prvý vytlačенý text štúrovskou slovenčinou bola báseň Janka Francisciho *Svojim vrstovníkom* vo februári roku 1844. Onedlho potom vyšla druhá ročenka *Nitra* ako prvá kniha v novom spisovnom slovenskom jazyku.

Mladá generácia, ktorá začala literárne pôsobiť okolo roku 1830, zanechala relatívnu bohatú literatúru písanú v češtine. Táto literatúra je prvou v období Štúrovej básnickej školy. Obsahovo sa vo veľkej miere viaže na dávnu slovanskú minulosť, ale odzrkadľuje aj páľčivé otázky toho obdobia a spoločnosti. V nej poznáme ideové dozrievanie štúrovcov, ich boj s klasicizmom a pozostatkami feudálneho sveta. Literatúra štúrovcov písaná v českom jazyku predstavuje organický prechod od Kollárovej a poézie Hollého k poézii Janka Kráľa, Andreja Sládkoviča, Sama Chalupku a Jána Bottu.

Na rozdiel od iných národov Slováci nemali väčšie kultúrne stredisko, v ktorom by sa rozvíjala umelecká tvorivosť. Avšak potreba organizovania kultúrneho života národa bez práv bola taká prítomná a živá, že aj vo väčšej miere Nemeckej a Maďarskej Bratislave vzniklo ohnisko slovenskej kultúrnej ašpirácie, ktoré nadväzovalo na silnú osvieteneckú tradíciu mesta. Také ohnisko Bratislava bola až do roku 1848. V tomto období, keď mesto žilo pod vplyvom pokrokového hnutia nemeckej buržoázie a maďarských statkárov, slovenská študujúca mládež mala relatívne najlepšie podmienky založiť národné hnutie. Zo začiatku hľadala podporu v dejinách národa, a preto sa obracala k minulosti. Najprv ožila tradíciu Veľkej Moravy a pozdvihla pocit slovenskej vzájomnosti. Najčastejšie literárne témy späté sú s týmto pocitom. Mladšej generácie to však nebolo dostatočné. Zmocňoval sa jej silnejší pocit patriotizmu vlastenectva, lásky k rodnému kraju a národu. Avšak približujúc sa čoraz viacej národu, bola nespokojnejšia. Jeho otroctvo, tuposť, bieda, zapríčinené využívaním najprv rozpálila srdcia mladých básnikov, potom v nich vyvolala hlboké rozčarovanie a odpor k vládnucemu hnutiu a nakoniec rozvila aj revolučný boj. Také boli pocity generácie po Kollárovi.

V poézii generácie Štúrovej napísanej po česky prevažuje kult slovenskej minulosti, ktorý prichádza do hlbokého nesúladu so skutočnosťou. Kollárove fotky a fotky Holého o slovenskej veľkosti sú v protiklade so skutočnosťou, v ktorej je slovenský národ v biede a chudobe. Štúrova poézia bola rozvojovou cestou od ideálov k rozčarovaniu a bojovému nástupu. Tentoraz (od jasných ideálov k surovej skutočnosti) prešiel romantizmus v každej európskej literatúre.

Poéziu po Kollárovi netvorili viacej len jednotlivci lež celá plejáda básnikov, predovšetkým Karol Kuzmány, Michal Miloslav Hodža, Daniel Lichard, Samo Chalúpka, Karol Drahotín Štúr, Karol Braxatoris, Ľudovít Želo, Ľudovít Štúr, Ctiboh Zoch, Ján Maróthy, Jozef Miloslav Hurban, August Horislav Škultéty, Andrej Sládkovič, Janko Matuška, Janko Kráľ, Samo Bohdan Hroboň, Bohuslav Nosák,¹⁵³ Ján Kalinčiak, Jonáš Záborský, Daniel Sloboda a mnohí iní, ktorí neskôr opustili literárne pole. Svoje básne na začiatku písali v českom jazyku a po roku 1843 pripojila sa im ešte jedna skupina básnikov: Ján Francisci, Ján Botto, Viliam Paulíny-Tót, Mikuláš Doháni, Mikuláš Ferencík a potom aj Jozef Jančo, Jakub Grajchman a iní. Toľko básnikov v jednej generácii nebolo až do obdobia po prvej svetovej vojne.

Spolu s Karolom Kuzmánym Samo Chalupka prekročil klasicizmus písaním básní podľa vzoru na ľudové piesne (*Koník môj vrany, Kvílenie slovenské a Báseň vojenská*) 1834; Tie básne Kollár prebral v druhom zväzku *Národných Spievaniek*. V nich je vyjadrený zármutoč nad Slovenskom, ale aj náznaky boja. V básňach *Jar, Večer nad Tatrami, Zármutoč za krajinou, Moja krajina domovina*, (v časopise *Plody* z roku 1836) prejavuje sa láska k rodnému kraju, sú to obrazy spomienok z detstva, na „blažený detský raj“, na detské hry, na túlania po horách, na prvú lásku. Všetky tieto básne svedčia, že Chalupka zo začiatku hlboko citlivý lyrik predromantického typu. Len neskôr pristúpil k junáckej epike. Napísal básne *Má vlasť* a preslávenú báseň *Mor ho!* Po týchto básňach krátko sa umlčal a začal študovať slovanskú národnú epiku, aby neskôr daroval svojmu národu najlepšie junácke básne. Chalupka vo svojich začiatkových prácach ako jeden z prvých pocítil a básnicky prejavil slovenské vlastenectvo.

Podobne Chalupkovi pocit domoviny a rodného kraja uchvátil aj jeho rovesník. Karol Drahotín Štúr (1811 – 1851), starší brat Ľudovíta Štúra, z nich najviac sľuboval.

¹⁵³ Jeden z najväčších slovenských slavianofilov bol Bohuslav Nosák-Nezabudov (1818–1877), romantický básnik, prozaik a prekladateľ. Študoval na lýceu v Levoči a Bratislave a roku 1841 nastúpil na miesto kaplán u M. M. Hodžu v Liptovskom Mikuláši. Bol redaktorom štúrovských Slovenských národných novín. Bol účastníkom Slovenského zjazdu v Prahe roku 1848, potom bol v Slovenskom povstaní a stal sa tajomníkom Slovenskej národnej rady. V rokoch 1851 – 1867 bol v štátnej službe v gemerských mestách ako úradník. Po Rakúsko-uhorskej dohode Nosáka prepustili a žil v Sabinove u brata, zaoberal sa slovenskou literatúrou, bol kolportérom kníh, prekladateľ a dopisovateľ Orla, Sokola a Tatrana. Žil v biede a osamote, ale boj o slovanstvo nevzdával a svojimi prekladmi chcel prebudiť národnú a tvorivú aktivitu. Hovoril sedem jazykov a prekladal Ruské bájky Krilova, Puškinove a Lermontove básne a prózu Turgeneva a Gogolja, z poľského Mickiewicza, z anglického Bayrona a Mekfersona, z nemčiny Goetheho a Burgera, bol prvým prekladateľom zo srbského, chorvátskeho a slovinského jazyka. Od včasnej mladosti bol slovansky orientovaný. Veď počas štúdií v Levoči písal klasicisticko-romantické básne, od ktorých mu neskôr v Jitrenke roku 1840zverejnili až deväť básní. Na Bratislavskom lýceu kontaktoval s južnými Slovanmi, zasiael srbské knihy školským kamarátom v Levoči. Dňa 6.4.1839 na lýceu hovoril vlastnú báseň Černohore a z Budapešti po niekoľkých rokoch napísal S. B. Hroboňovi „píšem najviac v srbčine... o vzájomnosti medzi Srbmi a Slovákmi, ktorí žijú v Uhorsku“. Ako horlivý Slovan rád informoval čitateľov o svojich prekladoch o juhoslovanskej literatúre (v Českej včielke, 1840), a 1847 zverejnil v Orlovi tatranskom aj preklad slávnej básne čiernohorského vladára Petra Petroviča Njogoša pod názvom Báseň. Prekladal aktuálne básne zo srbského a slovinského jazyka, prispôsobujúc ich domácej situácii, prekladal úryvky o politike Juhoslávie, o problémoch v Bosne. Nosák v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch XIX. storočia o južnoslovanských národoch a ich osloboditeľských hnutiach písal najviac zo všetkých slovenských autorov. Vid' u Choma, Cesta na slovanský juh, Bratislava 2000, 16-17.

Ako výborný znalec gréckej literatúry najprv napísal rad básní s antickými motívmi (*Na odchádzajúceho Sokrata, Starí Gréci*), aby ho potom posadla starosť o vlastný národ. V dlhšej básni *Slaveny nárek*, ktorá má 35 strof a zverejnená je v almanachu *Plody*, privolávala matka Slávia Jána Žižku z Trocnova, aby vstal z hrobu, vyslobodil slovanské národy, ktoré trpia nielen cudzím, ale aj vlastným otroctvom, pri čom, aj *Sláv Sláva Mučí*. Narážal pritom na osud Poľska pod cisárskym absolutizmom. V zdôraznených, ale aj slobodných veršoch priniesol prvé romantické-tragické nálady.

Tieto, ale aj iné básne Karola Štúra zverejnené sú roku 1844 pod názvom *Ozvena Tatry*. V nich sa prejavil ako kamarát A. Mickiewicza a K. Ch. Mácha. Motív samoty, smútku a odporu proti vládnucej spoločnosti striedajú sa s obrazmi domoviny a národného života. V básni *Krásny vek* spieva o kráse slovenských hôr a polí, o usilovnom národe, ktorý trpí, aby na konci vyjadril vieru k príchodu nového storočia, novej jari (*Za jarem nové jaro vzplanie: Zo krásny vek, to krásny vek!*). Druhú časť knihy činia legendy vo veršoch, balady o slovenských pevnostiach (*Margita* – o pevnosti Strečno, *Nevolnice* – o Budatínskej pevnosti, *Skalný mních* – o Hričove, *Pomník lásky* – o trenčianskej studni, *Ctibor* – o Beckove, *Vzteklíce* – o pani z Čachtíc a iné). Tieto obľúbené témy romantickej poézie neskôr sú spracované aj v slovenskom jazyku. Karol Štúr bol pravý básnik, umelec slova. Od poézie ho vzdľoovali záväzky riaditeľa gymnázia v Modre a choroba. Zomrel predčasne roku 1851. O jeho deti sa potom staral brat Ľudovít.

Almanach *Plody* zverejnil prvých šesť básní Ľudovíta Štúra. Štúr v nich smútil nad osudom tatranského kraja a predpovedal to podobne aj Kollárovi, novú zoru. Ako básnik zaujal stanovisko osamelého pútnika, ktorý hľadá horské výšky, aby ďaleko videl svoj kraj a svoje žiadosti projektoval do ďalekých výšok. Štúr sa, predsa nestrácal v romantických snoch. Jeho myšlienky sa čoraz viac približovali národu. Časopis *Kvety* (1833 – 1840) zverejnil trinásť jeho básní pod názvom *Dumky večerní*. V nich vyjadril vlastný smútok nad potlačenými slovenskými sedliakmi. Sú tam obrazy ustarosteného roľníka, ktorého syn čudák zbaví posledných peňazí, obraz invalidov, žobráka, ktorý stratil ruku pre cisára, obrazy biednych domčekov, roztrúsených po slovenských dolinách. Bezpochyby, že jeden zo základného emocionálneho povzbudeného národného hnutia bol súcitiť s chudobným národom a hnev kvôli jeho potláčaniu – dodal Pišút.

Ľudovít Štúr v prvých básňach sebe často predpovedal búrlivý život, až aj v ľúbostných básňach, ktoré venoval Márii Pospíšilovej, sestre vydavateľstva *Kvety*. Národným veršom ospieval Nitriansky a Liptovský kraj, činiac alúzie na boj, ktorý sa začal rozvíjať začiatkom štyridsiatich rokov. V básni *Helena* ospieval Napoleonovu smrť, v ktorej videl osudové vstávanie západu proti východu, titana, ktorý zahájil históriu, rúcal starý svet a prizýval Rusko na európsku scénu. Z cesty po Lužnici priniesol epickú báseň *Žrec* (časopis *Nitra*, 1842) o stratených posledných lužických pohanov Pagana v boji s kresťanstvom. Na rozdiel od kollárovského optimizmu, Štúr do literatúry priniesol hlbokú osobnú melanchóliu, nepokoj, predpovedanie boja a rozhodnosť. Ešte pred odchodom do Halle napísal: „Ak zahynieme, padneme dôstojného svojho národa, našim vnukom prinesieme slobodu“. Jeho české básne pocitovo a ideovo kliesnili si cestu poézii celej generácie.

V almanachu *Plody* Ctiboh Zoch (1815 – 1865)¹⁵⁴ zverejnil báseň *Víla Tatranská*, oslavujúc Tatry a zvlášť Oravský kraj. Najväčšia báseň v *Plodoch* bola *Meč krivdy* Michala Miloslava Hodžu, napísaná podľa vzoru na srbské národné básne. Tu sa hovorí o junáckej epepeji a bojoch Lužických Srbov proti Sussexom a víťazstve srbského junáka nad nemeckým vojakom. Význam tohto eposu je v tom, že v Štúrovskej škole Zoch sa prvý pokúsil napísať národným veršom.

V tridsiatych rokoch Kollárova poézia pôsobila na mladých štúrovcov a okrem neho badá sa pôsobenie v časopise *Hronka* a almanachu *Zora*. *Hronku* vydával Karol Kuzmány v češtine a v *Zore* okrem niekoľko českých príspevkov príspevky boli písané bernolákovčinou. Zo spoločných tvorcov Štúrovho obdobia v *Zore* písal len Ján Maróthy a z ostatných mladý Jonáš Záborský, ktorý je autorom, pre mladú generáciu veľmi povzbudivo, ódy *Na Slovákov*.

Mladým štúrovcom bola ideovo a umelecký bližšia Kuzmányho *Hronka*. V *Hronke* svoje práce zverejňovali zo staršej generácie: J. Kollár, J. Chalúpka, G. Fejérpataky-Belopotocký. Z mladších básnikov v nej sa predstavil Karol Braxatoris (1807 – 1869) eposom *Osud aleb Oleg, vyvoda ruský*, vydaný po rusky podľa Puškinovej básne, potom Ľudovít Štúr, Jozef M. Hurban, Samo B. Hroboň, Ctiboh Zoch, August H. Škultéty, Samo Tomášik. Oba časopisy prispeli k rozvoju slovenskej literatúry tridsiatich rokoch XIX. storočia.

Veľký slovenský básnik v tom období bol Jozef Miloslav Hurban, u ktorého Štúr prebudil národnostné povedomie. On v roku 1838 čítal v Inštitúte svoju tragédiu vo veršoch *Olejkár*. Neskôr ju zverejnil v slovenčine, aj v próze. Počas Štúrovho pobytu v Nemecku (1838 – 1840) Hurban bol hybná osobnosť medzi mladými. Recitoval svoje básne, písal kritiky a polemizoval s inými básnikmi. Mal prednášky na témy *Život je boj a dokazoval, „že sa len z boja a odporu vzťahujú nove veci“*. Jeho české básne boli plné optimizmu, napríklad *Poutnické*, dodané cestopisu *Cesta Slovákov*, slovanským bratom na Morave a v Česku, ktorý zverejnil v roku 1841.

V almanachu Nitra zverejnil v roku 1842 epos *Osudové Nitry* v desiatich spevoch. Začal od Pribiny, pokračoval Rastislavovým panovaním, Svätoplukovým víťazstvom a zakončil scénou, kedy Svätopluk hľadá odpustenie od Rastislava, keďže rozkázal, aby ho zavreli a oslepli. Rastislav mu odpúšťa a odchádza do samoty. Hurban napísal tento epos s úmyslom, aby ospravedlnil Svätopluka pred národom od veľkej krivdy, ktorú spáchal nad svojim strýkom Rastislavom. Svätoplukovým osudom sa zaoberali aj Štúr v básni *Svätoboj* a Ján Botto v diele *Žiaľby Svätobojove*.

August Horislav Škultéty (1819 – 1892) zverejnil svoje *Básne* v Prešporku v roku 1840. Napísal ich podľa Štúrových rád, aby nenapodobňoval antických básnikov, lež ilustroval život vlastného národa, upriamil pozornosť na slovenskú národnú poéziu Mickiewicza. Škultéty rady prijal, ale jeho dielo sa neodzrkadlilo na skutočné básnické osobnosti. Vyjadroval mladistvý optimizmus, povzbudzoval na prácu a vieru, odsudzoval degeneračné zmeny a pokúsil sa napodobňovať ľudovú pieseň. Báseň *Opustení* je báseň o biede poddaných. Druhú časť knihy činí historický epos *Dimitrij cili porážka*

¹⁵⁴ Vlastným menom Timoteus Cochius, spolu so Štúrom redigoval almanach *Plody*. Zostavil aj česko-slovenský slovník. Vidieť v: „Encyklopédia slovenských spisovateľov“, Obzor, Bratislava 1984, 271.

Mongolů, v ktorom ospieval hrdinstvo Rusov a obsahuje aj hrdinské alúzie na slovenskú prítomnosť. (*Ej, bratia oddaní // dokedy ešte na vlastnú biedu pozerat' lahostajne*, vo voľnom preklade z češtiny)

V almanachu *Jitřenka* dominoval Samo Bohdan Hroboň patetickými básňami o láske k národu. V Prahe sa zoznámil s patriotkou Bohuslavou Rajsskou, neskôr manželkou Ladislava Čelakovského. Jej zaslal zbierku básní z Nemecka *Květiny nadsálanské*, v ktorej viac, ako o svojej láske píše o Tatrách a o sebe ako synovi Tatier. Bohuslav Nosák sa pokúsil v *Jitřenke* zverejniť legendy vo veršoch a už vtedy prekladal zo slovenskej poézie a z anglického jazyka.

V Hurbanovej Nitre s tromi básňami zjavil sa Andrej Sládkovič (*Hlas k Nitre, Modleni, Ctibor*). V Palkovičovej Tatranke (ročník II.) debutoval Ján Kalinčiak veršovanou legendou *Kráľův stůl*, v ktorej Slováci, v love, vítajú kráľa Matúša ako svojho kráľa, hrdého na slovenských bojovníkov vo svojom čiernom pluku. Táto báseň pravdepodobne pomohla Sládkovičovi založiť Detvan. V Tatranke prvýkrát písal aj Janko Matúška legendy a balady, v českom jazyku (*Svätý zákon, Hrdoš, Pomsta, Klára Zachová*). Neskôr ich preložil do slovenčiny. Matúška už aj v češtine jasne smeroval k slovenskému ľudovému veršu.

Samo Tomášik nepatril k štúrovcom. Ako básnik zvečnil svoje meno básňou *Hej Slováci*, zverejnenou vo Fejéropatakyho *Novom a starom vlasteneckom kalendári* na rok 1838, pod názvom *Na Slovany*. Báseň napísal ešte v Prahe v roku 1834 na cestovaní do Nemecka. Kvôli veľmi silnej viere do budúcnosti potlačených slovenských národov táto báseň sa neoficiálne stala všeslovenská hymna.

Prózu písanú v českom jazyku mladí štúrovci pestovali v menšej miere než poéziu, o ktorej viedli teoretické rozpravy vo svojom *Spolku a Inštitúte*. Na prozaickú literatúru tridsiatych rokov zapôsobil Kuzmányho román *Ladislav* a Chalupkovo dielo *Kocúrko*.

Začiatkom štyridsiatych rokov prózu písal aj Jozef Miloslav Hurban. V roku 1841 v Pešti zverejnil *Cestu Slováka ku bratrum slovanským na Morave a v Čechách...* V tomto diele Hurban sa držal Kollárovej všeslovenskej idey. Prináša opis svedčiaci o ceste cez Viedeň na Moravu a do Česka. Tú cestu Hurban aj realizoval v roku 1839. Cestovania boli súčasťou programu, ktoré mala Štúrova mládež. Do svojich aktivít zaradili aj cestovania v domovine a iných slovanských krajinách. Hurban prináša mnohé svedectvá o živote v českých mestách, o ich ideologickej orientácii, o stretnutí s českými buditeľmi. Pozornosť mu pripútalo postavenie robotníkov v Brne, nenásytnosť fabrikantov a zvlášť odporúča slovenským majiteľom fabrik, aby sa k robotníkom správali, ako k svojim blízkym a považujú ich za niečo viac ako stroje vo svojich fabrikách. Otvorene, teda myslí na triedne zriadenie spoločnosti a využívanie robotníkov. Vcelku sa odzrkadľujú pohľady a nálada mladých Štúrovcov.

Hurban pokračoval v písaní aj po cestopisoch. Pozornosť mu najviac lákali historické témy, podobne ako aj v poézii (*Osudové Nitry*). Aj jemu ako aj ostatným štúrovcom záležalo na oživenej historickej sláve svojho národa a posilneniu národného povedomia v boji s potláčateľmi. V prvej ročenke *Nitra* 1842 zverejnené sú aj „obrazy“ pod názvom *Svadba krále Velkomoravského* a v časopise *Květy* v roku 1844 rozprávky *Svätoplukovci čili Pád říše velkomoravské*. Aj táto rozprávka ma podnázov „Obrazy

z posledných časov slávy slovanskej“. Hurban svojou prózou vyháňa cudzie, nenárodné témy, spracované do umeleckej druhotriednej literárnej produkcie a protestuje proti pestovaniu takých modelov v literatúre, akými sú „opuchnuté, nafúkané a ošarpanej Meluzíne, Majolene, Brunsvike, Štilfride a im podobné nad prírodné a neskutočné výmysly. Hoci takúto prózu uhrádzal domácimi témami, predsa sa mu nepodarilo obrátiť sa od romantického pohľadu na slovenské dejiny. Jeho Olejkár, zverejnený roku 1846 taktiež bol najprv napísaný po česky ako pokus o tragédiu *Olejkár alebo Pobloudení Človeka*. Hurban tu používal témy z obdobia Matúša Čáka Trenčianskeho,¹⁵⁵ obľúbeného u štúrovcov.

V češtine napísal aj román *Obchodníci* Jána Pavla Tomášika (1802 – 1867), staršieho brata Sama Tomášika. Prvú časť zverejnil v roku 1846, druhá zostala v rukopise. Tomášik (tak sa podpisoval) ilustroval v tomto diele ako prvý slovenský prozaik, život slovenských remeselníkov. Ústrednou osobnosťou je provinciál, ktorý sa stal obchodník v meste. Román mal za cieľ podnietiť obchodné podnikateľstvo u Slovákov a dokumentárne predstavuje spoločenskú príležitosť v Uhorsku v štyridsiatych rokoch XIX. storočia. Tomášik aj napriek obľúbeným témam z minulosti napísal, aj *rozprávku z nových čias*. Hoci knihu Štúrovci pozitívne prijali a bola pochválená okrem iných aj od Boženy Nemcovej, ona, predsa nemala vážnejší vplyv na rozvoj slovenskej prózy a zostala zabudnutá. Určite kvôli svojej pretencióznej didaktickosti.

V češtine publikoval aj niekoľko vedecko-populárnych a polemických spisov. Hodné je spomenúť Benjamína Pravoslava Červenáka (1816 – 1842) a jeho knihu *Zrkadlo Slovenska*, zverejnenú v roku 1844. V knihe sú zobrazené nové vedomosti z prírodných a spoločenských vied. Červenák je ideologicky blízky Kollárovi a jeho učeniu o slovenskej vzájomnosti. Úvod pre túto knihu napísal Jozef Miloslav Hurban.

Štúrovci vo svojom českom období vytvorili školu romantickej poézie. Vyslobodili sa od klasicizmu a napodobňovania cudzích vzorov, smelo sa obrátili k slovenským témam o živote slovenského národa a všetko to vyjadrovali ohnivým vlastenectvom. Otvorene sa zaradili k chudobnému a opovrhovanému národu. Avšak, chýbalo im, aby hovorili a písali svojim národným jazykom.

Schválením národného stredoslovenského dialektu, ako jednotného spisovného jazyka Slovákov v roku 1843, rýchlo sa oslobodila cesta novej literárnej tvorby. O tom Emil Horák hovorí: Štúr sa pri každom spoločnom kroku radil so svojimi kamarátmi, predovšetkým s Jozefom Miloslavom Hurbanom a Michalom Miloslavom Hodžom. Kvôli definitívnemu rozhodnutiu o uvádzaní stredoslovenského typu pre spisovný jazyk, títo traja boli u Jána Hollého... Ľudovít Štúr sa zasadzoval o spoluprácu všetkých vrstiev slovenskej spoločnosti: lebo „my nesmieme zanedbať ani jednu časť nášho národa a kdežeby ten, ktorý je vstave poradiť a pomôcť“ (Štúr, V. s. 110). Pritom myslí na zemanov. Štúr si je vedomý toho, aký význam majú spisovatelia v rozvoji a kultivovaní spisovného jazyka. Svoju kodifikáciu spisovného jazyka pochopil ako nadstavbu na kodifikáciu A. Bernoláka. Štúrova stratégia a taktika uvádzania slovenského spisovného jazyka – prijateľnejšia je aj zo sociolingvistikého aspektu. Mohla do určitej

¹⁵⁵ Matúš Čák Trenčiansky (* okolo 1252 – † 18. marec 1321), uhorský stredoveký šľachtic a kapitán, oligarch a nekorunovaný kráľ západného a stredného Slovenska. Slovenskí romantici ho považujú za slovenského kráľa a bol obľúbenou témou pre literárne diela.

miery zrýchliť prijatie slovenského spisovného jazyka v praxi. Avšak spisovný jazyk sa tak rýchlo uviedol do praxe, že mnohé diela v ňom uverejnené aj pred Štúrovými kodifikovanými právami do roku 1846 vytlačené sú v slovenskom spisovnom jazyku dve ročenky almanachu Nitra, on je pripravený, aj v práve uvedenom do života liste *Slovenskej národňje novini* s literárnou prílohou *Orol Tatranský* 1845 a v Hurbanovom časopise *Slovenskej pohľady* 1846, potom v knihe *Slovenskej povesti* 1845 od J. Francisciho-Rimavského atď.¹⁵⁶

„*Slovenskej národňje novini* v pravom zmysle slova boli národné. Tlačené sú v slovenskom spisovanom jazyku a prinášali správy z všetkých slovenských krajov, a tak aj z Dolnej zeme. Z dnešnej Báčky, z Báčskeho Petrovca najviac správ do Štúrových novín zasielal kaplán evanjelickej cirkvi v Báčskom Petrovci Štefan Homola, ktorý v Petrovci v roku 1850 podľa vzoru na podobné ustanovizne na Slovensku, založil ľudovo vzdelávaciu *Nedelnú školu* a v jej rámci aj knižnicu, a ktorý sa už vtedy zasadzoval o srbsko-slovenskú spoluprácu v tomto prostredí,“ – vyzdvihol Samuel Boldocký.¹⁵⁷

Jar slovenskej literatúry v tomto období bola v znamení víťazstva mladej romantickej generácie. Vyriešením problému spisovného jazyka odrazu sa vyriešilo aj rad iných otázok, ktoré brzdili rozvoj národného hnutia, napríklad otázku jednotnej slovenskej národnosti, otázku spoločného vystupovania katolíckej a evanjelickej inteligencie, otázku vzťahov k Čechom a ostatným národom, otázku charakteru celkovej literatúry a rozličné otázky, ktoré sa týkajú organizácie kultúrneho a politického života. Už samé uzákonenie slovenského spisovného jazyka a jeho uplatňovanie v živote bola veľmi ťažká úloha. Avšak mládež, zoskupená okolo Štúra, nezľakla sa ťažkosti. Rozdelila si úlohy a prekonávala prekážku za prekážkou. Bolo však nevyhnutné založiť a organizovať nové časopisy, noviny, založiť spolky, vydávať prvé knihy v slovenskom jazyku a predovšetkým napísať gramatiku, určiť pravopis. To všetko vyžadovalo si nielen ťažkú, obetavú prácu, ale aj finančné prostriedky a ich bolo veľmi málo vzhľadom na ozajstné potreby.

Štúr svoje nároky usmernil k organizovaniu ľudových kamarátení a kultúrnej inštitúcie. Času na v dozrievajúcej revolučnej atmosfére bolo málo a trovil sa na rozpravy o spisovnom jazyku. Štúr ich prekonal heslom: „Nie gramatiku, ale život chceme!“.

Literárna, novinárska a organizačná aktivita Štúrovcov dosiahla vrchol počas pred-revolučných rokov. Literárna a vydavateľská spoločnosť *Tatrina*, založená v Liptovskom Svätom Mikuláši¹⁵⁸ 27. augusta v roku 1844 vo svojich pravidlách určilo takéto ciele: „Orientovanie, cieľ a pole aktivity *Tatrina* je jednota milovníkov národa a života slovenského: literárna a súkromná, majúc za cieľ všetkými zákonnými cestami čistý slovenský život bez ohľadu na vieru, status a akékoľvek stanovisko a ľudskú rozličnosť

¹⁵⁶ Emil Horák, „Vuk Karadžić a Ľudovít Štúr“, časopis *Srbistika / Serbica*, ročník II číslo 1-2, Priština 1999, 264.

¹⁵⁷ Samuel Boldocký, „Srbsko-slovenská kultúrna spolupráca v 19. a začiatkom 20. storočia“, *Izvornik*, 4. Vetva Vukovej pozostalosti v Gajdobre, Gajdobra 2008, 221.

¹⁵⁸ Toto miesto je pre Slovákov historické. Na ľudovom zhromaždení v roku 1848 sa dospelo k záverom, v ktorých sa hľadala autonómia slovenských regiónov a uvádzanie Slovákov do vedúcich pozícií v týchto regiónoch, potom zavedenie slovenského jazyka do škôl, súdov a verejnej správy. Maďari reagovali na tieto žiadosti zavedením súdneho príkazu, takže vydali zatykače a odmenu pre Štúra, Hurbana a Hodžu, ktorým sa však podarilo utiecť. Viac v „Československej histórii“, 99.

prebúdzat', povzbudiť, utvrdiť a šíriť. Aby sa tento cieľ dosiahol, musel pôsobiť na vydavateľstve a šírení kníh pre potreby národa nášho, zodpovedajúceho veku a okolnostiam, v ktorých žije a pomoci mladíkom národnej našej veci oddanej ich vzdelávania¹⁵⁹.

Vydávanie cirkevných kníh *Tatrin* neplánoval vo svojom vydavateľskom programe. Taký pokus skôr mal Hamuljak so svojim Spolkom milovníkov jazyka a literatúry slovenskej, vytváranie všeobecne národnej kultúrnej inštitúcie na náboženských základoch. Avšak, im sa to nepodarilo uskutočniť kvôli chudobe ako zakladateľa, tak aj národa, ktorý nemal prostriedky, aby kupoval také knihy. *Tatrin*, ako všeobecne národný spolok zoskupil katolíkov a protestantov a pomohol pri schváleného nového spisovného slovenského jazyka. Štúrovci prvé práce zverejňovali v českom časopise *Kvety*, v Časopise Českého musea, a Fejérpatakyho *Novom a starom patriotickom kalendáre*, v Kuzmányho *Hronke* a v Hurbanovej *Nitre*, a v obnovenej Palkovičovej *Tatranke*. Vtedy sa knihy zverejňovali hlavne cestou predplatného alebo ich platil samotný autor.

V roku 1840 zverejnené sú *Básne* Augusta Horislava Škultétyho, v roku 1841, *Cesta Slováka ku bratrum slovanským na Morave a v Čechách* Jozefa Miloslava Hurbana, v roku 1844, *Zrkadlo Slovenska*, Benjamína Pravoslava Červenáka a *Ozvena Tatry – Zpevy a povesti* Karola Štúra, v roku 1845, *Slovenskje povesti* Jána Francisciho, v roku 1846, Sládkovičova *Marína* a Matúškove *Siroty*, malá dráma v štyroch dejstvách, v roku 1848, *Podmaninovci*, dráma v štyroch dejstvách Mikuláša Dohnányho. Mnoho diel sa tlačilo v časopisoch, a veľký počet prác zostal v rukopisoch, ktoré sú zverejnené po mnohých rokoch.

Počas rokov 1845 až 1848 zverejnené sú hlavné práce z oblasti lingvistiky v novom spisovnom slovenskom jazyku: dve napísal Ľudovít Štúr a dve Michal M. Hodža, potom ľudovo vzdelávacie knihy, zvlášť proti alkoholizmu, (Jozef Andráščík: *Šenk pále-nečný*, Janko Kadavý: *Priateľ ľudu, knižka pre slovenských hospodárov a remeselníkov*, brožúry Júliusa Plošicu, Štefana Závodníka, Augusta H. Škultétyho a iných), potom knihy pre mládež, ktoré napísali Štefan Závodník, August H. Škultéty, Jonatan Čipka a preklady Dr. Andreja Radlinského, od roku 1847 začal vychádzať kalendár pre národ, Lichardova *Domova pokladnica*. Jaroslav Vlček o dynamike toho času napísal: „Nikdy do roku 1845 nebol na Slovensku taký život. A význam slovenského jazyka pre vydanie Sládkovičovej *Maríny* ocenil slovami: „Že celkový boj pre slovenský jazyk na povrch vyniesol len túto nie veľkú knihu, blahoslavený by bol jej pamätník; avšak ona vytvorila oveľa viac: veľkého básnika. Sládkovič je dieťaťom slovenského jazyka“¹⁶⁰.

Štúr bol veľký hegelian, Heglovu filozofiu Štúr počúval na univerzite v Halle, kde počúval prednášky vtedy preslávených profesorov – heglorcov: Erdmana, Schallera, Dunkera, Potta a Boppa. „Heglovu filozofiu považoval za zvrchovanú vymoženosť mysliaceho ducha ľudského, a predsa hovoril o potrebe pôvodnej slovanskej filozofie“ – Jonáš Záborský, hallský kamarát Štúra, Červenáka a Grosmana, za ktorých Paulíny-Tóth hovorí: „že sa vrátili z Halle ako „stelesnení hegeliani!“¹⁶¹ najlepší Štúrov spolupracovník a najlepší znalec jeho života a práce, J. M. Hurban, napísal: „Štúr filozofiu

¹⁵⁹ Dejiny slovenskej literatúry, 244.

¹⁶⁰ *Dejiny literatúry slovenskej*, Martin 1933, 130.

¹⁶¹ Risto Kovijanić, *Vuk a Štúr*, 323

Heglovu obživil a zúrodnil iba nesmierne vnímavú pôdu génia svojho, ktorý potom s pravdivosťou a originalnosťou pracoval vo vedách i v živote...“

Hegel v rozvoji svetového ducha a ľudstva uprednostnil Germanov, tak teda Štúr ako hegelián, a po vzore na Herdera, veril Slovanom ako tých ktorí majú budúcnosť „Nechceme Slovanstvo bez ľudskosti, ale ani nechceme národnosť“ bez Slovanstva. V kmene našom musíme byť Slovania, v národe ľudia – to vysoké učenie naše“ – hovoril Štúr.¹⁶² K takým ideám Štúr sa dostal študovaných dejín slovenských národov, o čom prednášal na lýceu a v mládežníckych družinách. Skúmaním slovenskú kultúru zvlášť bol fascinovaný slovenskou poéziou a zvlášť srbskou národnou poéziou.

Štúrove estetické názory boli tiež hegeliánske v základe. Vidno to s jeho písaných prednášok na lýceu a v mládežníckych družinách a iných spisoch. Aj v tom ohľade on veľmi veľa ovplyvnil svojich žiakov, básnickú plejádu Štúrovcov, na celú Štúrovskú básnickú školu. Štúr sa protivil zásade *umenie kvôli umeniu (l'art pur l'art)* „lebo umenie spojené so životom národa a potrebami jeho duchovného rozvoja“. Podľa slov Hurbana: „Štúr myslel, že dráma sa musí skončiť ako svár Marka Kraljevića s Andrijom.“¹⁶³

Okrem tejto heglovskej zásady Štúr žiadal od básnikov, aby sa držali aj zásady vše slovenskej. „Naše meno Slovan – píše Štúr – pochádza od slova a preto aj v umení musíme byť Slovania“.¹⁶⁴ Štúr tak pozeral aj na vedu a náboženstvo. Podľa slov Hurbana: jeho „zelektřizoval veľnáhľad Heglov na Völkergaister, krotí v umení, náboženstve a vo vede pracujú a jeden pred druhým inej prednosti nemajú, nešli, že zjavujú ducha svojho v umení, v náboženstve a vo vede a všetky tieto poli schádzajú sa na spoločnom kolbišti, v štáte.“¹⁶⁵ Štúr svoje estetické chápanie prenášal na svojich poslucháčov. Dá sa to uzavrieť z jeho písaných prednášok a podľa pohľadov štúrovcov. „Štúrovi bol blízky aj systém Heglovej estetiky – hovorí Zlatko Klátik, – preto heglovské chápanie vývinu umenia v ľudskej histórii k slovanským ľudovým piesňam. S Heglovým postupom od symbolického ku klasickému a romantickému básnictvu sa stretávame už v „Štúrových prednáškach“.¹⁶⁶ Predsa Štúr sa rozlišuje od Hegla v tom chápanej poézii. Milan Pišút dôkladne skúmal Štúrovu poéziu a jeho chápanie poézii. Podľa jeho slov: Štúr a Kuzmány rozlišujú sa od Hegla v tom, „že pripisujú poézii význačnú funkciu a od nej očakávajú obrodienie spoločnosti, kým Hegel kládol hlavný dôraz na vedu“.¹⁶⁷ Na inom mieste Pišút hovorí: „že Štúr pod vplyvom Herdera, Kollára a „opúšťa Heglovo nacionalistické poňatie ducha a dáva mu značenie oveľa subjektívnejšie, etické a estetické“.¹⁶⁸

Štúr bol úplne zaujatý slovanstvom. Západ mu vyzeral starý a dekadentný. Nepáčili sa mu básnici, ktorí písali erotické ľubostné básne. Zvlášť bol proti Byronu, lebo on bol otrokom vášni. Prekážali mu všetci byronisti, ba aj náš Branko Radičević. On by-

¹⁶² Osuský, 111

¹⁶³ Hurban, Štúr, I, 67

¹⁶⁴ Osuský, 121

¹⁶⁵ Hurban, Štúr, I, 192

¹⁶⁶ Dr. Zlatko Klátik, Štúrovci a Juhoslovania, SAV, 1965, 15

¹⁶⁷ Pišút, *Počiatky básnickej školy Štúrovej*, 1938, 82

¹⁶⁸ Tamže, *O Štúrovom vplyve na poéziu jeho školy*, Sborník, 311 – 13

ronizmus nazýva „estetickou cholerou“ – hovorí Pišut.¹⁶⁹ Považoval, že poézia musí mať cieľ „k ideálu pozdvihnúť človečenstvo a národom slúžiť za maják. Vo svojich prednáškach a prejavoch ostro odsudzoval Byrona – hovorí Hurban – Štúr končil slovami: „Byron hanobil človečenstvo kresťanstvom posvätené“.¹⁷⁰ O tom písal aj Zlatko Klátik.¹⁷¹

Kodifikovanie Štúrovho spisovného jazyka v roku 1843, založenie spolku Tatran v roku 1844 a založenie Slovenských národných novín predstavovali bod zvratu vytváraného slovenského národa. Po týchto udalostiach ten proces sa nedal zastaviť. Onedlho potom, ako výsledok všetkých vopred uvedeného úsilia v roku 1863 založená bola Matica slovenská, ktorá zjednotila úsilie slovenského národa v rozvoji a zachovávaní národnej identity. Jej činnosť a problémy, ktoré mala budú vysvetlené v časti, keď budeme hovoriť o Svetozarovi Miletičovi a Slovákoch

Nespokojnosť slovenského národa postavením v Uhorsku najjasnejšie vidno v revolučnom 1848 roku. Revolučné hnutie na jar v roku 1848 vyvolalo silnú, ale krátku vlnu nadšenia medzi Slovákami. Hoci veľmi obozretný a mierny slovenský národný program schválený v Liptovskom Svätom Mikuláši 10. mája, ktorý sa vzťahoval len na boj pre obranu kultúrno-jazykovej identity Slovákov, energicky oduševnilo maďarské revolučné vedenie. To prispelo k situácii, ktorá koncom leta priviedla k slovenskému národnému povstaniu, ktoré predvádzali Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúr a Michal Miloslav Hodža. Hlavným nositeľom povstania boli sedliaci bez zeme. Maďarské jednotky sa ľahko s povstalcami popasovali, v čom im pomohol konflikt protestantov a katolíkov medzi samotnými Slovákami. Avšak porážka povstania radikalizovala národné žiadosti Slovákov. V januári v roku 1849 formulovali nový národný program, ktorým žiadali administratívno-územné vyčlenenie Slovenska z Uhorska, voľbu Slovenského zhromaždenia a používanie slovenského jazyka vo všetkých verejných službách.¹⁷²

Na Štúra, Hurbana a Hodžu bol vydaný zatykač, a po potlačení povstania Štúr bol pod policajným dozorom. Potom Viedeň pomáhala konzervatívneho Jána Kollára, ktorý sa stal poradcom pre slovenské otázky a Štúr dožil rozčarovanie. Nepodarilo sa mu ani len obnoviť vydávanie novín. Určitú dobu žil v Uhrovci a neskôr sa presťahoval do Modry z rodinných príčin. Tu napísal dielo Slovanstvo a svet budúcnosti, v ktorom predpokladal úpadok Rakúsko-uhorskej ríše a víťazstvo národa združeného okolo budúceho demokratického Ruska.

Túto knihu napísal v nemeckom jazyku, ona je zverejnená v Moskve v roku 1867 a v slovenčine vyšla až v roku 1993. Štúr navrhoval politické zjednotenie s cisárskym Ruskom. Bol proti slobodnej trhovej ekonomii a parlamentnej demokracii. Neschvaľo-

¹⁶⁹ Počiatky, 34

¹⁷⁰ Hurban, Štúr, I, 57.

¹⁷¹ Štúrovci a Juhoslovania, 44 – 63, K problematike národa a internacionálneho v juhoslovenských literatúrach, Slavica Slovaca, SAV, II 3

¹⁷² Čedomir Popov, Slavko Gavrilović, Európska revolúcia a srbské hnutie 1848-1849, Zväz historikov Juhoslávie, Belehrad – Nový Sad 1997, 43. Širšie pozrieť v Jevgenij Viktorovič Tarle, Dejiny nového storočia (Európska reakcia a hnutie národného zjednotenia 50-60 rokov XIX. storočia), Belehrad 1948, 400-419.

val ani osvietenstvo a západné politické ideológie. Hoci bol protestantom navrhoval Slovanom, aby sa obrátili na pravoslávnu vieru. Hoci bol zakladateľom spisovného slovenského jazyka v tomto diele navrhoval všetkým slovanským národom používanie ruského jazyka.

Vplyv Ľudovíta Štúra je veľký aj dnes. Súčasný slovenský spisovateľ Jozef Bob v roku 1992 vydal román pod názvom *Štúrovci*.¹⁷³ V tomto biografickom románe Bob sa snažil pochopiť mentalitu človeka v strede devätnásteho storočia. On sa protivil idealizovaniu Štúra a vytváraniu legendy z neho, tak na neho v tomto románe ukazuje v každodennom živote. Poukazuje na jeho život jednotlivca a slovenského jazyka. Ústredný motív knihy je prebúdzanie národného povedomia a silnenie slovenského národného hnutia v strede devätnásteho storočia.

Bob opisuje tajné stretnutia Štúra a Mihaila Obrenoviča v Ivanke a píše: „Nikdy som nemyslel, prihovára sa Štúr kniežaťu, že moja krajina bude raz exilom vašej jasnosti. Exil za mene i za vás, ctený pán Štúr. I vy tu žijete ako vo vyhnanstve, hoci ste doma. To nesmie dlho trvať, nesmie.“¹⁷⁴

Uzavrime: slovenský romantizmus bol inšpirovaným nemeckým pôsobením – cestou filozofie a literatúry, tak autentickými potrebami vlastného národa, ktorý sa chcel vyjadriť vlastným jazykom, aby spieval a rozprával o svojich ťažkostiach a problémoch. Slovenské témy a motívy určite boli dominantné v dielach štúrovcov. Avšak v dielach slovenských romantikov miesto si našli aj témy zo srbských dejín a kultúre. K tomu určite prispeli aj vzťahy, ktoré sa vytvárali počas XVIII. a v prvej polovici XIX. storočia a zvlášť hrdinská minulosť Srbska vyspievaná v národných básňach a rozprávkach.

¹⁷³ Jozef Bob, *Štúrovci*, Atrakt, Bratislava 1992.

¹⁷⁴ Tamže, 265.

7. SRBSKO-SLOVENSKÉ LITERÁRNE PRELÍNANIA

Srbsko-slovenské literárne styky boli najintenzívnejšie v období romantizmu. Srbsko-slovenské literárne styky v období rokov 1827 až 1857, Ján Jankovič nazýva Hviezdne obdobie. O tých stykoch písali predovšetkým Risto Kovijanić, Ján Jankovič a Zlatko Klátik. Práce Rista Kovijanića o týchto stykoch sú početné, dielo Jána Jankoviča nie je u nás dostatočne známe a o práci Zlatka Klátika Michal Harpáň hovorí, že slovenský komparatista Zlatko Klátik (24. 1. 1922 – 24. 8. 1990) z radu vojvodinských Slovákov, jednu časť svojho vedeckého pôsobenia na Slovensku venoval skúmaniu juhoslovansko-slovenských kultúrnych a literárnych stykov. Zverejnil niekoľko monografií na tieto témy: *Štúrovci a Juhoslovania*, 1965, *Slovenský a slovanský romantizmus*, 1977, *Slovenská a juhoslovanská literatúra*, 1985.¹⁷⁵

Od tridsiatych po osemdesiate roky XIX. storočia desiatky srbských a slovenských spisovateľov medzi sebou spolupracovali. Kamarátili sa, cestovali jedni k druhým, učili sa jazyky (srbský a slovenský), medzi sebou prekladali svoje a cudzie diela, jedni druhým venovali básne, školili sa jedni od druhých, používali slovenské a srbské témy a motívy vo svojich dielach atď. „Vplyvy a dotyky sú obojstranné, vzájomné: z jednej strany žiarili idey Kollára, Štúra, ktoré hlboko odzdváňajú v XIX. storočí (tak napr. v *Snení* P. Šapčaninovu) z druhej strany slovenskí romantickí básnici a spisovatelia vo svojich dielach berú našu tematiku, ako je to napríklad s dielom J. Kollára *Slávy dcera* s básnikmi Sládkovičom, Bottom, Vajanským a inými.“ – píše popredný bohemista Krešimir Georgijević.¹⁷⁶

Uvedieme niektorých slovenských a srbských básnikov z obdobia pred romantizmom a romantizmu, ktorí písali o slovanstve, o srbsko-slovenskom bratstve, ktorí písali jedny o druhých a jedny druhým. Básne sú prekladané do srbčiny a zverejnené hlavne v *Letopise Matice srbskej* a *Podunavke*. Básne sú prekladané aj do slovenčiny a zverejnené v slovenskej tlači. Potvrdenie nachádzame v slovenských *Národných novinách*: „Počas srbsko-tureckej vojny Sitnianskeho *Orol* často prinášal články o víťazných bitkách Srbov alebo životopisy a podobizne srbských povstaleckých vodcov v Hercegovine. Félix Kutlík, evanj. farár v Kulpíne, písal do *Orla* novely zo srbského života (*Hajdukova smrť*, *Lazar*, *Kralica*) podobne Anton E. Timko. Zo staršej literatúry je známa *Serbianka* Janka Kalinčiaka a *Milica* Andreja Sládkoviča, látka, ktorých je zo srbského života vzatá, hoci nie celkom verne podľa skutočnosti

¹⁷⁵ Michal Harpáň, *Termín a rozvojová mytológia interliterárnych spoločenských vzťahov*, v zborníku: Teoreticko-historický prehľad komparatívnej terminológie Srbov, Vzorový zošit č. 2, Literárny spolk „Svätý Savo“, Belehrad 2007, 145.

¹⁷⁶ Dr Krešimir Georgijević, *Rozhovory o slovensko-juhoslovenských literárnych stykoch*, Politika, Belehrad, nedeľa 5. februára 1967, 5.

spracovaná. Jonáš Záborský má dve tragédie tiež s látkou srbské (*Stroskotanie Srbska*, Đorđe Čierny). ...¹⁷⁷

Vďaka výskumu Jána Jankoviča¹⁷⁸ dozvedáme sa, že najvýznamnejšie osobnosti *Zlatého obdobia* srbsko-slovenskej spolupráce sú: Georije Magarašević, ktorý roku 1827 preložil Kolárovu *Slávy dcéra*. Potom Antonio Arnot Arnovľov, ktorý prebásnil báseň pod názvom Šafárikovi, ktorá je zverejnená v *Letopise Matice srbskej* číslo 29 v roku 1832. Jovan Pačić v *Letopise Matice srbskej* 1832 píše ódu *Vysoko učenému G. I. P. Šafárikovi kedy sa stal* Соцлемном Варшавског ученог Содружества. Pačić píše ódu aj Jánovi Kollárovi taktiež v *Letopise* 1834. Teodor Pavlović v *Srbskom národnom liste* 1835 zverejnil dve básne na česť Kollára a Šafárika pod názvom *G. I. Kollárovi a G. I. I. Šafárikovi* a báseň *Nitra, milá Nitra...*, a Pavle Stamatović ju prekladá do srbčiny a zverejňuje v *Srbskej včielke* 1836. Nikanor Grujić ju preložil do srbčiny pod názvom *Báseň Nitre* 1847. Báseň Sama Chalúpku *Nad tatrou sa nebo kali* z roku 1836 preložil Pavle Stamatović pod názvom *Nad Tatrou sa nebo zamračilo* a zverejnil v *Srbskej včielke* toho istého roku. Báseň pod názvom *Pieseň Vlasteneckým Slovanom učiacim sa v Požúne*, od Srba Đorđa Kuljančiča napísaná je roku 1837 v Pešti. Báseň je nie zverejnená, nachádza sa v rukopise v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. V básni sa spomína Josif Milovuk (1793 – 1850), zakladateľ Matice srbskej, ktorý je podľa Jankoviča, bratislavskému lýceu daroval niekoľko kníh. Petar Petrović Srempodlužanin v roku 1838 preložil Štúrovu báseň *Slovania veľkému patrónovi Savo- vi Tekelimu N. C. Kr. Veličensta poradcovi ako aj gavalierovi zlaté podpätky a proč. V mene mnohočíselných bratov slovanských od Ludovíta Štúra*. Báseň je uverejnená v časopise *Novi serbski letopis*, č. 43 z roku 1838. Štúr v roku 1837 napísal báseň *Na Pavlovičovcov*, v ktorej oslávil srbstvo a kosovský mýtus:

„Hľa, ako mladé Kosovo rozkvitá!
Miesto smrtiacich šípok tam
Jarné vánky vejú
Aj klas sa ponára do vln piesní.

Vracia dôvody povedané zo zábavy:
Oj, hore letí veselé Srbstvo celé
Putá zlomili: do milovaného lona
Matky Slávie letiace padli.“

.....

Báseň roku 1965 preložil Krešimir Georgijević pod názvom *Pavlovićovi* a uverejnil ju v Zborníku *Matice srbskej pre literatúru*, číslo 13/2. Karol Kuzmány v roku 1837 vypsieval báseň venovanú sriemskokarloveckému metropolitovi Stefanovi Stankovičovi a prvýkrát bola uverejnená v Martine 1906 k storočnici Kuzmányho narodenia.

¹⁷⁷ Veľký text o srbsko-slovenských stykoch zverejnený je na titulnej strane slovenských novín bez mena autora: *Narodnie noviny*, Turčiansky Sv. Martin, streda 11. júna 1930.

¹⁷⁸ Ján Jankovič, *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827 – 1938) – Abeceda bratstva*, Juha, SAV Bratislava 2008, 41-320.

Samo Chalupka vybásnil slovanskú báseň *Moja vlast*, a P. P. Srempodlužanin ju roku 1838 preložil ako *Moja otčina* a zverejnil v *Letopise Matice srbskej* v čísle 43 z roku 1838. Samuel Tomášik v roku 1834 napísal slovanskú a juhoslovanskú hymnu *Hej Slovania* pod názvom *Na Slowany* a Pavle Stamatović ju preložil do srbčiny a zverejnil v *Srbskej včele* 1839 ako *Pieseň k Slovákom*. Georije Stajić Srboslav 20. mája 1839 v Prešove napísal báseň *Srb slávny*. Báseň dodnes nie je zverejnená a nachádza sa v rukopisnom oddelení *Slovenskej národnej knižnice*. Stefan Stefanović píše ódu Šafárikovi pod názvom *Dru Pavlovi Jozefovi Šafárikovi* a zverejňuje ju v *Báčskej vile* v roku 1841. Slovák Michal Godra napísal báseň *Slávia*, ktorú 1841 Ivan Šimatović prekladá, ako *Slávi* a zverejňuje v *Báčskej vile*. Jovan Pačić 1841 preložil Kollárovu báseň *Původ Lipska*, v ktorej Kollár píše o srbskej krajine, v ktorej žije jeden rybár slovanský, a pred domom mu rastie lipa. Báseň je zverejnená v *Letopise Matice srbskej* na rok 1841, č. 54. Simo Milutinović Sarajlija v Zemune 21. februára 1842 napísal báseň pod názvom *Pozdrav slovanským bratom Slovákom*. Báseň je uverejnená v časopise *Holubica*¹⁷⁹ číslo 4, 1842. V básni zdraví srbským príbuzným Slovákom, Karpatom a Tatrám. Hovorí, že sú Srbi a Slováci blízence a praje im:

„Mnoho rokov nech nám kvitne
Skvelá príroda
Slovanského Národa!!!“

Simina báseň je preložená do slovenčiny pod názvom *Slovensky* a zverejnená v *Tatranke* 1842. prekladateľ nie je podpísaný. Ľudovít Žello napísal báseň *Wzajemnost* a preložil ju Đuro Daničić ako *Vzájemnost* a uverejnil v *Pešťansko-budímskom skoroteči* v čísle 47 v roku 1842. Bohumil Nosák napísal báseň *V noci v Jitřenke*, Levoča 1840, a Miloš Popović ju preložil a uverejnil v *Báčskej vile* 1842. Đorde Jovanović roku 1842 v *Báčskej vile* uverejnil aj báseň *Horlivost' Slávie* – ktorá je venovaná Bratislave. Miloš Popović v roku 1842 napísal báseň *Zvolanie a Nádej lepšieho času* 1843, a toho istého roku *Davoria* (podľa jednej slovenskej ľudovej piesni). Popović tieto básne zverejnil v *Podunajke* 1843. Ján Pravoľub Maróthy v Levočskej *Jitřenke* zverejňuje báseň *Sláva Atlas* 1840 a Miloš Popović ju preložil, ako *Srbsko Atlas* a uverejnil ju v *Podunavke* 1843. roku. Pravoľub Maróthy ospevuje hrdinský srbský národ, ktorý povstal proti otroctvu.

Michal Miloslav Hodža (1811 – 1870) preložil ódu prvého srbského umeleckého básnika srbského klasicizmu Lukijana Mušického (1777 – 1837) a zverejnil v *Hronke*. Hodža preložil ódu Mihailovi Vitkovičovi, ktorú Mušicki napísal roku 1811.

Slovenský básnik Bohumil Nosák-Nezabudov pravým menom Timotej Ignác (1818 – 1877) je jedna z najschopnejších osobností srbsko-slovenských literárnych stykov. Nezabudov sa zaoberal juhoslovenskými témami a zverejňoval ich v srbských, chorvátskych, a českých periodikách. Študoval v Bratislave a tu v roku 1839 napísal báseň *Černohorec*. Vtedy sa skamarátil so Srbmi a s nimi sa kamarátil aj v Pešti, kde píše: „píšem články o vzájomnosti medzi Srbmi a Slovákmí v Uhorsku bývajúcimi; odne-

¹⁷⁹ *Holubica* bol prvý časopis pre zábavu, bez kalendára. V ňom spolupracovali vtedajší najznámejší srbskí spisovatelia. Vychádzal od roku 1839 do 1844.

siem ich k Pavlovičovi alebo druhému a cenzúra napíše *Non admittitu*.¹⁸⁰ Nosak napísal v srbčine báseň *Na vlnitej Tise*, v ktorej sa tematicky nadväzuje na svoje slovenské básne, v ktorých slávi Dunaj. Báseň *Matici srbskej* napísal s ideou o srbsko-slovenskej spolupráci, ktorá vedie k slovanstvu. Báseň *Juhoslovankám* je podľa Jankoviča Nosá-kova najpoetickejšia srbská báseň. V tejto básni on dáva Juhoslovanom avantgardnú úlohu v boji Slovanov o slobodu. Tento srbsko-slovenský básnik v roku 1847 v *Orle tatránskom* preložil do slovenčiny *Pjesen Od Petra Petrovića, Vladára Černohorskje-ho*. Podľa Jankoviča toto je najdôležitejší preklad srbskej básne z toho obdobia.¹⁸¹

Nosák-Nezabudov roku 1844 v básni „Na vlnitej Tise“ píše:

„.....
.....
Oj Tisa, odvážna rieka,
Prekrásna moja sestra;
 Zora svitá
 Keď vstáva
Matka moja drahá,
 S ktorou domu
 Slovanskému
Príde deň blaha!
.....
.....“

Nosákova báseň *Básnik slovenský* napísaná je v srbčine a zverejnená v *Srbsko* 1844. V nej Nosák-Nezabudov spieva o slovenských Tatrách a Nitre ako krajine všetkých Slovanov a hovorí:

„.....
.....
Kde Markovi teraz potomkovia
Hrdinsky bránia hlavu šedú
 Storočia starú matku Slávu,
 Ako Slovanskí silní chlapi!
.....
.....“

Nezabudov v roku 1844 vybásnil aj ódu *Matici srbskej* pod názvom *Srbskej Matici Spomienka na dni 6/18 augusta* a hovorí, že je ona matkou všetkým Slovanom. Toho istého roku napísal aj báseň pod názvom *Juhoslovankám*. Tento slovenský básnik napísal päť básní v srbčine. Dimitrije Jovanović 29. apríla 1844 vo Futogu napísal báseň *Vysokoučenému Pánovi Bohuslavovi Nosákovi* a zverejnil v *Pešťansko-budímskom skoroteči*. Pavle Popović Šapčanin v roku 1845 v Modre vyspieval báseň *Srb v Tatrách* a zverejnil

¹⁸⁰ Jankovič, 403.

¹⁸¹ Tamže, 410.

ju v *Podunavke*. So zámerom apostrofovať bratstvo so Slovákami, Pavle Popović sa pod básňou podpísal ako „Pavle Šapčanin“. Slovenský básnik Samuel Bohdan Hroboň vyspieval básň *Gitrenka* a Miloš Popović ju v roku 1846, preložil ako *Žabiarka*. V básni sa spieva o slovane-srbskom cisárstve, ktorému mytologické sily pomohli, aby na starých ruinách postavilo nový všesrbský chrám. Miloš Popović v roku 1846 napísal slovenskú básň pod názvom *Na Vračare 2. septembra 1842*. V básni využíva verše básnika Jána Drahotína Antala venovanú Michalovi Hlaváčkovi, ktorá je zverejnená v *Jitřenke* roku 1840. Posledný verš Popovićovej básne oslavuje knieža Aleksandra Karađorđevića:

„Srbského šťastia milé dničky svitajú!
Nad Srbským nebom bdie zjav“ –
Život, zdravie Karađorđevići!“

V Štúrovom *Orle tatránskom* roku 1847 vyšla významná básň *Pesma od Petra Petrovića, Vkadike Černogorskog*. Vytlačená je v srbčine a latinkou. Bohuslav Nosák-Nezabudov ju toho istého roku preložil do slovenčiny. Andrej Sládkovič napísal básň *Čjerna Hora*, a do srbčiny ju roku 1847 preložil Jovan Ilić. Ivan Slavijančić Slavonec píše roku 1848 básň *Hlas Slovanov svojim báčskym, banátskym a slovenským bratom*:

„.....
.....“

Ó, na nohy sokoly junácky,
Svätopluka vy vnuci skvelí
Nemeškajte, rýchlo letia časy,
Ktoré len vám, hľa, dáva Najvyšší
Svojho domu čertov, aby ste rozdrvili,
Aby národnosti, vieru pomstili.

Ó, na nohy sokoly Báčvania,
Aj junáci rovného Banátu!
Tak u koho je srdce Obilića,
Mech meč ostrí a budzogáň berie,
Nech čertovi dá tristo bolestí,
Nech dom očistí od protivníkov Tatier.

Povstaňte bratia – teraz alebo nikdy –
Prišla chvíľa, ój, dôvod, aby ste hľadali
Pre trón váš zničený,
Pre chrámy vaše znesvätené,
Pre nevinnú krv preliatu,
Pre národnosť slávsku urazenú.

.....
.....“

Bratislavská srbská mládež 15. januára 1848 napísala báseň *Maďarskej opozícii na zdravie „raňajkám“ PAMÁTNÍK*. Báseň je venovaná slovanským revolucionárom, ktorí bojujú o nacionálnu dôstojnosť svojich národov:

„.....
.....
Čas na raňajky prišiel
Neskoro vzkĺčilo semeno;
Alebo vo vašej kalnej hmle
 Nevidíte, že milé
 Slávské slnko vyšlo,
Rozohnalo naše mraky
Bratskej svornosti lejúc lúče.
.....
.....“

Ján Kalinčiak po slovenský vyspieval báseň *Na Kosove*, ktorá je uverejnená v *Orle tatránskom* 1848. Do srbciny ju preložil Simeon Filipović a zverejňuje toho istého roku v *Letopise Matice srbskej* v čísle 80. Kalinčiak pozýva srbského syna, aby vyslobodil otčinu a žiada, aby Srbom na Kosove zasvietila zora. Táto báseň sa nachádza v Kalinčiakovej knihe *Serbianka*. Jozef Bohuslav Bella roku 1858 píše báseň o stykoch srbskej Sparty a Slovákoch pod názvom *Kdo je moja milá?* Ján Kalinčiak roku 1862 v slovenských novinách *Sokol* preložil srbskú ľudovú pieseň *Dojčin Petar a kráľ Matija*, a roku 1863 Ján Botto napísal báseň *Ohlas srbskej piesne*. Báseň je zverejnená až roku 1975 v knihe *Poézia Jána Bottu*. V roku 1865 v Banskej Bystrici v „Slovenskej čítanke“ pre nižšie ročníky gymnázia uverejnený je preklad srbskej národnej piesne *Miloš Obilić a pád Srbska*. Čítanku zostavil Emil Černý. Samo Chalupka v roku 1867 vyspieval pieseň *Juhoslovanom*, v ktorej pozýva Srbov a Bulharov, aby prerušili boje medzi sebou, lebo sú bratia, a aby spoločne bojovali proti Turkom. Báseň je zverejnená v roku 1973. Ján Botto roku 1868 napísal báseň *Juhoslovanský postup*, ktorá bola uverejnená roku 1870 v Turčianskom Svätom Martine. Ján Mičátek v roku 1874 napísal báseň, ktorú venoval J. J. Zmajovi, kde sa mu poďakúva na pomoci Matici slovenskej a slovenskému národu:

„Predniačite tedi, chrabri bratia Srbi!
V otčine našej, spoločnej Matičke,
Umom i päšťou bránte Slávské krby,
My prinesieme tiež žertvy mličke!
Básniku! Piesne Tvoje Jovanović
Buďte k spoločnej sláve našej vodič!“

Báseň je prvýkrát zverejnená v *Zástave* roku 1874 s napomenutím: „Báseň tlačíme v slovenskom origináli, ako je napísaná“. Odvtedy bola ešte niekoľkokrát uverejňovaná. Svetozar Hurban-Vajanský roku 1879 v slovenskom *Orle* uverejnil báseň *Jelena*,

venovanú odvážnej žene z hercegovského kameňa. Podpísal sa pod básňou „Dľa guslára Vajanský“.

V našej práci určite treba spomenúť aj u nás málo známeho Pavla Hečku (1825 – 1895), pedagóga kultúry a historika literatúry. Učil na bratislavskom lýceu, kde počúval Štúrove prednášky. Po štúdiách určitú dobu bol vychovávateľom v osade Záriečie, a v lete v roku 1848 bol pre vyjadrené národné povedomie zavretý maďarskou gardou, najprv v Trenčíne a potom Leopoldove. V roku 1849 utiekol z vojnového transportu a cez Viedeň a Prahu sa vracia do rodného kraja. Tri a pol roka bol kaplánom v Kostolnom, 1853 – 1857 v Békéscsabe a Banskej Štiavnici a od roku 1858 až do smrti bol evanjelickým farárom v Hodruši.

Písal o zmysle a „kresťansko-ľudskej“ skutočnej slovenskej kultúre v duchu štúrovských romantických predstáv. Videl veľkú budúcnosť slovenskej literatúry, ktorá vzniká z národného života a v tom duchu aj písal svoje články v šesťdesiatich rokoch: *Stanovenie Slovanstva* (1864), *Slovania ako kmeň indoeurópsky* (1864) *Niekdajšia a terajšia vzdelanosť Slovanov* (1864) *Fyzický a duchovný charakter Slovanov* (1864). Estetikou sa zaoberal vo svojich encyklopedických dielach, v ktorých predstavoval slovenských tvorcov. Po svojom programovom nápisu *Význam krásneho umenia vo vzdelávaní a v živote národa* (1872) napísal dva obsiahle umelecké slovníky *Slovenskí krásno umelci* (1872 – 1873) a *Slovenskí básnici* (1873 – 1874). V prvom z nich abecedne opísal slovenských maliarov, rezbárov, rytcov, sochárov, architektov a hudobníkov, medzi ktorými sú aj Dalmatínci, Krajínci, Chorváti a Srbi. V druhom diele opísal aj českých, slovenských, poľských ruských (a „máloruských“) dalmatínskych, srbských, chorvátskych a slovenských básnikov. Hečko predstavil sedem srbských spisovateľov od Dositeja Obradovića po Jovana Steriju Popovića. Považoval, že sú spúšťačmi krásneho umenia náboženské a mravné princípy a celé umenie chcel postaviť do služby národnej myšlienky.¹⁸²

V sedemdesiatych rokoch XIX. storočia sa vo veľkej miere zjavuje J. J. Zmaj so svojimi slovenskými básňami a určite je hodné spomenúť, že koncom predminulého storočia Jovan Dučić preložil básne Karla Kuzmányho *Pieseň slávy*. V poslednej strofe Kuzmány spieva:

„Ale kto zavrhne národ svoj,
Dom a rodné ohnisko,
Kto ponesie hanebnú pečať,
Zradu a hanbu;
A vrhne sa kameňom
Na slobodu, záchranu –
Toho ťažko preklína
Mojej básne hlas! ...“

Dučić básne preložil roku 1890 v Sarajeve a uverejnil ju v časopise *Pamätník* 1895, na titulnej strane. Tento časopis koncom devätnásteho storočia vychádzal v Pančeve.

¹⁸² Branislav Choma, *Cesta na slovanský juh*, 17.

Pre srbsko-slovenské literárne styky je významné spomenúť aj slovenského romantického spisovateľa Viliama Paulínyho-Tótha. Písal básne, novely, drámy, vedecké a novinárske články, redigoval *Národnje noviny* a literárne časopisy *Sokol* a *Letopis*. Bol veľký patriot, pálčivý štúrovec, účastník revolúcie v roku 1848, spieval slovenským dobrovoľníkom, bol prenasledovaný a zatváraní. Paulíny sa sedemdesiatych rokoch stál politickým vodcom slovenského národa a jeden z hlavných zakladateľov Matice slovenskej. Paulíny sa po srbský naučil v Modre a Bratislave od srbských žiakov a veľmi dobre hovoril. Kovijanić vynáša jeden veľmi zaujímavý údaj: „Na odporúčanie Ľudovíta Štúra prijal roku 1846 miesto učiteľa v bohatej srbskej rodine Despinićovcov v Kovine. Je to bezpochyby rodina Jovana Despinića, ktorý bol Štúrov bratislavský žiak, ďalší príbuzný Branka Radičevića. Vtedy Paulíny prichádzal do Belehradu. Od srbských vlastencov bol srdečne prijatý. Tlačili na neho, aby sa prisťahoval do Belehradu, ale túžba za rodnou hrudou bola stále prítomná. V Belehrade napísal báseň *Harfa*, v ktorej, ako Kollár, smúti za milovanou Minou a svojou vlasťou. Neskôr ako redaktor, Paulíny venoval zvýšenú pozornosť Srbom a Slovenskému juhu všeobecne. Dokorán otvoril dvere svojich novín a časopisov juhoslovanským veciam. Tam sa veľa písalo o našom kultúrnom a politickom živote, hojne sa prekladalo z juhoslovanskej literatúry. Paulíny osobne písal o Belehrade a Čiernej Hore. V roku 1868 zvolený je ako prvý Slováč ako čestného člena Matice srbskej.“¹⁸³

Paulíny bol druhým Slovákom (prvý bol Štúr), ktorý bol zvolený za poslanca v Uhorskom sneme. Paulíny je veľmi dôležitý pre dejiny srbsko-slovenských stykov, lebo na kulpínskych voľbách v roku 1869 bol zvolený za prvého srbsko-slovenského poslanca. Druhým srbsko-slovenským poslancom zvolený v Kulpíne (1905) bol Dr. Milan Hodža, ostatný prezident československej vlády pred druhou svetovou vojnou. Paulíny napísal *Volebné spomienky*, v ktorých hovorí o mnohých srbských žiakoch, svojich priateľoch, ktorí sa školili v Bratislave, Modre a Kežmarku.

Ján Jankovič nám svojou štúdiou dokumentárno-fotograficky dokazuje, že sú srbsko-slovenské literárne styky veľmi bohaté a nevyčerpatelne, ale, že sú nám tie dnes veľmi málo známe.

Pre potreby našej práce zo srbských romantikov, ktorí sa školili na Slovensku, najrelevantnejšie sú práce o Vukovi Karadžićovi, Brankovi Radičevićovi, Petrovi Petrovićovi Njegošovi, Svetozarovi Miletićovi, Đurovi Daničićovi a Jovanovi Jovanovićovi Zmajovi, a ich vzťahu so slovenskými spisovateľmi a kultúrnymi dejateľmi. Paradigmy pre tieto vzťahy sú Vuk Karadžić a Ľudovít Štúr, o ktorom Srbi spievali piesne. Pavle Popović Šapčanin ho ospieval v básni *Srb v Tatrách*, ktorú napísal v Modre roku 1845. Njegoš v roku 1847 napísal *Pjesmu*. O nej sa dlho polemizovalo, či je venovaná Štúrovi, o čom budeme hovoriť v nadchádzajúcich kapitolách.

Keď Štúr nešťastnou náhodou zahynul, neznámy srbský básnik napísal nasledovné verše:

„Nad Modrou lipa vysoká
Vrškom sa k nebu vinie,
Vetvami zem dotýka...
Ale praskla puška zlomyseľná...“

¹⁸³ Risto Kovijanić, *Jeden Brankov rodák – Marko Popović Vukovarac*, 99.

Matka z Tatier zaplakala
V Modre z veže sa pohli,
Nad nimi zvony zastonali,
Orol z lipy vzlietol,
Rozšíril krídla široko,
Vzlietol rovno k nebu...¹⁸⁴

Básne sú napísané aj o iných významných Slovákoch. Tak je napísaná aj báseň o riaditeľovi Karloveckého gymnázia Karlovi Jurajovi Rumymu (1780 – 1847), Martynovi Hamuliakovi a Bohuslavovi Nosákovi-Nezabudovi.

Bratstvo Srbov a Slovákov spisovatelia nevyjadrovali iba písaním. Jeden z najskvelejších príkladov toho bratstva je slovenský romantický básnik Jozef Bohuslav Bella (1832 – 1876). Bella sa školil v Levoči a pod vplyvom Jána Francistyho a Sama Chalúpku, ktorí slovenskej mládeže vdychovali ideu slobody, Bella ako dobrovoľník odišiel pomôcť Srbom v ich vojnách: „Keď vypuklo povstanie hercegovské, Bella odišiel dobrovoľne bojovať za slobodu porobených Slovanov. ... R. 1876, v srbsko-tureckej vojne vstúpil do srbskej armády a tam zase bojoval ako junák. V krvavej bitke pri Aleksinci padol. Bella bol zaujímavý človek. Jeho horlenie za ideál slobody nebolo len frázou, básnickým vzletom, ale on ho vedel premeniť” i v činy.¹⁸⁵ Na tento spôsob Jozef Bella zostane zapísaný zlatými písmenami do srbsko-slovenského bratstva a nám zostáva úloha, aby sme mu na znak vďaky postavili pomník.

7. 1. VUK KARADŽIĆ A SLOVÁCI

Vuk Karadžić začal spolupracovať so slovenskými kultúrnymi predstaviteľmi začiatkom dvadsiatych rokov XIX. storočia. Ako významný slovanský učenec Vuk upútal pozornosť slovenských spisovateľov a vydavateľov. Prvým, s ktorým spolupracoval a menej je známe, je Martin Hamuljak (1789 – 1859), vydavateľ, redaktor a spisovateľ, ktorý publikoval mnoho diel slovenských spisovateľov, medzi inými aj Jana Kollára a Pavla J. Šafárika.¹⁸⁶ Vuk a Hamuljak začali spolupracovať v roku 1825, pokiaľ ide o predplatné Šafárikovej knihy *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých dialektov*. Počas niekoľkých rokov si vymenili tucet listov. Vuk poslal Hamuljakovi jedenásť a Hamuljak Vukovi osem listov. Pre našu literárnu históriu je zaujímavé, že Vuk požiadal Hamuljaka, aby mu z Bratislavy poslal cirkevno-slovanské cyrilské písmená (olovené slabiky) pre Njegošovu tlačiareň v Cetinji, čo aj urobil v roku 1836.

Vukova spolupráca so slovenskými klasicistami (Kollár, Šafárik, Palacký, Benedikti-Blahoslav) súvisí s jeho ľudovými piesňami, ktoré slúžili ako vzor pre Slovákov na začatie intenzívnej zbierky a tlače slovenských ľudových piesní.

¹⁸⁴ Risto Kovijanić, *Knieža Michailo a Ludevít Štúr*, Československo-jihoslovenska revue, roč. 4, 1934. S. 198.

¹⁸⁵ *Slovensky denník, Literárno-historický kalendár*, Bratislava 17. júna 1932, číslo 139.

¹⁸⁶ Vidieť v: Samuel Boldocký, *Srbsko-slovenská kultúrna spolupráca v 19. a začiatkom 20. storočia*, Izvornik, 4. vetva Vukovej nadácie v Gajdobre, Gajdobra 2008, 217-237.

V bratislavskej lýcejnej knižnici je niekoľko Vukových kníh. Úsudky Svätého písma v srbskom jazyku (uverejnené v roku 1824 vo Viedni) Vuk osobne daroval knižnici v roku 1837. V tom istom roku daroval Slovákom svoje Ľudové srbské príslovia a iné rôzne zvykoslovia (Cetinje 1836) a Karadžičov preklad *Nového zákona (Nový zákon nášho Pána Ježiša Krista, Viedeň 1847)* do knižnice daroval Ďorđe Popović v októbri 1847.

7. 1. 1. Vuk a Kollár

Prvá polovica XIX. storočia bola obdobím založenia slavistiky ako vedeckej disciplíny. Okrem Dobrovského, Kopitara a Šafárika ešte dve osobnosti tvoria základ slavistiky. Sú to Ján Kollár (1793 – 1852) medzi Slovákami a Vuk Karadžić (1787 – 1864) medzi Srbmi.

Ján Kollár študoval filozofiu a teológiu na protestantsko-evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1812 až 1815. Potom sa podľa Kovijanića stretol so Srbmi: s Dimitrijom Gajčićom z Kikindy, Maksimom Simonovićom a Petrom Živkovićom zo Srijemských Karloviec, Aleksom Mušickým z Temešváru a s niekoľkými ďalšími srbskými študentmi.¹⁸⁷

Ján Kollár so svojím všeslovanským nadšením, ktoré vyjadril predovšetkým prostredníctvom poézie, bol vzorom pre mnohých slovanských vedcov. Kollár bol preložený a publikovaný v prvých vydaniach *Letopisu Matice srbskej*: „Letopis pokračoval aj po preklade sonetov Jána Kollára (1827)“.¹⁸⁸ Kollár bol ideológom slovanskej vzájomnosti a túto ideológiu niesla jeho poézia, presne ako srbské ľudové piesne, ktoré Vuk Karadžić prezentoval na európskej scéne.

Vuk a Kollár sa navzájom ovplyvňovali. Kollár bol v prvom rade veľkým slaviofilom a až neskôr a obhajcom slovenskej svojbytnosti, a Vuk postupne prechádzal zo srbstva k juhoslovanstvu a slovanstvu. Ján Kollár bol priateľom s Vukom, ale aj s matičiarmi, s ktorým Vuk bol v neustálom ideologickom konflikte.

Podľa vzoru na Vuka Ján Kollár v spolupráci s Jánom Benediktom-Blahoslavom vydal v roku 1826 zbierku pod názvom *Piesne svetských Slovákov v Uhorsku*. Kollár bol presvedčený, že ľudové piesne majú veľký význam, pretože odrážajú charakter národa. Samuel Boldocký zdôrazňuje, že „je to ilustratívny a malebný paradox, s ktorým Kollár vyjadruje obdiv k srbským ľudovým piesňam: „Ak v iných krajinách básnici spievajú pre ľudí, potom južne od Dunaja národ spieva pre básnikov“.¹⁸⁹

„Kollár bol tridsať rokov v centre slovanského kruhu v Pešti. Počas štúdia lýcea v Bratislave (1812 – 1815) sa učil srbsko-chorvátsky od srbských druhov. Od neho sú neoddeliteľní: Palacký, budúci vodca českého ľudu, a Petar (Pantelejmon) Živković, budúci budinský biskup. Kollár a Palacký sa od Živkovića a jeho syna Lukijana Mušického naučili staroslovienčinu a srbský jazyk z Vukovej gramatiky a ľudových piesní, ktorými sa donekonečna nadchýnali. Majú na nich veľký vplyv, podnecujúc lásku

¹⁸⁷ Risto Kovijanić, Šafárik, Kollár a Palacký v kruhu srbskej mládeže, 24-41.

¹⁸⁸ Ján Jankovič, 336.

¹⁸⁹ Boldocký, 219.

k Slovanom a učenie slovanských jazykov, zvyšujúc národné povedomie a hrdosť, objavovali nepredstaviteľnú tvorivú silu slovanského ducha. To malo historický význam. Dvaja veľkí Slovania, Čech a Slovák, prebudení a duchovní vodcovia svojich národov sa prostredníctvom našich ľudových piesní a Vuke nesmierne zamilovali do nášho národa a celý život sa snažili prehlbiť naše národné styky. Pod vplyvom Vuka tam začali zbierať ľudové piesne, viedli tam slovanský mládežnícky kruh, ktorý prvý zapálil oheň na Vukovej fakli. Vtedy sa zrodila Kollárova myšlienka slovanskej vzájomnosti. Kruh rástol a vatra sa rozšírili na veľký vlastenecký oheň, nakoniec na revolučný požiar.

Po skončení štúdií v Jene, kde sa kamarátil s Novícom-Otočaninom, stretol sa s Goetheom a filozofiou Fichteho, Hegela a Herdera, ktorý predpovedal budúcnosť Slovanov a sledoval filozofa Okena, ktorý mu hovoril: „že Amerika a Slávia, miesto starobyklých kultúrnych národov, dajú ľudstvu nový život.“ – teda po tomto sa Kollár stal protestantským kňazom v Pešti (1849).

Jeho *Slávy dcera*, ktorá bola vydaná v roku 1824, priniesla mu slávu básnika. Vyzýva slovanské národy, aby sa spojili „od Čiernej Hory po Ural“, a to nielen kvôli presile, ale kvôli rovnosti. „Kedykoľvek zavolaš Slovana, nech sa ti ozve človek“ – básnil Kollár. Rozvlnil slovanským duchom. Oslavoval Obilíca a Kráľoviča Marka, oslavoval Višnjića a Vuka, vyzdvihoval krásu srbskej ženy. V druhom, rozšírenom vydaní (1832), pod vplyvom Vukovej reformy urobil určité zmeny v českom jazyku a pravopise. Pod vplyvom Vuka publikoval *Národné spievanky* Slovenska (1823, 1827), ktoré zozbieral spolu so Šafárikom, rovnako ako Vuk napísal *Prvý srbský šlabikár* (1827) pod vplyvom Kollárovoho Šlabikára.¹⁹⁰

Vlast' Slovanov podľa Kollára sa volá *Všeslavia*: „Máme všetko, verte mi, milí moji krajanovia a priatelia, čo nás zaraďuje medzi veľké, úspešné a slávne národy ľudstva. Zem a more sa rozlievajú v našej krajine, zlato a striebro a zručné ruky, slová a veselé piesne, chýba nám však iba jedna vec: vzdelanie a svornosť!“ Preto „Rusi, Srbi, Česi, Poliaci urobte túto radosť, drahej matke: žite v svornosti ako jedno stádo“ (sonety 260, 261).¹⁹¹

Myšlienku slovanskej vzájomnosti Kollár rozpracoval v diele *O literárnej vzájomnosti* Slovanov, ktorú prvýkrát publikoval Todor Pavlović v *Srbských národných novinách* (1835), potom: Gajova *Danica*, slovenská *Hronka* a české *Květy* (1836). V roku 1837 publikoval rozsiahlejší text v nemčine a v srbskom jazyku ho znovu publikoval Dimitrije Todorović v roku 1845. V tejto rozprave Kollár prejavuje úctu Vukovi, Teodorovi Pavlovićovi a Gajovi a vyčíta Gundulićovi, Obradovićovi, Milutinovićovi, Lomonosovovi, Puškinovi a Mickijevičovi za to, že boli chladní voči slovanstvu. Jeho knihu Stanko Vraz nazval „slovanským evanjeliom“. Na Kollára píšu ódy mnohí slovanskí básnici: Pavlović, Pačić, Borojević, Pucić, Preradović, Mihanović, Štos, Hranić, Stritar atď.

„Kollár, nadšený našou ľudovou poéziou a Vukom, najviac vyzdvihuje Srbov. Uvádza ich do popredia s Rusmi, Poliakmi a Čechmi. Rozdeľuje Slovanov na dva veľké kmene: „česko-poľský“ a „srbsko-ruský“. Vo svojej romantickom nadšení prehá-

¹⁹⁰ Risto Kovijanić, *Vuk a Kollár*, separát 10.

¹⁹¹ Aleksije Jelačić, 89.

ňa. Domnieva sa, že srbský jazyk je najkrajší, že sú Srbi najuvedomelejší, najviac milujúci slobodu a etnicky najčistejší slovanský národ. Zachováva pôst na Vidovdan.

Kollárov vplyv na naše národy bol veľmi veľký, celá jedna generácia bola unesená jeho myšlienkou. Je silným vodcom juhoslovanskej myšlienky. Rozhodne ovplyvnil Gaja, Mažuranića a ďalších vodcov Ilýrskeho hnutia, mladého Račka a Strossmayera, Blajvaza, Vraza a Stritara, Pavlovića, Subotića, Stamatovića a ďalších Srbov, ktorí odmietali „ilýrske“ a prijali juhoslovanské meno. Fascinoval všetky naše mládežnícke a študentské skupiny, v Bratislave, Kežmarku a Prešove, Viedni a Grazi, Pešti a Sezege, Záhrebe, Belehrade a Ľubľane, dal im ideál a program. Skerlić ho nazval: „prameňom myšlienok pre mladú generáciu Srbov“, „apoštolom pre slovanstvo a juhoslovanstvo“, „duchovným vodcom srbských generácií v roku 1848“.¹⁹²

Vuk a Kollár si vymieňali listy, ale sa aj navštevovali. Navzájom si posielali knihy. Kollár posielal svoje knihy cez Vuka do Ruskej akadémie vied a ruským vedcom a Vuk posielal Kollárovi knihy zahraničných spisovateľov. Kollár mal túžbu pracovať a žiť medzi Srbmi podobne ako Šafárik. „Vuk sa veľmi zakladal u Mušického, aby ho prijal za sekretára biskupstva (1828). Tento ho nesmie prijať ako „luterána“ a navrhuje, aby prešiel na pravoslávnu vieru. Mušicki píše Vukovi: „Hej, keby bolo to šťastie, aby prišiel k nám, urobil by som s ním zázraky: vytvoril by som spojenectvo medzi Slovanmi ... ja by som s Kollárom mohol veľa pracovať pre všeobecnú slovanskú aj srbskú literatúru“. Vuk odpovedá: že Kollár ako kňaz „nemôže prejsť na náš zákon (hlavne kvôli hanbe)“. Po väznení v Pešti (1849) odišiel Kollár do Viedne, aby sa stal profesorom slovanskej archeológie na univerzite. „Kollár je tu, som s ním každý deň,“ – píše Vuk Pogodinovi.“¹⁹³

Kollárova slovanská vzájomnosť a všeslovanské nadšenie značne ovplyvnili Vukove postoje a názory, ale podľa nášho názoru nebol Vuk tak fascinovaný Kollárovými myšlienkami, lebo vychádzal zo srbstva k slovanstvu, a nie ako Kollár, ktorému slovanstvo bolo nad národné vedomie. Preto Vukovi Karadžićovi boli bližšie myšlienky Ľudovíta Štúra.

7. 1. 2. Vuk a Štúr

Pre srbsko-slovenské kultúrno-literárne prelínanie je jedným z najdôležitejších spojení vzťah medzi Vuk Karadžićom a Ľudovítom Štúrom. Vuk medzi Srbmi a Štúr medzi Slovákami boli nielen hlavnými kodifikátormi ich spisovných jazykov, ale aj vedúcimi osobnosťami oživenia medzi svojimi národmi. Súčasný slovenský slavista Emil Horák o tom hovorí: „Zatiaľ čo sa Vuk Karadžić s kodifikáciou srbského spisovného jazyka spoliehal na skúsenosti a nakoniec prijal teoretické riešenia, Ľudovít Štúr v kodifikácii slovenského spisovného jazyka vychádzal z prepracovanej teórie spisovného jazyka a z nej sa priblížil jazykovej praxi.“

Vuk Karadžić konal nekompromisne pri kodifikácii srbského spisovného jazyka, čo ho priviedlo do konfliktu s takmer celou srbskou inteligenciou v tom čase. Naopak,

¹⁹² Risto Kovijanić, *Vuk a Kollár*, 13.

¹⁹³ Tamže, 17.

Ľudovít Štúr si napriek svojim osobným zásadám nemohol dovoliť takú nekompromisnosť, pretože jeho boj za spisovný jazyk bol zároveň bojom za národné oslobodenie. Preto Ľudovít Štúr pre svoju kodifikáciu získal celú jednu generáciu, ktorá napriek odporu predchádzajúcej generácie uviedla do života kodifikovaný slovenský jazyk.

Aj keď Vuk Karadžić kodifikoval srbský spisovný jazyk o štvrtstoročie skôr ako Ľudovít Štúr so slovenským jazykom, oba tieto spisovné jazyky – slovenský a srbský – začali žiť v plnom rozsahu takmer súčasne – v druhej polovici štyridsiatych rokov, keďže Vukov srbský spisovný jazyk bol prijatý iba budúcou generáciou (B. Radičević, P. P. Njegoš, Đ. Daničić a ďalší), teda generáciou rovesníkov slovenských štúrovcov.¹⁹⁴

Veľký prínos k osvetleniu srbsko-slovenských literárnych stykov Kovijanić dal aj príspevkom o vzťahoch Vuka Karadžića a Ľudovíta Štúra. Text pod názvom *Vuk i Štur* Kovijanić uverejnil roku 1964 v belehradskom časopise *Savremenik*.¹⁹⁵

Najaktívnejší zástanca „politického zjednotenia Slovanov“, Ľudovít Štúr, bol o tridsať rokov mladší od Vuka, lebo „keď Štúr vstupoval do verejného života, Vuk už bol čestným doktorom filozofie, členom niekoľkých učených spoločností, slávnym spisovateľom, známym v Európe“, – hovorí Kovijanić. Vuk pestoval priateľské styky s Kollárom a Šafárikom, boli rovesníci a práve vekový rozdiel bol podľa Kovijanića prekážkou, aby sa Štúr priblížil Vukovi. Aj keď sa poznali a viackrát sa aj osobne stretli, Vuk a Štúr si nepísali a „vo svojej obrovskej korešpondencii Vuk spomína Štúra iba na jednom mieste!“.

Roku 1837 Vuk navštívil *Jednotu literárnu*, Spolok slovenskej mládeže v Bratislave, v ktorom Štúr mal významnú úlohu. Vtedy sa prvýkrát stretli. Pri tej príležitosti Štúr píše: – „Pri návrate nás navštívil Mušicki, synovec slávneho spisovateľa, a slávny Vuk Karadžić, tie vynikajúce, horúce slovanské duše... Vuk odišiel do slobodnej slovanskej Čiernej Hory, o ktorej chce napísať knihu.“¹⁹⁶

Počas štúdia v Halle (1838 – 40) Štúr od Nemcov ustavične počúval chválospevy o Vukovi a srbskej ľudovej poézii. Štúr vtedy písal o preklade Vukových srbských ľu-

¹⁹⁴ Emil Horák, *Vuk Karadžić a Ľudovít Štúr*, časopis *Srbistika / Serbica*, ročník II číslo 1-2, Priština 1999, 261. Horák ďalej tvrdí: „Srbský literárny jazyk kodifikoval Vuk Karadžić v dvoch základných dielach: *Pismenica srbského jazyka* (1814) a *Srbský slovník* (1818). Slovenský spisovný jazyk kodifikovali Ľudovít Štúr vo svojich spisoch *Náuka jazyka slovenského a Nárečja slovenskou alebo potreba písania v tomto nárečí*, ktoré vyšli v roku 1846, hoci boli napísané ešte v roku 1843. Rozdiely v čase vytvorenia diela Vuk Karadžića a diela Ľudovíta Štúra sú viac ako 30 rokov, ale na druhej strane, oba jazyky sa začali používať ako moderné jazyky takpovediac v rovnakom čase. V srbskej lingvistiky sa rok 1847 považuje za zlom, keď boli vytlačené *Básne* Branka Radičevića, *Gorski Vijenac* od Petra Petrovića Njegoša, preklad *Nového zákona* Vuka Karadžića a filologické dielo Đuru Daničića *Boj o srbský jazyk a pravopis*. Rok 1847 predstavuje zlom v histórii slovenského spisovného jazyka, pretože v auguste toho istého roku bol v Čachticiach na 4. výročnom stretnutí *Tatrina* prijatý stredoslovenský literárny jazyk ako všeobecný slovenský jazyk. Pokiaľ ide o srbský spisovný jazyk, neexistuje taký dátum na vyhlásenie národného jazyka, hoci rok 1847 sa považuje za rok vyhlásenia Vukovho jazyka a pravopisu. Boj o zavedenie spisovného jazyka Vuka Karadžića však pokračoval aj po roku 1847. Vukov spisovný jazyk bol oficiálne prijatý v Srbsku až v roku 1868, štyri roky po Karadžićovej smrti a vo Vojvodine ešte neskôr, až v roku 1871. „Tamže, 262- 263.

¹⁹⁵ Risto Kovijanić, *Vuk a Štúr*, *Savremenik*, zv. 10, Beograd 1964, 322-334.

¹⁹⁶ *Listy Ľudovíta Štúra*, I (1834-43), Slovenská akadémia vied, Bratislava 1945, 133.

dových piesní do nemčiny, ktorý urobila nemecká spisovateľka Talvi (Theresa Albertina Luisa von Jakob, *Volkslieder der Serben*, Halle 1825). Štúr v pražskom časopise *Květy* (VI) píše: „Prekrásne piesne našich bratov Srbov si zaslúžili páčiť sa aj iným národom ... niektoré piesne, ktoré viem spamäti, si zasluhujú v preklade pochvalu.“ To znamená, že už ako študent Štúr ovládal i srbský i nemecký jazyk.

V rokoch 1842 – 50 Štúr často odchádzal do Viedne, kde sa zoskupovali srbskí spisovatelia: Vuk, Branko, Đura Daničić a iní. „Zdržujúc sa vo Viedni, Štúr mohol vidieť Vuka každý deň od 17. do 18. hodiny, v kaviarni *Grlića kafana* na Baumarkete...“, hovorí Kovijanić. V roku 1845 sa stretli v Bratislave a 1846 vo Viedni, keď Štúr okrem Vuka navštívil aj Njegoša. Počas roku 1848 sa stretli viackrát vo Viedni a najmä počas Slovanského zjazdu v Prahe. Keďže aj Vuk aj Štúr boli chránenci kniežat'a Mihaila Obrenovića, Kovijanić sa domnieva, že sa určite stretali u kniežat'a. Jednou z takých príležitostí bolo, keď knieža Mihailo podporil slovenské povstanie roku 1848. O tom Kovijanić hovorí: „Po návrate z Rogaškejskej Slatiny, kde trikrát navštívil knieža Mihaila, od ktorého dostal 60 000 forintov v zlate na povstanie Slovákov, Štúr sa v septembri zdržal vo Viedni.¹⁹⁷

Najviac údajov o vzťahoch Vuka a Štúra Kovijanić nachádzal v pozostalosti Jovana Boškovića, ktorému Štúr často písal. Z tých listov sa dozvedáme, že si Vuk a Štúr navzájom zasielali knihy a Vuk dokonca Štúrove knihy zasielal do Moskvy.

Evidentné je, že Vuk na Štúra zanechal veľký vplyv, predovšetkým svojimi výskumami a prezentovaním národného života srbského národa. Vplýval naňho „svojím zdravím národným cítením a slobodomyselným duchom, najmä svojím obrovským revolučným, bojom za uvedenie národného jazyka do literatúry a reformy pravopisu,“ píše Kovijanić. Z tohto textu sa dozvedáme, že sa Vukom oduševňovali aj iní európski spisovatelia: Walter Scott, Goethe, Puškin, Mickievič, Čelakovský, Zaleský, atď. Mickievič, ktorý o srbských ľudových piesňach prednášal v Paríži na *College de France*, porovnával nášho národného básnika s Homérom. O tomto všetkom Štúr vedel, čo v ňom ešte viac vytváralo oduševnenie pre Vukovo dielo.

Okrem prednášok¹⁹⁸ o Vukovom diele pre svojich žiakov, Štúr o tom písal aj v knihe *O ľudových piesňach a poviedkach plemien slovanských* (Praha 1853). Tú knihu venoval svoju mecenášovi kniežat'u Mihailovi Obrenovićovi a do srbsčiny ju preložil Jovan Bošković.

Keďže bol pod silným Vukovým vplyvom, Štúr zo začiatku prijímal fonetický pravopis, ale neskôr si konečne osvojil pravopis etymologický. Na základe tohto Kovi-

¹⁹⁷ Risto Kovijanić, *Knieža Mihailo Obrenović a Ludovít Štúr*, Politika, Belehrad 11. 8. 1934. Slovenských povstalcov podporovala aj dynastia Karađorđevićovcov. O tom Kovijanić píše . „... a Hurban, ktorý sa neviazal na Obrenovićovcov tak, ako Štúr, išiel do Belehradu a Sriemskych Karloviec, odkiaľ aj on priniesol veľkú peňažnú pomoc pre povstanie, predovšetkým od kniežat'a Aleksandra Karađorđevića a patriarchu Rajačića.“ Vidieť v: *Vuk a Štúr*, 326.

¹⁹⁸ Štúrov žiak Jozef Podhradský vo svojich poznámkach na základe spomienok uvádza Štúrovu analýzu básne *Dioba Jakšića*. „Samotná báseň je majstrovské dielo srbského ducha, aj Goethe by sa ňou pýšil. Báseň nám predstavuje ľudový charakter srbskej ženskej duše. Táto báseň je verným obrazom jednej Srbky. Nieкто z nás správne uhádol ideu básne: Dobrotou pokoriš srdce človeka. Toto je skutočne idea v tejto básni stelesnená –, analyzuje Štúr. Jozef Podhradský, *Spolok slovenskej mládeže v Požuni pod L. Štúrom*, Brankovo kolo, 1904, č 31-2.

janičovho textu je nám blízka myšlienka, že národné obrodienie Slovákov a rozvoj slovenskej literatúry v Štúrovom období, v polovici XIX. storočia, vo veľkej miere prebiehal pod priamym vplyvom Vuka Karadžića a srbskej literatúry. Tak sa Srbi od-
vďačovali Slovákom za pomoc, ktorú im poskytli v školení Srbov na Slovensku, ako aj za pomoc, ktorú Slováci poskytovali Srbom pri otvárani škôl vo Vojvodine.

Prijatie slovenského spisovného jazyka Ľudovíta Štúra a srbského literárneho jazyka Vuk Karadžića v ich prostrediach „zaviedla (zdá sa nám)“ naliehavá spoločenská prax ponorená do myšlienok romantizmu, ktorý ako nový literárny smer nevyhnutne hľadal adekvátny literárny jazyk založený na národnom princípe. Pre Srbov a Slovákov to bolo samozrejme obdobie vrcholných emancipačných národných aspirácií, ktoré samozrejme zahrnuli spisovný jazyk ako základný atribút národa.¹⁹⁹

Stretnutie a spolupráca Vuka a Štúra, ktoré boli symbolicky overené v roku 1847, ukázali osudové spojenie medzi srbským a slovenským spisovným jazykom, potom srbskou a slovenskou literatúrou, ako aj prostredníctvom vzájomnej pomoci v občiansko-národnej revolúcii z roku 1848 a všeobecne srbského a slovenského národa.

7. 2. BRANKO A ŠTÚR

Vzťahom Branka Radičevića a Ľudovíta Štúra sa osobitne zaoberal Risto Kovijanić. Prvý text o tomto vzťahu: *Branko Radičević a Ľudovít Štúr* Risto Kovijanić uverejnil v slovenskom jazyku roku 1933 v Turčianskom Sv. Martine a ten istý text vyšiel po srbsky v Subotici roku 1935. Tento článok hovorí o Brankovej známosti so Štúrom a Štúrovej kritike Brankových básní.

Branko Radičević pred koncom života uverejnil svoje jediné dve knihy básní – roku 1847 lyrické a 1851 epické. Brankove lyrické *Básne* vyšli koncom roku 1847. Boli vybásnené v ľudovej reči a napísané Vukovým pravopisom. „Dojem bol obrovský“ – hovorí Jovan Đorđević, „dojem bol nezmerateľný“ – hovorí ďalší súčasník Mihailo Polit Desančić, Brankov a Miletov mladší priateľ.²⁰⁰ Đura Daničić ich ako prvý pochválil v *Podunavci* (30. XII. 1847). „Zdá sa mi, že tento rok sa bude spomínať v srbskej literatúre, pravda nie ako pekný deň v roku, ale, podľa vôle Boha, ako osvit toho pekného dňa.“²⁰¹ Pochvalne sa zmienil aj Andrija Brlić v Gajevej *Danici*, Stanko Vraz v jeho *Kole*, ... v istých českých novinách sa tiež uvádza, že Brankova kniha stavia epochu v srbskej poézii.²⁰²

Branko v zbierke lyrických básní publikoval niekoľko krátkych, ale aj dve dlhšie lyrické básne – *Žiacka rozlúčka* (735 veršov) a satirická báseň *Cesta* (1040 veršov). Obe skladby vzbudili veľký záujem. Mládež mimo Bratislavy a všetci podporovatelia Vuka boli veľmi potešení, ale *Cesta* strašne rozzúrila členov starých literárnych škôl a

¹⁹⁹ Emil Horák, *Vuk Karadžić a Ľudovít Štúr*, časopis *Srbistika/Serbica*, ročník II., číslo 1-2, Príština 1999, 268.

²⁰⁰ Mihailo Polit Desančić, *Zosnuli*, Nový Sad 1899, 38.

²⁰¹ Miodrag Popović, Đura Daničić, Belehrad 1959, 68.

²⁰² Vidieť v: Pavle Popović, *Básne Branka Radičevića*, Belehrad 1924, Predslov, str. LXXXVI-II. IX.

cirkevných kruhov, Maticu srbskú a všetkých Vukových oponentov, pretože boli zosmiešňovaní a vystavení na posmech. Nemohli sa im páčiť ani ďalšie Brankove básne, lebo podľa ich morálneho chápania boli príliš hravé, spustnuté a erotické. – vynáša Kovijanić. Niekoľko veršov z *Cesty* jasne vyjadrujú emócie, ktoré neboli veľmi po vôli konzervatívneho prostredia, v ktorom žil:

„Milý mladík, krásne dievča,
Aké len má nádherné prsia!
Šuhaj zahodí ruky okolo krku,
Okolo krku, okolo jeho zlata,
Že ju zvierá, a mladú ju ľúbi,
Z radosti jej uhryzne zuby.
Dievča sa chveje a srdce jej bije,
Uvoľnia sa a *kavada* praská.
Šuhaj položil ruku do jej ňadra...“

Podľa Kovijanića sa Štúr a Branko osobne poznali. „Ich prvé stretnutie bolo určite vo Viedni“. Vidno to z Brankových listov otcovi, ako i z pamiatok Štúrovho žiaka Jozefa Podhradského. Kovijanić predpokladá, že sa zoznámili v roku 1844. Keďže Štúr bol jedným z najvýznamnejších, ak nie najvýznamnejší ideológ slovanstva toho obdobia, jeho mienka bola veľmi uznávaná. Okrem toho Štúr bol zo strany Matice srbskej vymenovaný za dozorca *Knižnice srbskej mládeže v Bratislave*, v ktorej sa diskutovalo o literatúre a v ktorej sa čítali nové literárne práce.

Štúrovým zameraním nebola len literárna kritika, ale zaoberal sa aj ňou, takže vo veľkej miere svojimi postojmi vplýval na srbskú a slovenskú literárnu mládež. „Štúr nás zasvätil do písania kritiky, hovorí Podhradský. Jeho stanoviská boli klasicistické: vzorom bola antická literatúra, najmä „hrdinská“, takže medzi mládežou popularizoval Homéra a Horácia. Bol pod Heglovým vplyvom, s jeho ideami sa zoznámil v Nemecku. Podľa neho literatúra a umenie majú slúžiť ideí a národu, čiže slovanstvu. Zasadzoval sa za úplnú ideologizáciu literatúry a bol proti „bajronovstvu“, emóciám, citom a „erotike“ v poézii. V slovenských mládežníckych kruhoch sa v tých rokoch dokonca čítalo Štúrovo vyhlásenie, „aby sa mládež v záujme morálky chránila pred romantizmom a erotickým senzualizmom“. „Slovanská poézia nebude ospevovať lásku, česť a vášne jednotlivca, ale vznešené predmety: vieru a národ a bude slúžiť všeobecnému“ – hovoril Štúr. Tie jeho náhľady boli blízke stanoviskám „matičiarov“ – Jovana Hadžića a Teodora Pavlovića, ktorého Branko vo svojich básňach satirizoval. Štúr bol aj osobným priateľom Hadžića, lebo spoločne vystupovali v uhorskom parlamente: „popri tom, ohľadom srbského pravopisu podporoval mienku Hadžića a nie Vuka alebo Branka – podporoval etymologický pravopis, písanie starých cyrilských znakov: *jat', tučný jer*, atď.“

Podľa Kovijanića Štúr – a možno i Njegoš – „čítal Brankovu Žiacku rozlúčku ešte v rukopise.“ Prvá Štúrova reakcia bola: „Pred ním je veľká budúcnosť!“ Avšak neskôr boli jeho postoje veľmi ostré, čo na Brankovi zanechalo stopy. Počas roku 1846 sa Štúr a Branko stretli niekoľkokrát. Štúr dobre ovládal srbčinu a Radičević „už dobre rozumel

češtinu“ ... „podľa vzoru českej hymny zložil báseň *Gde sanak moj*. ..., a „po slovensky sa učil neskôr zo Štúrovej kritiky.“ – hovorí Kovijanić opierajúc sa o texty Pavla Popovića, Svetozara Vukovića, Dr. Milana Hodžu a M. Hurbana.

Štúr nemohol pochopiť Branka, lebo bol ideológom a bojovníkom za národné práva a Branko bol „básnikom novej doby“, ktorú charakterizovali intímnosť a individualizmus oproti kolektívnemu duchu. Keďže srbská bratislavská mládež bola pod Štúrovým duchovným vplyvom, ohradila sa a odsúdila Brankove básne venované srbskej mládeži. Oni – v čase keď medzi nimi bol i Svetozár Miletić – zverejnili text pod názvom *Ohrada*, text, ktorý sa netýkal literárnych hodnôt. „Pri písaní *Ohrady* hlavné slovo mal bezpochyby Miletić“. – hovorí Jovan Đorđević; a keďže Hadžić bol Miletićovým mecenášom, dalo sa očakávať, že „sa mu cítil byť zviazaný“.

Branko venoval svoje *Básne* „Srbskej mládeži“. A zatiaľ čo všetky mládežnícke kruhy Branka pozdravili s nadšením, bratislavská srbská mládež vedená Miletićom bola nahováraná, aby sa dištancovala od jeho venovania *Básňam*, kvôli satiry *Cesta*, v ktorej Branko – ako hovorí Milan Savić – vysmieval a zosmiešňoval všetky staršie srbské inštitúcie, Maticu, Pavlovićove *Srbské noviny*, mníchov, básnikov, spisovateľov, profesorov, Belehradčanov a ich vedcov.²⁰³

Bratislavská mládež kritizovala Branka v ich *Ohrade*, ktorá bola zverejnená 15. februára 1848 v Pavlovićových *Srbských národných novinách*. Tam sa okrem iného uvádza: „Zistili sme iba, keď ide o obsah najnovšej básne *Cesta*, nachádzame, že sme povinní zodpovedať za česť srbského mena a mena srbskej mládeže: že my, ktorí sa stretáme so srbskou budúcnosťou, nebudeme ... medzi najrodenejších srbských bratov krv a nôž hádzať. Toto sú pekelné úmysly a im slúžiť sú nečisté veci, nebude to našou úlohou počas celého nášho života ... na bratskej svornosti pracovať v bratskej Nie sme podlí a nevďačného srdca, aby sme každého, kto pracoval a pracuje pre srbský národ hádzali do bahna a na vlastnú škodu a urážku hocikoho do hviezd vykoval.“

Ohrada zaznela v srbskej verejnosti. Jej dôsledky v radoch mládeže mimo Bratislavu boli nepriaznivé, dokonca aj v sídle Matice srbskej, Tekelijanume a Teodora Pavlovića. „Táto ohrada padla ako bomba medzi mládež v Pešti Plot zaznel v srbskej verejnosti. Jeho dôsledky v radoch mládeže mimo Bratislavu boli nepriaznivé, dokonca aj v sídle Matice Srpskej, Tekelijanumu a Teodora Pavlovića. „Tento plot padol ako bomba medzi mladými ľuďmi v Pešti a na Miletića, ktorého sme za hlavného vinníka toho ohradenia držali“ – hovorí J. Đorđević.²⁰⁴

Uvažovalo sa o tom, že *Ohrada* vznikla pod vplyvom Miletića a že on to urobil z povinností voči svojim patrónom, Hadžićovi, Rajačićovi a Pavlovićovi, a z vlasteneckých motívov a úcty k starým literárnym a kultúrnym pracovníkom, k Matici srbskej a matičiarom.²⁰⁵

Bratislavská srbská mládež, ktorú viedol Miletić v písaní *Ohrady*, bola inšpirovaná Šturovými etickými, filozofickými a literárnymi názormi, ktoré boli hegeliánske a anti-byronské.

²⁰³ Milan Savić, *Mladý Miletić*, 38.

²⁰⁴ Dr Kosta Milutinović, *Svetozar Miletić*, Záhreb 1939, 19.

²⁰⁵ Pozri uvedené monografie o Miletićovi: Vasa Stajić (1926), 62 – 64.

Ohrada bola, možno, pohnutá aj na naliehanie Hadžića a Rajačića, vtedy prítomných na zhromaždení v Bratislave, priamo alebo nepriamo prostredníctvom Miloša Ratkovića alebo Nikanora Grujića, básnika, Rajačićovho spoločníka, veľkého priateľa Štúra a slovenského ľudu, slávneho rečníka na Všeslovanskom kongrese v Prahe (1848), ktorý (1864) bol spolu s Palackým, Kukuljevićom a Miklošićom, ktorý neskôr bol zvolený za čestného člena Matice slovenskej – mieni Kovijanić.

Branková *Cesta* spôsobila u Štúra veľké rozhorčenie. Nie je vylúčené, že Štúr aj osobne povzbudzoval zostavovateľov *Ohrady*, ale určite bola uverejnená so Štúrovým súhlasom, pretože srbská a slovenská mládež v Bratislave sa v tom čase nezaväzovali a nerobili nič bez jeho vedomia a súhlasu. Inšpirovali sa jeho duchom, jeho učením, jeho zásadami životnej filozofie a etiky a jeho estetickými názormi.

Podľa Kovijanića sú teda príčiny odsúdenia Brankových básní zo strany srbskej mládeže nasledovné: Štúrove literárne názory a vojvodinská príslušnosť bratislavskej srbskej mládeže, keďže súviseli, hlavne materiálne, s Hadžićom, Pavlovićom a Rajačićom, ktorí boli „hlavnými obeťami Brankovej kritiky“.

Brankova kniha epických básní sa objavila začiatkom roku 1851. V nej boli dve epické piesne: *Gojko a Hajdúkov hrob*. Kritiku tejto knihy Štúr publikoval v *Slovenských pohľadoch* na konci januára 1852. Táto kritika bola veľmi nepriaznivá a negatívna, takže „to bola vážna rana Brankovej reputácie,“ – hovorí Pavle Popović. Z Brankovej rozsiahlej odpovede, ktorá bola uverejnená až v roku 1924, je zrejmé, že táto kritika ho veľmi znepokojovala: „Vy ste do mňa kameňom a ja Vás (verte mi) iba chlebom: pravdepodobne bol trochu tvrdý“... píše Branko.

Keďže Branko neodpovedal na túto kritiku, lebo „odkladal uverejnenie svojej odpovede“, zastavil sa ho Đura Daničić, ktorý napísal Đorđovi Natoševićovi: „Teraz ho znova Štúr chytil v *Slovenských novinách*, a to nemilostne a zlomyseľne proti zlu Božiemu. Hlavné v kritike je to, že Štúr nekritizuje to, čo Branko napísal, ale čo si on myslí, že Branko chce napísať.“

Podľa Kovijanića, aj keď Štúr ostro kritizoval Brankove piesne, on nebol „zlomyseľný“. Jeho kritika je vecou nedorozumenia, pretože „on nebol literárnym kritikom z povolania“, takže „Branko mal absolútne pravdu, keď vyvrátil Štúrove poznámky: o „zmiešaní romantiky v básňach“. Tiež uvádza Brankovu údernú vetu: „Bože môj, ako musí byť pusto v srdci p. Štúra, keď môže niečo také povedať.“²⁰⁶

Kovijanić sa otázke odsúdenia Brankových básní venoval ešte v jednom článku. Tak, píšuc o Markovi Popovićovi-Vukovarcovi, Brankovom brantrancovi, Kovijanić hovorí: „Známe je, že sa srbská bratislavská mládež verejne ohradila od Brankovej *Posvety* a – pod vplyvom Štúrových literárnych názorov – odsúdila hlavne Brankove básne. Ako sa k tej otázke staval Brankov príbuzný Marko Popović, nie je známe.“²⁰⁷

Marko Popović, jeden z vydavateľov *Slavjanky* a jeden z tajomníkov srbského žiackeho spolku na Slovensku, študoval v Bratislave v rokoch 1845–48. Bol jedným

²⁰⁶ Risto Kovijanić, *Branko Radičević a Ludovít Štúr*, Literárny sever, zv. 1-2, Subotica 1935, 16. (V kratšej podobe, v Turčianskom Sv. Martine 1933).

²⁰⁷ R. Kovijanić, *Jeden Brankov príbuzný – Marko Popović, Vukovarac*, Letopis Matice srbskej, Nový Sad, január 1940, str. 95-100. Tento text vznikol z prednášky, ktorú mal Kovijanić 12. decembra 1939 v belehradskom *Spolku pre srbský jazyk a literatúru*.

z najlepších priateľov Svetozara Miletića, istý čas spolu i bývali a spolu odišli i do revolúcie. Kovijanić predpokladá, že Popović vtedy zahynul, lebo ho slovenský spisovateľ Viliam Paulíny – Tót opísal vo svojej poviedke

Škola a život, ktorá bola uverejnená roku 1866. „Jestvuje jedna slovenská poviedka, ktorej hlavný hrdina je Srb“, hovorí Kovijanić. Z tohto textu sa dozvedáme, že Marko Popović, okrem toho, že bol Brankovým príbuzným, bol aj vlastným strýcom Bogdana a Pavla Popovićovcov.

7. 3. NJEGOŠ A ŠTÚR²⁰⁸

Vo svojej práci *Branko Radičević a Ludovít Štúr*, uverejnenej roku 1933 na Slovensku, Kovijanić na strane 5 uvádza: „O tom, aký dojem títo dvaja znamenití ľudia, Štúr a Branko, nechávali na veľkých ľuďoch v duchovnom ohľade ... najlepšie svedčia dve uvedené básne geniálneho Njegoša, vybásnené tejto dvojici v tom istom čase (podčiarkol N. K.) V básni Štúrovi Njegoš básni:

PJESEŇ OD PETRA PETROVIĆA,
VLADÁRA ČERNOHORSKJEHO

*Ja na smutnej púti mojej túžievam po svetle tvojom,
Ako pohľad v horúcich dňach za úkazov bistrím stokom,
Ako nábožnp kresťan keď s opustenou mihalnicou
V obchode svatom v súmraku ide za svetlom ihravým,
Alebo pútník z búrnej keď vlni pohľad pozdvihuje
Čes ójerňavi hustje morskje k vrchu osvetlenej veže.
Čo ma k tomu povzbudzuje? Príroda tajomstva plná!
Či ja musím svetla toho biť ōen vŕdí slabím zbojnošom?*

(zo srbčiny preložil Bohuš Nosák-Nezabudov, 1847)

Kovijanić potom uvádza Njegošove verše vybásnené na Brankovu slávu, čo nie je sporné, ale predmetom literárneho sporu sa stala Kovijanćova téza, že Njegoš tieto verše vybásnil na počesť Ľudovíta Štúra.

V období od novembra 1846 do februára 1847 Petar Petrović Njegoš trikrát pobudol vo Viedni s cieľom dozerat' na tlačenie svojho diela *Gorski vijenac* a nadviazať kontakty s ruským dvorom. Pri tej príležitosti sa zoznámil s horlivým slovenským vlastencom Ľudovítom Štúrom a odovzdal mu rukopis básne, ktorá nemala názov. Vtedy sa so Štúrom vo Viedni stretol aj Miloslav Hurban. O tom stretnutí medzi prvými písal Risto Kovijanić, opierajúc sa o Hurbanovu štúdiu o Štúrovi a vzácne údaje mu roku 1933 poskytol slovenský profesor a čestný český akademik Jozef Škultéty.

²⁰⁸ Viac v: Risto Kovijanić, *Njegošova báseň Štúrovi*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk. Matica srbská, kn. 30, zv. 1 Nový Sad 1982, 69-86.

Štúr poznal Njegošovo dielo, lebo ovládajúc srbčinu „už mal Njegošovo *Ogledalo srpsko (Zrkadlo srbské)*, – hovorí Kovijanić. O ňom Štúr mal vysokú mienku, ktorú v jednom liste z novembra 1846 takto vyjadril: „Vo Viedni sme pobudli 9 dní ... Boli sme totiž u vláďára čiernohorského, postavou obrovského, duchom zapáleného Slovana, a rozprávali sem sa s ním dlhšie.“

Njegošovu báseň Štúr uverejnil v *Orlovi Tatranskom*, literárnej prílohe Slovenských národných novín, 5. januára 1847 v čísle 51. Báseň nemala názov, takže redakcia časopisu dopísala: *Pjeseň od Petra Petrovića, Vladára Černohorskjeho*. Báseň bola uverejnená v origináli, ale aj v preklade Štúrovho spolupracovníka Bohuslava Nosáka s vysvetlením, že ju Njegoš „ráčil poskytnúť“ so žiadosťou, aby bola uverejnená v *Orlovi*.“ Keďže báseň nemala názov, literárni historici nastolili otázku, či vznikla na slávu Štúra alebo nie?

U nás bola táto báseň prvýkrát uverejnená v časopise *Glas Crnogorca* roku 1875 pod názvom *Ljudevitu Šturu* a neskôr v Moskve roku 1887, ako aj v knihe Milana Rešetara *Manje pjesme vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*, Belehrad, SKZ, 1912. Keďže *Glas Crnogorca* uverejnil iba 16 veršov tej básne s poznámkou, že sa tu prvýkrát uverejňuje, dlho sa nevedelo, že v origináli už bola uverejnená v *Orlovi Tatranskom*. Na Škultétyho iniciatívu sa Kovijanić touto básňou zaoberal vo svojej práci o stykoch Branka a Štúra (1933), kde vystúpil s tézou, že báseň bola venovaná Štúrovi. Kovijanić sa domnieva, že tou mystickou silou, ktorú Njegoš oslovuje, je Štúr: „U mračnome putovanju sljedujem ti zublji svjetloj – *Ja na smutnej púti mojej túžievam po svetle tvojom*“, básni Njegoš.

Podľa Kovijanića „Štúra osobne nikto nepozdvihol tak vysoko, ako to urobil Njegoš v tejto básni“. Keďže Njegoš oslavoval Branka, tiež podľa Kovijanića, „Njegoš mohol až po hviezdy vychváliť i Štúra, v tom čase oveľa znamenitejšieho a slávnejšieho od mladého Branka“.

Táto Njegošova báseň vyvolávala veľkú pozornosť, takže sa ňou pred koncom svojho života zaoberal aj náš známy filozof a etik Vuko Pavićević. Pavićevićovu rozsiahlu prácu o tejto téme uverejnila CAVU vo svojom časopise *Vestnik oddelenia umenia* pod názvom *Otázka základného motívu Njegošovej básne pod názvom „Ludovítovi Štúrovi“*, pre 1979, kn. II., 7-25. Z Pavićevićovej práce sa dozvedáme o literárnej polemike, ktorá vznikla ohľadom tejto básne.

Kovijanić vo svojich prácach nedal celú Njegošovu báseň a ako celok nebol publikovaný až v roku 1959 v *Prílohe pre literatúru*, zv. 1-2. Publikovala ju Nada Đorđević, ktorá vyjadrila podozrenie, že pieseň bola venovaná Štúrovi, pretože podľa nej nebolo Štúrovi adresované nadmerné oslávenie a porovnanie s géniom a bohom. Neskôr však váhala a takmer akceptovala Kovijanićovu tézu. Kovijanićovu tézu o Štúrovi ako o predmete tejto básne neprijali niektorí ďalší literárni historici, napríklad Vido Latković, ktorý si myslí, že je Njegošova báseň venovaná slnku. (Vido Latković, *Petar Petrović Njegoš*, Nolit, Belehrad 1963, s. 184-5.) Đorđe Živanović v štúdii *Jeden prispevok k Njegošovmu vnímaniu Slovanstva*, Anály Filologickej fakulty v Belehrade 1963, sa domnieva, že báseň je bezpochyby venovaná Štúrovi.²⁰⁹

²⁰⁹ Výňatky z Pavićevićovej recenzie uverejnil *Pobjeda* z Podgorice 27. októbra 1979 pod podtitulom *Vedecký prístup k nášmu literárnemu dedičstvu*, ktorú využívame na účely tejto práce.

Redakčná rada Njegošových *Kompletných diel* (knihy I, Prosveta. Belehrad 1967, s. 385-6) o tomto probléme uvádza: „Zatiaľ neboli zistené žiadne skutočnosti, na základe ktorých by bolo možné spoľahlivo dokázať, že báseň je venovaná Štúrovi, s výnimkou tvrdenia redakčnej rady *Glasa Crnogorca* z roku 1875 ... Ale vzhľadom na okolnosti, za ktorých bola vytvorená ... veríme, že je táto báseň skutočne venovaná Štúrovi, a že v názve by malo byť uvedené jeho meno.“

V sedemdesiatych rokoch, štyridsať rokov po vyslovení tézy, že je báseň venovaná Štúrovi, Kovijanić píše novú prácu pod názvom *Njegošova báseň Štúrovi*, v ktorej rozsiahlejšie odôvodňuje svoju tézu. Hlavným dôvodom toho, že okrem zaujatosti výučbou, archívnu prácou a písaním iných textov, prečo v roku 1935 nezverejnil celú báseň, je skutočnosť, že „v tom čase som nemal ani fotokópiu básne“. Kovijanić neskôr dostal fotokópiu celej básne od Andreja Vrbackého.

Kovijanić v tejto práci, ktorú prečítal na vedeckom zhromaždení v Cetinji v októbri roku 1977 pri príležitosti 50. výročia publikácie *Historické záznamy*,

znovu tvrdí, že je báseň venovaná Štúrovi a nie slnku alebo bohovi slnka, Febovi. V prospech svojej tézy prikladá tvrdenie, že Njegoš písal chválospevy nielen básnikom, ale aj štátnikom, vojvodcom a politikom: Karađorđovi, ruskému cisárovi Nikolovi, ruskému nástupcovi trónu Alexandrovi, kniežaťu Galicinovi, Nečajejovi, ale aj protivníkom: tureckému sultánovi a rakúskemu kniežaťu Metternichovi. „Keď Njegoš (z politických dôvodov) mohol vyspievať hymnu Meternichovi a sultánovi, tak prečo nie aj túto oslavnú báseň aj Štúrovi, človeku s veľkým srdcom, skvelými nápadmi a filantropickými ambíciami, svojmu spolubratovi-básnikovi a rovnako zmýšľajúcemu človeku v mnoho čom.“ – uvádza Kovijanić.

Podľa Kovijanića, Njegoš nedal názov tejto básni z politických dôvodov. Báseň je namierená proti Rakúsko-uhorsku, ktoré si podmaňuje slovanské národy, a bojovníkom proti takému stavu je Štúr. Aby sa to prikrylo, ale predsa naznačilo, Njegoš podľa Kovijanića používa alegórie a alúzie. Vzbúrevec, „aj keď skrytý, predsa sa črtá,“ – hovorí Kovijanić.

Na tretiu otázku, ktorú v tejto práci položil: Kto dal názov básni v časopise *Glas Crnogorca* roku 1875, Kovijanić dokazuje, že to bol redaktor časopisu Simo Popović. Tento čiernohorský vojvoda, básnik a štátnik, inak zo Sriemu, sa školil v Bratislave v rokoch 1865/6. Počas pobytu v Bratislave Popović mohol v slovenskej alebo srbskej družine prečítať túto báseň, ktorú „Pravdepodobne (ju) odtiaľ aj odpísal ... alebo celú alebo iba prvý 16 veršov, ktoré uverejnil v *Hlase Čiernohorca*“. – uvažuje Kovijanić. Uverejnenie tejto básne v čase hercegovského povstania malo podľa Kovijanića fun-

Vuko Pavićević túto Kovijanićovu štúdiu čítal v rukopise: „Pri spracovaní rovnakej témy sa o túto prácu veľmi zaujímal. - píše Kovijanić - Rád som mu dal kópiu rukopisu, naradovaný, že Njegošova báseň bude preštudovaná z filozofického hľadiska. Pavićević bol nečakane unesený smrťou. Medzi jeho vzácne dedičstvo patrí jeho štúdia, ktorú v tomto roku uverejnila Čiernohorská akadémia vied a umení vo svojom *Vestniku Oddelenia umenia*. 1979 (Kniha II, 7-25) pod názvom: Otázka základného motívu Njegošovej básne pod názvom „Ludovítovi Štúrovi“. Pavićević pri citovaní mnohých pasáží z tohto môjho diela hovorí, že som to uviedol vo svojej „novej, nedávno publikovanej práci“. Očakával teda, že moje štúdium sa objaví najskôr, a potom zverejní svoje vlastné.“ Poznámka na konci Kovijanićovho textu, *Njegošova báseň Štúrovi*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk. kniha 30, zv. 1, Matica srbská, Nový Sad 1982, 86.

kciu prebúdzania všeslovanskej solidarity, a preto jej Popović dal príležitostný názov Ľudovítovi Štúrovi.

Vo svojej práci Vuko Pavićević tiež dal Kovijanićovi za pravdu o tejto básni: „A tak Kovijanić bol povinný svoju tézu podrobnejšie vysvetliť. Urobil to vo svojej novej, nedávno publikovanej práci. V nej krátko odmieta Latkovićovu tézu o slnku ako predmete básne. Odmieta ju, myslíme, že správne, pretože sa v básni iba porovnáva jej subjekt so slnkom, presnejšie „s cisárom Iperionom“ (a to je božstvo slnka). Samotný subjekt musí byť niečo iné.“²¹⁰

Ak postupujeme podľa stratégie *vzťah textu a kontextu*, potom zaiste môžeme prijať Kovijanićovu tézu, že subjektom Njegošovej básne je Ľudovít Štúr. V polovici XIX. storočia, v čase najsilnejšieho prejavovania slovanskej vzájomnosti, kultúra a najmä poézia mali veľmi dôležitú úlohu v tom procese, takže i táto báseň môže byť považovaná za príspevok k slovanskej vzájomnosti.

7. 4. ĐURA DANIČIĆ A SLOVÁCI

Đura Daničić, pravé meno Đorđe Popović, študoval v Bratislave v rokoch 1841 – 44, v čase najväčšieho lesku všeslovanskej idey, keď Ľudovít Štúr vyučoval na lýcea. Dôvody pre príchod Daničića na Slovensko spočívajú v dobrej povesti bratislavského lýcea s jeho slavistickou školou a tradíciou slovanskej vzájomnosti, ktorá už bola zavedená, a tiež aj s „tradíciou srbsko-slovenskej svornosti“. Podľa Kovijanića: „Tu sa Daničić učil a ovládal slovanské jazyky, český, slovenský, ruský a poľský, ešte predtým, ako sa dostal na katedru slávneho slavistu Miklošiča; tam sa nakoniec rozhodol zreformovať spisovný jazyk a pravopis Vuka Karadžića, predtým ako sa dostal do významného Vukovho kruhu vo Viedni, stal sa zástancom Vukovej myšlienky a nahradil svoje vlastné meno a priezvisko (Đorđe Popović) menom z Vukových srbských ľudových piesní.“²¹¹

Đura Daničić prišiel do bratislavského evanjelického lýcea vo veku 17 rokov, „do registra bol zapísaný pod poradovým číslom 88: Popović Đorđe, pravoslávnej viery, oddaný právnickým vedám, z Nového Sadu, Báčka, rodič: matka Ana, vdova po farárovi z toho istého mesta, bude sa stravovať pri školskom stole, prišiel z novosadského gymnázia. “ ... „O ňom nikde nebolo uvedené, že by bol „Maďarom“, ako neskôr pre Miletića a všetkých srbských a slovenských študentov z územia Uhorska v rokoch 1845-48. rokov.“ Podľa Kovijanića Daničić bol jedným z najlepších študentov lýcea, a keby ho neobťažovali známky z maďarského jazyka a maďarskej gramotnosti, „Daničić by bol jedným z prvých medzi prvými“.

Daničić sa okrem iného priatelil s Jankom Štúrom, Andrejom Hodžom, strýkom Milana Hodžu a mnohými ďalšími Slováckmi a Srbmi, ktorí sa vzdelávali v Bratislave a učili ho Kovač-Martini – prírodné vedy, a Gottfried Šrer – históriu, estetiku a poéziu, profesor, ktorý Daničića oboznámil so Schillerom, Shakespeareom a Goetheom. Na

²¹⁰ Vuko Pavićević, 23.

²¹¹ Risto Kovijanić, Đuro Daničić v Bratislave, Zborník: *Franku Wollmanovi k sedemdesiatinám*, Filozofická fakulta v Brne. Sborník práci, Praha 1958, 199-212. A najmä, 5-15.

Štúrovej katedre jestvoval aj lektorát srbského jazyka. V čase Daničića lektorom srbského jazyka a histórie Juhoslávie bol Pravoslav Červenák (1816 – 42), autor knihy *Zrkadlo Slovenska*.

Počas svojho školenia v Bratislave Daničić písal básne, aforizmy, menšie rozpravy a prekladal z nemčiny, slovenčiny, češtiny a ruštiny, ako aj poľštiny. Daničić tie svoje texty podpisoval svojimi iniciálami a publikoval ich v belehradských *Srbských novinách* a v časopise *Podunavka*. O týchto prácach dlho nebolo známe, a okrem Kovijanića na práce mladého Daničića poukázal aj Đorđe Živanović v štúdiu *Mladý Daničić*. Okrem iného Daničić preložil diskusiu českého vedca Purkyněho *Srbi v kruhu Slovanstva*, ktorá bola čítaná v *Srbskej študentskej družine* v Bratislave.

Na konci roku 1844 Daničić odišiel študovať do Pešti a potom do Viedne, kde ho pritiahol Vuk Karadžić, „okolo ktorého sa zhromaždil významný kruh srbskej mládeže, s pomocou ktorého Vuk získa konečné víťazstvo,“ hovorí Kovijanić. „Tam si Daničić, ako aj Štúr v tom čase, začal uvedomovať, že by mal začať vychádzať zo svojho národu k Slovanstvu, a nie naopak.“ Kovijanićov hlavný záver o školení Daničića spočíva v tom, že „on z Bratislavy odišiel ako veľký štúrovec, a z Viedne ako veľký a dôkladne vybudovaný vukovec“.

S Daničićovým slovenským obdobím Kovijanić tiež oboznamoval aj slovenských čitateľov, takže v texte Štúrovi srbskí žiaci hovorí, že Daničić bol jedným z najslávnejších Šturových študentov: „Đura Daničić, Novosadčan, slávny náš učenec, ... ako bratislavský študent bol veľmi usilovným dopisovateľom srbských novín a časopisov. Tvoril i básne a prekladal básne slovenského básnika Ľudevíta Žellu. On je bezpodmienečne najslávnejším človekom z pomedzi všetkých Šturových žiakov.“²¹²

7. 5. ZMAJ A SLOVÁCI

Na Slovensku sa školil aj náš veľký srbský spisovateľ pre deti a pedagóg Jovan Jovanović Zmaj. Po školení v Novom Sade a v maďarskom meste Halaš kde sa, ako o tom sám svedčil, učil po maďarsky, J. J. Zmaj sa ako sedemnášročný roku 1850 zapísal na bratislavské evanjelické lýceum, kde chodil na hodiny slovenčiny. Zmajovo školenie bolo dynamické, vystriedal až tri miesta školenia na Slovensku: Bratislavu, Modru a Trnavu a štyri školy: bratislavské evanjelické lýceum, evanjelické gymnázium v Modre, katolícke gymnázium v Bratislave a trnavské katolícke gymnázium. Podľa Kovijanića dôvody týchto zmien spočívajú v tom, že Zmaj, v búrlivých porevolučných časoch podľa údajov zo škôl bol slabším žiakom, takže skúšky a maturitnú skúšku skladal privátne.²¹³

²¹² Risto Kovijanić, Štúrovi srbskí žiaci, *Náš život*, ročník IV 1939, číslo 2, 76. Tento text bol uverejnený aj v belehradskej *Politike* 14. júna 1936 a Ján Čajak v poznámke pod čiarou uvádza, že pre svoju dôležitosť bol preložený do slovenčiny a uverejnený v báčkopetrovskom *Našom živote*. Na Slovensku vyšiel v novinách *Slovenský denník*, Bratislava, 26. apríla 1936.

²¹³ Risto Kovijanić, *Zmajovo školenie na Slovensku*, *Vestník historickej spoločnosti v Novom Sade*, kniha VIII, zv. 2 a 3 z roku 1935, 236-253 a ďalšej časti 406-421. Kovijanić oba texty vytlačil ako samostatné vydanie v Srbskej kláštornej tlačiarni v Sremski Karlovic v roku 1935.

Zmaj sa roku 1851 zapísal na univerzitu vo Viedni, kde v tom čase tiež boli Branko Radičević, Đura Daničić, Svetozar Miletić, Đura Jakšić, Mihailo Polit Desančić, Đorđe Popović-Daničar a iní predstavitelia „skvelého kola srbskej mládeže“, ale keďže nemal zloženú maturitnú skúšku, musel sa znovu vrátiť do Bratislavy, kde si ju 21. februára 1852 urobil. V rámci maturitnej skúšky sa okrem iného skladal aj materinský jazyk, tak že Zmaj srbský jazyk a literatúru zložil u profesora Martina Hatalu, ktorý prednášal slovenčinu a srbčinu. Program srbskej literatúry tej doby podľa Kovijanića vyzeral takto: „V jednom nemeckom učebnom programe bolo uvedené: gramatika a štylistika, národná poézia, Dositej a dubrovnícky spisovatelia, z ktorých sa spomínajú: Gundulić, Palmotić a Đorđić.“ Tieto Kovijanićove zistenia sú významné, lebo sa podľa Vasu Stajića na týchto skúškach „obvykle žiadal preklad národných piesní do nemčiny, analýzu, výklad, napočítovanie štylistických ozdôb a proč“. – čo podľa Kovijanića nie je celkom pravdivé.²¹⁴

Doba Zmajovho školenia na Slovensku je porevolučná, je to čas keď dominovalo Bachovo konzervatívne zriadenie a absolutizmus. Nemecký jazyk vystriedal maďarčinu, na uliciach a úradoch bola tajná polícia, národné práva boli zatlačené. Na školách boli uvedené prísne pravidlá obliekania a správania sa. Nátlaky v Modre sa menej cítili, takže sa Zmajovi tam príjemnejšie žilo a učilo. Podľa Kovijanića sa život žiakov v Modre v tých rokoch veľmi podobal na život karloveckých žiakov. Na jar sa chodilo do lesa na jahody, alebo do vinogradov, oberali sa čerešne, jedným slovom – idylické časy. Podľa Kovijanića pravdepodobne aj Zmaj svoje žiacke chvíle v Modre a Bratislave trávil búrlivo. Podľa Hurbana „Srbi hlavne mali dosť peňazí, ale nevyčítali: ich správanie bolo veselé, zhovorčivé, dôverné a slobodné; najväčšou slabinou Srbom bola krčma; tam si mohol nájsť každého, ak práve nebol doma alebo v škole“.²¹⁵

Zmaj mal mnoho priateľov Slovákov, a podľa Kovijanića obľúbil si slovenský národ a ich krajinu a doživotne zostal ich priateľom. Osobitne sympatizoval so slovenským národom, ktorému boli odňaté práva. Napísal viacero básní so slovenskými a českými motívami; „...Miestami vo svojich veršoch použil slovenské slovo, čistý slovenský výraz.“ Oduševnenie Slováckmi si Zmaj priniesol z rodičovského domu. Totiž v Kovijanićových textoch sa dozvedáme aj to, že sa Zmajov otec školil na Slovensku. Pavle Jovanov Jovanović, novosadský advokát a primátor študoval v Bratislave na právnickej akadémii roku 1820, kde zakončil „dvojiročný právnický kurz“.²¹⁶

²¹⁴ Tamže, 238

²¹⁵ Tamže, 407. Je zaujímavé, že tento „rozpuštný“ život srbských študentov v Bratislave nebol neznámy. Píšuc o školení Pavla Julinca a Srbov v polovici XVIII. storočia, v období racionalizmu a osvietenstva, Kovijanić hovorí: „Autor histórie lýcea uvádza, že srbskí a rumunskí študenti, „ktorí sa prišli učiť po nemecky“, často prepukli; že sa oddávali „zhýralému životu“; že navštevovali kaviarne, pretože boli „hojne zásobení peniazmi z domu“. Na svojom zasadnutí 17. februára 1753 sa profesorská rada „po vyčerpaní všetkých trestov“ rozhodla prosiť petrovaradínskeho (novosadského) srbského biskupa Visariona Pavlovića, ktorý sa pri návrate z Viedne zastavil v Bratislave, aby „neposlušných a vytrvalých srbských študentov ponaučil o vážnej poslušnosti“. – Je ťažké povedať, aké je správanie Pavla Julinca. Je isté, že bol dobrým študentom a že sa zaujímal o knihy a vedu.“ Risto Kovijanić, *Pavle Julinac v Bratislave*, v knihe: *Od baroka po klasicizmus*, redigoval Milorad Pavić, Nolit, Belehrad 1966, 372.

²¹⁶ Risto Kovijanić, *Zmajov otec na štúdiách*, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, I. (1953), Nový Sad 1954, 203-4.

Podľa Kovijanića Zmaj z Bratislavy, a tiež aj z Prahy, priniesol „celoživotný záujem a sympatie“ k slovenskému a českému národu. Zmaj bol vtedy mladým básnikom, písal básne v duchu národnej poézie, čo vidno z jeho veršov: *Žiacke kolo* (Ďačko kolo), *Dvoje vráta* (Dvoja vrata), *Po poli napršalo* (Po polju je pala kiša), *Odštiepila sa haluz* (Odbi se grana). Bol ovplyvnený Brankom Radičevićom, Vukom Stefanovićom Karađžićom a ľudovou poéziou, ale podľa Kovijanića „dá sa s právom predpokladať, že sa jeho oduševnenie napodobňovaním ľudovej poézie zosilnilo po zoznámení sa so Štúrom. Práve vtedy keď Štúra uchvátila silná vlna našej ľudovej poézie“.²¹⁷

Zmaj bratský vzťah k Slovákom prejavoval už v tých ťažkých dňoch. Najmä keď maďarská vláda zakázala činnosť Matice slovenskej a posledným dvom slovenským gymnáziám roku 1875, Zmaj svoj protest vyjadril veršami:

„Čo vám robia školy,
Gymnaziá milé?
A Matica vaša –
Rozrastá sa v sile?“

(Slovák drotár)
(zo srbčiny preložil Ivan Minárik)

Túto báseň Ivan Minárik preložil do slovenčiny a celú uverejnil v časopise *Slovenský denník* v Bratislave 25. 3.1934. K prekladu uvádza aj výklad, že báseň vznikla pri príležitosti zatvárania Matice slovenskej a Zmajovho protestu proti tomu.

A keď maďarská vláda roku 1885 skonfiškovanými Matičnými prostriedkami založila slovensko-maďarský spolok a maďarónske noviny, Zmaj napísal báseň *Matica slovenská sa povampírila*:

„... Peniaze, čo boli v Pešti,
Po stáročia celé,
Dlhé roky naplňali
Arpádovské ciele.

Teraz kniha Slovákov
V dare poskytnutom
Bude duchu slovanskému
Oloveným putom.“

(zo srbčiny preložil Ján Majerník)

V básni *Nad končiarmi Tatier* Zmaj protestoval proti maďarizácii Slovákov. Písal básne o svojich učiteľoch: Štúrovi, Hatalovi, Kalinčiakovi a veril v príchod novej slobody pre svojich slovenských bratov:

²¹⁷ Risto Kovijanić, *Zmajovo školenie na Slovensku*, Vestník historického spolku v Novom Sade, kniha VIII., zv. 2 a 3 z 1953., 247

„Čo žandári pochyťajú
Vedú do Aradu.
A tak oni na Maďarov
Menia Slovač mladú.

Bledé deti v neslobode
Vzdychajú sa kvília,
Akoby ich na popravu
Viedla krutá sila.“

(zo srbčiny preložil Ján Majerník)

Okrem uvedených básní Zmaj spomína Slovákov a prejavuje svoju ustarostenosť o nich v niekoľkých básňach: Úprimné želanie (Iskrena želja), *Kosmorama*, *Báseň o novom ostrihanom Samsoni* (Pesma o novom ošišanom Samsonu)...

Zmaj o Slovákoch nepísal len v poézii, ale aj v próze. Božidar Kovaček nás oboznamujeme o jednom menej známom Zmajovom texte.²¹⁸ Je to Zmajov článok s názvom *Niečo o slovenskom národe* a bol uverejnený v 19. čísle Zmajovho *Nevenu*. Týmto textom, ktorý je napísaný vo forme dialógu medzi dvomi dievčatami, Zmaj chcel „rozbiť“ zakorenené predsudky o Slovákoch, ktoré pod vplyvom maďarskej vládnucej triedy boli rozšírené aj medzi Srbmi“ – hovorí Kovaček. O Slovákoch panovali predsudky, že sú chudoba, drotári, sluhovia, Tótovia (hanlivé maďarské pomenovanie Slovákov). Zmaj vo svojom článku zauča, predovšetkým mladých čitateľov, ale aj ich rodičov, a didakticky vyvracia tieto predsudky. Okrem toho Zmaj im približuje duchovné a literárne hodnoty slovenského národa. Slováci boli podľa neho „prvú gramotnú Slovania“, a na to sa zabúda, a odkazuje „My Slovania musíme jedni druhým lepšie porozumieť, lebo keď sa lepšie spoznáme, viac budeme jeden druhého uctievať, – a lepším poznaním a úctou upevnia sa medzi nami vzťahy a to pre nás všetkých bude užitočné.“²¹⁹ Podľa Kovačeka tento Zmajov článok je neodmysliteľný v skúmaní srbsko-slovenských stykov.

Zmajove všeslovanské ideály sa „vykuli“ vďaka školeniu na Slovensku, o čom by sme nevedeli, keby nebolo Kovijaničovej odhodlanej práce. Vďaka Kovijaničovým výskumom po archívoch slovenských škôl dozvedáme sa, že aj otec J. J. Zmaja Pavle Jovanov Jovanović študoval v Bratislave, čo nebolo známe ani Vasovi Stajićovi, ktorý v *Novosadských biografiách* uvádza množstvo údajov o významných novosadských intelektuáloch.²²⁰

²¹⁸ Božidar Kovaček, *Jeden Zmajov článok o Slovákoch*, Zborník: *Petrovské gymnázium vo vývine slovenskej kultúry vo Vojvodine*, Obzor, Nový Sad 1970, 123-126. Ide o zborník príspevkov zo sympózia, ktoré sa konal 5. a 6. októbra 1969 v Báčskom Petrovci pri príležitosti 50. výročia založenia slovenského gymnázia.

²¹⁹ Tamže, 125

²²⁰ Risto Kovijanić, *Zmajov otec na štúdiách*. Text bol napísaný v Kotore 31. marca 1953 a bol uverejnený v *Zborníku Matice srbskej pre literatúru*, I. (1953), Nový Sad, 1954, 203-204. Z tohto textu sa dozvieme, že Zmajov otec absolvoval právnickú akadémiu v Požuni – v Bratislave v roku 1820. Okrem iného študoval grécky jazyk a literatúru. V Bratislave Pavle Jovanović okrem iných študoval aj s Gavrilom Polzovićom z Nového Sadu, ktorý bol podľa Kovijanić „osvedčeným priateľom Jovanovićovho domu. Bol prvým, kto učil malého Zmaja písať verše.“ – tvrdí Kovijanić.

Zmajovo všeslovanstvo sa časom premenilo v boj o bratstvo juhoslovanských národov, predovšetkým Srbov a Chorvátov, ktoré považoval za jeden národ s dvomi menami. Zmaj roku 1884 básnil, že sú Srbi a Chorváti „bratia jednej krvi“ a „synovia jednej matky“.²²¹

Podľa jedného z našich najväčších súčasných historikov Vasilija Đ. Krestića Zmaj bol jeden z najhorlivejších stúpcov integrálneho juhoslovanstva – „toho juhoslovanstva, v ktoré veril a ktoré hlásal Zmaj, juhoslovanstva, ktoré ovládnu chorvátsko-srbskou koalíciou a ktoré posluži neskôr ako hybná sila pri vytváraní Juhoslávie roku 1918. Bezpochyby tomu záverečnému aktu, tomu dňičku, ktorý si básnik prial, aby čím skôr svitol, svojou prácou a úsilím, svojím snažením, ako sám povedal v básni venovanej Nacovi Brlićovi, mnoho prispel aj Jovan Jovanović Zmaj“.²²²

O Zmajovi a Slovákoch okrem Ristu Kovijanića písal aj Živan Milisavac v práci *Slovenské témy v poézii Jovana Jovanovića Zmaja*.

Významom a úlohou v budovaní srbsko-slovenských stykov už dlhý rad rokov sa zaoberá aj veľký slavista a srbista Ján Jankovič, ktorí vyše päťdesiat rokov buduje košatý slovensko-srbský strom. On Zmajovi a jeho dielu vo svojej práci venoval osobitnú pozornosť. Podľa Jankoviča „Neskoro romantický básnik, ale aj beletrista, dramatik a prekladateľ Jovan Jovanović Zmaj /24. 11. 1833 Nový Sad – 2. 6. 1904 Kamenica (pri Novom Sade)/ je jedna z najvýraznejších postáv srbskej literatúry, má mimoriadne miesto v literatúrach juhoslovanských, súčasne patrí medzi najvýraznejších slovenských autorov a v poézii dokonca medzi európske vrcholy, položil základy politickej poézie v Srbsku.“²²³

Počas štúdia Zmaj vždy mal veľa slovenských priateľov a po smrti manželky žil so Slovenkou, ktorá sa o neho starala až do konca jeho života. Zmaj si po celý život zachoval priaznivý vzťah ku Slovákom, súciti a sympatie, ktoré spolu s protestami proti ťažkému postaveniu Slovákov, ostro a hlasno vyslovoval ako básnik.

Slovenské motívy sú zastúpené v Zmajovej tvorbe, čo podľa Jankoviča má zásadný význam pre slovensko-srbské a širšie slovensko-juhoslovanské styky. Z druhej strany – Zmaj a jeho tvorba sú prítomné v slovenskom prostredí kontinuovane od poslednej tretiny XIX. storočia dodnes. Zmajova tvorba je Slovákom aj dnes zaujímavá a pútavá, takže sa okrem Jankoviča nim zaoberajú aj vojvodinskí Slováci. Tak v druhej polovici XX. storočia sú v Srbsku uverejnené dva literárne preklady Zmajovej poézie pre deti.

O neuhasínajúcom slovenskom záujme svedčia najmä dva nové preklady slovenského bádateľa Janka Majerníka. Jankovič a Majerník prekladali Zmaja zo srbčiny ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia.

„Zmajova lyrika zostala žriedlom estetických pôžitkov, satirické a príležitostné básne sú nielen svedkom čias, ale svojou podstatou predstavujú permanentnú ideovú oporu. Tvorba pre deti je zas neodmysliteľnou súčasťou výchovy a zábavy celých ge-

²²¹ Jovan Jovanović Zmaj, *Keď sa už musí, Vybrané diela, Politické a satirické piesne*, kniha II, 48-49.

²²² Vasilije Đ. Krestić, *Zmaj a Chorváti, Zmaj a Chorváti*, v knihe *Srbsko-chorvátske vzťahy a juhoslovanská myšlienka v druhej polovici XIX. storočia*, Nova knjiga, Belehrad 1988, 332.

²²³ Preklad textu *Srbský Zmaj d'alej medzi Slovákami* Jána Jankoviča v rukopise, ktorý nám poskytol pre potreby nášho výskumu. Text sa nachádza v našom archíve.

nerácií – skrátka Jovan Jovanović Zmaj ostáva aktuálny ako z aspektu literárneho, ako aj v kontexte slovensko-srbských, aj širšie aj slovensko-juhoslovanských vzťahov. Ideové aspekty jeho tvorby – najmä tie, z oblasti historickej spolupráce našich národov pri obrane pred maďarizáciou – ostávajú vo všeobecnosti a modifikovanej podobe platné naďalej, lebo na podstate postavenie našich národov od 19. storočia až tak veľa nezmenilo.“ – uvažuje Jankovič.

Pred 120 rokmi Jovan Jovanović Zmaj uverejnil báseň *Matica slovenská mátoží* (*Matica slovenská sa povampírila*, v dejinách literatúry preložená aj ako *Z Matice slovenskej sa stal upír*). Táto báseň sa podľa dátumu vzniku nachádzala v strede, medzi básňami *Slovák drotár* (1880) a *Nad končiarmi Tatier* (1888). Všetky tri možno zaradiť medzi kultové básne slovensko-srbských stykov. V týchto básňach Zmaj vyslovuje nádej v lepšiu a šťastnejšiu budúcnosť slovenského národa, ktorý bude žiť v slobode.

Podnietené Zmajovou básnickou tvorbou vznikli dve slovenské príležitostné básne, ktoré napísali „Dolnozemskí Slováci“. Prvú, naplnenú obdivom, oduševnením a citmi napísal roku 1874 Ján Branislav Mičátek (1837 – 1905), (príležitostný básnik, publicista, učiteľ z Kysáča, účastník memorandového zhromaždenia v Martine, spoluzakladateľ Matice slovenskej). Druhú báseň napísal roku 1933, pri príležitosti storočnice Zmajovho narodenia, spisovateľ Ján Čajak mladší (1897 – 1982), vtedy učiteľ slovenského jazyka a dejepisu na slovenskom gymnáziu v Báčskom Petrovci. Čajak v jednej svojej básni prejavil úctu Zmajovi a Mihajlovi Politovi-Desančićovi (1833 – 1920), ktorý nebol len Zmajovým novosadským priateľom a vrstovníkom, ale aj významnou osobnosťou: udržiaval živé kontakty so súčasnými slovenskými politikmi a kultúrnymi dejateľmi.

Jankovič slovenského čitateľa oboznamuje aj o Zmajovom pseudonymy. „Pseudonym „Zmaj“ (Drak) bolo pôvodne názov jedného zo satirických časopisov, ktoré Jovan Jovanović vydával, a v ktorých neúnavne publikoval. Zmaj sa píše v cyrilike „Змај“, čo možno čítať aj ako 3. máj – čo je v úplnosti v duchu jeho diela, ktorého významnou súčasťou je humor a satira. Netreba osobitne zdôrazňovať, že sa časopis *Zmaj* a básnik Zmaj stali pojmom, neodmysliteľnou súčasťou srbských literárnych dejín – jeden z kritikov povedal, že sa Zmajova lyrika bude čítať dovtedy, kým bude srbský národ.“ – píše Jankovič.

Jovan Jovanović Zmaj od svojho narodenia po smrť bol v styku so Slováckmi: jeho otec Pavle dva roky študoval v Prešporku (Bratislave), Zmaj sa narodil v dome, v ktorom pred tým býval prvý riaditeľ novosadského gymnázia P. J. Šafárik. Po desiatich rokoch manželstva mu umrela manželka Ruža (1872), a krátko potom do domu štyridsaťjedenročného vdovca prichádza Slovenka Mária Kostičová, vdova po srbskom obuvníkovi, ktorá sa o Zmaja starala až do konca jeho života – viac ako štvrtinu storočia mu bola druhou manželkou, hoci sa nezosobášili. Zmajove štyri deti a manželka zomreli v rozmedzí desiatich rokov, a o jeho poslednom, piatom dieťati sa prišla starať Mária, ktorá so sebou priviedla dcéru z prvého manželstva a hneď po tom narodila aj druhú dcéru. Srbský básnik si po smrti svojho piateho dieťaťa (1874) usvojil obe Máriine dcéry, pričom mladšia bola zrejme jeho. Avšak krutý osud ho pripravil (1901) aj o adoptované dcéry a potom onedlho aj sám umrel (1904).

Zmajove štúdium a básnické začiatky sú viazané o Slovensko: Do Bratislavy; podľa Štúrovho kamaráta Teodora Pavloviča „ušľachtilého, múzou obľúbeného Prešporku“, podľa Ristu Kovijaniću do „ohniska juhoslovanskej študentskej mládeže, ktorá mala veľký vplyv na duchovný život juhoslovanského národa“; prišiel v jeseň roku 1850. Zapísal sa na Evanjelické lýceum (na Konventnej ulici), a v druhom semestri odišiel do Modry na miestne gymnázium (riaditeľom bol Janko Kalinčiak). Kalinčiak prekladal zo srbčiny a je autorom *Srbijanky*.

Risto Kovijanić roku 1934 v časopise *Prúdy* napísal: „Nevieme, akým žiackym životom žil v Bratislave, Modre a Trnave, ale vieme, že sa vtedajší srbskí žiaci dobre učili, ale aj krčmy radi navštevovali. Zmaj ako študent žil dosť búrlivým životom. Istotne sa nielen raz a tu „opil“ láskou a vínom.“²²⁴

Zmaj svoje prvé verše napísal roku 1849 v rodnom kraji „pod lipou na Fruškej hore“, ale jeho báseň *Jarné ráno* dostalo konečnú podobu až v Bratislave. Druhá báseň *Balada* vznikla roku 1850 a pod ňou je uvedené *V Požune*. V tom istom roku, keď napísal baladu o dvoch zamilovaných, ktorých hlboká rieka navždy spojila v Bratislave, vznikla tu aj báseň *Dievka čaká milého*, v ktorej sa z veže pri Dunaji na mladíka pozerá švárna dievčina. Avšak so Zmajovou mladosťou v Bratislave súvisia nielen balady a ľúbostné verše, ale aj báseň *Žiacke kolo* z roku 1851. Báseň sa najpravdepodobnejšie vzťahuje na bratislavských študentov:

„Mi vystierame ruky
brat bratovi svojmu,
jeden druhému
objímajúc svet.“

(zo srbčiny preložil Martin Prebudila)

„A náš srbský brat Jovan Jovanović po tomto až do konca života podával ruky svojim slovenským bratom, Srbi a Slováci spoločne objímali svet.“ – hovorí Jankovič.

Možno povedať, že to, čo Miletić robil pre slovensko-srbskú vzájomnosť a spoluprácu v politike, Zmaj robil na poli literatúry. Jovan Jovanović Zmaj pozorne sledoval súdobé diania, odsudzoval oficiálnu politiku, sociálnu a národnú skrivodlivosť, obhajoval ľudské pravdy a práva, občianske slobody. Pre jeho poéziu z tohto obdobia je príznačné, že ideologické a politické usmernenie vyjadroval pomocou jemného humoru a ostrej satiry. Súcit a posmeľovanie boli rovnako časté, ako aj výsmech a protest: vždy to záležalo od toho, čomu by Zmaj venoval svoju pozornosť. Či pre všeobecnú vec alebo pre konkrétnu osobnosť. V prvom prípade ubiedené Slovensko personifikoval v drotárovi (chudobnom klampiarovi), a v druhom zachytil celý rad konkrétnych postáv a udalostí. Zmaj tiež vzdal poctu Miletićovi, keď vyšiel z väzenia vo Vacove (1879) a kruto vysmial komisára baróna Majtényho, ktorý prišiel do Nového Sadu (1872). On „jedným ťahom pera vedel morálne zničiť národom nenávidené osoby“. Autor tohto

²²⁴ Risto Kovijanić, *Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Českoslovákom*. Prúdy, č. 3, 4, Bratislava 1934. A zvlášť, 1-30. Úryvok: *Zmaj k Slovákom*. Pochoden Slovanstva, č. 7-8, Praha, 1934, 14-16.

výroku Mihailo Polit-Desančić uznal, že ani desať jeho politických článkov nevedelo urobiť taký dojem, ako pár Zmajových veršov. Platí to aj o nesledujúcej básni *Slovák drotár*, z ktorej Ivan Minárik (1909 – 1967) nepreložil (redakcia neuvverejnila?) prvú strofu:

„Kto ide dedinou?
Kto to volá ulicou:
Hrnce plátať, hrnce,
Kastróly, rajnice.“

(zo srbčiny preložil Martin Prebudila)

Poslednú strofu, citát z *Nitry* – Zmaj uvádza v slovenčine. V jeho tvorbe toto nebolo nič neobvyklé: aj na iných miestach používal slovenské (ale aj české) slová, porekadlá a celé verše.

Slovenské témy sa nachádzajú vo viacerých Zmajových básňach, kde sa on vždy na slovensko-srbské záujmy a vzťahy pozerá so sympatiami. Zmajov čas je doba intenzívnej slovensko-srbskej politickej spolupráce: Jovan Jovanović Zmaj 1865 roku vo svojom humoristicko-satirickom *Zmajovi* ľutoval Slovákov, ktorí nemali v parlamente žiadneho svojho človeka a nezabudol si ironicky povšimnúť, že Maďarmi zvolení Slováci v štrnástich slovenských stoliciach možno aj nehovoria po slovensky a ani nepoznajú pieseň *Nitra, milá Nitra*. V tej dobe v Uhorskom sneme bolo dvanásť Srbov. Zmaj im vo svojom časopise odkazoval, že okrem svojich zastupujú aj záujmy slovenského národa.²²⁵

Jankovič ďalej vysvetľuje slovenským mladším čitateľom prečo sa Matica slovenská *zmátožila*. Kálmán Tisza, uhorský minister vnútorných vecí, 12. novembra 1875 podpísal rozpúšťajúci dekrét. Matica týmto spôsobom bola v úplnosti zlikvidovaná, bol jej odňatý majetok – tak, ako to robila uhorská vláda 6. apríla 1875. Pod štátnym dozorom sa disponovalo majetkom Matice tak, ako to videl Jovan Jovanović Zmaj, ktorý svoju báseň napísal roku 1885, keď maďarská vláda namiesto Matice slovenskej založila Uhorskú kráľovskú slovenskú osvetovú spoločnosť, keď za matičiarske peniaze začala vydávať maďarónsky denník, týždenník a maďarské kalendáre. „Zmajova báseň *Nad tatranskými brehmi* je vášnivým protestom proti násilného odvádzania slovenských detí na Dolnú zem, proti ich denacionalizácii, teda maďarizácii.“²²⁶ – napomína Jankovič.

Jankovič zdôrazňuje veľký Zmajov význam pre Slovákov a upozorňuje, že je neprávom pozabudnutý. Zmaja prekladali vojvodinskí Slováci, napríklad Ján Labáth preložil dve knihy Zmajových básní pre deti (1952 a 1986).

Zmajovo námietky Slovákom, že sú zvädnutí, leniví a že pridľho spia, sú pravdy staré jedno a pol storočie, ale nestratili aktuálnosť, môžu sa na nás obrátiť, teda nás aj

²²⁵ Živan Milisavac, *Slovenské témy v poézii Jovana Jovanovića Zmaja*, v: *Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov*, Zborník prác z vedeckej konferencie v Smoleniciach, 1966, VSAV, Bratislava 1968, 222.

²²⁶ Ján Jankovič, *Srbský Zmaj aj ďalej medzi Slovákami*, rukopis.

zobudiť aj dnes. „Vody, vody, vody nám treba!“ – pridáva Jankovič a upozorňuje súčasného slovenského čitateľa: „skúsím to bez vykrúcania vyjadriť, ľadovou sprchou: aj v Európskej únii sme zostali chudobní drotári, ktorí ani dobre nevedia, čo je to šťastie, ktorí poriadne nevedia, čo je to slovenské školstvo, národná hrdosť; národ nepozná svoje dejiny, svojich veľikánov, pozná len neveselé piesne, hrdinov mydlových seriálov a podenkové osobnosti reality show a zábavného priemyslu. Keďže sme v Európskej únii, slovenské („mاتيčné“) peniaze nie sú už viac v Pešti, ale slovenské peniaze až viac nie sú ani v Matici slovenskej. Peniaze a majetok, ktoré zvýšili po bezhlavom, ale premyslene podlom výpredaji, sú síce na Slovensku, ale v inštitúciách, ktoré sú slovenské len v úvodzovkách. Dnes už len niektoré inštitúcie sú napáchnuté arpádovským duchom, ale mnohé v modernejšom duchu zotročujú slovenského a slovanského ducha. Slovenské hlavy naďalej drúzgajú kamene, aby nám do nich nalievali neslovenské zmýšľanie. Dokonca je to ešte horšie, lebo už nedostávame ani tie knihy, lež iba obrazy a zvuky stupídnych elektronických médií. Slovenské deti už neodvádzajú maďarskí žandári do Aradu, lebo sami rodičia im kupujú letenky do všetkých kútov širého sveta. Všade lepšie ako doma. Ale úbohé matere napriek tomu bedákajú.

„Počujú to v Európe –
mlčia ako v hrobe.“

Naši politici v Národnej rade, ktorá už nie je Slovenskou národnou radou, to určite nepočujú. Tí istí páni určite nie, ale srbský Zmaj (Drak) ešte aj dnes by pod Tatrami hravo našiel miesta, kde zo Slovákov robia Maďarov a celkom iste by spolu s nami videl ako z nás robia gastarbiterov vo vlastnej krajine, lebo vlastný štát akoby sme už nemali.²²⁷ Zdôrazňujeme, že Ján Jankovič tieto slová vypisuje roku 2008 v európskej Bratislave.

7. 6. SVETOZAR MILETIĆ A SLOVÁCI

Miletić vstúpil do politických dejín ako veľký bojovník za národné práva a slobodu Srbov, Slovákov a Rumunov v niekdajšom Uhorsku. Stal sa veľmi populárnym a zbožňovaným v slovenskom národe, ako čo aj Štúr bol v srbskom. Jeho meno bolo spomínané s veľkou úctou po celom Slovensku. Svetozar Miletić a Đorđe Stratimirović, vodca srbských povstalcov vo Vojvodine, stali sa roku 1866 čestnými občanmi Martina, kde sa aj dnes nachádza sídlo Matice slovenskej. Keď bola zatvorená Matica slovenská roku 1875, Miletić ako srbský národný poslanec v Uhorskom sneme silne protestoval proti tomuto činu. Jeho protest bolo počuť aj v európskej verejnosti. Ako na znak úcty a vďaka v tých rokoch na Slovensku boli udeľované medaily s Miletićovou podobizňou.²²⁸

²²⁷ Tamže.

²²⁸ Dr. Milan Krajčovič, *Slováci a zjednotená srbská mládež, Zjednotená mládež srbská*, Zborník, Matica srbská, 1970, 437. Viac v texte Božidara Kovačeka, *Srbská tlač o zákaze Matice slovenskej*, zborník Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky, 193 – 209.

Pre zasadzovanie sa za práva potlačených národov Miletić bol obžalovaný a odsúdený zo strany uhorských vrchností a ako veľmi dôležitý príspevok k srbsko-slovenskému bratstvu Jozef Škultéty uvádza obeť jedného Slováka. Totiž synovec Samuela Tomášika Bohoslav Tomášik spáchal samovraždu, len aby nemusel byť obžalobcom Miletića pri súdnom konaní.²²⁹

Najznámejší vojvodinský srbský politik Svetozar Miletić v Bratislave strávil tri školské roky. Dva roky sa učil filozofiu na evanjelickom lýceu (1844 – 1846) a druhý ročník právne vedy na katolíckej akadémii (1847 – 1848). Miletić v Bratislave študoval v období, keď srbská mládež na Slovensku bola najaktívnejšia a keď Ľudovít Štúr, duchovný predák slovenského národa, bol ideovo a politicky najangažovanejší.

Miletić svoje názory formoval pod priamym vplyvom Ľudovíta Štúra – uvádza Kovijanić²³⁰ a dodáva: „On mu bol najskvelejším vzorom. Svojím prirodzeným nadaním, silnou energiou a zanietením, bojovým revolučným duchom, obetavosťou v boji za národné práva a slobodu, za zjednotenie juhoslovanských národov, svojimi názormi na svet a ciele ľudského života, svojou prácou a hlásaním všeslovanskej vzájomnosti, Svetozar Miletić, bratislavský *Sveslav*, veľmi pripomína na svojho veľkého bratislavského učiteľa Ľudovíta Štúra, nadšeného nasledovateľa a podporovateľa všeslovanských ideí *Kollára*, *Chomjakova* u *Mickiewica*. Práve on sa v 60-tich a 70-tich rokoch stane „idolom národa“ tak, ako čo Štúr bol v rokoch 40-tich a 50-tich.“²³¹

Miletić básne začal písať v poslednom gymnaziálnom ročníku. V *Budínsko-peštianskom skoroteči* z 18. mája 1844 mu vyšla báseň *Žalospev pri smrti Konstantina Marinkovića*, v ktorej smútil za svojím profesorom vierovyznania a etiky, „múdrym mentorom“, ktorý svojím žiakom „vštepil koreň ľudskosti“. Pri konci gymnaziálneho školenia napísal báseň v deseterci *Ekloga alebo pastierska hra*.

Miletić v Bratislave pokračuje s písaním básní, ktoré uverejňuje v časopisoch. Tak mu *Srbské národné noviny* na rok 1844 (č. 15) uverejnili báseň *Milošova rozlúčka*. Miletić v tejto básni opisuje lúčenie Miloša Obilića so svojou milou pred začiatkom Kosovského boja. Redigujúc rukopisné noviny *Srbský sokol*, Miletić v nich tiež uverejnil viacero básní. Z nich zostala známa iba jedna, *Srbskému sokolovi*, vstupná báseň v prvom čísle novín (január 1846), ktorú uverejnil Miša Dimitrijević v *Braniku* na rok 1885 (č. 5).²³²

Ako mládežnícky básnik Miletić sa svojimi básňami prejavil v *Slavjanke* (1847). Tam uverejnil šesť svojich vlasteneckých a panslavistických básní: *Slavjanky*; *Stefan Dušan Silný, cár srbský*; *Vilinský zbor*; *Srbsku*; *Lodiari* a *Spasiteľova noc*. S veľkým zanietením básní o Slovanstve, „Od Uralu až po Tatry, od Ladoga až po Skadar“:

²²⁹ Jozef Škultéty, *Srbi a Slováci*, Letopis MS, 313, 1-3, 1927, 93-100. Pozri tiež článok: Risto Kovijanić, *Slovák Bohoslav Tomašik spáchal samovraždu, aby nemusel obviniť Svetozara Miletića z „velezrady“*. Rubrika: Či viete?, Politika, Belehrad, 26. februára 1967. Riadkov 55. Obrázok: Miletić.

²³⁰ Risto Kovijanić, Svetozar Miletić (na štúdiách, Zborník Matice srbskej pre dejiny č. 14/1976, Nový Sad, 153-7). A v knihe: Risto Kovijanić, *Srbskí romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad, 1979, 61.

²³¹ Tamže, 63.

²³² Tamže, 41 – 2.

Ja som Slavjan srbského rodu,
V hrudi mi horí vatra,
Pre slavjanský život nový.
Ó, Slavjani, bratia drahí,
Prišla aj naša chvíľa...

(preložil Martin Prebudila)

Risto Kovijanić nás oboznamuje s faktom, že mu cenzor Subotić vyhodil nasledujúce verše:

Nechod' k Labe, ach Vltava,
Teč, teč do Dunaja...
Rozdrvíme nášho diabla.²³³

Tu, z celej slávy konca
Lodiarske počuť „ach!“
Z Nevy, Visly a Dunaja
A Vltavy, kde je križna cesta
Vo Vzájomnosti chrániac Horu
Kde počuť pieseň Slavského zboru,
Budúcnosti vzdávajúc hold...

Východ horí ako svitanie,
Je to slávny hviezdny plameň.

(preložil Martin Prebudila)

Báseň *Spasiteľova noc* má 1100 veršov a je vypsievaná v dramatickej podobe. Symbolicky je rozdelená do troch spevov: *Večer*, *Hluchá chvíľa*, *Zora*. V treťom speve je predpovedaná budúcnosť Slovanov, v duchu Štúrových myšlienok a túžob. Génus vychádzal od Grékov a Rimanov k Nemcom, od Nemcov k Slovanom:

„Génus čoskoro príde Sláve (Slávia)
Tu je všeličo ešte v povojníku,
Budúcnosť v prvom vývoji...

.....

A posledné, ešte sú zriedkavé písmená,
Aby zvonili sť'a hádanka,
Génus Slávy nesie pre ňu kľúča,
Všetky národy nech sa sveta učia.

(preložil Martin Prebudila)

²³³ Tamže, 51.

Miletić sa začal venovať politike ešte v Bratislave, kde sa ako očarujúci propa-
gátor vŕseslovanských myšlienok stal vodcom srbských mládežníckych kruhov. Ako
študent, ešte v Požuni a redaktor *Slavjanky* – hovorí Skerlić – bol dušou vtedajšieho
srbského mládežníckeho hnutia, vo Vzbure zvonil na poplašné zvony v Šajkaškeji...
Už v roku 1864 jeden maďarský minister povedal v parlamente o Miletićovom
Novom Sade, „že mu to nepokojné srbské mesto zapríčiňuje bolenie hlavy viac ako
24 slovenských stolíc“.²³⁴ V čase Miletićových štúdií bola Bratislava politickým
centrom Uhorska, kde Miletić upútal pozornosť rakúskej polície *Proglasom* z 8.
februára 1847, ktorý bol zaslaný srbskej mládeži, aby sa zhromaždila okolo *Slav-
janky*.

V liste Atanasovi Jovanovićovi, ktorý Štúr napísal v srbčine „v Požune d. 17 / ...
8482, píše: „Drahý priateľu, za týchto okolností prichádza náš drahý brat Svetozar
Miletić, najúprimnejší Slovan, do Viedne, aby tam videl všetko, najmä vaše súčasné
zámery a aspirácie. Povedzte mu, prosím, o všetkom a zdôverte sa mu so všetkým. Je
to veľmi dôležité, aby ste to vedeli...“²³⁵

Štúrov vplyv na mladého Miletića bol veľký, pre neho bol Štúr veľkým vzorom.
Vidno to z listu z 21. februára 1856, ktorý Miletić napísal Hadžićovi pri príležitosti
Štúrovej tragickej smrti. „Za pestovanie ideálneho vzletu – hovorí Miletić – vo mne
i v mnohých vybraných mladých srbských mužoch, máme sa poďakovať Štúrovi... Štúr
bol mojím živým vzorom po vzbure, ktorý najviac prispel, aby som sa pridol k svetu
ideálu a v oblasti praktického života“.²³⁶ Štúr mal na Miletića „nesmierny vplyv“ –
hovorí Mihailo Polit-Desančić.²³⁷

Hneď ako prišiel do Bratislavy, mladý Miletić bol veľmi nadšený vŕseslovanskými
myšlienkami, ktoré Štúr propagoval. Jeho slovanské ideály boli ovplyvnené tradíciou,
ktorá bola založená na novosadskom gymnáziu pod vedením Šafárika. Činnosť Mile-
tića v Bratislave je naplnená Štúrovými myšlienkami a vŕseslovanskými myšlienkami,
o čom svedčia aj jeho listy, korešpondencia a básne. V nich neustále používa tieto
pojmy: „syn srbského rodu“ a veľký „Slovanský národ“. Miletić neustále sníva a spie-
va o veľkej vlasti „Matky Slávií“, „Slávy“, „Savoslávií“, od Uralu po Skadar.“ Je to
Kolárova „Vŕseslawie“, „wlast naše“, Štúrova a všetkých štúrovcov, „Vŕseslávia od Adrie
po Ural“, Hodžova „Sláva Matka, hviezda jasná“ z mládežníckeho almanachu *Plody*
(1836), rovnako tak aj Miletićova matka „Sláva“, „hviezda jasná“ a „biela zora“
z mládežníckej *Slavjanky*, ktorej Miletić dal meno a v ktorej podpísal „Sveslav“ a pridol
si ho k svojmu menu ako symbol svojej ideologickej aspirácie, ako napríklad čo si Štúr
pridol meno „Velislav“, Hurban a Hodža „Miloslav“, a mnoho ďalších ohnivých štú-
rovcov podobné mená (Pravoslav, Bojislav, Horislav, Dobroslav, Jelislav, Ľuboslav
atď.)“ – píše Kovijanić.²³⁸

²³⁴ Jovan Skerlić, *Mládež*, 87- 9. 94.

²³⁵ Pavle Popović, *Dva staršie listy, Miklošićevo a Štúrovo*, Prílohy pre literatúru, IV (1925),
268, Dr. J. Ambruš, *Listy Štúrové*, II 188.

²³⁶ Milan Savić, 97, VI, *Matula, Štúr a Slovenstvo*, Štúrov zborník, 366.

²³⁷ Milan Savić, 94.

²³⁸ Risto Kovijanić, *Svetozar Miletić na štúdiách v Bratislave*, Zborník Matice srbskej pre deji-
ny, XIV. Nový Sad, 1976, 153-157.

Štúr ovplyvnil aj politickú orientáciu mladého Miletića. „Zo Štúrovej školy vyšiel, okrem iných, aj národný bojovník Svetozar Miletić a slávny vedec Đura Daničić,“ hovorí Jozef Škultéty.²³⁹ „Skutočnosť, že srbský ľud mal v rozhodujúcich momentoch 19. storočia tak odhodlaného a nekonečne obetavého vodcu, ktorý sa riadil vysokým vedomím odhodlania a povolania Srbov a Slovincov, zásluha je aj veľkého Ľudovíta Štúra,“ hovorí Mita Klicin.²⁴⁰

Štúr bol veľmi populárny a milovaný vo vedeckých, literárnych a politických kruhoch srbskej Vojvodiny a vtedajšieho srbského kniežatstva, preto bol zvolený za člena srbskej učenej spoločnosti v Belehrade (dnes SANU). Andrej Mráz tvrdí, že pre Štúra bolo naplánované „miesto profesora *politologie* na Vysokej škole v Belehrade“.²⁴¹

Štúr bol tiež osobným priateľom Jovana Hadžiča, druhého Miletićovho patróna, a udržiaval styky s Belehradom, Novým Sadom a Karlovcami, so Srbmi vo Viedni a v Pešti, s Vukom, kniežaťom Mihailom, Nikanorom Grujićom, Teodorom Pavlovićom a ďalšími významnými Slovanmi.²⁴²

Miletić, ktorý nasledoval svojho učiteľa Štúra, predniesol v rokoch 1866 až 1882 v Uhorskom sneme niekoľko významných prejavov, v ktorých obhajoval práva Slovákov. Najvýznamnejšia je ten z roku 1868 s názvom *Otázka národnosti*, v ktorom vyslovene obhajoval právo Slovákov hovoriť ich jazykom. Za svoje povestné proslovanské zakladanie Miletić bol obžalovaný maďarskými orgánmi a potom aj odsúdený na tri roky väzenia. Takto, nielenže svoje myšlienky, básne a idey, ale aj seba samého hlboko vobudoval do srbsko-slovenskej spolupráce a bratstva.

7. 7. OSTATNÍ SRBSKÍ ROMANTICI NA SLOVENSKU

O stykoch srbských a slovenských romantikov písali aj iní slavisti. Tak aj známy slovenský spisovateľ a literárny teoretik Zlatko Klátik, ktorý sa narodil, vyrastal a školil sa vo Vojvodine, o tom napísal dve knihy: *Slovenský a slovanský romantizmus, Typológia epických druhov*, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1977 a *Typologická konfrontácia slovenského a srbského romantizmu*, Slavica Slovaca, 1972. Klátik v tých knihách, podľa DrSc. Stanislava Šmatláka „vykonal štruktúralno-typologické porovnanie špičkových diel slovenského romantizmu s reprezentatívnymi dielami českého, ruského (čiastočne ukrajinského), poľského a juhoslovanského romantizmu; vykonal to vynikajúce...“. Klátik uplatnil typologické rozdelenie, potom spracoval baladu, báseň, epickú báseň, novelu a román.

Klátik našiel „značnú podobnosť“ v baladách slovenského spisovateľa Jána Bottu (Žltá Ľalia, 1849) a srbského Jovana Subotića: (Šabl'a – Chlapče, 1841). U Klátika nachádzame aj takéto uzávery: „Život romantickej poémy v niektorých slovenských literatúrach predstaviteľa poézie predĺžili dobu romantizmu: Lermontov po Puškinovi,

²³⁹ Jozef Škultéty, *Srbi a Slováci*, Letopis MS, roč. 313 (1927), 93.

²⁴⁰ Mita Klicin, *Ľudovít Štúr, učiteľ Svetozara Miletića*, Nový Sad, 1927. 1.

²⁴¹ Dr. Andrej Mráz, Ľudovít Štúr v slovenskom živote po r. 1849. Štúrov zborník, 70.

²⁴² Jovan Jerković o tejto súvislosti píše v texte: *Teodor Pavlović a Slováci*, v *Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky*, 95-101.

Slovakky po Mickijevičovi, Botto po Sládkovičovi a Jakšić po Radičevićovi a Mažuranićovi.“ A ďalej: „Po časovom vzniku a niektorých iných črtách slovenského spevu *Detvan* Andreja Sládkoviča najbližšie je kľúčové básnické dielo juhoslovanskej literatúry XIX. storočia – *Gorski vijenac* čiernohorského básnika Petra Petrovića Njegoša.“ Dozvedáme sa, že Čierna Hora viackrát inšpirovala slovenského spisovateľa, ktorý vyspieval 'slavopojku' *Čierna Hora*. Podľa Klátika, aj Sládkovič aj Njegoš sú básnici „romantického ideálu“.²⁴³

Podľa Kovijanića v druhej polovici XIX. storočia na Slovensku sa pestoval „srbský kult“, ale okrem neho ani naši Čiernohorci neboli nepovšimnutí. Tak Kovijanić skúmajúc údaje o Amaliji Bezegovej – žene Savu Tekeliju a jej rodine v stredoslovenských mestách Rybár a Hájnik hovorí: „Okolie Rybára a Hájnika, kde sa uskutočnila Tekelijova svadba, veľmi je romantická, vrchovatá a horská... V tom kraji stredného Slovenska ľudia sú štíhli a statoční, zvlášť Detvania, ktorých Slováci nazývajú „Slovenskými Čiernohorcami“.²⁴⁴

Okrem textov o najdôležitejších srbských romantikov, ktoré zverejnil v knihe *Srbskí romantici na Slovensku*, Kovijanić písal aj o iných významných Srboch, ktorí sa školili na Slovensku.²⁴⁵ Tak sa dozvedáme, že sa Teodor Pavlović (1804 – 1854), prvý, dlhoročný a významný sekretár *Matice srbskej* (1837-54), viacročný redaktor ročenky *Letopis* (1832-41), tvorca a redaktor *Srbského národného listu*, *Srbských národných novín* a literárneho almanachu *Dragoljub*, ktorý mnoho prispel našej kultúre, školil v Bratislave v rokoch 1822-25. Aj keď mu Jovan Subotić, Jovan Skerlić, Veljko Petrović, Mladen Leskovac, Živan Milisavac, Boško Petrović a iní, vo svojich textoch vzdali úctu, o Pavlovićovom školení na Slovensku, do Rista Kovijanića o tom nikto nič nepísal. Kovijanić v tomto texte precízne uvádza učebné predmety, učiteľov, kamarátov a vplyv slovenského kultúrneho prostredia na formovanie Pavlovićových názorov. Kovijanić tvrdí, že už vtedysrbských a slovenských žiakov a študentov chytila vlna panslavizmu, pod vplyvom Kollárových ideí. Pavlović sa stal Kollárovým spolupracovníkom a s Ľudovítom Štúrom sa aj skamarátil.²⁴⁶

²⁴³ Z Kovijanićovej recenzie knihy Zlatka Klátika: *Zlatko Klátik, „Slovenský a slovanský romantizmus“*, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1977. Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, XXVI, sv.2, Nový Sad 1978, 381-386.

²⁴⁴ Risto Kovijanić, „*Po stopách Savu Tekeliju na Slovensku*“, Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, Nový Sad 1983, č. 1, 99. V texte o Savovi Tekelijovi Kovijanić píše o pôvode jeho ženy Amaliji Bezegovej, ktorá pochádza zo slovenského mesta Rybár. Na vytlačennom článku, ktorý sa nachádza v našej archíve, Šafárik, Kollár a Palacký..., ktorý zverejnila Matica srbská roku 1963 Kovijanić dávajúc údaje o Jánovi Šafárikovi, strýkovi P. J. Šafárika, vetou: „V Bratislave učil jeho strýko Ján Šafárik (od 1801), spolu s Jovanom Branovačkim zo Senty, Samom Čaplovičom, Slovákom z Nového Sadu a Matijašom Begezom, Maďarom (podčiarkol N. K.) z Rybára-Hájnika, švagrom Savu Tekeliju...“, Kovijanić prečiarkol slovo *Maďarom* a ceruzkou dopísal pripomienku: Jeho sestru, Amaliu Bezegovú, ženu S. Tekeliju, srbskí súčasníci považovali za Maďarku, ako sa ona aj cítila. Rudo Brtňan, hovorí (Slavica Slovaca, 1966, 2): že je Bezegh „rodina Slovenska“. Znamená to, že Amaliina rodina bola pomadžarená v každom prípade.

²⁴⁵ Práca o Jovanovi Grčićovi je zverejnená v Zborníku Matice srbskej pre literatúru, IV-V, (1956-57), Nový Sad 1958, 108-121 a o Pavlovi Markovičovi-Adamovi, taktiež v tomto zborníku písanka III, (1955), Nový Sad 1956, 189-190.

²⁴⁶ Risto Kovijanić, *Právne štúdiá Teodora Pavlovića, a Srbský romantici na Slovensku*, 315-321.

Kovijanić obsiahle písal aj o školení Jovana Boškovića na Slovensku.²⁴⁷ Jovan Bošković bol náš známy filológ a neskôr srbský minister osvety, dedič Daničićovej katedry srbského jazyka a literatúry na „Veľkej škole“ v Belehrade. Školil sa v Bratislave a Modre 1844 – 1848. Počas školenia Bošković sa kamarátil s Ľudovít Štúrom. Bošković prvý medzi Slovanmi preložil Štúrovu knihu *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských*. Preklad dokončil roku 1855 a uverejnil ho roku 1857 v tlačiarni Danila Medakovića v Novom Sade. Táto Štúrova kniha mala vplyv na vtedajších skúmateľov. Ilarion Ruvarac roku 1857 uverejnil *Príspevok ku skúmaniu srbských junáckych básní*, spracovaný podľa Štúra, Kollára, Šafárika, Sreznevského a Grima“. Práca Jakova Ignjatovića *Srb a jeho poézia* (Danica, Nový Sad 1860) „vznikla zo Štúrovej knihy, hovorí Skerlić.²⁴⁸

Podľa Kovijanića Štúr mal „veľký vplyv na Boškovića“, a Bošković sa tam spoznal aj s „Jánom Kalinčiakom, spisovateľom, nadšením priateľom Srbov a srbskej ľudovej poézie...“, aj s Martinom Hatalom, slovenským filológom, ktorý „postavil základy gramatiky slovenského jazyka“ a ktorý bol „člen korešpondent Srbskej a Juhoslovenskej akadémie vied“.

Bošković z Bratislavy, odišiel do Sriemskych Karloviec, aby sa znovu vrátil do Modry a Bratislavy kde bol v období rokov 1850-52, v čase, keď sa tam školil aj Zmaj, s ktorým sa skamarátil a písali si. Kovijanić uvádza jeden úryvok zo Zmajovho listu Boškovićovi, z ktorého vidno Zmajova vyrovnanosť a vynaliezavosť:

„Píš mi, Joco brat môj – na čase ti je,
Aby si mi hlásil ako žiješ – zákon ti je:
Prečo si mi dávno nepísal – chyba ti je.“

K Boškovićovmu školeniu na Slovensku viazaná je aj táto zaujímavosť: „V protokoloch bratislavských škôl, v ktorých skladal skúšky, Bošković je jediný zo Srbov, ktorý je všade zapísaný s koncovkou -ić v priezvisku (Bošković, Boschković), namiesto latinského -is, alebo maďarského -cs. To je bezpochyby robené s Boškovićovým úsilím. Jeho obľúbeným profesorom bol Martin Hatala, ktorý bol autorom gramatiky slovenského jazyka (1852). Hatala mu prednášal slovenský, český a srbský jazyk. Bošković sa v Bratislave naučil slovenský a český, zdokonalil maďarský a dobre sa naučil nemecký jazyk. – píše Kovijanić.

Štúr a Bošković si písali, a tak je zachovaných päť listov, ktoré Štúr poslal Boškovićovi v srbčine napísané latinkou. Z nich vidno blízke priateľstvo medzi nimi a dozvedáme sa, že Bošković bol nejaký čas sprostredkovateľom vo vzťahoch medzi Štúrom a kňazom Mihailom, Vukom a Jovanom Subotičom.

Zásluhy Jovana Boškovića o šírenie slovenskej vzájomnosti a bratských vzťahov medzi srbským a slovenským národom sú veľké, a Kovijanićove výskumy sú trvalou značkou toho úsilia.

²⁴⁷ Risto Kovijanić, *Jovan Bošković v mladosti (Školenie v Modre a Bratislave. – Známosť a vzťahy so Štúrom a Kalinčiakom. – Vplyv Hatalu. – Preklad Štúrovej knihy)*, Zborník Matice srbskej pre spoločenské vedy, IV, Nový Sad, 1952, 24-55. Text je pretlačený ako zvláštny odtlačok 1953.roku, s resumé na francúzskom jazyku.

²⁴⁸ Jovan Skerlić, *Mládež a jej literatúra*, 318.

Kovijanić písal aj o školení Đorđa Natoševića, ktorý bol známy srbský pedagóg a školský reformátor. Natošević sa školil na protestantsko-evanjelickom kolégiu v Prešove 1840-41. „Podľa rozprávok jeho učeníkov, Natošević sa pokúsil kúpaním v rieke naučiť plávať a podľa mienky niektorých jeho súčasníkov, prvý v Rakúsko-Uhorsku uviedol do srbskej školy školopovinnú gymnastiku“ – zdôrazňuje Kovijanić.²⁴⁹

V Hviezdnom období srbsko-slovenských stykov, okrem básnikov, boli veľmi aktívni aj slovenskí publicisti. Tak napríklad Juraj Bojislav Záborský (1815 – 1844) bol učiteľom v sriemskom mestečku Irig. Dobre sa naučil srbský jazyk a sledoval situáciu v Kniežatstve Srbska. Ako výsledok toho vznikol jeho súbor *Srbsko v století devatenástem z geograficko-štatisticky-historického ohľadu*, ktorý vychádzal v *Tatranke* v rokoch 1842 – 1845. Záborský umrel veľmi mladý, ale počas svojho krátkeho života, spolupracujúc s Milošom Popovićom, v *Srbských novinách* a literárnej prílohe *Podunavka* publikoval vyše dvadsať článkov o slovenskej problematike.

Podľa Jankovića, zo srbsko-slovenských prekladateľov ústrednou osobnosťou *Hviezdného obdobia* je Miloš Popović (1820 – 1879). Popović preložil Kollárovu *Slávy dcera* a zverejnil šesť sonetov vo svojej knihe *Meč a pero*. Práve on, podľa Jankovića, vplýval na poetickú orientáciu Branka Radičevića.

Pre vznik a rozvoj srbsko-slovenských stykov majú zásluhy predovšetkým časopisy, v ktorých sú zverejnené originály a preklady slovenských básní a príbehov. Zo srbských časopisov toho času stojí zač spomenúť: Srbský almanach *Zabavnik*, Viedeň 1815 – 1816, 1819 – 1821, *Banátsky almanach*, Temešvár 1827 – 1829, *Srbská včela*, Budín 1830 – 1840, *Hrdlička*, Cetinje 1835 – 1839, *Holubica so svetom literatúry srbskej*, Belehrad 1839 – 1844, *Báčska Vila*, Nový Sad 1841, a pre srbsko-slovenské styky najdôležitejšia je Miletićova *Slavjanka*, básnický almanach Budín 1847.

Letopis Matice srbskej uverejňoval aj slovenské ľudové piesne, tak roku 1838 bol zverejnený text *Správy o slovenských ľudových piesňach, prirovnanie týchto so srbskými národnými piesňami*.²⁵⁰ V období 1841 – 1842 len v *Letopise Matice srbskej* uverejnené sú 93 slovenské ľudové piesne. Jovan Subotić z toho preložil 85 piesní, ale sa, ako prekladateľ, nepodpisoval.

²⁴⁹ Risto Kovijanić, *Dr Đorđe Natošević na štúdiách v Prešove*, 152.

²⁵⁰ *Letopis Matice srbskej*, XII, č.43, 1838, 1-26.

8. SRBSKÉ LITERÁRNE SPOLKY NA SLOVENSKU

Mládežnícke združenia a literárne spolky medzi žiakmi a študentmi počas romantizmu boli veľmi populárne. Podnietení tou ideou, Kosta Ruvarac, Laza Kostić, Ilija Ognjanović a ešte niekoľko peštianskych žiakov založili *Preodnicu*. Z druhej strany Milan Savić, Milan Jovanović, Vladan Đorđević a Laza Stanojević založili *Zoru* vo Viedni, bratislavskí žiaci Slobodu a belehradský *Pobratimstvo*. Okrem slovenskej a srbskej, pri Bratislavskom lýceu jestvovali ešte dve žiacke družiny – maďarská a nemecká. Maďarská družina, *Magyar társaság*, založená je v roku 1788 v čase, keď sa školili Daničić a Miletić a videl ju aj Sándor Németh. Nemecká družina *Gesellschaft der Beredsamkei und Dichtung kunst*, taktiež je založená v roku 1788. od roku 1817 volala sa *Deutscher Verein*, aby v roku 1822 zmenila meno na *Deutsche Gesellschaft* a od vtedy bola pod vedením Gotfrida Schröera – podčiarkuje Risto Kovijanić.

Po vzore na svojich kolegov Slovákov srbskí žiaci a študenti na slovenských školách koncom tridsiatich rokov XIX. storočia chceli založiť svoje literárne združenie. Tak 1838/39 v Bratislave pod vplyvom Štúra a s povolením školskej mocnosti založená je Čítareň alebo spolok a knižnica srbská v Požúne, ktorá s prerušovaným pôsobila do roku 1873. Z dostupných dokladov môžeme sledovať prácu tohto spolku a chronologicky ho rozdeliť do troch fáz.

V prvej fáze, ktorá trvá od založenia po revolúciu 1848, táto „najslávnejšia mládežnícka družina srbského národa,“ ktorá neskôr dostala meno Sloboda, zoskupovala srbských, ale aj slovenských žiakov školského 1838/1839 roku prvý predseda združenia bol Aleksandar Čvorković z Karloviec, poslucháč II. ročníka práva, neskôr profesor Belehradskej a riaditeľ gymnázia v Kragujevci, člen Srbského učeného spolku a zapisovateľ („protokolista“) bol Vaso Živković z Pančeva, poslucháč II. ročníka práva, známy vtedajší básnik. V školskom 1841 – 1842 roku predseda spolku bol Nikola Dimin z Pančeva a zapisovateľ Petar Marković z Vukovaru. V školskom 1842 – 1843 roku predseda Spolku krátku dobu bol Julije Radišić a potom Vladimir Zdelar zo Slavónie; zapisovateľ bol Đorđe Popović (Đura Daničić) z Nového Sadu, ktorý dal demisiu zo solidarity s Radišićom a na jeho miesto bol zvolený Đorđe Ćirić, neskôr direktor gymnázia v Kragujevci, riadny a čestný člen Srbskej učenej spoločnosti. Neskôr na jeho miesto prišiel Dimitrije Protić, predtým knihovník. V školskom 1843 – 1844, Spolok bol veľmi aktívny. Vladimir Zdelar je predsedajúci „Đorđe J. Popović, tajomník“ (Daničić) od 1842 po 1844 a, keď opustil Bratislavu v lete 1844, v jeseň toho istého roku do neho prišiel Svetozar Miletić a stal sa tajomníkom, od 1844 po 1846 (Miletić aj predsedal Spolkom, od 1846 po 1848 rok), a Sergije Birimac „protokolista“. Nasledovného školského roku 1844 – 1845 predsedom bol Lazar Jovanović, Novosadčan, študent II ročníka filozofie, tajomník bol Svetozar Miletić (od 1844 po 1846),

zapisovateľ Stevan Simeunović z Kamenici a pokladník Stjepan Vočinčić z Pakraca. Lazar Jovanović bol profesor gréckeho jazyka na gymnáziu v Novom Sade a neskôr farár v Báčskej Palanke. Jeho žiakom na novosadskom gymnáziu bol Laza Kostić.

V letopise Spolku je zapísané, že na začiatku školského roku bolo „nezhôd“. Na samotnom začiatku Miletić nebol tajomníkom, ale Jovan Mihajlović z Rummy, študent druhého ročníka lýcea. Čoskoro bol zosadený a na jeho miesto zvolený je Miletić, tak potom v spolku „vládla zhoda“. – píše Kovijanić. Na knihovníka združenia zvolený je Mladen Madarević a na zapisovateľa Mihailo Vlaškalić, obaja z Vranjeva. Toho školského roku pokladníkom v srbskom Spolku bol Slovák, známy štúrovec a dopisovateľ srbských novín a spisovateľ Petar Kolnert Hostinský. Ešte niektorí z významných členov Spolku boli Pavle Popović Šapčanin, Jovan Bošković, J. J. Zmaj, Jovan Ilić, Jovan Grčić-Milenko, Pavle Marković Adamov a iní. Risto Kovijanić sa veľa zaoberal týmto spolkom a jedno z jeho zaujímavých povšimnutí je, že sú dejiny, totiž *Opis Čitarne*, opísané ešte počas Daničićovho času v roku 1843, Vukovým pravopisom.

Risto Kovijanić skúmal prácu tohto srbského združenia v Bratislave a zverejnil niekoľko textov o ňom: *Bibliotéka srbskej mládeže v Bratislave, Pavle Marković – Adamov v požúnskej „Slobode“ potom Grčić-Milenko v Bratislave – v škole a družine „Sloboda“*. V nich poukázal na veľký význam tohto srbského združenia, ktoré sa zaoberalo literatúrou a kultúrou a v menšej miere aj niektorými politickými otázkami. Taktiež je zaujímavá jeho observácia o jazyku, ktorú niektorí členovia družiny používali: „zvlášť treba vyzdvihnúť, že sa Daničić podpisuje Vukovým pravopisom Đorđe J. Popović, tajomník, hoci bol štipendistom metropolita Rajačića“ (protivníka Vukovej reformy jazyka). O Adamovi Kovijanićovi hovorí, že „v družine poukázal na krásnu aktivitu“ a o Grčićovi, že „bol najlepší a najuznávanejší básnik *Slobody*“.

Mnohé významné osobnosti vedeckého a verejného života v tom období navštevovali túto srbskú družinu, ako sú Štúr a Kollár ako aj v tom období známy ruský slavista Sreznevský, ktorý s Vukom Karadžicom cestoval do Čiernej Hory. Aj samotní predstavitelia družiny navštevovali významné osobnosti. Zostalo zaznamenané, že navštívili „Jeho excelenciu a najctihodnejšieho dôstojného arcibiskupa a metropolitu G. Josifa Rajačića,“ ktorý vtedy účinkoval na uhorskom štátnom sneme. Pri tej príležitosti svojho patróna Rajačića navštívil aj Svetozar Miletić a Rajačić mu sľúbil, že v Bratislave postaví pravoslávnu kaplnku a jedného farára, ktorý bude srbským študentom prednášať náboženstvo.²⁵¹

Kovijanić ďalej uvádza ako toho istého roku druhý Miletićov patrón, Jovan Hadžić zverejnil v časopise *Podunajka* svoj pozdrav srbskej mládeže v Bratislave. Spolok považoval, že je na ten spôsob osobitne „odmenený“. „Boli sme šťastní, že sme hlasom najhlasnejšej srbskej lýry pozdravení“ – píše v letopise družiny. Preto družina pri príležitosti menín Jovana Hadžića-Svetića (začiatkom januára 1845) zaslala blahoželanie „pozdrav tomuto veľkému Géniovi srbskému“. Tieto citáty najlepšie svedčia koľko si bratislavská srbská mládež uctievala týchto dvoch konzervatívnych predákov vo Vojvodine a zástupcovia na štátnom snemovaní. Peštiansky „Srbský národný list“ Teodora Pavlovića zverejnil 1845 list, ktorý písali „učiaci sa mladí Srbi v Požúne,“ v ktorom predniesli, čo sa robí na zasadnutiach družiny.²⁵²

²⁵¹ Risto Kovijanić *Srbski romantici na Slovensku*, Matica srbská, Nový Sad, 1979, 61.

²⁵² Vasa Stajić Miletić, 1938, 26.

Posledné zasadnutie družiny v tomto školskom roku uskutočnilo sa 10. júna 1845 a na zúčastnil sa ho „Vysoko učený pán Ľudovít Štúr, vedúci“ – hovorí sa v ročenke. Keďže Knihnica kvôli väčšej istote bola prenesená do vlastníctva Matice srbskej, tak aj Todor Pavlović určil, aby jej „vedúcim bol Ľudovít Štúr“. Nasledujúceho školského roku 1845/1846 prvé zasadnutie družiny sa uskutočnilo 21. septembra 1845. a na predsedu zvolili Svetozara Miletića, tajomníkom sa stal Dimitrija Vasiljević Zaharijević z Kovína, Miletićov kamarát, a knihovníkom sa stal Mija Vlaškalić.

Prichádzajúc z Prešova, kde sa zoznámil a zbratal s Jánom Franciscim Rimavským, Jovan Ilić, v tú dobu známy srbský básnik, pobudol v Bratislave určitú dobu v jeseň roku 1845. Tu sa zoznámil so Štúrom a s kolom srbskej mládeže, ktorú nazýva „kvetom srbskej mysle a srbského ducha“. Miletić bol – hovorí on – predsedom toho vtedy najslávnejšieho zboru v národe našom. A nebolo toho kto by ho vtedy v tej práci mohol zastúpiť.²⁵³ O školení Jovana Ilića na Slovensku píše aj Samuel Fekete v texte *Jovan Ilić a slovenski spisovatelja* a z toho textu sa dozvedáme, že sa srbský básnik a politik (otec básnika Vojislava Ilića) školil v Prešove roku 1845. Podľa Feketeho, Ilić sa tam inšpiroval láskou k Srbsku, Slovensku a slovanstvu“. Z listov Jovana Ilića z Prešova, kde potom študoval, žiari láska a obdiv k Srbsku, Slovensku a Slovanstvu.“²⁵⁴ On nasledoval Štúra, ale aj Šafárika a zvlášť Jána Kollára, čia poetika vplývala na jeho poetickú tvorivosť. Kollárova *Slávy dcéra* bola vzorom v písaní Ilićovej básne *Sláva*, v ktorej píše „Od pôvodu sveta, odkedy slnko žiari / Slovania sú moje deti najmilšie.“²⁵⁵ Z tohto textu sa dozvedáme, že Slovania symbolicky ukazovali svoje slovanstvo a blízkosť so Srbmi. Totiž, oni podľa vzoru na svojich srbských kamarátov nosili na hlave fezy: „Napríklad, u srbských romantikov dlhá fajka-čibuk a fez, ktorý nosili na hlave nielen Karadžić, Radičević, Daničić, Jovan Ilić, ale – podľa Skerlića – aj Štúr chodil po uliciach Bratislavy s fezom na hlave, aby demonštroval svoje pritzapadníctvo a slovanské cítenie.“²⁵⁶ Ilić pobudol aj v Levoči, kde sa stretol so Svetozarom Stojadinovićom, bratom Milice Stojadinovićevej Srbky, ktorá prekladala slovenské ľudové piesne a kamarátila sa so známou českou spisovateľkou Boženou Nemcovou. Keď opúšťal Prešov, Ilić napísal „Zbohom, priatelia drahí. Zbohom, drahí známi. Zbohom, bratia a družina moja.“²⁵⁷ Potom sa v Žiline stretol s Michalom Miloslavom Hurbanom, vodcom slovenských revolucionárov z roku 1848, s ktorým sa rozprával o literatúre, slovanskej vzájomnosti a boji pre nacionálne práva slovanských národov v Uhorsku.²⁵⁸

Spoločnosť pokračuje s prácou, a po zakončení prvého semestra roku 1845 do Bratislavy z modranskej školy prišlo deväť Srbov a pripojilo sa Družine. Na návrh Miletića, uviedli tri hodiny prednášky „filozofie dejepisu, obzvlášť po Heglovi“ a jedna hodina gréckej, francúzskej a českej gramatiky („v porovnaní so slovanstvom“ / slovenskou prip. N. K.). V čase Miletićovho predsedania, začiatkom roku 1846, Družina začala zverejňovať rukopisný týždenník. „Zhodlo sa viac členov, aby spoločenstvo zve-

²⁵³ Đorđđe Živanović, *Jovan Ilić na Slovensku*, Politika, Belehrad, 10. VIII 1936.

²⁵⁴ Samuel Fekete, *Jovan Ilić a slovenski spisovatelja*, 249

²⁵⁵ Tamže, 251.

²⁵⁶ Tamže, 255.

²⁵⁷ Pozrieť: *Zlatko Klátik, Šturovci a Juhoslavia*, SAV, Bratislava 1965, 83.

²⁵⁸ Tamže, 253.

rejňovalo každý týždeň jeden tabak pod názvom *Srbský sokol*, hovorí sa v ročenke družiny. Miletić bol redaktorom týždenníka a redigoval ho od 10. januára 1846 a to vo formáte štvrtiny „a so 4. listami alebo 8. stranami“.²⁵⁹

V školskom roku 1846/1847 bratislavská srbská družina pracovala pod predsedníctvom Pavla Popovića-Šapčanina, ktorého Štúr zvlášť podporoval. Sekretár bol Marko Popović Vukovarac, bratranec Branka Radičevića, hrdina poviedke Vilijama Paulini – Tota; zapisovateľ Stevan Simunović z Kamenici, knihovník Verko Miloslav Perić z Martonoša a pokladník Stjepan Vočinčić z Pakracu. Prvé zasadanie sa uskutočnilo 27. septembra 1846. V letopise družiny píše: družina každý deň v týždni pracovala jednu hodinu – dvakrát týždenne mali literárne diskusie a „dizertácie“, dvakrát poéziu a „ľudový spev“ a každý týždeň „cirkevný spev“ pod vedením kňaza Ratkovića. Šapčanin píše v liste (1846): „Tu mi pán Štúr, vydavateľ Slovenských novín pomohol.“²⁶⁰ Záverečné zasadanie sa konalo 21. júna a na ňom sa zúčastnili: L. Štúr, P. Hostinský, Bohoslav Nosák a Janko Štúr. Pri tej príležitosti spievali Šapčaninove piesne *Srbka srbskému hrdinovi* a *Zažiar jasne od východu slnko*. Na tom zasadaní podľa letopisu, Ľudovít Štúr povedal: „Dost' bolo teoretizovania a hovoru, potrebujeme akciu, prejsť na diela.“ Toho roku sa zjavil almanach „Slavjanka“, ktorý spoločne vydali piešťanská, požúnska a prešovská srbská mládež, vďaka predovšetkým Miletićovi a Popovićovi-Šapčaninovi.

Miletić potom určitú dobu bol na školení v Pešti, a návratom do Bratislavy znovu je zvolený za predsedu a redaktora *Sokola*. V liste Jevremovi Grujićovi z 13. XII 1847. Miletić píše: „Keď som polovicou mesiaca októbra do Požunu prišiel, zvolený som za predsedu spoločenstva, kde nás je 34 a to nováčikov, preto som doteraz každý týždeň musel diela (literárne práce), okrem iných, prinášať, potom spoločnosti, ktorá sa teraz dobre rozvíja, dobrý smer dať, viesť diskusie, *Sokola* po 1 ½ (tabak) týždenne vydávať a často sám plniť, a medzičasom som musel Čitárni novosadskej pripraviť príspevky pre *Zlaté jablko*.“²⁶¹ Aj v liste Đorđevićovi (od toho istého dátumu) hovorí: „Diskusie takmer na mňa spadli, pre *Sokola* znepokojenie najväčšie moje.“²⁶² Z týchto listov sa dozvedáme, že Družina organizovala svoje literárne stretnutia aj v školskom roku 1847/1848 a vtedy zverejnila svoj rukopisný list. *Srbský národný list* Teodora Pavlovića v čísle 25 plný je chvál o práci srbskej bratislavskej mládeži v čase Miletića. Zdôrazňuje, medzi iným aj jej propagandu, aby sa aj v iných centrách školskej mládeže, v Pešti, Karlovciach, Novom Sade, Vršci, Temišváre, Pakraci, Karlovcí atď založili žiacke družiny ako v Bratislave a v Segedíne. Aj počas letných sviatkov, po vydaní *Slavjanky*, on je veľmi aktívny. Dvakrát cestoval do Belehradu, aby nadviazal vzťahy so študentmi lýcea, a to s *Družinou mládeži srbskej*, ktorá je založená na Vidovdan 1847. Vtedy sa skamarátil s Jevremom Grujićom, budúcim štátnikom a diplomatom Srbska. „Jedna z najviac požehnaných hodín môjho života – píše on Grujićovi z Bratislavy 13. decembra 1847 – je tá, keď som na sľúbenej zemi pradedov, do stredy hrdinských sokolov matky našej Srbskej, do stredy tebou zosku-

²⁵⁹ Vasa Stajić, *Miletić*, 1938, 26.

²⁶⁰ Pavle Popović, *Z dejín srbsko-slovenských stykov literárnych*, 38.

²⁶¹ *Zápisy J. Grujića*, 3

²⁶² M. Savić, *Mladý Miletić*, 24.

pených bratov stúpil, lebo som časťou skúsil, že idea *jednoty národa* tým svietiacim na nebi Srbsstva slnkom nastala.“²⁶³

O práci družiny v školskom 1847/1848, keď Miletić znovu bol v Bratislave, niet nič zaznamenané v letopise a dôvod tomu je predrevolučné rozporenie, ktoré zachytilo najmä mladých ľudí. Vďaka výskumom Kovijanića dozvedáme sa, že družina, predsa mala isté aktivity. Za predsedu je znovu zvolený Svetozar Miletić, čo vidno z jeho žiadosti Ministerstvu vzdelania v Belehrade zo 17. októbra, že družine zasiela belehradské Srbské noviny. V tej žiadosti Miletić sa podpísal: ako „predsedajúci mladých vedcov v Požune.“²⁶⁴ Dva mesiace neskôr (13. XII.) Miletić píše Jovanovi Đorđevićovi: že po príchode do Bratislavy „za predsedajúceho spoločnosti bol zvolený“.²⁶⁵

Kovijanić nás oboznamuje, že vtedy Družina utrpela ťažkú stratu. Pavle Popović Šapčanin, „pýcha srbskej mládeže“, zomrel v Irigu 1. decembra (1847). Miletić píše Grujićovi s veľkou bolesťou: „že jeden z najkrajších kvetov vo venci bratstva nášho zvädol a lesklá hviezda nádeje pokolenia Srbského a národa Slavianskeho zhasla – Pavle Popović-Šapčanin, cnostný priateľ môj a duša duše mojej.“²⁶⁶ Miletić vtedy pracuje na spájaní srbských združení od Belehradu cez Segedín a Peštu do Bratislavy, s ideou, aby sa zverejnili Šapčaninove „Súborné diela“ a, aby sa nová kniha *Slavjanky* venovala spomienke na Šapčanina.

V tých rokoch ešte jeden mladý Srb vyniká v práci srbskej družiny *Sloboda*, a je to náš známy spisovateľ Jovan Grčić-Milenko. Grčić sa školil v Bratislave od 1864 – 1867 „ktorá ešte vždy lákala srbských žiakov a študentov“.²⁶⁷ Tých rokoch osvetovou reformou evanjelické lýceum bolo zmenené na gymnázium, ktoré on navštevoval.

Maďarská vláda bola nepriateľská k práci slovenskej a srbskej mládeže, tak kvôli nepriaznivému vplyvu, nátlakom a zákazu v čase revolúcie 1848 *Spoločnosť a knižnica srbská v Požune* prestali pracovať. Rektor Beleman pozval Miletića a zakázal Družine verejné zasadnutia. Desať členov, na čele s Miletićom, dohodli sa, že zasadnutia budú tajné a, že o tom „nikto nevie rezy neba a zeme?“ Títo desiati „bratia“ boli: Miletić, Popović-Šapčanin, L. Marković, Marko Popović, Simunović, Nenadović, Vlaškalić, Perić, Jezdimirović a Zaharijević. Títo ďalej – ako sa hovorí v Letopise – organizovali „historické prednášky v harmónii a v láske a s prehľadom súčasnosti a pohľadom na budúcnosť, nad ktorou slavská hviezda jasne v svojej kráse svieti.“ Písali arcibiskupovi Rajačićovi, aby im zaslal kňaza, aby ich „vo viere a materskom jazyku poučal“. Písali aj Nikanorovi Grujićovi, aby ich žiadosť prišla k Rajačićovi a aby ju on odsúhlasil.

Nepriaznivé podmienky odzrkadľovali sa aj na Štúra; a to, že mu bola odňatá katedra pri lýceu. Taktiež hrozilo nebezpečenstvo, že aj Knižnica srbskej družiny bude odňatá, ale je zachovaná a prevedená do súkromného bytu. Rektor Michnay, po rozhodnutí školského Konventu, zaslal svojho vyslanca a niekoľko ľudí – hovorí sa v Letopise – „že nám náš poklad, očividne, z rúk vytrhnú“, ale všetci povstali a ubránili ho.

²⁶³ *Zápisy Jevrema Grujića*, I, SAN, Beograd 1922, 3.

²⁶⁴ V. Stajić, 1925, 38.

²⁶⁵ Savić, *Mladý Miletić*, 23

²⁶⁶ Tamže, 4.

²⁶⁷ Risto Kovijanić, Jovan Grčić-Milenko v Bratislave (v škole a družine „Sloboda“), Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, IV – V, 1958, 108-121.

Neskoršie, na radu vedúceho Štúra, prenesená je zo súkromného bytu do Čítárne slovenskej na lýceu. Niektoré duplikáty kníh členovia družiny zaslali do Veľkej Kikindy ako dar čítárni, ktorú založil Dr. Pavle Trifunac (bratislavský žiak).

Keďže dostali schválenie pre verejné akcie, členovia družiny organizovali posledné zasadnutie v tomto školskom roku na Vidovdan (28. júna), s manifestovaním srbského vlastenectva a všeslovanstva. Podpisalo sa 25 členov, medzi ktorými: Miletić, Popović-Šapčanin, Bogoboj Atanacković, Marko Popović a kňaz Miloš, študent a katechéta. To nám hovorí, že družina znovu dostala schválenie pre verejnú prácu.

Druhou fázou Spoločnosti môžeme nazvať jej činnosť počas Zmajovho školenia, 1852 – 1853, keď bolo vynaložené úsilie na obnove práce Spoločnosti, a ona naozaj nakrátko znovu pokračuje s prácou, avšak pod tlakom Bachovho režimu Spoločnosť zaniká. Jednu zápisnicu z roku 1852 podpísalo 21 členov, medzi ktorými bol Slováčok Vitenc Juriga, ale v tom roku nebolo zapísané kto bol predsedom. Možno to bol Jovan Bošković, Novosadčan, náš známy vedec a minister osvety Srbska, nasledovateľ na katedre Ďuru Daničića, lebo on bol najaktívnejší od všetkých kamarátov, a najväčšia zásluha pre obnovu Spoločnosti patrí jemu. Bol „členom Knižnice a Spoločnosti srbskej“, vtedy bol aj dôverným sprostredkovateľom medzi Ľudovítom Štúrom a jeho patrónom kniežat'om Mihailom Obrenovićom. Aktívny bol aj Vladimír Glavaš z Vranja, maturant, neskoršie doktor práv a splnomocnenec Matice srbskej – mieni Konjović.

V **treťom období** bratislavská žiacka družina ožila roku 1865/1866 najviac zásluhou Jovana Grčića-Milena, Kostu Trifkovića, Simu Popovića, Đene Pavlovića a Pavla Markovića-Adamova. Povzbudený revolučnými ideami a očarujúci, obnovenej družine dali meno *Sloboda*. Prvým tajomníkom obnovenej *Družiny* bol Kosta Trifković, náš známy komédiograf, ktorý navštevoval druhý ročník katolíckej Právnej akadémie roku 1865/1866.²⁶⁸ Vo svojich „Spomienkach na nebohého priateľa (Stražilovo od 16. IV. 1887.) Miša Dimitrijević hovorí: „Aj v Požúne bola srbská žiacka družina. Volala sa *Sloboda*. Aj Kosta vstúpil do tejto spoločnosti, ktorá ho vybralo za tajomníka.“ Pavle Marković Adamov, redaktor presláveného *Brankovho kola*, rozprávač, profesor srbského a klasických jazykov školil sa na bratislavskom gymnáziu 1872/1873. Toho roku Adamov sa pripojil k práci družine, kde bol aj sekretárom, a často čítal svoje básne, rozprávky, preklady a kritiky, napríklad známu *Rozprávku z dediny*.

V tom čase srbská žiacka družina *Sloboda* mala len desiatich členov, ktorí sa vyhýbali politike a prejavovaniu južnoslovanských, slovanských a rusofilských ideí. Jej členovia boli väčšinou gymnazisti, lebo lýceum v roku 1855 bolo zredukované na vyššie gymnázium s maturitou, a bohoslovecké evanjelické oddelenie, ako vyššia škola; dvojročná filozofia akadémie prevedená do siedmeho a ôsmeho ročníka gymnázia po zákone z roku 1850. *Sloboda* bola kolom vzletných mládežníkov, veľmi oduševnených pre literárnu tvorivosť. Chceli pokračovať v tradícií svojich predchodcov, „obnoviť starú slávu“ družiny, Spoločnosti srbskej a Knižnice srbskej. Za krátky čas sa o požúnskej *Slobode* počulo v celom srbskom národe. Takých spoločenstiev bolo aj viac; požúnska nebola prvá a „najsľávnejšia“ – bola na treťom mieste. Zatiaľ čo ju zopár

²⁶⁸ Risto Kovijanić, Kosta Trifković na štúdiách (v Bratislave a Košiciach), Zborník Matice srbskej pre literatúru a jazyk, kniha XII/2, 1964, 251-267.

iných, piešťanská *Preodnica* a viedenská *Zora*, ktorých členovia boli študenti univerzity, z niekoľkých fakúlt a značne početnejších.

Členovia združenia svoje práce vlastným spôsobom vnášali do „Zápisníka inteligentných výrobkov spoločnosti Sloboda“, ktorý sa začína rokom 1866 a stranou 11; Zápisník zasadnutia *Slobody* sa školským rokom 1869/70, tak za prvé tri roky obnovennej práce nemá informáciu o organizácii a o zasadnutiach družiny. Zo *Zápisnice inteligentných výrobkov spolku Sloboda* vidí sa plodná literárna práca jeho členov. Sama zápisnica má 253 strany, ktoré sám autor vypĺňal. V nich sa nachádzajú mnohé básne a najviac ich má Jovan Grčić. Sú tam aj tri Grčićove básne, ktoré nie sú zverejnené v jeho *Súborných dielach: Priatelja, Životné cesty a Šťastie a nešťastie*. Podľa Kovijaničovho výskumu Grčić v Bratislave vybásnil úhrnne šesťnásť básní, z ktorých sa desať mohli prečítať v *Slobode* a všetky boli ľúbostné alebo vlastenecké. Posledné práce v *Zápisnici* uviedol Paja Marković Adamov. To bol posudok balady *Osloboditeľ Srbska*, ktorú napísal Meandžić a kritika básne Jovana Subotića *Rozrušené srdce* – píše Kovijanić.²⁶⁹

Niektoré práce z tých rokov, čítané na prvých zasadnutiach, vniesli do knihy neskôr. Z tej zápisnice vidno, že tu svoje básne zapisovali ak Simo Popović, Đena Pavlović a Jovan Grčić Milenko.²⁷⁰ Po Bachovom režime všeslovenská idea sa začína znovu oživovať a žiaci odchádzajú na výlety na Devín, kde manifestovali slovenské bratstvo. „Slováci a Srbi združení do spolku *Napred* pripravovali také slávnosti často: nazývali ich *vidiekmi* alebo *salašmi* a konali ich v prírode. Na prvomájovom *vidieku* (1868 prip. N.K.) hovoril Svetozár Hurban-Vajanský, poukazujúc na vzájomné vzťahy bratislavských Slovákov, Srbov a Rumunov, želajúc aby to bolo v celom Uhorsku.“ – hovorí Kovijanić a dodáva: „Tu aj Grčić Milenko hral na strunách svojej smutnej lýry, trhajúc fičky okolo Vidrici, ktoré mu prebúdzali najkrajšie spomienky na detstvo a útlú mladosť, spomienky na vlasť, na Milenu, či u predčasnú smrť oplakával. Podľa jej mena pomenoval sa *Milenkom*, aby zachoval milú od zabudnutia.“²⁷¹

Počas celého tohto obdobia družinu viedol profesor Samo Líška, Slováč z Modry. Riaditeľom bol Pavel Lichner, slovenský Nemeč z Modry, skôr profesor Lýcea, profesor Daničića, Miletića a Zmaja, klasický filozof, spisovateľ, žiak univerzít v Leipzigu a Goppingene, člen korešpondent Maďarskej akadémie vied. Líška bol teológom, žiakom bratislavskej teológie a viedenskej teologickej fakulty. Prednášal český jazyk, slovenskú a českú literatúru, nasledovného školského roku 1870/71 tajomníkom bol Jovan Maksimović z Belej Crkvy. V školskom roku 1871/72 tajomníkom bol Petar Radulović, maturant z Tomaševca. V tú dobu družina mala okolo 20 členov. Na zasadnutí 30. januára roku 1872 bolo oznámené povolenie riaditeľa školy, aby schôdze, okrem nedeľou, konali aj v stredu po štrnástej hodiny popoludní, keď nepracovala Knížnica. Vyriekli aj napomenutie pre Živka Bogdanova (Živan Bogdanović), pred tým tajomník, keďže nezaslal predplatné pre *Zmaja*, kvôli čomu je povinný vrátiť do pokladne Družiny 4 forinty. Posledného školského roku 1872/73 tajomníkom bol Jovan Subotić z Karloviec, pokladníkom Steva Popović z Báčskej Ady a zapisovateľom Di-

²⁶⁹ Risto Kovijanić, *Pavle Marković Adamov v požúnskej Slobode*, 189-190.

²⁷⁰ Tamže, 189-190.

²⁷¹ Tamže, 112.

mitrije-Mito Nikolić („Vladislavljević“) z Nového Sadu, ktorý mal prednášku o pôvode človeka podľa Darwina a Bekla. Srbská družina *Sloboda* prestala s prácou 30. marca roku 1873 – uvádza Risto Kovijanić.

Srbská žiacka družina upútala pozornosť aj našich významných lingvistov. Tak Jovan Jerković píše „Srbská mládež, ktorá sa v piatom desaťročí minulého storočia školila v Bratislave patrila generácii „Vukovcov“ a niektorí z nich aj do kruhu „Vukových detí“. Bola to dostatočná príčina, aby sme sa pobavili jazykom srbských žiakov v Bratislave, intelektuálov, ktorí budú v nadvádzajúcich desaťročiach mať významnú úlohu na širokom srbskom kultúrnom priestore. Materiál pre naše analýzy činia Opis Knížnice, totiž Spolku a Knížnice srbskej v Požúne, čia sa kopírka nachádza v Rukopisnom oddelení Matice srbskej v Novom Sade (Inv. Č. M3939).²⁷²

Tento srbskej družine pozornosť venoval aj známy Pavle Popović, učiteľ a priateľ Ristu Kovijanića, ktorý ho odporučil pre prvého lektora srbsko-chorvátskeho jazyka v Bratislave v roku 1927. Popović píše: „Naši Srbi prichádzali do Požúnu, na Lýceum, aby sa učili. Spomeniem len spisovateľov, je ich veľa, ktorí boli žiakmi tohto Lýcea: Joakim Vujić, Teodor Pavlović, Todor Mandić, Konstantin Pejičić, Svetozar Miletić, Jovan Ilić, Kosta Trifković, Grčić Milenko, Sima Popović, Đena Pavlović a iní. Keď som navštívil lýceum, mne ukázali staré súpisky, v ktorých sú mená srbských žiakov ešte z 18. storočia ako jednu viazanú knihu žiackej družiny tamojšej.“²⁷³

Význam srbskej žiackej družiny pre srbsko-slovenské literárne styky je veľký. V nej vtedy priamo spolupracovali, učili sa a zbratali najvýznamnejší slovenský a srbský posli. Na lýceu získavali závažné vedomosti a v Družine boli svoji. Písali a hovorili to, čo si úprimne mysleli a cítili, a to bola láska k svojmu národu a všeslovanstvu.

8.1. KNÍŽNICA BRATISLAVSKEJ SRBSKEJ DRUŽINY

Knížnica Srbskej žiackej družiny založená je v roku 1839 a už 1842. mala takmer 300 kníh a viac ako 30 kníh časopisov a ročeníek. Toho roku spolok sa rozhodol, aby sa jej knihnica viedla ako vlastníctvo Matice srbskej. Knížnica jestvovala ako aj srbská družina *Sloboda* do roku 1873. Kovijanić dal v tomto texte, aj súpisku najhodnotnejších kníh, ktoré družina vlastnila a „v Dejiniách lýcea v Bratislave (v maďarčine) vytlačenej 1896 roku, Markusovszky Samuel hovorí, že Knížnica srbskej žiackej družiny má 592 zošity.

Počas školenia v Bratislave Daničić a Miletić knihnica Družiny mala najviac kníh. Koncom roka 1842 mala 310 a koncom roka 1847 už 527 kusov „vybraných kníh“ bez časopisov.²⁷⁴ Veľká skriňa s knihami bola umiestnená v miestnosti teológa a v Lýceu

²⁷² Jovan Jerković, *Príloha k lepšiemu poznaniu srbského spisovného jazyka v polovici XIX. storočia*, Matica srbská.

²⁷³ Pavle Popović, *Požún a jeho Lýceum*, Novosti, Belehrad, č. 2407, str. 9-10.

²⁷⁴ V Knížnici slovenskej bratislavskej mládeže (Knížnica Slovenského umenia v Bratislave) v tú dobu bolo 616 srbských, chorvátskych a slovinských kníh. Z toho počtu 73 kníh boli preklady 65 prekladateľov. Medzi nimi bol aj veľký počet srbských časopisov. Viac pozrieť u Jána Jankoviča, *Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827-1938)*, Bratislava 2009, 333.

a na ňom bolo napísané zlatými písmenami „Knižnica Srbov“ – píše v ročenke družiny. Počas revolučného roku 1848 Knižnica je devastovaná. „Prekvapenie je – píše v ročenke za rok 1852, – že niektorý člen od roku 1848 menom Milan Todorović rodom z Pivnice, odniesol na skladovanie 200, a to najlepších kníh a nikdy ich naspäť nevrátil.“ Počas obnovennej družiny *Sloboda* pre Grčicia a Adamova, knižnica znovu narástla. Na schôdze z 9. marca roku 1873 knihovník Risto Stojković hlási: že Knižnicu upravil a, že „má 550 kníh“. Spisovateľ histórie Lýcea uvádza, že Knižnica srbská mala 592 zväzkov.²⁷⁵ Keď vzbĺkla revolúcia, Členovia družiny to všetko niekde mimo lýcea skryli a tam to prepadlo. Knižnica vcelku prežila prvú svetovú vojnu a potom je roztrúsená po odboroch a knižniciach“. – hovorí Risto Kovijanić.²⁷⁶

Pre spoznanie práce Spolku a Knižnice najdôležitejšie sú štyri zachované knihy (protokolu) družiny, 1) *Opis Čítarne, totiž Spolku a Knižnice srbskej*, kde na 42 vypísaných stranách píše o dejinách Spolku (I) a dejinách Knižnice (II) v období 1839 – 1852; 2) *Pamätník*, v ktorom sú na 24 stranách zapísané mená darcov a titulky darovaných a zadovážených kníh pre Knižnicu v období rokov 1841 – 1852; 3) *Zápisnica zo zasadnutí spolku Sloboda* na 253 vypísaných strán, v období rokov 1869 – 1873; a 4) *Zápisnica inteligentných výrobkov spolku Sloboda* na 253 stranách v období rokov 1866 – 1873.

Okrem *Opisu Čítarne*, totiž ročenky a Knižnice (1838 – 1848) podľa článku 13 Ústavy Srbskej čítarne v Bratislave v nej sa nachádzajú aj mená všetkých darcov kníh a peňazí, ako aj kúpené knihy. V období Daničića spomínajú sa aj mená spisovateľov: Obradović, Muškatirović, Rajić, Kedgelac, Mušiski, Živković – Telemak, Vujić, Stojković, Milutinović, Stajić, Pejičić, Vidaković, Mrazović, Pačić, Sterija Popović, Subotić, Karadžić. Spomínajú sa aj diela z iných literatúr, slovenskej, českej, poľskej, ruskej, nemeckej atď. Z časopisov a kalendárov spomínajú sa: Vukova *Danica* (1826 – 1829), *Letopis Matice srbskej*, belehradská *Pudunajka* M. Popovića, Daničićovho brata, belehradská *Holubica*, belehradský *Zábavník* Dim. Davidovića, kežmarského žiaka, bratislavská Palkovičova *Tatranka* atď. a z novín: piešťanský *Národný list*, belehradské *Noviny srbské*, lužičkosrbské *Národné noviny*, atď. Počas Daničićovej doby družina kúpila obrazy Karađorđa, kniežaťa Miloša a kniežaťa Mihaila.

Počas Miletića v období 1844 – 1846, družina dostala do daru viac ako 120 kníh a starých časopisov a kúpila aj viacerých kníh. Okrem iných spomínajú sa: Kollárova *Slávy dcéra*, Česká gramatika, Česko – nemecký slovník (I – II), Rusko – nemecký, *Weltgeschichte von J. G. Eichorn (I – V)*, *Zrkadlo Slovenska*, *Antológia slovenská*, varšavská *Danica*, *Trblietanie Nikolu Tomaza*, Miloš Popović daroval 8 kníh, medzi ktorými aj Vukove *Národné poviedky* I – II a Vlašković 12 kníh, medzi ktorými *Rusalku*, ruské ľudové piesne. Družina bezplatne dostala noviny: *Srbský národný list*, *Srbské národné noviny*, belehradské *Srbské noviny*, *Podunajku* a *Štúrove Slovenské národné noviny* a *Orol tatranský*. Zo zápisnice vidno, že knižnici Miletić daroval *Kritický prehľad Kosovského boja* a Vuk daroval svoj preklad *Novej zmluvy* a *Srbské národné piesne* III, Ďura Daničić knižnici daroval svoju *Vojnu o srbský jazyk a pravopis*²⁷⁷

²⁷⁵ Markusovszky, 603

²⁷⁶ Risto Kovijanić, Knižnica srbskej mládeže v Bratislave, Knižničná ročenka Vojvodiny, Nový Sad 1975 (1976), 12-28.

²⁷⁷ Tamže, 28.

Kovijanić ďalej vyzdvihuje, že prvým darcom bol P. A. Popović, advokát, ktorý v roku 1841 daroval 14 kníh, medzi ktorými boli: *Mušickeho básne*, *Tragédia Uroša V.*, *Almanach diplomatický*, *Srbská včela*, z rokov 1832/33, 1837, 1840.

V rokoch 1842/43 bolo dost' darcov, väčšinou členov družiny, medzi ktorými sú Julije Radišić, Dimitrije Teodorović a Kornelije Popović. Zvlášť vynikajú Ďura Daničić a Aleksandar Šević, ktorí v tom a nasledovnom školskom roku darovali knižnici okolo 100 kníh. Jovan Grujić, Novosadčan, študent filozofie, daroval 9 kníh, medzi ktorými je *prvá kniha* Dositejova a *JESTETSTVOSLOVIJE* Pavla Kengelca. A Dimitrije Mihailović, Novosadčan, študent filozofie, daroval 9 kníh. Ďorđe Popović (Ďura Daničić), Novosadčan, študent filozofie, daroval na tri razy 29 kníh, medzi ktorými su: *Názory na Sväté písmo* a *Srbské národné piesne* Vuka Karadžića, *Rozprávky* Jovana Muškatirovića, *Naturalistické povesti* v preklade Anky Obrenović, *Bájky* Dositeja Obradovića, *Lýra* Jovana Subotića, *Začiatok a pokrok Ilýrskej literatúry*, *Výber Ilýrskych divadelných hier*, Laffontain Sittenspiegel, Cornelius Nepot, Horacie, atď. Aleksandar Šević, Novosadčan, študent filozofie, neskôr advokát, daroval dvakrát 45 kníh, medzi ktorými: *Ljubomir v Jeliseume* a *Velimir a Bosiljka* od Milovana Vidakovića, *Obilić*, *Skenderbeg* a *Svetislav a Mileva* od Jovana Steriju Popovića, *Dejiny Bulharska*, *Letopis Matice srbskej*, *Srbská včela* Pavla Stamatovića, Šrekove *Dejiny I-III* Walters Scot *Sämtliche Werke I-XVIII*. Dimitrije Teodorović, z Banátu, študent filozofie, daroval 23 knihy: *Schillers Werke I-XXIII*. Petar Stakić zo Starého Bečeja, študent filozofie, taktiež daroval 23 knihy: *Cestovanie*, *Zemepis* a *Prepojenie* Joakima Vujića, *Spievanky čiernohorské* a *hercegovské* Simu Milutinovića Saraliju, *Zlá žena* od Steriju, *Jelena srbsk*, *maďarská kráľovná* a iné. Stevan Pavišević, Novosadčan, študent filozofie (krušedolský archimandrit Savo), básnik, prekladateľ Goethea a Shillera, daroval 20 kníh, medzi ktorými: Stojkovićova *Fyzika I-III*, Vujićov *Zemepis*, Salustii *Opera*. Vuk Karadžić daroval svoje *Srbské národné piesne I* a Jovan Hadžić 8 kníh: *Zbornik zákonov Srbska*, Rajićov *Boj draka s orlami*, svoj *Utuk* a *Drobnosti jazykovo slovné*, atď. Grigorije Vozarević, belehradský spisovateľ, zaslal do daru 12 kníh: Dositejove *Diela I-IX*, *Holubica I-III*; a Matica srbská 30 kníh, z ktorých: *Rozprávky* Muškatirovića, *Zábava pre rozum a srdce* Jovana Stejića, *Lira* Subotića, *Letopis Matice*, 15 rokov (1826-1842), *Srbská včela*, *Turci v Bosne*, *Boj na Kosove*, *Zadig*, atď. Nikola Dada, zdravotník, zaslal do daru 8 kníh: *Zemepis* Mrazovića, *Frulicu* Miloša Popovića, *Ročenku* za rok 1825, *Srbskú včelu* za rok 1832 a 1835. Členovia družiny, ich 24, medzi ktorými sú Todor Mandić, Ďorđe Despotović a Kornel Popović darovali 97 kníh, z ktorých sú: Vukov *Slovník*, Dositejove *Mierne zvyky*, Milutinovićovu *Trojicu*, Vidakovićovu *Siluan* a *Milena*, Pačićove *Sođenija*, Sterijove *Klamstvá* a *ochrnutie* Magaraševićove *Dejiny*, *Dejiny srbskej Bosny*, *Knieža z Hercegoviny*, *Prehľad bitky na Kosove*, Fenekovo *Napomenutie*, *Elikon I-III*, Ezopove *Sprisahanie*, Homérova *Iliada*, Cicerové *Epištoly* a *Orationes Wallesteinovu Tieň*, *Don Carlos* a slovenské *Básne* A. H. Škultétyho. Dvadsať iných darcov, zväčša členov družiny, darovali 42 knihy: Dositejovu *Etiku* a *Miláčika*, Vujićove *Biografie*, Stojkovićovu *Fyziku (II)*, *Telemacha I-II* atď. Toho školského roku Knižnica začala dostávať *Lužičsko-srbské noviny*.

Nasledujúceho roku 1843-44, Knižnica zadovážila tri obrazy srbských vládcov, Karadžića, kniežaťa Miloša a kniežaťa Mihaila a kúpila aj 7 kníh, z ktorých: Vukove

Srbské ľudové príslovia a *Danicu* za rok 1826, 1828 a 1829 ako, aj dva roky slovenskej *Tatranky* Juraja Palkoviča (I-II), Ďorđe Popović (Daničić) daroval ešte 11 kníh, medzi ktorými sú: *Úder v Srbsku*, *Čo si zamýšľajú Ilýri?*, *Čudné BIPLE*, *Vidakovičov Ljubomir*, *Vukova Danica* za rok 1827, *Báčska víla* Petra Jovanoviča za rok 1841 (so staršími 49 knihami). Členovia družiny, ich 4, medzi ktorými Pavle Trifunac, darovali 9 kníh a časopisov. Irišská čítareň zaslala do daru 21 knihu, z ktorých: *Vukovo Gramatika srbského jazyka* a *Letopis* za rok 1825. Georgije Kontić, advokát z Vukováru, zaslal Knižnici 5 forintov v zlate pre zadováženie kníh.

V školskom roku 1844/1845, keď Svetozar Miletić bol tajomníkom družiny, knižnica kúpila 13 kníh, medzi ktorými sú: *Nemecko-ilýrsky*, *Rusko-nemecký I-II* a *Česko-nemecký slovník I-II*, *Česká gramatika*, *Pamätník národa srbského*, *Kollárova Slávy dcéra*, *Ranke Serbische Revolution*, *Almanach banátsky* za rok 1837, *Davidovičov Zabavnik* za rok 1816, *Danica varšavská* atď. Vuk zaslal dva svoje polemické texty, *Odpoved' na Útok Svetićov* a *Odpoved' na klamstvá v Srbskom ulaku*, a Todor Pavlović 7 ročníkov svojich novín, *Srbské národné noviny* 1840 – 1843 a *Srbský národný list* 1841 – 1843, Miloš Popović daroval 9 kníh: *Vukove Srbské národné piesne I*, *Pribeh o pripojeníu srbskom*, *Plač srbskej víly*, *Srbské noviny* za rok 1843 a iné. Členovia Spolku, ich 16, darovali 43 knihy, medzi ktorými sú: *Vukove Srbské národné poviedky II*, *Magazín*, *Bačvanka*, *Weltgeschichte* von J. G. Eichorn I-V, atď.

Počas dvoch nasledujúcich školských rokov, 1845 – 1847, knižnica získala okolo 50 kníh, ktoré sú zapísané do „Pamätnice“. Ľudovít Štúr daroval svoje vydania *Slovenské Národné Noviny* a *Orol Tatranský*, ako aj knihu svojho kamaráta a nasledovateľa Janka Francisciho – Rimavského *Svojim Vrstovníkom na pamiatku*. Todor Pavlović zaslal svoje noviny, *Srbský národný list* a *Srbské národné noviny*. Grigorije Vozarević zaslal do daru 5 kníh: *Dositejove Domáce listy*, *Srbská poézia*, *Holubicu* za rok 1842/43 atď. Svetozar Miletić dal svoju *Eklogu Petrovi Jovanovičovi* a Pavle Popović-Šapčanin svoju *Ódu na meniny Petra Jovanoviča*. Niekoľko iných členov družiny, ich 14 darovali 31 knihu, z ktorých sú: *Rajićove Dejiny srbskej Bosny*, *Stejićovu Duchovnú zábavu*, *Atanackovičov Darak Srbky*, *Todora Pavloviča Vilandove sympatie*, *Jovana Popoviča Srbská gramatika*, *Podunavka*, *Serbische Hochzeillieder*, *Schillerove Dejela I-XVI*. – Knižnica kúpila 3 knihy: *Iskričky Tomassove*, *Antológiu slovanskú*, *Zrkadlo Slovenska*, *Vasilije Avakumović* (zo Sentandrei) zaslal 5 forintov pre knižnicu.

Pred revolúciou, v školskom roku 1847/1848, do knižnice sa nedostalo veľa kníh. Vuk zaslal 2 svoje knihy: *Nový zákon* a *Srbské národné piesne III* a Platon Atanacković 5 kníh, z ktorých Daničićovu *Vojnu za srbský jazyk a pravopis*; tú istú svoju knihu zaslal aj Dničić. Svetozar Miletić dal 2 knihy: *Kriticko-historicky opis Boja kosovského* a *Kritický prehľad eposu*; a jeho kamarát Marko Popović z Vukováru taktiež 2 knihy, jedna je *Lazarica*; a J. Ratković taktiež 2 knihy, z ktorých je jedna *Vystúpenie Svetićevo v Utuku*. Matica srbská zaslala svoj *Letopis* za rok 1847.

V druhom období svojej práce, v rokoch 1851 – 1853, knižnica dostala od svojho najaktívnejšieho člena Jovana Boškoviča *Knihu pre dobré ciele*; od Vladimira Glavaša 16 kníh, *Kotzebueho Diela I-XVII* a od 5 iných svojich členov 13 kníh.

Členovia v tú dobu zviazali viac ako 30 kníh. Jovan Jovanović (Zmaj) „dal zviazať Vukove *Listy o jazyku*“, Jovan Bošković *Knihu pre bojové ciele*, Mladen Beberić

z Vranja 8 kníh Katzebua, Nikola Lalošević zo Somboru, „zo Srbskej Vojvodiny“, dal zviazať *Slavische Literatur* von T.a.l.v.j. (Talfi). Iných 9 členov dali zviazať viac ako 20 kníh.

Knižnica v tú dobu prijímala, okrem iných (spomenutých) časopisov, *Južnú včelu* (temešvársku), *Neven* (záhrebsko-rijecky) a *Hlásnik Spolku srbskej slovesnosti*.

V treťom období svojej činnosti, v rokoch 1865 – 1873, „Knižnica srbskej bratislavskej družiny“ sa slabšie zásobovala knihami. Okolnosti boli také, že sa viacej predpokladal skoré zaniknutie než ďalší pokrok družiny. Lýceum, ktoré lákalo mládež, ako také viacej nejestvovalo, lež sa zmenilo do obyčajného vyššieho gymnázia, v ktorom je našich žiakov čoraz menej a menej. Preto sa Knižnica viacej chránila než obnovovala.

V Pamätníku družiny sa prvé nové knihy v tomto období spomínajú v roku 1869. Knihovník informoval, že prišli Básne Jovana Grčiča-Milenka, jedného z tých, ktorí sa najviac zaslúžili pri obnove družiny a jej najplodnejšieho básnika. O rok neskôr, knihovník informoval členov, že Ľudevít Gaj zaslal svoje *Básne* a, že Ana Karadžić zaslala Vukove *Národné poviedky*.

Na zasadnutí 27. novembra 1870 rozhodnuté je, aby sa pre knižnicu zadovážili: *Básne* Branka Radičevića, *Tvary* Daničiča, *Syntax* Jovana Boškovića, *Maksim Crnojević* Lazu Kostića a *Kočina Krajina* Vlad. Đorđevića a, aby sa napísalo dr. Jovanovi Jovanovičovi do Nového Sadu, aby zaslal svoje *Básne* a Matici ilýrskej, aby zaslala Gunduličovu knihu *Osman* a Palmotičovu *Kristijadu*.

Na zasadnutí 17. novembra roku 1871 rozhodli, aby sa žiadalo od redakčnej rady Čiernohorca, Juhoslávie a *Robotníka*, aby im tie noviny zasielali bezplatne. Po týždni rozhodli, aby sa kúpili knihy: Vukove Srbské národné piesne I-III (od Any Karadžić) Brankove *Básne*, Zmajove *Básne*, Đeny Pavlovičovej *Jedna obyčajná udalosť*, od Mitu Petrovića *Dievčenský svet*, od Josifa Podhradského *Otvorená kniha dr. Svetozarovi Miletičovi*. Na zasadnutí 3. decembra roku 1871 povedali, že je odoslané predplatné pre noviny Čiernohorec (redaktor Simo Popović) Žižu (redaktor Zmaj) a *Robotník* a že sú kúpené knihy: Brankove *Básne*, Polita Desančića *Borivoj* a Podhradského *Leposava a jej miesto vykonávania*. Člen *Slobody* Mito (Dimitrije) Nikolić daroval Knižnici v máji roku 1872 *Diela* Milovana Vidakovića v 48 zväzkoch v peknom viazaní.

V septembri roku 1872 neschválili žiadosť redakcie *Zástavy*, aby sa zaslalo predplatné v hodnote 9 forint, lebo družina nemala peňazí. V tom istom roku redakcia *Zjednotenia* (belehradského) žiada od *Slobody*, aby sa predplatila na časopis. Znovu od redakcie žiadali, aby časopis zasielali bezplatne. Redakcia *Východu* (z Vršca) zasiela tento časopis pravidelne, s podmienkou, aby sa do časopisu zasielali listy z Požuna. Súbežne schválili návrh člena Mitu Nikolića, aby sa kúpili knihy: *Vývoj civilizácie v Anglicku* od Bekla a *Dejiny učeneného vývoju* od Drepera. Risto Stojković navrhol 22. októbra roku 1872, aby sa kúpil Vukov *Srbský slovník*. Nebol schválený návrh tajomníka Jovana Subotića z Karloviec, aby sa kúpili Goetheove *Diela*.

Na zasadnutí z 29. mája roku 1873 Pajo Marković-Adamov knihovník daroval Lessingove *Diela*. O týždeň neskôr (4. mája) rozhodli na zasadnutí, aby sa zadovážili knihy: Njegošov *Falošný kráľ* Šćepan Mali, *Maksim Crnojević* Lazu Kostića, *Srbsko a Rusko* Nila Popovho, *Dejiny srbskej revolúcie* Leopolda Rankeho. V tom istom me-

siaci, na predošlom zasadnutí, Risto Stojković, knihovník, podal správu: že knižnicu upravil a „v nej je 550 kusov kníh“.

Vďaka Kovijanovičovom špecializovanému výskumu a bohatému archívu, ktorý nám zanechal, dostupné sú cenné údaje, ktoré poukazujú na činnosť *Srbskej žiackej družiny v Bratislave*. Na ten spôsob sa srbsko-slovenské literárno-kultúrne styky stále lepšie upevňujú.

9. ZÁVER

Na priestoroch Juhoslávie koncom XX. storočia vznikla potreba definovať kultúru, ako srbskú národnú kultúru, a potom vytvoriť slovanské spoločenstvo, pretože nebola uznaná autochtónnosť srbskej národnej kultúry. Na druhej strane je juhoslovanská kultúra mechanickou kombináciou rôznych kultúr: západnej, orientálno-tureckej, stredoeurópskej alebo užšej srbskej, chorvátskej, slovinskej atď. a z toho vyplýva stav dnešnej duchovnej dezorientácie srbského národa. Aby sa zabránilo takejto situácii, potrebné je stanoviť duchovné pokyny pre jednotlivca aj pre národ. Štúdium vlastnej kultúrnej minulosti a jej prehodnocovanie v súlade s morálnymi a humanistickými princípmi prispieva k budovaniu duchovných pamiatok.

Myšlienka potreby skúmať srbsko-slovenské literárne styky vznikla v polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia počas nášho zaoberaním sa vydávaním kníh v rámci vydavateľstva „Istočnik“ z Nového Sadu. Sledujúc juhoslovanskú vydavateľskú produkciu sa nám zdalo, že je v oblasti komparatívneho výskumu na poli kultúry a literatúry a v súvislosti so srbskou literatúrou a jej vzťahmi k iným literatúram najväčšia medzera práve v oblasti srbsko-slovenských vzťahov. Prepojenia srbskej literatúry s tzv. „veľkými literatúrami (nemecká, francúzska, anglická, ruská), ako aj so susednými maďarskou a rumunskou, sú široko skúmané. V tejto súvislosti sú menej publikované práce o prepojení srbskej a slovenskej literatúry. Vedecká štúdia Jána Kmeťa publikovaná v osemdesiatych rokoch sa zaoberala juhoslovanskými, teda juhoslovansko-slovenskými literárnymi stykmi. Potom vyšlo ešte niekoľko kníh, ktoré vznikli ako populárne vydania. Avšak k týmto otázkam nebol pripravený plánovaný a systematický prístup.

Bez prác Rista Kovijanića by sa na tomto poli nemohlo urobiť nič vážnejšie. Pri skúmaní srbsko-slovenských literárnych stykov Kovijanić nám zanechal obrovské množstvo literárno-kultúrnych faktov a posudkov v časopisoch, knihách a vo vlastnom archíve. Literatúra vojvodinských Slovákov je v priamom kontakte so súčasnou srbskou literatúrou, ale aj s literatúrou na Slovensku. Kultúra a literatúra Slovákov žijúcich v Srbsku je najlepším mostom spolupráce medzi týmito dvoma národmi. Tento príspevok môže prispieť k tomu, že dve blízke kultúry sa navzájom ovplyvňujú pre vzájomný prospech. Spoznávaním dejín vlastnej kultúry a literatúry, prostredníctvom Srbov, ktorí sa vzdelávali na Slovensku, oboznamujeme sa aj so slovenskými spisovateľmi a kultúrnymi dejateľmi. Môžeme tiež sledovať spôsob, akým školy na Slovensku a slovenskí racionalisti vplývajú na vytváranie racionalistického ducha medzi Srbmi, a potom aké sú súvislosti medzi srbským a slovenským romantizmom.

Je zrejmé, že sebaopoznanie seba a vlastnej kultúry je nemožné bez poznania iného. Ľudia môžu hľadať svoju vlastnú národnú identitu, a to súvisí so stretávaním rôznych

kultúr a ich prenikaním. Na území Podunajska, a najmä vo Vojvodine, sa existencia mnohých národných kultúr dnes ukazuje ako výhoda, hoci v minulosti sa to považovalo za nevýhodu, pretože poväčšine medzi nimi prichádzalo k zrážkam. Konflikt pramenil z „egocentrizmu“, ktorý niektoré kultúry mali a považoval svoju kultúru za vyspelejšiu a lepšiu ako ostatné. Výsledkom takéhoto prístupu boli neustále konflikty medzi kultúrami. Kultúrny pluralizmus môže viesť ku kultúrnemu relativizmu a v konečnom dôsledku ku globalizmu a nadvláde materializmu. Iba umiernenosť v kultúrnom prenikaní – poznávanie ostatných, odoberanie druhým a zachovávanie identity – udržuje multikulturalizmus ako pozitívny proces a rozvoj všetkých kultúr rovnako.

Odvolávajú sa na minulosť a učením sa z dobrých, alebo dokonca aj z nesprávnych krokov, sa filozofiu života učia nielen ľudia, ale aj národy ako také. V tomto zmysle znalosť vývoja a významu vzájomných vzťahov medzi Srbmi a Slovákami v minulosti určite prispieva k lepšiemu porozumeniu a hľadaniu spoločných a bratských záujmov v súčasnosti. Tu sme predstavili, podľa prístupného materiálu, spôsob, akým naši predkovia uskutočňovali túto spoluprácu. Je to významné z historického hľadiska, ak študujeme vzťahy medzi oboma národmi v minulosti, ale sú ešte dôležitejšie, keď vieme, že dobrá spolupráca existuje aj dnes, a že poznávanie tej minulosť je len dobrým základom pre prehĺbenie vzťahov v dobe, v ktorej dnes žijeme.

Dnešná spolupráca prebieha na osobnej aj kolektívnej úrovni. Rovnako ako v minulosti, aj dnes mladí ľudia z jednej krajiny študujú alebo zostávajú v tej druhej a prenášajú nové skúsenosti svojim krajanom vo svojej domovine. Naše krajiny majú blízke, alebo dokonca rovnaké, stanoviská k mnohým otázkam medzinárodných vzťahov a práva, a spolupráca na tejto úrovni je mimoriadne dôležitá a kladne je ocenená štátnymi predstaviteľmi oboch krajín.

Vzťahy medzi národmi sa môžu do istej miery rozvíjať spontánne, ale dobrí štátnici a ľudia, ktorí vidia ďalej ako ostatní, môžu veľmi prispieť k rozvoju týchto vzťahov tým, že sa poučia z minulosti, budú sa usilovať o nadviazanie lepších stykov dnes a ešte kvalitnejšie a vedomejšie plánovanie zveľaďovania vzťahov medzi dvomi krajinami a národmi v budúcnosti. Keď hovoríme „vedomé plánovanie“, máme na mysli to, že môžeme uvažovať o spolupráci s blízkym slovenským národom, ktorý je nám blízky, tiež aj pri formulovaní mnohých kultúrnych projektov s rovnakou myšlienkou – ešte silnejším prepojením oboch národov.

Vychádzajúc z dobrých príkladov spolupráce z minulosti, môžeme navrhnúť jej pokračovanie v rovnakých a rôznych, modernejších formách. Dobré vzťahy treba prehĺbovať tým, že sa budeme neustále a opakovane spoznávať. V dobe moderných technológií, rýchlosti komunikácie a dostupnosti informácií môže byť realizácia srbsko-slovenskej spolupráce ešte intenzívnejšia, ako sme mali možnosť vidieť na týchto stránkach, ako to vyzeralo v ére romantizmu.

V tom smere je vhodné zamyslieť sa nad zriadením spoločných orgánov (spoločností) s rôznymi okruhmi činnosti, avšak s rovnakou myšlienkou slovanstva, ktorá by združovala príslušníkov oboch národov. Jedným z týchto dobrých príkladov je založenie lektorátu srbského jazyka v Bratislave na tradíciách lektorátu Popovića a Kovijanića, tiež pomenovanie ulíc a námestí a zriadenie pamätných tabúl, ktoré by svedčili o srbsko-slovenskej vzájomnosti.

Sme tej mienky, že sa nám podarilo ozrejmiť východiskovú tézu tejto práce o potrebe opätovného potvrdenia slovanskej jednoty, najmä o budovaní srbsko-slovenských literárnych a kultúrnych väzieb. Veríme, že prezentácia tohto výskumu otvorí priestor pre ďalšie štúdium týchto súvislostí a vzťahov, a to prostredníctvom jednotlivých autorov aj prostredníctvom procesov, ktoré v týchto vzťahoch vznikali. V presvedčení, že výskum kultúrnych väzieb medzi národmi je príspevkom k poznaniu seba v druhých a iných v sebe, s cieľom dosiahnuť „sebapoznanie“ jednotlivca a národa a vyhnúť sa všadeprítomnému egocentrizmu, odkazujeme na ďalší výskum nevyčerpatel'ného fondu srbsko-slovenských kultúrnych stykov. S týmto presvedčením úprimne dúfame, že táto naša kniha bude malým príspevkom k týmto vzťahom v prospech dvoch bratských národov.

10. LITERATÚRA

10.1. ARCHÍVNE MATERIÁLY

1. Autobiografia Risto Kovijanić, v rukopise (Dva zápisníky-denníky);
2. Korešpondencia Kovijanić (listy, karty, pohľadnice);
3. Kovijanićove prepisy prejavov, poznámky, spomienky, texty v slovenskom jazyku v rukopise, preklady;
4. „Listy z Ivanky“, 110 listov kňaznej Juliji zo 60. rokov XIX. storočia, ktoré Kovijanić prepisoval v rokoch 1935/36.
5. „Slovenská knižnica“ a korešpondencia Jary Ribnikarovej, ktorú nám darovala na jar roku 2005.

10.2. ZÁKLADNÁ LITERATÚRA

1. Stranjaković, Dr. Dragoslav: „Vláda ústavoobrancu“, 1842 – 1853. nadácia „Velimirjanum“, Belehrad 1932.
2. Jiriček, Konstantin: „História Srbov“. Prvá kniha do roku 1537. Politická história. Belehrad 1952. JA
3. Jiriček, Konstantin: „História Srbov“. Druhá kniha: Dejiny kultúry. Belehrad, 1952
4. Hleba, Edmund: „Juhoslovanskí študenti na lýceu v Kežmarku v 20. rokoch 19. storočia“. Rukopisy JA Chilandárske rukopisy o pôvode slovanskej gramotnosti. Nový Sad 1963.
5. P. J. Šafárik, „Zborník prác pri príležitosti 100. výročia jeho smrti“, Matica srbská, Nový Sad 1963.
6. Pavić, Milorad: „Od baroka po klasicizmus“, „Nolit“, Belehrad 1966.
7. Dragiša Živković, „Európske rámce srbskej literatúry“, Prosveta, Belehrad 1970.
8. Miodrag Popović, „Dejiny srbskej literatúry“, Romantizmus, knihy I, II, III, Nolit, Belehrad 1972.
9. Cl. Pichois, A.M. Rousseau, „Komparatívna literatúra“, Matica chorvátska, Záhreb 1973.
10. Brtáň, Rudo: „Problematika účasti Slovákov na literárnom vývoji Srbov, Chorvátov a Slovincov“. 1978.
11. Boljević-Vuleković, Vojislav: „Bibliografia diel a biobibliografia profesora Ristu Kovijanić“, „Zborník Koterskej sekcie Spolku historikov Čiernej Hory“, Špeciálna tlač, Kotor 1980.
12. Kmeť, Ján: „Juhoslovansko-slovenské slavistické styky“, Vojvodinská akadémia vied a umení, Nový Sad 1987.
13. Zoran Konstantinović, „Komparatívny pohľad na srbskú literatúru“, Svety, Nový Sad 1993.
14. Nikiforov, K. V.: „Srbsko v polovici XIX. storočia, – začiatok aktivít týkajúcich sa zjednotenia srbských krajín“, Nový svet, Priština 1995.
15. Petar Milosavljević, „Systém srbskej literatúry“, Národná a univerzitná knižnica, Priština 1996.
16. Pejin, Jovan: „Srbi a Maďari“, NVP Komuna, Kikinda 1996.
17. Petrović, Aleksandar: „Stručná archeografia Srbov“, Nevkoš, Nový Sad 1997.
18. „Pavel Jozef Šafárik (1795 – 1995)“, zborník, Národná knižnica Dositej Obradović, Stará Pazova 1997.
19. „Srbistika / Serbica“ časopis, „Spoločnosť pre obnovu srbských štúdií – Centrum Priština“, Priština 1998, č. 2-3.
20. Šafárik, Pavel Jozef: „O pôvode Slovanov“, Archív Vojvodiny – Slovenský inštitút, Nový Sad 1999.

21. Zoran Konstantinović, „Intertextuálna komparatistika“, Národná kniha, Alfa, Belehrad 2002.
22. Tatjana Popović, „Slovník literárných pojmů“, Belehrad 2006.

10.3. LITERATÚRA V SLOVENČINE

1. Slovanský přehled. 1926.
2. Slovanský přehled. 1949, č. 4
3. Slovanský přehled. 1956, č. 8
4. „Z dejín československo-slovanských vzťahov“, 1959.
5. Slovanské štúdie. 1963.
6. Klátik, Zlatko: „Štúrovci a Juhoslovania“, Bratislava 1965. JA
7. Milisavac, Živan: „Štúrovské idey a slovanský juh“, 46. 28. 10. 1965. JA
8. „Slovensko-slovanské literárne vzťahy“, 1966.
9. Matula, Vladimír: „Mladé Slovensko a Juhoslovania“, 1968.
10. „Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov“, Bratislava 1968.
11. Peter Ratkoš, „Zo slovensko-juhoslovenskej problematiky“. V zborníku: „Československo a Juhoslávia“, Z dejín československo-juhoslovenských vzťahov, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1968.
12. Ferienčíková, Anna: „Knižnica Slovanského ústavu v Bratislave“, 1972.
13. Klátik, Zlatko: „Slovenský a slovanský romantizmus“, 1977.
14. „Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia, 1978.
15. Milan Pišút a kolektív, „Dejiny slovenskej literatúry“, "Obzor", Bratislava 1984.
16. "“Encyklopédia slovenských spisovateľov" (v dvoch zväzkoch), Obzor, Bratislava 1984.
17. Timura, Viktor: „Generácia Vseslávie“, 1987.
18. Stanislav Šmatlák, „Dejiny slovenskej literatúry“, Tatran, Bratislava 1988.
19. Ján Števček, „Dejiny slovenského románu“, Tatran, Bratislava 1989,
20. Horák, Emil: „Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník“, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1991.
21. Bob, Jozef: „Štúrovci“, Atrakt, Bratislava 1992.
22. Milan Ferko, Richard Marsina, Ladislav Deak, Imrich Kružliak, „Starý národ – mladý štát, Národná banka slovenská vo vydavateľstve litera, Bratislava 1994.
23. Mésároš, Július: „Uhorsko a spolužitie jeho národov“. 1996.
24. Kmeť, Ján: „Erby a ohniská“, Ústav pre vydávanie učebníc a učebné pomôcky, Belehrad – Kultúra, Báčsky Petrovec 1997.
25. „Slovanská vzájomnosť v publicistike Jozefa Škultétyho, 1998.
26. „Slovanský zjazd 1848 a Slováci“, 1998.
27. Daniel Dudok, „Priezviská Slovákov v Juhoslávii“, Spolok vojvodinských slovakistov, Nový Sad 2001.
28. Ján Jankovič, „Poézia slovensko-srbskej vzájomnosti (1827 – 1938)“, Abeceda zbratania – Bukvar bratimljenja, Vydali: YUGA, VEDA (SAV) Bratislava 2008.

10.4. KOVIJANIĆOVE DIELA V SLOVENČINE

1. KOVIJANIĆ, Risto: „Ludovít Štúr a Branko Radićević“. In: "Zbornik na počest' Jozefa Škultéty". Martin: Matica slovenská, 1933, s. 101-115.
2. KOVIJANIĆ, Risto: „Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Čechoslovákovi I“. Prúdy, roč. 18, 1934, č. 3, str. 131 až 149.
3. KOVIJANIĆ, Risto: „Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Čechoslovákovi II“. Prúdy, roč. 18, 1934, č. 4, str. 193-205.

4. KOVIJANIĆ, Risto: „Hej, Slováci!“ u Srbov. *Náš život*, roč. 2, 1934, č. 3-4, str. 113-116.
5. KOVIJANIĆ, Risto: „Milan Hodža a Južoslávia“. Bratislava: *Rofnícka osveta* 1838, s. 60.
6. KOVIJANIĆ, Risto: „V duchu Kollára, Šafárika a Štúra“. *Náš život*, roč. 7, 1939, č. 3-4, str. 129 až 141.
7. KOVIJANIĆ, Risto: „Slovenský vplyv na srbských racionalistov“. In: „Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov. Bratislava“: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 117-126.
8. KOVIJANIĆ, Risto: „Štúdiá z dejín južoslavo-slovenských vzťahov“. Prel. Ján Sirácky. Martin: Matica slovenská, 1976, s. 140.
9. KOVIJANIĆ, Risto: „Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Slovákom“, *Prúdy*. Roč. 18, 1934, č. 3, str. 131-149, č. 4, str. 193-2005.
10. KOVIJANIĆ, Risto: „Južoslavo-slovenský pohľad z Bielej Hory“. *Slovenský denník*, roč. 17, 8. 5. 1934, č. 105, str. 2.
11. KOVIJANIĆ, Risto: „Ostrý kameň“, *Slovenský denník*, roč. 17, 1. 4. 1934, č. 76, str. 12.

10.4.1. Recenzie Kovijanićovej knihy *Južoslavo-slovenská jednota*

1. HOLOŠKA, Ján: „Kniha akých vyjde málo u nás“. (Kovijanić: „Južoslavo-slovenská jednota“), *Slovenský ľud*, roč. 17, 6.1. 1937, č. 1, s. 12.
2. HOLOŠKA, Ján: „O krásnych knihách slovenského bratstva Kovijanić Južoslavo-slovenská jednota“, *Slovenský ľud*, roč. 18, 24.8. 1938, t. 34, d. 463-454.
3. Chj (= CHVOJ, Jaroslav): Risto Kovijanić, „Južoslavo-slovenská jednota“. *Elán*, roč. 7, 1936/1937, č. 6, s. 7.
4. Chj (= CHVOJ, Jaroslav): „O Južoslavo-slovenskej jednote Rista Kovijanića“. *Slovenský východ*, roč. 19, 17.1. 1937, č. 13, s. 5.
5. KNIHA O JUžOSLOVANSKÝCH BOJOCH ZA SLOBODU. *Slovenský týždenník*, roč. 34, 4. 2. 1937, č. 6, s. 3.
6. ZAUJÍMAVÁ KNIHA O JUžOSLOVANOCH. *Prúdy*, roč. 21, 1937, č. 1, s. 545.

10.4.2. Recenzie Kovijanićovej knihy *Veľkomederské údolie smrti*

1. A.K. „Veľkomederské údolie smrti“. *Politika*, roč. 7, 1. 4. 1937, č. 6, d-70.
2. Draž - : „Veľkomederské údolie smrti“. *Slovenský východ*, roč. 19, 28. 2. 1937, č. 49, s. 5.
3. „Veľkomederské údolie smrti“. *Prameň*, roč. 2, 1937, č. 3-4, s. 87-88.
4. (= KHUN, Ludvik): „Veľkomederské údolie smrti“. *Prúdy*, roč. 21, 1937, č. 1, s. 53-54.
5. KOVIJANIĆ, Risto: „Jubileum Pavla Popovića“. *Novina* 1938, s.2.

10.4.3. Recenzie Kovijanićovej knihy *Milan Hodža a Južoslavo-slovenská jednota*

1. „Kniha o slovenskom štátnikovi“. *Slovenský hlas*, roč. 1, 12.7. 1938, č. 155, s. 9.
2. RISTO KOVIJANIĆ MILAN HODŽA. *Národné noviny*, roč. 69, 11. 6. 1938, č. 69, s. 4.
3. Risto Kovijanić, Milan Hodža. *Slovenský hlas*, roč. 1, 12. 6. 1938, č. 134, s. 9.
4. (A.V.) (= VRBACKÝ, Andrej): „Zanietený bádateľ Risto Kovijanić“. *Ľud*, roč. 18, 10. 6. 1965, s. 5.
5. FRÝDECKÝ, Ján: „Spomienka na Ristu Kovijanića“. *Slovenské pohľady*, roč. 81, 1966, č. 3, s. 139.
6. K - (KLÁTIK, Zlatko) „Risto Kovijanić sedemdesiatročný“. *Slavica Slovaca*, roč. 1, 1966, č. 2, s. 224.

7. KOVIJANIĆ, Risto: VRBACKÝ, Andrej: „Slovenský vplyv na srbskú kultúru“ (rozhovor). Práca. Roč.21, 30. 11. 1966, s. 4.
8. Okl: „Medaila SAV zahraničnému literárnemu vedcovi (Ristovi Kovijanićovi)“. Slavica Slovaca, roč. 4, 1969, č. 2, s. 22.
9. BRTÁŇ, Rudo: „Kovijanić Risto, Srpski pisci.... (recenzia)“. Slovenská literatúra, roč. 22, 1975, č. 6, s. 602-603.
10. KLÁTIK, Zlatko: „Priateľ Slovenska spod Lovčena“. Maticné čítanie, roč. 9, 1976, č. 4, s- 3.

10.5. SRBSKÁ POÉZIA VYTLAČENÁ V SLOVENSKÝCH PERIODIKÁCH DO PRVEJ POLOVICE XX. STOROČIA

10.5.1. Srbské básne v slovenských periodikách uverejnené v origináli

1. POLETIO SOKO TICA SIVA (impl.). „O zakonu carstva Srbského“. Zo srbskej ľudovej epiky. V: Hronka Díl III, Svazek II, 1838, s. 250-252. V próze Karol Kuzmány: Ladislav.
2. NEŠČASTLIV JE SAMO ONNI (impl.). V: Hronka Díl III, Svazek II, 1838, s. 256. Zo srbskej ľudovej epiky. V próze Karol Kuzmány: Ladislav
3. OTEČESTVU PRINADLEŽI (impl.). V: Hronka Díl III, Svazek II, 1838, s. 256. Zo srbskej ľudovej epiky. V próze Karol Kuzmány: Ladislav.
4. MUŠICKI, Lukijan: V próze Ján Kalinčiak: Serbiana. Orol tatránski, 11. Maleho Sečna 1848, č. 87, s. 693.
5. MILUTINOVIĆ-SARAJLIJA, Sima: „Pozdrav Slowenskoj bratje Slovacima“. Tatranka, Díl Druhý, Swazek Třetí 1842. s. 79.
6. NJEGOŠ PETROVIĆ, Petar: „Pěsma“. Orol tatránski, Ročník II., 1847, 5. Vel. Sečna, 51. číslo. Titulná strana.
7. NJEGOŠ PETROVIĆ, Nikola: „Vojvodi“. Národné noviny, 9, 5. 1. 1878, č. 2, s. 3.
8. NJEGOŠ PETROVIĆ, Nikola: „Na grobu kapetana Tripka Grubačića“. V cestopise HOLÚBEK, Jozef: „Na Čiernej Hore“, Slovenské pohľady, 23, 1903, č. 5, s. 128.
9. ZMAJ JOVANOVIĆ, Jovan: „Dižite škole“. (Úryvok.) Narodnie noviny, 23. 6. 1904 (Nekrológ).
10. NJEGOŠ PETROVIĆ, Nikola: „Onamo, Onamo“, (Čiernohorská hymna) Národný hlásnik, 45, 18. 10. 1912, č. 42, s. 2.
11. ZMAJ JOVANOVIĆ, Jovan: „Slovan drotár“. Vesna, 7, 1933, č. 11- 12, s. 230.
12. STAMATOVIĆ, Pavle: „Čujte Srbli, o narode starij“. Úryvok z básne: „Praznik na Avali“. Náš život, 2, 1934, č. 3-4, s. 115. V článku: KOVIJANIĆ, Risto: „Hej Slováci u Srbov“.
13. STAMATOVIĆ, Pavle: „Ruska s' zvala ili Poljska“. Časť básne „Sveslavija“. Náš život, 2, 1934, č. 3-4, s. 115. V článku: KOVIJANIĆ, Risto: „Hej Slováci u Srbov“.
14. ZMAJ JOVANOVIĆ, Jovan: „Slovan drotár“. Prúdy, 18, 1934, č. 3, s. 138. V článku: KOVIJANIĆ, Risto: „Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Českoslovákom“.
15. ZMAJ JOVANOVIĆ, Jovan: „Na tatranskim bregovima“. Prúdy, 18, 1934, č. 3, s. 139. V článku: KOVIJANIĆ, Risto: „Jovan Jovanović Zmaj a jeho vzťah k Českoslovákom“.

10.5.2. Básne vytlačené v preklade do slovenčiny

1. MUŠICKI, Lukijan: Oda Přjtelji mému Michalu Witkowičowi wel. Konsistoře Budjníské Fiška-lu“. Preložil: Michal Hodža. Hronka, Díl II, Svazek II, 1837, s. 183-186.
2. SARAJLIJA MILUTUNOVIĆ, Sima: „Pozdrav Slowenskoj bratje Slovacima / Slowensky“. Dvoj-jazyčne. Tatranka, Díl Druhý, Swazek Třetí 1842. s. 79.

3. NJEGOŠ PETROVIĆ Petar: „Pjesma“ /Pjesen/. Dvojjazyčne. Preložil Bohuš Nosák-Nezabudov. Orol tatránski, Ročník II., 1847, 5. Vel. Sečna, 51. číslo. Titulná strana.
4. DOJČIN PETAR. Preložil Ján Kalinčiak. „Sokol“, 1, 1862, č. 7, s. 235.
5. MILOŠ OBILIC ČILI PÁD SRBSKA (Srbský spev). „Slovenská čítanka“. Pre nižšie gymnáziá, pripravil: Emil Černý. Diel II. Banská Bystrica, Matičné spisy, číslo 3, 1865, s. 34-39.
6. HAJDUK MIJAT A ZÁSTAVNÍK KOMEN. „Srbská národná pieseň“. Preložil: August Horislav Krčméry. Orol 6, 1875, č. 11, s. 292-295.
7. NJEGOŠ PETROVIĆ, Nikola: „Onamo-onamo, za brda ova!“ Preložil: Andrej Truchlý Sytniansky. Orol 7, 30. 12. 1876, č. 11, s. 299.
8. NJEGOŠ PETROVIĆ, Petar: „Pieseň troch väzňov“. Preložil: Michal Vrba. Tatran, 1, 1978, č. 2.
9. NJEGOŠ PETROVIĆ, Petar: „Pieseň troch väzňov“. Preložil: V. M. (Michal Vrba). Tatran, 1, 1978, č. 3, s. 19-20.
10. NJEGOŠ PETROVIĆ Nikola: „Onamo-onamo“. Preložil: Leopold Abafi. Slovenské pohľady, 8, 1889, č. 2, s. 288.
11. SMRŤ MATKY JUGOVIĆOV. „Zo srbských národných spevov“. Preložil: Jozef Holúbek. Slovenské pohľady 22, 1902, č. 6, s. 351- 353.
12. ZMAJ JOVANOVIĆ, Jovan: „Stará pieseňka“. Preložil Milan Frič. Slovenský týždenník, 2, 21. 10. 1904, č. 43, s. 10.
13. DEDIČSTVO (Đura Jakšić), „Poveš' vo veršoch“. Preložil: Peter Bella Horal. Dennica, 7, 1905, č. 12, s. 355-357.
14. RADIČEVIĆ, Branko: „Đački rastanak“ (úryvok). Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 27, 1907, č. 1, s. 45-46. Všlo pod názvom „Z poézie Branka Radičeviča“.
15. RADIČEVIĆ, Branko: „Strasť milej“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 27, 1907, č. 1, s. 45-46. Vyšlo pod názvom „Z poézie Branka Radičeviča“.
16. RADIČEVIĆ, Branko: „Deva pri studni“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 27, 1907, č. 1, s. 45- 46. Vyšlo pod spoločným názvom „Z básní Branka Radičeviča“.
17. RADIČEVIĆ, Branko: „Pradie matka niti“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 1, s. 36. Vyšlo ako „Rany“. Pod spoločným názvom: „Z básní Branka Radičeviča“.
18. RADIČEVIĆ, Branko: „Striedajú sa dni“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 1, s. 36-37. Vyšlo ako „Rany“. Pod spoločným názvom: „Z básní Branka Radičeviča“.
19. RADIČEVIĆ, Branko: „Zasa sa deň za dňom honí“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 1, s. 37-38. Vyšlo ako „Rany“. Pod spoločným názvom: „Z básní Branka Radičeviča“.
20. RADIČEVIĆ, Branko: „Umreť musím“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 1, s. 38. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z básní Branka Radičeviča“.
21. KOSTIĆ, Laza: „Srbkyňa“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 11-12, s. 754-755. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z básní L. Kostića“.
22. KOSTIĆ, Laza: „Sen guslara“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 11-12, s. 754-755. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z básní L. Kostića“.
23. KOSTIĆ, Laza: „Anjelček“. Preložila Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 11-12, s. 754-755. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z básní L. Kostića“.
24. KOSTIĆ, Laza: „Naše“. Preložila: Ľudmila Podjavorinská. Slovenské pohľady, 28, 1908, č. 11-12, s. 754-755. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z básní L. Kostića“.
25. JOVANOVIĆ, K. R.: „Hľadáš - li...“ Preložil V. M. (Vladimír Mičátek) Zornička, 4, 15. 10. 1911, č. 2, s. 24.
26. ZO SPEVOV SRBSKÉHO ĽUDU. Bez uvedeného prekladateľa. Slovenský denník, Budapešť, 3, 3. 11. 1912, č. 207, s. 5.
27. NJEGOŠ PETROVIĆ Nikola: „Onamo, Onamo“ (Čiernohorská hymna) Preložil: (= Milan Ivanka). Národný hlásnik, 45, 18. 10. 1912, č. 42, s. 3-4.
28. ILIĆ, Vojislav: „Nad Vardarom“. Preložil A. Klas (František Votruba) Prúdy, 4, 1912, č. 2, s. 64. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z novej poézie srbskej“.

29. ILIĆ, Vojislav: „Zo spovedi“. Preložil: A. Klas (František Votruba). Prúdy, 4, 1912, č. 2, s. 64. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z novej poézie srbskej“.
30. ILIĆ, Vojislav: „Anjel mieru“. Preložil: A. Klas (František Votruba). Prúdy, 4, 1912, č. 2, s. 64. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z novej poézie srbskej“.
31. ILIĆ, Vojislav: „Hviezda“. Preložil: A. Klas (František Votruba). Prúdy, 4, 1912, č. 2, s. 64. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z novej poézie srbskej“.
32. RAKIĆ, Milan: „Na Gazi-mestane“. Preložil: A. Klas (František Votruba). Prúdy, 4, 1912, č. 2, s. 65-66. Vyšlo pod spoločným názvom: „Z novej poézie srbskej“.
33. SUNDENČIĆ, Jovan: „Narodna crnogorska pjesma“. Čiernohorská hymna. Preložil: (Branislav Zoch). Slovenský denník, 4, 25. 2. 1913, č. 38, s. 2.
34. RAKIĆ, Milan: „Na Kosovom poli“. Preložil: F. V. (František Votruba). (Pôvodne: Na Gazi mestane, Prúdy 1912) Slovenský denník, 3, 10. 3. 1920, č. 53. s. 5.
35. ILIĆ, Vojislav: „Nad Vardarom“. Preložil: F. V. (František Votruba) Slovenský denník, 3, 10. 3. 1920, č. 53. s. 5.
36. RADIČEVIĆ, Branko: „Modlitba“. Prekladateľ nie je podpísaný. Vlast' a svet, 1, 11. 11. 1923, č. 18, s. 4.
37. ŠANTIĆ, Aleksa: „Ráno na Kosove“. Preložil: Junior (Ján Čajak ml.). Svit. 1, 1924. č. 3. – Titulná strana.
38. ŠANTIĆ, Aleksa: „Pred Bitol'om“. Preložil Junior (Ján Čajak ml.). Svit. 1, 1924. č. 3. – Titulná strana.
39. ILIĆ, Vojislav: „Nad Vardarom“. Preložil Junior (Ján Čajak ml.) Svit. 1, 1924. č. 3. s. 89
40. RADIČEVIĆ, Branko: „Modlitba“. Preložil: Peter Bella Horal. Evanjelický posol spod Tatier, 14, 14. 5. 1924
41. ILIĆ, Vojislav: „Zo spovedi“. Preložil: A. K. (A. Klas, František Votruba). Slovenská politika, 6, 19. 7. 1925, č. 160, s. 11.
42. ILIĆ, Vojislav: „Anjel mieru“. Preložil: A. K. (A. Klas, František Votruba) Slovenská politika, 6, 19. 7. 1925, č. 160, s. 10,
43. ILIĆ, Vojislav: „Hviezda“. Preložil: A. K. (A. Klas, František Votruba) Slovenská politika, 6, 19. 7. 1925, č. 160, s. 10.
44. ILIĆ, Vojislav: „Nad Vardarom“. Preložil: A. K. (A. Klas, František Votruba). Slovenská politika, 6, 19. 7. 1925, č. 160, s. 11.

ROMANTIZMUS EŠTE ŽIJE

Keď som dočítal knihu *Romantizam u srpsko-slovačkim vezama* – „Logos“, Bačka Palanka 2011, s. 177. (Romantizmus v srbsko-slovenských vzťahoch) telefonoval som jej autorovi Nebojšovi Kuzmanovićovi (1962), že práca sa mi páčila a že určite o nej niečo napíšem. Nebojša vyslovil želanie, aby som, ak to bude možné, príspevok publikoval v *Slovenských národných novinách*. V tomto jeho želaní je skrytá viac než sa na prvý pohľad môže vidieť. V prvom rade zrejme ide o to, že srbský literárny historik a publicista plne chápe historický i aktuálny význam SNN. Napokon, kde inde upozorniť na srbskú knihu, ktorá je hlboko prepojená s historickým odkazom štúrovcov, E. Štúra a jeho SNN nielen tematicky, ale aj duchom a cieľmi, ktoré sa klenú ponad storočia.

Nejde len o to, že Nebojša Kuzmanović je osvedčeným, uznávaným a spoločensky oceňovaným autorom, ktorý napísal viac než tucet kníh z nich po slovensky vyšli *Stretnutia kultúr*, Báčska Palanka 2006, *Srbi a Slováci*, Báčska Palanka 2008. Kuzmanovićov význam vidím predovšetkým v tom, že svoj zápal za slovanstvo a srbsko-slovenské vzťahy realizuje neúnavne na širokom poli vedeckých i spoločenských a publicistických aktivít.

Kuzmanović nie je prvý ani na srbskej ani na slovenskej strane, kto píše o našich vzájomných vzťahoch v období romantizmu – hviezdneho obdobia našich kontaktov a našej spriaznenosti. Textov na túto tému je množstvo (Kuzmanović ich pozná, odvoláva sa na ne, ak treba cituje alebo aspoň na ne upozorňuje). Napriek rozsiahlej produkcii je skutočne málo erudovaných monografií, kníh, ktoré sú trvalo k dispozícii ako sumár, obraz problematiky našich vzťahov v exponovanom období.

Kuzmanovićova kniha už svojou existenciou, zameraním, obsahom a rozsahom (samozrejme aj významom) je spoľahlivé vademecum slovensko-srbských vzťahov v polovici 19. storočia, so zákonitým presahom tohto fenoménu do dnešných dní. A to je jeden z autorových cieľov – textami o slávnej minulosti aktualizovať a aktivovať naše myslenie a nehanbime sa to rozšíriť aj o čítanie. Knihu si so záujmom prečíta odborník, rovnako literát ako historik, ale vidí sa mi, že najprospešnejšia bude v priestore edukácie – mám na mysli nielen edukáciu na vysokých školách, ale aj edukáciu širšieho okruhu čitateľov – priaznivcov ideí slovanstva a slovensko-južnoslovanského bratstva. Takému poslanou knihy napomôže to, že Kuzmanović poukazuje na množstvo zaujímavých súvislostí, pripomína a komentuje najdôležitejšie pramene, ale predovšetkým preto, lebo kniha je síce napísaná erudovane, ale nechýba jej senzibilita a inšpiratívnosť, tak potrebná pre všetkých ale osobitne pre mladých a mladších.

Srbský vedec má dobre naštudované pramene, staršiu i novšiu odbornú literatúru a suverénne sa pohybuje po priestoroch svojej témy. Časovú dištanciu mu pomáha prekonávať a záujem čitateľov udržať to, že k téme pristupuje vyvážené – na jednej strane

je zachovaný romantizmus vzťahov i národných myšlienok, no na strane druhej jasne formuluje a dôsledne dodržiava koncepciu diktovanú súčasnosťou – poznávanie seba a vlastnej kultúry nie je možné bez poznania kultúry a dejín iných. Národ môže skúmať svoju vlastnú národnú identitu, ale to je spojené so stretávaním rozličných kultúr a ich prelínaním.

Na tomto mieste musím zdôrazniť komplexnosť a univerzálnosť autora, ktorý nielen literárnovednými textami ale aj populárnou vedou, publicistikou ako aj organizátorskou prácou rozvíja a prehľbuje slovensko-srbské vzťahy. Z množstva akcií, ktoré zorganizoval, alebo sa na ich organizovaní podieľal, je najpôsobivejšia tá z roku 2001.

Nebojša Kuzmanović kráčajúc po stopách Rista Kovijanića bol vo Veľkom Mederi, aby sa sklonil na hrobch 6.000 srbských martýrov, vojnových zajatcov v prvej svetovej vojne, ktorí umierali v koncentračnom tábore na Slovensku. Kovijanić im venoval publikáciu *Nadjmedjerska dolina smrti – Velkomederské údolie smrti* (srbské i slovenské vydanie Bratislava 1936). Kuzmanović sa začiatkom nového tisícročia podieľal na iniciovaní procesu, ktorý viedol k tomu, že vláda Slovenskej republiky anulovala hanebné rozhodnutie lokálnej samosprávy vo Veľkom Mederi, ktorá súhlasila s tým aby na tomto mieste bolo cvičisko pre psov. Veci sa napravili a miesto piety označuje aj pamätná tabuľa.

Pre túto Kuzmanovićovu činnosť je rovnako príznačný romantický pól ako pól vecný a pragmatický, čo bolo charakteristické aj pre Ristu Kovijanića, ktorý v rokoch 1927–1939 bol lektorom srbčiny v Bratislave a znechal hlbokú brázdú v srbsko-slovenských vzťahoch. Preto pre Kuzmanovića i autora tohto textu romantizmus ešte žije a Risto Kovijanić ostáva naším veľkým vzorom, trvalou inšpiráciou, platným odkazom – preto sa obaja usilujeme o to, aby niektorá z bratislavských ulíc niesla meno významného srbského slovákofila, pedagóga, vedca a publicistu Rista Kovijanića.

**Ján Jankovič,
akademik SAV**

*(Uverejnené: Literárny týždenník, Bratislava
27. februára 2013, roč. XXVI, č. 7-8, s. 13-14)*

POZNÁMKA O AUTOROVI

Nebojša Kuzmanović sa narodil 10. 10. 1962 v Gradačci (RBaH). Základné školenie skončil v Bobote a stredoškolské vo Vukovári a Osijeku. Vyštudoval na Katedre sociológie a filozofie Filozofickej fakulty v Novom Sade s diplomovou prácou na tému *Kierkegaardove sféry existencie*. Na tej istej fakulte magistroval na Oddelení srbskej a porovnávej literatúry na tému *Srbsko-slovenské literárny styky Ristu Kovijanića* (2001) a následne obhájil aj dizertačnú prácu s názvom *Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky v dobe romantizmu*.

Bol zástupcom šéfredaktora novosadského študentského časopisu *Gaudeamus* a redaktorom v *Literárnom spoločenstve Nového Sadu*. Pracoval v redakciách časopisu *Krovovi* zo Srijemských Karloviec, ako aj v časopisoch *Spisovatelj* a *Adresa* v Novom Sade. V roku 1994 založil Vydavateľstvo *Istočnik* a viedol ho až do roku 1998. Od roku 1995 je členom Spolku spisovateľov Vojvodiny. Za hlavného a zodpovedného redaktora Literárneho klubu „DIS“ z Báčskej Palanky bol zvolený v roku 1999. Na konci roku 2001 založil v Bačke Palanke časopis pre kultúru, literatúru a umenie *Sunčanik*, ktorého je šéfredaktorom. Naďalej od roku 2003 je šéfredaktorom Spoločnosti pre vedu a tvorivosť „Logos“. Od roku 2002 je členom Matice srbskej a Matice slovenskej, zatiaľ čo v roku 2012 bol zvolený za prvého predsedu Asociácie členov Matice srbskej Báčska Palanka. Od roku 1997 pracoval v okresnej správe Bačka Palanka, ako referent pre kultúru, osvetový inšpektor a náčelník pre spoločenskú činnosť, a Zhromaždenie Vojvodiny ho v roku 2016 zvolilo za zástupcu tajomníka pre kultúru, verejné informovanie a vzťahy s náboženskými spoločenstvami. Od júla 2018 je riaditeľom Archívu Vojvodiny v Novom Sade.

Doposiaľ napísal viac ako sto príspevkov z rôznych vedných disciplín a dvadsať kníh, z ktorých sa, v kontexte tematiky srbsko-slovenských stykov vyčleňujú: *Stretávanie kultúr: Srbsko-slovenské literárne a kultúrne styky Rista Kovijanića* (Báčska Palanka 2003, 2005); *Romantizmus v srbsko-slovenských kultúrnych stykoch* (Báčska Palanka / Nový Sad 2011) a *Naďmederské údolie smrti Rista Kovijanića* (Nový Sad / Bratislava / Belehrad 2016).

Eseje, recenzie a vedecké práce uverejňuje od roku 1986 v rôznych domácich a zahraničných časopisoch a novinách. Medziiným je autorom väčšieho počtu článkov a novinových článkov, publikovaných v slovenských časopisoch zo Srbska a Slovenska: *Nový život*, *Nový deň*, *Kultúra*, *Slovenské národné noviny*, *Slavica Slovaca*, *Literárny týždenník*, *Slovenské pohľady*, ako aj v časopise Matice slovenskej v Martine Slovensko. Získal väčší počet ocenení: Októbrovú cenu Okresu Báčska Palanka za oblasť spoločenských činností a rozvoj multikultúrnych stykov a vzťahov; Uznanie Okresu Trpinja (CHR) za osobitný príspevok k zachovaniu kultúrnej identity a prepojeniu

srbského etnického spoločenstva s Maticou; Zlaté odznaky Kultúrno-osvetového spoločenstva Srbska a Ministerstva pre diaspóru vlády Srbskej republiky; Chartu Nadácie „Petra Kočića” v Banja Luke za prínos a pomoc pri rozvoji medzinárodnej kultúrnej spolupráce; Cenu Kultúrneho centra Srijemských Karloviac „Pavla Markovića Adamova”, za prínos k osvetleniu srbsko-slovenských vzťahov; „Ďakovný diplom” – najvyššie ocenenie, ktoré udeľuje Matica slovenská v Srbsku na Slovenských národných slávnostiach; Medailu „Svetozara Miletića”, ktorú udeľuje Združenie Srbov na Slovensku; Výročnú cenu Združenia novinárov Vojvodiny „Dimitrija Frušića”, ako aj Plaketu Spoločnej rady srbských okresov vo Vukovári.

m. p.

POZNÁMKA O PREKLADATEĽOVI

Martin Prebudila sa narodil 25. 5. 1960 v Obrenovci (Srbsko). Základnú školu a gymnázium absolvoval v Starej Pazove. Na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade vyštudoval slovenský jazyk a literatúru. Žije a tvorí v Starej Pazove, pracuje ako redaktor Slovenskej redakcie Rádia Nový Sad.

Vyšlo mu sedem básnických zbierok v slovenčine a najnovšie vybrané a nové básne pod názvom *Všetko je svetlo* (SSS, Bratislava 2020), a súběžne to isté aj v preklade do srbčiny *Sve je svetlost* (CompuTech, Belehrad 2020). Napísal dve zbierky poviedok pre deti, dva romány a zbierku krátkych príbehov. Redigoval a na vydanie pripravil niekoľko monografických publikácií.

Už roky sa venuje prekladom tvorby slovenských autorov do srbčiny (D. Hevier, J. Leikert, J. Rezník, D. Podracká, R. Lichnerová, E. Feldek, M. Demák, M. Richter, L. Čáni, I. Dobrakovová, M. Bielik, E. Jurík, J. Banáš) a naopak srbských autorov do slovenčiny (D. J. Danilov, R. Andrić, I. Negrišorac, Z. Đerić, J. Vujinović, M. Bečković, V. Dželetović, M. Vitezović).

OBSAH

1. ÚVODNÉ SLOVO	5
2. OD MORAVY PO MORAVU CEZ TISÍCROČIE	11
3. OSVIETENSTVO A RACIONALIZMUS MEDZI SRBMI	42
4. HISTORICKO-FILOZOFICKÉ ZÁKLADY ROMANTIZMU	51
5. SRBSKÝ ROMANTIZMUS	57
6. SLOVENSKÝ ROMANTIZMUS	66
7. SRBSKO-SLOVENSKÉ LITERÁRNE PRELÍNANIA	84
7. 1. Vuk Karadžić a Slováci	92
7. 1. 1. Vuk a Kollár	93
7. 1. 2. Vuk a Štúr	95
7. 2. Branko a Štúr	98
7. 3. Njegoš a Štúr	102
7. 4. Đura Daničić a Slováci	105
7. 5. Zmaj a Slováci	106
7. 6. Svetozar Miletić a Slováci	114
7. 7. Ostatní srbskí romantici na Slovensku	118
8. SRBSKÉ LITERÁRNE SPOLKY NA SLOVENSKU	122
8.1. Knížnica bratislavskej srbskej Družiny	129
9. ZÁVER	135
10. LITERATÚRA	138
10.1. Archívne materiály	138
10.2. Základná literatúra	138
10.3. Literatúra v slovenčine	139
10.4. Kovijanićove diela v slovenčine	139
10.4.1. Recenzie Kovijanićovej knihy Juhoslovanská jednota	140
10.4.2. Recenzie Kovijanićovej knihy Veľkomederské údolie smrti	140
10.4.3. Recenzie Kovijanićovej knihy Milan Hodža a Juhoslovania	140
10.5. SRBSKÁ POÉZIA VYTLAČENÁ V SLOVENSKÝCH PERIODIKÁCH DO PRVEJ POLOVICE XX. STOROČIA	141
10.5.1. Srbské básne v slovenských periodikách uverejnené v origináli	141
10.5.2. Básne vytlačené v preklade do slovenčiny	141
Ján Jankovič: Romantizmus ešte žije	144
[m. p.]: Poznámka o autorovi	146
Poznámka o prekladateľovi	148

Nebojša Kuzmanović

ROMANTIZMUS

V SRBSKO-SLOVENSKÝCH LITERÁRNÝCH STYKOC

Preložil

MARTIN PREBUDILA.

Riaditeľ Slovenského vydavateľského centra a redaktor

VLADIMÍR VALENTÍK.

Obálku a grafickú úpravu navrhli

VLADIMÍR VALENTÍK a VLADIMÍR SUDICKÝ.

Lektorský posudok napísal

PhDr. JÁN JANKOVIČ.

Jazyková redaktorka

ZUZANA MEDVEĎOVÁ-KORUNIAKOVÁ.

Technický redaktor

JÁN HLAVÁČ.

Vychádza ako 19. zväzok v Edícii Vedecké zošity.

Číslo publikácie 265.

Za vydavateľov

NEBOJŠA KUZMANOVIĆ

Archív Vojvodiny

21 000 Nový Sad,

Žarka Vasiljevića 2A

tel.: (021) 4891 800,

e-mail: info@arhivvojvodine.org.rs

www.arhivvojvodine.org.rs

VLADIMÍR VALENTÍK

Slovenské vydavateľské centrum,

21 470 Báčsky Petrovec,

VÚSB 4 – 6,

tel.: (021) 780-159,

e-mail: svc.petrovec@gmail.com

www.svcentrum.rs

Vytlačila tlačiareň SAJNOS,

Nový Sad

ISBN 978-86-6178-082-0 (AV)

ISBN 978-86-7103-547-7 (SVC)

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

008(497.11:437.6)"17/18"
930.85(497.11:437.6)"17/18"

KUZMANOVIĆ, Nebojša, 1962-

Romantizmus v srbsko-slovenských literárnych stykoch / Nebojša Kuzmanović ; zo srbčiny preložil Martin Prebudila. - 2. vyd. - Nový Sad : Archív Vojvodiny ; Báčsky Petrovec : Slovenské vydavateľské centrum, 2023 (Nový Sad : Sajnos). - 148 str. ; 24 cm. - (Edícia Vedecké zošity ; zv. 19)

Prevod dela: Romantizam u srpsko-slovačkim kulturnim vezama. - Tiraž 300. - Str. 144-145: Romantizmus ešte žije / Ján Jankovič. - Str. 146-147: Poznámka o autorovi / M. P. - Poznámka o prekladateľovi: str. 148. - Bibliografija.

ISBN 978-86-6178-082-0 (AV)
ISBN 978-86-7103-547-7 (SVC)

a) Српско-словачки односи -- 18-19. в. б) Србија -- Словачка -- Културне везе -- 18-19. в.

COBISS.SR-ID 131353097

ISBN 978-86-6178-082-0

S finančnou podporou

ÚRADU
PRE SLOVÁKOV
ŽIJÚCICH
V ZAHRANIČÍ

ISBN 978-86-7103-547-7

